ABD'ULBARİ ENNEDVİ

KUR'AN VE SÜNNETİN IŞIĞINDA

Tasavvuf ve Hayat

KUR'ÂN VE SÜNNET IŞIĞINDA

TASAVVUF VE HAYAT

KUR'ÂN VE SÜNNET IŞIĞINDA
TASAVVUF VE HAYAT

Yazan:

ABDU'L-BÂRÎ EN-NEDVÎ
Haydarabad–Osmaniye Üniversitesi
Yeni Felsefe Kürsüsü Sâbık Profesörü

Tercüme Eden:

MUSTAFA ATEŞ

İrfan Yayımcılık Nu.: 38
Dinî Eserler Nu.: 2

ISBN 975-371-030-5

1996
İstanbul

İrfan Yayımcılık ve Tanıtım Limited Şirketi
Klodfarer Cad. Sümer Ap. No: 40/7
34400 Divanyolu İSTANBUL
Tel&Faks: (212) 518 38 66

ÖNSÖZ

Nüfusu yüz milyonu aşan Hindistan müslümanlarının, asırlar boyunca devam eden esaret hayatlarını, İslâm düşmanlarıyle nekadar büyük mücadeleler içerisinde geçirdiklerini hepimiz biliyoruz. Onların dinî, fikrî ve maddî inkişaflarına mani olmak için büyük gayret gösteren müstevli makamları ile bunların himaye ve desteğini sağlamış olan hıristiyan misyonerlerinin şiddetli hücumlarına mukavemet edebilen bu cesûr ve din gayretiyle meşbû' büyük ve kardeş millet, sonunda müstakil bir İslâm Cumhuriytini kurmağa muvaffak olmuşlardır.

Gerek asırlarca süren esaret devresinde, gerek istiklâliyet devrinde bu milletin İslâm dinine ve tefekkürüne yaptığı sayısız hizmetleri hayranlık ve takdirle karşılamaktayız. Onların meydana getirdikleri muazzam dinî literatürü takibeden diğer İslâm milletleri, bütün İslâm âlemini alâkadar eden mühim dinî ve fikrî eserlerini kendi dillerine terceme etmeği bir vazife saymışlardır. Bunların bazıları şimdiye kadar türkçeye de çevrilmiş bulunmaktadır. Bu gün

önsözünü yazmakta olduğumuz eser de bunlardan biridir.

Hindistan (Haydarabad)'daki Osmaniyye Üniversitesi Yeni Felsefe Kürsüsü Profesörü, muasır ilim adamı Abdu'l-Bârî en-Nedevî'nin Urdu dilindeki «Tasavvuf ve seyr-i sülûkün yenileşmesi» (veya arapça tercemesindeki ismiyle (Hayat ve tasavvuf) adlı eserini, değerli talebem Mustafa Ateş Bey, türkçeye terceme edip, umumun istifadesine arzetmiştir. Mustafa Ateş'in türkçe tercemesi, Muhammed Rabi' İbn Raşîd en-Nedevî'nin arapça tercemesine istinad etmektedir.

Müellif, son derece mühim ve aynı zamanda nâzik ve birçok ahvalde yalnış anlaşılan mevzulardan biri olan tasavvufu vuzuha kavuşturmak maksadıyla bu tetkike girişmiş bulunmaktadır. Böyle değerli bir kitabın Türk okuyucularının da istifadelerine arzedilmesi fikri, hiç şüphe yok ki çok isabetli olmuştur.

Bu eseri okuyuculara sunmak ve mevzuu veciz bir şekilde tahlil etmek vazifesini deruhte eden meşhur âlim Ebu'l-Hasan en-Nedvî «tasavvuf»un, haddizatında, bu ismi almadan evvel Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hazreti Muhammed'in hadîsi şerîflerinde «tezkiye» yani «kötülüklerden temizlenme» adı altında geçtiğini kaydetmektedir. Hazreti Peygamber, sahabe ve tabi'ûn devrindeki tasavvufun tezkiye, ihsân veya bâtın bilgisi denen disiplin manâlarındaki mefhûmu ile Hicrî ikinci asırdan itibaren zuhur edip gelişen tasavvuf disiplinin ayrı ayrı mefhumlar değil, bilâkis ikincisinin, birincinin bir nevi temadisi olduğuna şüphe yoktur. Şu var ki tasavvuf, sonraki devirlerde tereddî ederek şeriata muhalif bazı unsurlara bünyesinde yer verdiğinden bir takım ihtilâflara yol açmıştır. Halbuki saf ve Kur'ân-ı Kerîm ile Sünnet-i

Nebeviyyeye istinad eden tezkiye veya ihsan yolu, mü'minleri bu lüzumsuz ihtilâflardan kurtaracak durumdadır. Dolayısiyle en tabii şey, asla rucû' etmektir. Bu sayede, büyük gayret sarfeden Hindistan İslâm âlimleri arasında «İmam Rabbânî» adı ile meşhûr Şeyh Ahmed Serhindî (Ö. 1034), Şeyh Veliyullah Dihlevî (Ö. 1176), İmam Ahmed İbn İrfân eş-Şehîd (Ö. 1246), Mevlânâ Reşîd Ahmed el-Kenkûhî (Ö. 1323), büyük reformist, muasır Rabbânî ulemâsının en kuvvetlisi olan Şeyh Eşref Ali et-Tehânevî (Ö. 1362) yer almaktadaır. Bu son allâme, nefislerin islâhı, Allah'a rücû'u, iman ve amelin tazelenmesi yolunda büyük himmet sarfeden bir zattır. İşte bu ünlü âlimin fikirlerini umuma arzeden, onun değerli talebesi rûhiyatçı Şeyh Abd'ul-Bârî en-Nedvî'dir. Bugün, türkçe tercemesine önsöz yazmakta olduğumuz «Hayat ve Tasavvuf» eserinden başka, Abdu'l-Bârî'nın «Beyne'd-dîn ve'l-'akliyyât» isminde meşhur bir eseri daha vardır.

* * *

Büyük müdekkik ve Rabbânî âlim Profesör Abdu'l-Bârî en-Nedvî'nin, İslâmdaki ruh hayatını aslî menşeine oturtan ve onu Kitab ve Sünnete istinad ettiren bu mühim eserini Türkçemize kazandırmak suretiyle irfan hayatımızda büyük bir boşluğun dolmasını sağlayan Mustafa Ateş, İslâm İlâhiyyatı sahasında geniş vukufu olan gençlerimizdendir. Kendisi, «Türkiye İmam-Hatip Okulları Mezunları Cemiyeti»nin neşir organı olan «İslâmın İlk Emri Oku» mecmuasının kurucuları ve yazarları arasındadır. Bu mecmuada neşredilen yazılarıyla kendisini umûmî efkâra kabul ettirmiştir. Esasen bu nev'i tetkikler ya-

pabilmek için aranan şartların en mühimi, şübhesiz her iki lisana da yeteri kadar vakıf olmaktır. Gene mütercim, bu kıymetli eserin tercemesinde Arapça ve Türkçeye olan vukufunu göstermiş, bu çetin işte muvaffak olmuş ve Müslüman-Türk okuyucusuna bu eseri kazandırmıştır.

Türkiye'de İslâmî Edebiyyatın yeniden gelişmesinde mütercimin müstakbel hizmetlerine inanmaktayım. Kendisinden, ilerde daha büyük te'lif ve terceme eserler bekler, mesâisinde Cenâb-ı Hak'tan büyük muvaffakiyetler niyâz ederim.

18 OCAK 1966
26/27 Ramazan 1385
Ankara

M. TAYYİB OKİÇ
A. Ü. İlâhiyyat Fakültesi
Hadîs Kürsüsü Profesörü

MÜTERCİMİN ÖNSÖZÜ

İslâmın ma'nâ zenginliğinin en büyük hazinesi olan Tasavvuf ve Seyr ü Sülûk'e ait bu terceme eserimizin sayfaları arasında buram buram tüten ruh, şerîatın zahir ve batın kutbuna bağlı amel ve ibadetlerin birbirinden ayrılmadan bir ahenk içerisinde icra edilmesidir.

Madde üstü erişlere namzet olarak yaratılan, insan, şübhesiz et ve kemikten ibaret bir varlık değildir. Onun bu kesafetler dünyasının üstünde ve ötesinde başka bir varlığı ve başka bir dünyası vardır. İşte bu eser, o dünyaya kanat açmak istiyenlerin rehberi olacaktır.

Bu eser, sahasında bir nazariyye olarak kaleme alınmış değildir. Bu eser, ruh hayatı yaşamış olan ve bu hayatın medd ü cezrini bütün iniş ve çıkışlarıyla bilen ve yaşayan müceddidler diyarı Hindistanın Rabbanî âlimi Şeyh Eşref Ali El-Tehanevî'nindir. Bunun içindir ki bu eser, Tasavvufu öz ruhuna indirmiş, onu fazlalıklardan sıyırmış, aslî hüviyeti içinde bizlere arzetmiştir.

Esasen bu yolun en büyük tehlikelerinden biri, gaye ile vesileyi, maksatla vasıtayı birbirine karıştırmaktır. Seyr ü sülükte meydana gelen tereddi de bu ihtılatın neticesidir. Bu eser, daha ilk sayfalaraından itibaren gayenin ne olduğunu ve bu gayenin en büyük ruh hayatı yaşayan Fahr-i Kâinat Efendimize kadar nasıl ulaştığını ve bu gayeye götüren yolların

ve vesilelerin neden ibaret olduğunu açıkça ortaya sermektedir. Bu bakımdan da eserin ayrıca bir hususiyyeti vardır.

Bu kitab, «Sofinin mezhebi yoktur. O, dînî kayıtlarla bağlanamaz» gibi batıl sözlerin ve fâsit hükümlerin tamamen karşısındadır. Eserin müdafaa ettiği daha açığı seyr ü sülûk yolunda ileri sürdüğü yenileştirme fikri, Kitab ve Sünnet gibi iki sağlam esasa dayanan İslâmî Tasavvufun, bir takım rûhî ve nefsânî infialler olmayıp tamamen ef'al ve harekât olduğu hususudur. Artık «Veliler —Allah'ın has kulları— kervanı ufuktan gaybolup gitmiş, bir daha geri gelmez» düşüncesinin yersiz olduğunu, Rıza-i Bâriyi arayan herkesin vazife ve mesûliyeti ne olursa olsun, ufukta gayboldu zannedilen mutlu kervana yetişmenin mümkün olduğu fikrini bu eser cesaretle ortaya atmış bulunuyor.

Sözü daha fazla uzatmak, okuyucuyu maksada girmekten geciktireceği düşüncesiyle, fanî varlığımızı aradan çeker, okuyucuyu eserle başbaşa bırakır, te'sirini kalblere itmi'nan veren Allah (C.C.) dan dilerim.

MUSTAFA ATEŞ

BÜYÜK ÜSTÂD ALLÂME EBU-L-HASEN EL-NEDVÎ'NİN KALEMİYLE ESERİ TAKDÎM

Bâzen halk arasına yayılan isimler ve ıstılahlardan dolayı, hakîkatlere karşı birtakım cinayetler işlenmiştir. Her fende ve dilde, her edeb ve dinde bu cinayetin uzun bir hikâyesi vardır. Bu cinayetler bazan başka bir şey tevlid eder; ondan bir takım şüpheler meydana gelir, etrafında kavga ve gürültüler kopar, onun hakkında mezhepler kurulur. Bu yeni mezhepler için deliller ve hüccetler ileri sürülür, bu hususta fikir düellosu ve münakaşa kızıştıkça kızışır. Biz, bir ân için, sonradan ortaya çıkan bu ıstılâhlardan, ilmî ve sınâî tâbirlerden sarfınazar etsek ve geçmişe uzansak; halkın kolaylık ve basitlikle bu hakîkatleri ifade etmek için kullandığı tâbirlere ve kelimelere müracaat etsek; ilk asırlardaki insanların ve daha önce geçen selefin konuştuğu şeylere insek, emin olunuz, düğüm çözülecek; işin sebeb ve mahiyeti kolayca anlaşılacak ve halk da tamamen anlamış olacak.

Halk arasına yayılan bu ıstılahlardan ve örfî isimlerden biri de «Tasavvuf» tur. Bunun hakkında birçok münakaşalar kopmuş, bahisler açılmış ve halk bu kelimenin mefhum ve me'hazinin «sof» tan mı, «safâ» dan mı, «safv» den mi, «suffa» dan mı, yoksa Hikmet mânasına gelen Yunanca «Sophia» dan mı alındığını uzun uzun araştırmıştır.

Bu kelime ne zaman doğmuştur? Kitap ve sünnette onun izine rastlamadık, bilmiyoruz. Ayni zamanda Sahâbe (Allah Onlardan Razı Olsun) nin, ve Tâbiînin (Alla'ın İhsanı Onlara olsun) sözlerinde de geçmemektedir. Bu hayırlı asırlarda, bahsi geçen kelime hep meçhuller içinde. İlk çağlarda vaziyeti bu olan mezkûr kelime, bellı ki yeni bir tâbirdir ve sonradan doğmuştur. Şimdi esaslarını, enine-boyuna ortaya sermek hayli zor olan büyük bir ekol teessüs edinceye kadar, dostlarıyla düşmanları, muvafıklarıyla muarızları arasında çok çetin mücadeleler cereyan etmiş, neticede bir sistem meydana gelmiştir.

Fakat biz, hicretin ikinci asrında doğup gelişen bu ıstılâhtan şimdilik vazgeçerek, Kitap ve sünnete müracaat etsek; sahâbe ve tâbiînin yaşadığı NUR asrına kadar çıksak; Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerin engin mânâsını tefekkür etsek; Kitâb-ı Mübîn-in, Onu, nübüvvet ve risâletin esas umdelerinden biri kabul ettiğini, îmandan bir şube olarak yüceltti̇ğini görürüz. Rasûl-i Âzâm'ın, ikmâl etmek ve vuzûha erdirmek için gönderildiği dört rukünden biri olan bu hususu Kur'ân-ı Kerîm (.... التزكية = Tezkiye) lâfzıyla zikretmektedir.

هوالذى بعث فى الاميين رسولا منهم يتلو عليهم اياته ويزكيهم
ويعلمهم الكتاب والحكمة وان كانوا من قبل لفى ضلال مبين .
(1)

«O, öyle Allah (C.C.) ki, önceleri apaçık bir dalâlet içinde oldukları halde, ümmîlere, kendilerinden, Onlara Allah'ın âyetlerini okur, onları tezkiye eder

(1) Cum'a sûresi, âyet: 2.

(temizler), onlara Kitap ve hikmeti öğretir bir rasûl gönderdi.»

Bu tezkiye, nefislerin tezkiyesidir, ruhların tehzîbidir. Bu tezkiye, rûhun bütün faziletlerle bezenmesi, nefsin bütün kötülüklerden arınmasıdır. Bu tezkiye, bu temizlik, tarihte eşi bulunmayan, yüksek, fazîletli, salâh yolunda örnek bir heyet-i içtimâiye meydana getiren Ashâb (Allah Onlardan Razı Olsun) ıņı ahlâk ve ihlâs içinde geçen hayretengîz hayatlarında misallerini bol bol gördüğümüz tezkiyedir. Bu tezkiye Cihanda misli görülmeyen âdil bir hükûmetin, doğru yola ileten güçlü bir hilâfetin müessisi olan tezkiyedir.

Biz, nübüvvet lisânının, îman ve İslâm'ın fevkinde ona bir pâye vermeğe çok istekli olduğunu ve bunu (الاحسان) İHSÂN kelimesiyle ifâde ettiğini görüyoruz. İhsân, özliyenlerin tahassürle özlemeleri gereken, kendisine ulaşmak için çalışanların ciddî bir gayret göstermeleri lâzım gelen yakinî bir keyfiyet ve vicdan huzûrudur. Peygamber efendimize soruldu: — İhsân nedir, yâ Rasûl-Allah? Buyurdu ki: (ان تعبد الله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك) *Allah (C.C.)ı görüyormuşçasına ibâdet etmendir. Eğer sen O'nu göremiyorsan, O seni görüyor.* (2)

Yine biz, Şerîat ve Peygamber (S.A.V.) den me'sûr olan şeyleri bir takım «Sözler ve Hâller» olarak buluyoruz. Kitaplarda yazılı olanları da iki kısma ayrılmış görüyoruz ki biri: Hey'et ve ef'alden, daha açığı, duygulara hitâb eden iş ve hareketlerden ibarettir. Meselâ: Kıyam ve Kuûd, rükû' ve sücûd,

---

(2) Cibril hadîsinden, müttefikun-aleyh. Sahih-i Buhari, cilt: 1, s: 19, Bulak 1311.

tilâvet ve tesbih, dûâ ve zikr, birçok hüküm ve mensek... Bunları rivâyet ve tedvîn yönünden HADÎS; istinbât ve istihraç cihetinden de FIKIH tekeffül etmiştir. Muhaddis ve Fâkihler bu vazifeyi yerine getirmişler, dinin esaslarını ümmet için korumuşlar ve onların âmel etmelerini kolaylaştırmışlardır —Ümmete vekâleten Allah onları mükâfatlandırsın—.

İkinci kısım ise, yukardaki fiil ve hey'etlerin edası sırasında onlarla beraber bulunması icâb eden bir takım bâtınî keyfiyettir. Peygamberimiz efendimiz (S.A.V.) bunlara, kıyam'da ve kuûd'ta, rükû'da ve şücûd'ta, düâ ve zikir halinde, emredici ve nehyedici durumunda, evinin içinde ve meydan-ı cihad'ta hep mülâzemet buyurmuştur. Bunlar, İhlâs, Allah nezdindeki ecir, sabır, tevekkül, zühd, gönül zenginliği, sahavet ve cümertlik, edeb ve hâyâ, namazda duyulan huşû' ve tazarrû', duâda hissedilen derunî samîmiyet, dünya muzahrafatından el-etek çekme, âhireti dünyaya tercih, Likâullaha karşı uyanan şevk vesaire... Bunlar, îmânî ahlak ve bâtınî keyfiyettendir. Cesede göre ruh ne ise, şerîatın zahirine göre de bâtını odur. Bu unvan altına müstakil bir ilim, başlıbaşına bir fıkıh olabilecek bir çok âdâb ve erkân, cüz'i ve tafsilî hükümler girmektedir. Eğer birinci kısmın şerhini, izah ve tafsîlâtını ve buna delâlet eden tahsil yollarını tekeffül eden ilme «Zahirî Fıkıh» denirse bu bâtınî keyfiyetin şerhini ve ona ulaşan yolları gösteren ilme de «Bâtınî Fıkıh» denmelidir.

Şimdi bize ve bütün müslümanlara lâyık olan şey, nefsin tezkiyesini, tehzibini, şer'î fazîletlerle bezenmesini, nefsanî ve cibillî rezâilden arınmasını tekeffül eden; insanı, îman-ı kâmile ve derece-i ihsâ-

nın husûlüne çağıran; Peygamberimiz (S.A.V.) in ahlâkı ile ahlâklanmağa, îmânî keyfiyetinde ve bâtınî sıfatında bizleri Peygamberimiz Efendimize (S.A.V.) ittibâa davet eden bu ilme « التزكية = Tezkiye» yahut « الاحسان = İhsân» veyahut « فقه الباطن = Batın Bilgisi» adını vermemizdir. Eğer müslümanlar bunu yaparlarsa ihtilâf dinecek, anlaşmazlık zâil olacakcaktır. Aralarını, kullanılan ıstılahların tefrik ettiği ve yaygın istîmallerin birbirinden uzaklaştırdığı zahir ve bâtın fırkaları da böylece anlaşmış olacaktır. Zaten müslümanların hepsi birden şunu kabul etmektedirler ki: Tezkiye, İhsân, Fıkh-ı Bâtın; Kitap ve sünnetle sâbit bir takım dinî mefhumlar, şer'î ve ilmî hakîkatlerdir. Eğer mutasavvıflar, insan karakterinin ve onları kuşatan coğrafî şartların, daha doğrusu zemin ve zamanın değişmesiyle usul ve metodların da tavırdan tavıra gireceğini hesaba katarak bu ana gayeye ulaşmak için Tezkiye, İhsân, Fıkh-ı bâtın tâbir olunan amelî özel bir metoda karşı ayak diremeği bırakırlar da, vasıtada değil, münhasıran gayede ısrar ederlerse bu iki kaziyyede «Fıkh-ı Batın — Fıkh-ı Zahir» çatışma olmıyacak, bu iki meselede taraflar cidale tutuşmıyacaktır. Herkes H a k k a boyun eğerek dinde böyle bir şubenin varlığını, onun erkân-ı İslâmdan bir rukün olduğunu teslim edecektir. Ayni zamanda bizim bahsettiğimiz üç tâbir de yerine oturmuş olacaktır. Herkes onun, şerîatın rûhu olduğunu benimseyecek, dînin özünün özü, hayatın zarurî ihtiyacı olduğunu kabul edecektir. Esasen onsuz, ne dînin kemâli, ne de içtimaî hayatın salâhı mümkündür; ne de gerçek mânâsı ile ferdî yaşayışın bir tadı vardır... Hayatın kıvamı ancak, dînîn bu cephesinin hakîkat olmasına bağlıdır.

Bu bakımdan örfte Tasavvuf diye şâyi' olan bu ıstılahın hâlis dînî hakîkatlere karşı cinayeti büyük olmuştur (3). Bu Tâbir çoklarının gözünden hakîkati gizlemiş, halkın büyük bir kısmında beliren dînî realiteyi öğrenme arzûsuna mânî olmuş ve o yolu tıkamıştır. Fakat îzahı burada uzun sürecek olan tarihî sebeblerden ve bazı işlerin çok defa arzû ve maslahatın aksine cereyan etmesinden dolayı gerçekleri ortaya sermemiz, hakîkatleri bir takım ıstılah ve kayıtların, taassup ve didişmelerin te'sirinden kurtarmamız, şu anda bize uygun gelmemektedir.

Bize yakışan şey, bazı yeni ıstılahlar ve dışardan gelen isimler sebebiyle, Şer'i Şerîfin takrir buyurduğu, Kitap ve Sünnetin davet ettiği, ferdin ve cemiyetin şiddetle kendisine muhtaç olduğu dinî hakîkatlerden halkı nefret ettirmemektir.

Sonra, bu dînî hakîkatlere karşı diğer bir cinayet daha vuku' bulmuştur. O da: İbâhiyye görüşünü yaymak, hey'et-i içtimaiyeyi ifsad etmek, müslümanları dalâlete sürüklemek ve dîni tahrif etmek için o yolu bir vesile ittihaz etmek istiyen bâtınî ve mülhidlerin, deccâl ve hilekârların dîne sızmasıdır. Bunlar, yalan-dolanla bu fennin sahte liderliğini yaptılar ve bayrağını taşıdılar. Bu durum ise, belâ üstüne belâ oldu. Şerîat-ı islâmiyenin koruyucusu ve gayret-i dîniyye sahibi kimseler bu hareketten nefret duydular, ve yüz çevirdiler. Hakîkate âşinâ olmıyan diğer bir gurup da dînin bu cephesinin rûhuna inemediler; gaye ile vesileyi ayırt edemiyerek bunları birbirine karıştırdılar. Çok zaman maksadı gaybe-

(3) Yazar, son asırlarda görülen tereddi etmiş tasavvufu kastediyor.

dip vasıtalarla uğraştılar. Bazan da bu fenden olmıyan şeyleri, onun esas belkemiği mesabesine soktular ve onu matlûb olan gaye ve kemâlâttan saydılar. Meseleleri uzattıkça uzattılar ve kördüğüm haline getirdiler. Her müslümanın öğrenmekle mükellef bulunduğu dînin hülâsası ve hayatın kaçınılmaz zarûretlerinden olan meseleleri bilmece haline soktular. Onları felsefe ve ruhbanlık saydılar. Gerçi buna, dünyayı ve dünyaya ait şeyleri terkeden, sebebler dünyasından el çekenlerden başka hiç kimse cür'et etmiyor ve göz dikmiyordu. Şüphesiz bunlar her asırda ve her nesilde çok nâdir bulunuyorlardı. Halbuki bu, ne dînin dâvetidir, ne Rasûlün hayatından bir örnektir. Ne de varlığın hikmetidir. Fakat Allah, dinine musallat olan azgınların tahriflerini; bâtıla saplananların hakk iddialarını ve cahillerin te'villerini bu ulvî dinden uzaklaştıracak kahramanları her soyda ve asırda müslümanlara esirgememiştir.

Bunlar, halkı felsefe şâibesinden ve yabancı ideolojilerden uzak olan halis tezkiyeye dâvet ederler. Tahrifsiz, intihalsiz ve te'vilsiz rûhî hayatın bilgisi olan Fıkh-ı Bâtın'a ve İhsân derecesine insanları çekerler. Her asrın insanları için bu «Tıbb-ı Nebevî» yi yenilerler. Ümmete İman ve İhsân lâboratuvarında hazırlanmış yeni bir ruh üfürürler. Kalplerin Allah'a, cisimlerin rûh'a, cemiyetin ahlâk'a, ülemânın Rabbaniyete karşı zayıflayan bağlarını yenilerler. Cumhûrun arasında, dünya hayatının ziynetine, mal ve evlât fitnesine ve şehvanî ihtiraslara karşı bir mukavemet unsuru olarak bulunurlar. Havassın içinde de, kıralların âtiyye ve ihsânına —kılıç ve kırbacına, vâd ve tehditlerine bir siper-i saika olarak bulunurlar. Zalim hükümdarların suratına

H A K K kelimesini cür'et ve cesaretle çarparlar. Tâcdar ve Kumandanlara, haksız muâmelelerinde karşı dururlar. Dünyanın âlâyişini hiçe sayar, süsüne-püsüne ehemmiyet vermezler. Aza kanâat ederek yaşarlar. Bunlardan biri, hükümdarın kendisinden hoşnut olması için, onun elini öpmesi istendiğinde «Ey miskin, Allah'a yemin ederim ki, benim hükümdarın elini öpmem şöyle dursun, o benim elimi öpse bile, ben yine râzı değilim. Ey kavm, siz bir vâdîdesiniz; ben başka bir vâdideyim (4).» diyebilmiştir. Bir başkası, melik kendisine memleketinin bütün servetini arzedip, Allah'ın kendisine ihsân ettiği bu bereketli maldan istediği kadar alıp kabul buyurmasını ricâ ettiği zaman şöyle demiştir: «Allah, bütün vüs'atiyle bu dünyayı azlık ve bayağılıkla tavsif ederek buyuruyor ki: (قل متاع الدنيا قليل) De ki: Dünya metâı az bir şeydir. Allah (C.C.) dünyanın küçük parçasından bir cüz'iyle seni merzuk kılmıştır; binaenaleyh seni ondan mahrum etmek istemem (5). Yine bunlardan bir zâlim bir hükümdarın önüne ayağını uzatmış, hükümdar da ona bir kese altun göndermişti. «Adam ayağını uzatıyor, elini uzatmıyor» diyerek bu çil çil altınlardan istiğna gösterdi (6).

Hiç şüphe yok ki, bu seçkin insanlar —ihsân derecesine ulaşmış bu temiz ruh sahipleri olmasaydı— İslâm hey'eti içtimaiyesi, îmân ve rûhaniyyet cephesinden çoktan yıkılır; azgın ve mütecaviz maddî dalgalar milletin îmân bakiyyesini şimdiye çoktan yutardı.

---

(4) Bu sözü İzzüddin ibn Abdüsselâm (H. 660) söylemişti.

(5) XII. Hicri asırda yaşıyan kibar-ı Nakşibendiyyeden Şeyh Mirza Mazhar Dehlevî.

(6) Geçen asrın büyüklerinden Şeyh Said Halebî.

Eğer onlar olmasaydı, cemiyetin ahlâk bağları kopar; hayatın ruhla olan münasebeti kesilir; kalplerin Allah'a olan bağlılığı zayıflardı. Onlar olmasaydı, kalplerden ihlâs kaybolur; mânevî ceza korkusu vicdânlardan çekilirdi. Onlar olmasaydı, bâtınî hastalıklar ortalığı kasıp kavurur; kalpler ve gönüller şifâsız bir derde tutulur ve bunların çaresi bulunmazdı.

Eğer onlar olmasaydı, Halk, başbuğların önünde yaltaklanmaktan zevk alır; ilim adamları servetü sâmân, mevki ve sandalya hevesine kapılır, bunlara kavuşmağa çok özenirlerdi. Böylece yükselme arzusu ve dünyalığa tamâ' bilginleri mağlûp eder, N ü b ü v v e t ve Niyâbetin ve ehemmiyetli şubelerinden biri olan TEZKİYE-İ NEFS ve İHSÂN unutulur ve bunlara dâvet de muattal bırakılmış olurdu.

Zamanla İlâhî ve Rabbânî dâvetin unutulduğu, tezkiye-i nefsin zayıfladığı —ya Garp medeniyetinin veya bu medeniyetin merkezine yakınlığı, ya da diğer çeşitli âmillerin te'siriyle— mânevî hayatın ıslahına, kalplerin İlâhî râbıtasını yenilemeğe ve insanları H A K K yoluna dâvete me'mur din dâilerinin iyiden iyiye azaldığı ülkelere bakınız. Orada hürriyet ve istiklâl terennümlerinin dolduramıyacağı, sadece dil bakımından Kitap ve Sünnete yakınlık iddiasının kapatamıyacağı, zekâda rüchaniyetin, edepde zenginliğin, tefekkürde enginliğin, ilimde derinliğin asla dolduramıyacağı korkunç bir boşluk hissedersiniz. Bu rûhî ve cibillî bir yoksulluktur ki, şifâsı bulunmaz. Bu içtimâî meselelerin en girift, en ince ve en müşkillerinden biridir ki çözülmesi imkânsız. Yığınlar, bön maddiyatın kurbanı, kör bir servet hırsının zebûnüdur. Halk kitleleri ahlâkî ve içtimaî illetlerle mâlûl... Aydınlar ise —ister dînî mânâda ol-

sun, ister medenî mânâda— makam ve mansıb hırsının esîri; hased, cimrilik, riyâ, sahte büyüklük, benlik, görünme ve gösterilme arzusu, nifak, başkalarına karşı dalkavukluk, madde ve kuvvete râm olma gibi birçok gizli illetlere müptelâ...

Liderlerin karakter zâfiyeti, insanların terbiye kaidelerine karşı takındığı saygısızlık ve birçok hasis menfaatler bütün siyasî ve içtimâî hareketleri alt üst eder. Muhalefet duyguları ve uyuşmazlık, mes'uliyet şuûrunun azlığı ve maaşların artma endişesi, maddeye karşı fazla düşkünlük bütün müessesеleri bozar. Fakrü zarûret korkusu, avâmın gazabı ve havassın hışmı, gösterişe fazla özenmeler, hayatın tatlı rahavetini itiyad edinme, bilginlerin nüfuzunu sarsar ve sultasını zayıflatır. Bütün bu açık ve gizli illetlerin ilâcı, ancak ve ancak ulemâdan istenen «Rabbâniyet» ölçüsünde ve Kur'ân-ı Mübîn'in anlattığı, Hazreti Peygamber (S.A.V.) in bâsolunduğu «N e b e v î T e z k i y e» dedir.

ولكن كونوا ربانيين بما كنتم تعلمون الكتاب وبما كنتم تدرسون .

Fakat (ALLAH), Kitabı öğretmekte olduğunuz ve ders alıp vermekte bulunduğunuz için Rabbâniler —bütün fikrini Allah'a bağlamış kimseler— olunuz der (7).»

Ben, Tezkiye mevzûunda müslümanların bir kısmının üzerinde durduğu ve son zamanlarda «Tasavvuf» diye şöhret bulan özel bir usulde kat'iyyen ısrar etmek istemiyorum. —Esasen buna ihtiyaç da yoktur. Çünki, Kitap ve Sünnetin ihtiva ettiği kelimeler (isimler) ve bunların ıstılâhları bizi bundan müstağni kılmaktadır—. İlim ve tefekkürdeki nok-

(7) Âl-i İmrân sûresi, âyet: 79.

sanlıkları ile, amel ve tatbikattaki hatâları ile, hâlâ bu dâvâya kuvvet verdiklerini zanneden sahtekârları da asla tebrie etmiyor ve ismetlerine inanmıyorum. Çünki herkes hatâ ve sevâp yapabilir. Fakat hayatımızda ve cemiyetimizde kendini hissettiren bu boşluğu da doldurmamız lâzımdır. Ayni zamanda cemiyetten evvel ferdin iyiliğine çalışan, halkı iç dünyalarının islâhına dâvet eden, HAKK râbıtasını ve ALLAH inancını yenileyen, nefislerin terbiye ve tezkiyesiyle meşgul olan Rabbânîlerin ve HAKK davet çilerinin işgal ettiği yerleri de doldurmamız gerektir. Bu davetçileri tenkîde yeltenen gayretkeşlere ve inkârcılara Arap şairi «El-Hutaye» nin diliyle seslenmek isteriz:

«Babanızın başı için onları ya az levmediniz,
veya onların tuttuğu yeri tutunuz.»

رجال الفكر والدعوة في الاسلام (İslâmda Fikir ve Dava Adamları) adlı eserimizin iikinci cildinde açıkladığımız tarihî sebeblerden dolayı Dâvet, Tezkiye ve Rabbânîlik yönünden Hindistan bu zümrenin merkezi durumundadır. Hindistanda gelişen ıslâhat hareketi Şarkta-Garpta İslâm âleminin en ücra köşelerine ulaşacak kadar kuvvetli ve sevindiricidir. Fikirlerinde tam istiklâle kavuşmuş müçtehidler şimdi orada bulunmaktadır. Onlar, asrın insanı için bu fenni yenilemeğe ve kolaylaştırmağa gayret sarfediyorlar. Ve bu ilme sonradan asalak olan bid'âtları ve fazlalıkları temizlemek için ciddî faâliyetler gösteriyorlar. Hem de asrın idrâkine uygun gelecek şekilde ona halisiyet kazandırıyor ve ona ulaşmanın yollarını insanlara kolaylaştırıyorlar. Onlardan bir kaçını bu-

rada hatırlayalım: İmam-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Serhendî (1034 H.), Şeyh Veliyullah Dihlevî (1176 H.), İmam Ahmed ibn İrfân eş-Şehid (1246 H.), Mevlânâ Reşid Ahmed el-Kenkûhî (1323 H.) ve nihayet büyük islâhatçı Şeyh Eşref Alî El-Tehânevi (1326 H.) de onların halîfelerindendir. Bu zât asrımızın Rabbânî ulemâsının en büyüğü; kayıtsız, şartsız bu zamanın en büyük müellifidir (8). O, nefislerin ıslâhında Allah'a niyâbet ve rücû'da, imân ve amelin tazelenmesinde HİNT kıt'asına faydası dokunan kimselerin en ulusudur. Halk, onun kitaplarından, bu zamanda başka bir âlime nasib olmıyacak ölçüde faydalanmıştır. Şimdiye kadar gittikçe kapanan ve düğümlenen bu tarîkatı —Tezkiye-i nefs yolunu— kolaylaştırmak ve halkın istifadesine sunmak, maksadı vasıtadan, özü kabuktan ayırmak için Cenab-ı Hakk (C.C.) onun sînesini açmış ve bu yolda içtihad ve imâmet derecesine ulaştırmıştır. Büyük terbiyeciler, şeyhler ve ilim adamları O'nun bu babda tek olduğunu, bu fenni yenileme hususunda teferrüd ettiğini ikrar ve teslim etmiş bulunuyorlar. Tasavvuf gerçeklerinin tecellisi ve halkın, bunun lüzum ve ehemmiyetine iknâ edilmesi, hakîkî tasavvuf yolunun, herkesin meşgalesine, meslek ve meşrebine, akıl ve zekâsına göre kolaylaşması için vâ'z-ü irşad, te'lif ve terbiye yolunda, Cenab-ı Hakk, O'na tevfik vermiştir. O kadar ki O'na uzanmak, meyvesini devşirmek gayet kolay... Aydın ve memur, lider ve bilgin, müellif ve muallim, üniversite hocaları, yeni felsefenin ve batı medeniyetinin te'siri altında kalanlar, küfür ve ilhad ateşiyle dinden çıkmağa kulak asanlar, boşlar ve meşguller, zekâ ve dirâyet sahipleri, san'at

---

(8) Te'lif ettiği eserlerin sayısı 910'a varmaktadır.

ve hırfet ehli, himmeti zayıf, gücü kuvveti yerinde olanlar, müsavi olarak üstâda saygı duyar, teveccüh ederdi. Öyle ki, tasavvufun ve ruh hayatına ait ıslâhın aydınlar zümresi içinde üstün bir yeri ve bu madde asrına bir devri başladı.

Üstâdın, muhteviyâtı binlerce sahife mefkûre ve dâvâsının dünyaya sunulması için Cenab-ı Zülcelâl, üstâdın ruhiyatçı talebelerinden büyük âlim Şeyh Abd-el Bârî el-Nedvî'yi seçti. Filhakika, bu büyük işe herkesten çok o lâyıktı. Haydarâbâd - Osmaniye Üniversitesinde Yeni Felsefe kürsüsünde (9) profesör olan üstâd «Beyneddîni vel-akliyat» isimli meşhur kitabın da yazarıdır. Hayatı boyunca bu ilmî ve dînî havanın içinde yaşadı. Büyük bir dînî akademiden mezun oldu. Hindistan'da büyük bilginlerle, müellif ve müharrirlerle tanıştı. Bu ülkede fikir hürriyeti devrini idrâk etti. Akılcı ve aydınlık devrin muâsırı oldu. Bütün vüs'at ve derinliğiyle yeni felsefeyi öğrendi. Sonra Hindistan Üniversitelerinin en yükseğinde ta'lim hizmetine devam eti. Bir çok akıllı ve dirâyetli güzide talebelere felsefe ve dînî ilimleri okuttu. Sofizm, Şüphecilik gibi fikrî teşevvüş merhalelerini aştı. Avrupada bulunan yeni fikrî ekollere bağlıydı. Sonra tevfîkını esirgemiyen bir sâık onu, başlarında Eşref Âli El Tehânevî'nin bulunduğu, ihlas sahibi, mânâ erlerinin yanına sevketti. Onu zekâsının keskinliği, anlayışının dürüstlüğü ve gayesinin doğruluğu sebebiyle üstâd Eşref Âli El-Tehânevî, itimad ve güvenle kabul etti, ve ona husûsî bir kıymet verdi. Üstâddan kendisine icâzet çıkıncaya ka-

---

(9) ASRI SAADET isimli 10 ciltlik eserin «Yeni Felsefeye Göre Mi'râc» bölümünü de Abd-el-Bârî el-Nedvî yazmıştır.

dar, aralarında bu alâka ve mânevî bağ devam etti, ve günden güne sağlamlaştı. Günler ve tecrübeler, şeyhinin şahsiyyet ve karakterine karşı duyduğu hayreti, oun anlayış ve çalışmasına karşı beslediği itimadı arttırdı. Mülâkat ve mektup teâtisi, Şeyh Eşref Âli (Rahimehullah) nin 1362 H. yılında vefatına kadar devam etti.

Şeyh Abd-ül-Bârî El-Nedvî, 1945 yılında emekliye ayrıldıktan sonra eserlerinin telhîsine ve onlardan iktibaslar yapmağa, derin mânâ ummânından inciler dermeğe koyuldu. Bunları asrî kitabî üslûp içinde dizmeğe ve yazmağa başladı. Eserlerinde, derli-toplu ve olgun bir fikir sistemi halinde üstâdının mefkûresini arzetmekle meşgul oldu.

Bu eserlerin en faydalısı, arapça tercemesini sunduğumuz: (Tasavvuf ve Seyri Sülûk'un yenileşmesi) isimli kitaptır. Bu arapça tercümeye «Hayat ve Tasavvuf arasında» ismini verdik. Bu kitap, müteahhirinin Tasavvuf diye isimlendirmeği itiyâd ettiği şeyi, ilmî bir üslûp içinde kuvvet ve vuzuhla tesbit etmektedir. O şey, İslâmın rûhu, îmânın kemâlidir. Kim olursa olsun, iç âlemine mahsus bilgi ve ihsân sıfatiyle —herkesten önce— kendi nefsinin ıslâhiyle, arınması ve bezenmesiyle uğraşmadan ve bu keyfiyet tahakkuk etmeden islâmın bereketine nâil olmak dînî, dünyevî, ferdî ve içtimâî, siyasî ve millî semeresine yetişmek mümkün degildir.

Bu değerli eseri «Dâru'l-ulûm-Nedvetü'l-Ulemâ» nın büyük üstâdı, Muhammed Rabî ibn Reşîd En-Nedvî, vaktinin büyük bir kısmını harcıyarak ve pek çok gayret sarfederek arapçaya tercüme etmiştir (10). Zîra, Tasavvufun Hindistan'da husûsi bir lü-

---

(10) Sizlere sunduğumuz Türkçe terceme de bu Arapça tercümeden yapılmıştır.

gâtı ve özel tâbirleri vardır. Bunların Arapçaya nâkli ve tâbiri oldukça zordur. Mütercim, derslerle fazla meşgul olmasına, Dâru'l-Ulûm'daki Arap Edebiyatı bölümünü ve buranın matbuat ve edebiyyat çalışmalarını idare etmesine rağmen, yine de bu büyük işi başardı.

Okuyucunun ve bu gerçek ilimlerden menfâat görenlerin teşekkürü ve hayranlığı müellife, takdir ve iltifatları mütercime, düâ ve niyâzları da bu işde emeği olan herkese nasîb olsun (âmin).

4/Rebiülevvel/1380

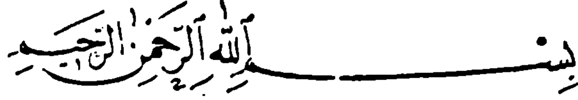
Ebu'l-Hasen-Ali-En-Nedvî

ŞEYH EŞREF ALİ EL-TEHÂNEVÎ

Abdülhakk Umrî'nin oğlu Şeyh Eşref Alî, Hindistan'ın batı kesimi beldelerinden Etraberadiş Eyâletine bağlı, takriben Delhi'ye elli mil uzaklıkta bulunan Tehânüh şehrinde hayata gözlerini açtı. Orada yetişti ve Tehânevî lâkabını aldı. İlk tahsilini kendi memleketinde yaptı. Sonra, «Dâr-ül-Ulûm Eldiyebendiyye» diye meşhur olan dînî akademiye girdi ve orada beş sene okudu. 1301 hicrî yılında tahsilini ikmâl ederek buradan me'zun oldu. O zaman yirmi yaşlarındaydı. Ve sonra ıslahatçı Büyük Sofî Şeyh Hacı İmdâdullah'a, yüce Rabbânî âlim Şeyh Ahmet Cencûhî (Allah onlara Rafhmet eylesin)'ye yetişti. Bu zatlardan birinciye bey'at etti ve ondan bol bol istifade etti ve büyük hikmetler öğrendi. Basamak basamak kemâlin zirvesine ulaştı. O kadar ki Hind yarımadasında İslâm ümmeti için sözü geçer büyük mânevî ıslâhatçılardan biri oldu. Binlerce müslüman kendisinden istifade etti. Birçok yollardan müslümanlar arasına yayılan bid'at ve kötü gelenekler mücadelesinde, ahlâk ve amellerin ıslahında, sahih îmân esaslarının neşrinde cidden büyük bir fazîleti ve üstünlüğü vardı. Kendi sôfiyye medresesinden, mürşid pâyesine ulaşmış yüzkırk seçkin insan çıktı. Allâme Seyid Süleyman El-Nedvî, Pâkistan'ın kurucularından Mevlânâ Beşir Ahmet El-Osmanî, Lahur'da Eşrefiyye Üniversitesi kurucusu Müfti Muhammed Hasan El-Emritsarî, Pâkistan'da, dînî med-

reselerin en büyüğü Hayr-ül medâris mektebinin müessisi Mevlânâ Hayrî Muhammed El-Calidehrî, Pâkistan'ın büyük bilginlerinden Mevlânâ Zafer Ahmet El-Tehânevî, Hindistan'da büyük mürşid ve mürebbî Mevlânâ Vasıyullah, tercemesini takdim ettiğimiz bu kitabın ve diğer birçok kıymetli eserlerin yazarı büyük mütefekkir ve Üstâd Mevlânâ Abdülbâri El-Nedvî bunların en meşhurlarıdır.

Şeyh Tehânevî Merhum, El-Diyobendî Akademisinden çıktıktan sonra, on dört sene Kaniver şehrindeki Feyz-ı Âmm medresesinde tedris ile meşgul oldu. Sonra tedrîsattan alâkasını kesti ve kendi memleketinde i'tikâfa girdi. Kôşe-i uzleti ihtiyar etti. Dînî ilimlerle meşgul olduğu gibi, kâlb temizliğine susayanları, iç temizliğine can atanları orada terbiyeye devam etti. Etrafına ışık saçtı, okudu, yazdı, hayatı boyunca te'lif ettiği eserlerin adedi, büyük-küçük dokuzyüze ulaştı. Hicrî 1362 yılında hayata gözlerini yumdu. (Allah Rahmet eylesin) Âmin...

HAYATLA TASAVVUF ARASINDA BİR TENAKUZ

Garibdir ki: halkın çoğu, Tasavvufun dinde zirve-i kemâl olduğuna ve «İhsân» derecesi diye isimlendirildiğine, bunun da îmân ve İslâmın en büyük pâyelerinden biri olduğuna inanır. Yine halkın ekserisi, Allah'a kurbiyet ve yakınlık cihetinden, veliler ve mutasavvıflar için Allah nezdinde mevcut olan menzilenin, onlardan başka hiç kimseye —hattâ bu kimseler şer'î ilimleri hâmil muhaddis ve fakîh bile olsalar— nasib olmayacağına inanır.

Şübhesiz Allah'ın sôfî ve Velî kulları, bütün hayatlarına ve bu hayatın fiil, hareket ve sükûnunda husûsî bir ilâhî râbıta taşırlar ve bu rabıta ve alâka ile sanki her zaman müşâhede-i ilâhiyyede ve huzurda bulunurlar. Ve sanki onlar Allah'a münâcaat ve mükâlemenin rengârenk şekillerinden biriyle müstefîd olmaktadırlar. Bu sebeple halk, peygamberimiz Efendimiz (S.A.V.) ile Sahâbe (Allah onlardan razı olsun) den başka hiç kimseye, sôfiyyenin derecesinden yüksek bir menzileyi lâyık görmez. Veliler ve sôfiyye hakkındaki bu inanış, yalnız halkın avamına mahsus değil, havass ve muhakkıklerden çoğu da yine bunu itiraf ve teslim etmektedir.

Bir başka yönde de tasavvuf yolundan halk arasına nüfuz etmiş yanlış anlamaların, büyük şübhelerin bulunduğunu görüyoruz ki bu şübhelerin bir ben-

zerinin islâmî ilimler vasıtasıyla veya islâmî mezhepler kanalıyla yayıldığını biz zannetmiyoruz. Öyle ki nerdeyse küfür ve şirk sayılacak bir takım inanışlar vardır ki halkın çoğu bunları ya aynıyla tasavvuf kabul eder, ya da tasavvufun herhangi bir umdesi bile saymaz. İşte bunun için biz, büyük islâm şahsiyetlerinden çoğunun tasavvufu ya büsbütün inkâr ettiğini, ona karşı haksızlıkta bulunduğunu görüyor veya onu aynen sapıklık saydıklarına şâhit oluyoruz.

BU TENÂKUZUN SIRRI

Bu tenâkuzdaki sır, şüphesiz, bir şeydeki kemâlin menşei, zahirinden çok bâtınında, kemmiyetinden çok keyfiyetinde, kabuğundan çok özünde, bünyesinden çok rûhunda, şeklinden çok onun maksadında oluşundadır. Ne zaman bir şeyin mânâ ve medlûlünden gizlilik olur da bu gizlilik çok derinlere uzanırsa kat'iyyetle söylenebilir ki o şey, şübhe ve sapıklıklara müsait, birtakım evham ve hurâfelerin sızmasına, etrafını efsâne ve hurâfelerin ağ gibi örmesine elverişli hale gelmiş demektir. Şübhe götürmez gerçeklerdendir ki, zamanla dînin kemâlinden ve esas umdelerinden sayılan bu şübhe ve sapıklık mikroplarını söküp atmak ve kökünü kazımak oldukça zor bir iştir. İşte bunun için biz, islâma, tasavvuf yolundan giren dalâlet ve sapıklığı, müslümanların hayatına zorla sokulmuş Allah'a şirk koşmak ve dinde küfür ve ilhada düşmek derecesine nerdeyse ulaşmış görüyor ve müslümanların bunları, dînin esas umdelerinden ve temel prensiplerinden saydıklarına şahit oluyoruz. O kadar ki, bunların bertaraf edilmesi ve milletin kafasından sökülüp atılması

büyük gayret ve zorlukları göze almadan imkânsız sayılmaktadır. Çünkü halkın umûmu ve havasstan da büyük ayıda bir çoğunluk tasavvuf cihetinden büyük şübhe girdâbına düşmüş bulunuyor. Bazısı tasavvufu, bir takım keşif kerâmet ve tasarrufât addeder; bazısı, ahval ve murâkabeye, birçok bâtınî işlere ve rûhî meşgalelere bakarak bunları aynen tasavvuf sayar ve buna inanır. Bir kısmı, tasavvufu, husûsî âdet ve taklitlerden ibaret bilir. Bir kısmı onu, riyâzet, mücâhede ve cemiyet hayatından uzaklaşma olarak görür. Bazıları, felsefî tasavvufu veya vahdet-i vücût ve vahdet-i şühût nazariyyelerile felsefî renge bürünmüş olan tasavvufu kabul eder. Hakk ve gerçek tasavvuf budur, der. Bazısı da onu sırlar ve gayblar mecmuası telâkki eder ve bu konuda iş o kadar ileri gider ki garplıların gizlilik (sirriyet) (*) dedikleri şeyler derecesine ulaşır. Filhakîka müslümanların çoğu onu, kalbden kalbe, sîneden sîneye intikal eden bir remz, bir sır haline sokmuştur da. Bunlar bir yana amma tasavvufu, seyr-ü sülûk yolu olan tarîkatı, hakîkat ve ma'rifet yolu olan tasavvufu şerîata zıt gören kimseler, evet gerçekten bu insanlar en büyük dalâlet ve şakavete ve en büyük hatâya düşmüşlerdir.

TASAVVUF'U FAZLALIK VE VEHİMLERDEN TEMİZLEME

Allah (C.C.) Hazretleri, büyük ıslahatçı Şeyh Eşref Ali El-Tehânevî'yi, Tasavvuf bâbında temizlik yapmağa ve onu özleştirmeğe muvaffak kıldı ve mer-

(*) Sirriyet: Hıristiyan ilâhiyatında ruhun Allah ile olan tabiat üstü münasebeti ve ruhanîliğin en harikulâde hâdisesi.

hum yukarıdaki hatâlara benzer pek çok hatâları düzeltti ve yanlış tefsirleri önledi. Tasavvuf konusunda O'nun yaptığı iş, bir yenileme ameliyyesidir. Üstâd, bu işi yaparken meseleleri hep menfi yönden ele almakla kalmadı, aynı zamanda bunların müsbet yönüne de eğildi, çalışmasını iki noktaya da teksif etti ve o, tam mânâsıyla, islâmî ölçüde bir kesinlik ve gerçeklikle tasavvufu halkın istifadesine arzetmeğe muvaffak oldu. Bu ciddî gayret neticesinde tasavvuf, islâm şerîatının gerçek bir ta'biri ve tefsiri olduğu tahakkuk etti. Bu yenileme ameliyyesini o, ilmî ve nazarî plânda bırakmadı, tasavvufu amelî olarak da ihyâ etti. Çalışmaktan ve hakîkatı bulmaktan mütevllid bir gaye içinde, ta'lim ve terbiye metodlarıyla tasavvufun hakîkatını îzah etti ve ona yepyeni bir hayatiyyet verdi.

TASAVVUFUN HAKÎKATI

Tasavvuf bahsinin hulâsası: «İNSÂN-I KÂMİL» için zâhir ve bâtın, kâlb ve kalıp diye nası iki veçhe görüyorsan, «DÎN-İ KÂMİL» için de öyle «ŞERÎAT» ve «TARÎKAT» diye iki cephe göreceksin. Nasıl fakîhler, şerîattaki zahirî ahkâmı ve amelleri delilinden bütün güçlerini sarfederek istinbat ederlerse, sôfiyye de tasavvuf yolundan hareket ederek kâlb ve iç âleme âit amel ve hükümleri öylece delilinden istinbat etmişlerdir.

Bunu başka şekilde ifade etmemiz de mümkündür. Fıkhın, dışardan hulûl ettiği yerlere, tasavvuf içeriden hulûl eder. Fıkhın konusu olan zahirî hükümlere tasavvuf içeriden, ruh cephesinden uzanmak ister. Nasıl namazın, orucun ve diğer amel ve ibadetlerin zahirî bir şekli varsa ve bunlarla ilgili hüküm ve meseleler fıkıh ilminin konusunu teşkil ediyorsa huzûr-ı kalbin, huzu' ve huşu'un da öyle bâtınî bir sureti vardır. (أَقِمِ الصَّلاةَ لِذِكْرِي = *benim zikrim için namaz kıl)* (1) âyetinde beyan buyurulduğu gibi namazın aslî gayesi olan huzûr-ı kalble zikrullahın bâtınî bir sureti vardır ve bunların ahkâm ve tafsili «Fıkh-ı bâtın» adını almağa hak kazanan bu ilimde mündemiçtir. Nasıl zahirde, muay-

---

(1) Taha sûresi, âyet: 14.

yen vakitlerde yemekten içmekten nefsi men'etmeğe «ORUÇ» deniyorsa, Cenab-ı Hakk'ın (لعلكم تتقون = *muhakkak ki korunasınız)* (2) âyet-i celîlesinde işaret buyurduğu Takvâ da orucun rûhudur, özüdür. Sonra, şer'î amellerin nası bir hey'eti ve dış görünüşü varsa ve ancak bu keyfiyette tecelli ve bu görünüşte tahakkuk ederse, ihâs ile muttasıf olmadan ve temiz niyetlerin alâmetini taşımadan bu ibâdetler de sıhhat derecesine ulaşamaz, fesattan kurtulamaz, Allah indinde makbuliyyet ihraz edemez ve Allah'ın gazabından emin olamazlar. Çünkü hadîs-i şerîfte (انما الاعمال بالنيات = *Ameller niyetlere göredir)* (3) diye vârid olmuştur. Hattâ kişinin, âhirette kurtuluş ve selâmeti, zahirî amellerinin sıhhati ve bunların hepsinin Allah nezdinde kabul olması keyfiyetinin dayandığı sağlam akîde ve îman, kalble ilgili bu iki bâtınî amele bağlıdır. (İhlâs ve Niyet). İşte bundan dolayı şu bâtınî fıkhın veya tasavvuf denilen yolun ehemmiyeti ve islâm şerîatındaki yeri ortaya çıkmış bulunuyor.

Herkes bilir ki bütün îmânî esasların ve akîdelerin temeli, ancak Allah (C.C.) Hazretlerinin birliğidir. O da, bütün mahlûkattan ülûhiyyet ve rubûbiyyetin hem nefyedilmesi, hem de fiil ve te'sir suretinde tecelli edecek olan menfaat ve mazarratın südûrunun onlardan selbedilmesi mânâsına gelen (لااله الاالله) kelime-i tevhîdinin isbâtı ve bunların yekûnunun tek olan Allah'a mahsus olduğunun ikrarıdır. Şunda hiç şüphe yoktur ki insan, zarar fayda verenin ancak «O» olduğu kendisine kat'iyyetle te-

(2) Bakara sûresi, âyet: 183.
(3) Sahih-i Buhari ilk hadisi şerif.

beyyün edinceye kadar, hiçbir varlığa boyun eğmez, hiç bir varlığı ilâh tanımaz ve Rabb edinmez. Hiç bir ferde ibâdet ve tazarru'da bulunmaz. Zâten (لا اله الا الله) kelime-i tevhîdinin mânâsı şudur: Biz, zahir plânında muhtelif suretlerde görünen, çeşitli yollardan başımıza gelen ölüm-kalım, hastalık-sağlık, fakirlik-zenginlik, zillet ve izzet gibi fayda ve zararda Allah Celle ve A'lâdan başka Fâil-i Hakîkinin bulunmadığına inanıyor ve îmân ediyoruz. Bu akîde ve inanış ise kalb ve batın işinden başka birşey değildir. Fakat, maalesef birçok zahirî ilimlerde ve bunlarla amel etmekte mutebahhir olan bazı ilim adamları, fayda ve zararın Allah'tan başka bir masdarı (sudur ettiği yer) bulunduğuna, fiil ve te'sirin tamamıyla bir başka yerden geldiğine inanır, bu te'sirleri Allah'dan başkasında görmek isterler. Kalp akçe misâli hakîkatla ilgisi olmayan bu bozuk görüşü, bu sahte kibir ve azameti düşünce ufkumuzdan tardedip şerîat lisanının «İHSÂN» ta'bir ettiği şu varlık âlemindeki fâil-i Hakîkîyi ve sôfiyyenin «Tevhîd-i Ef'âlî» diye isimlendirdiği Müessir-i Hakîkîyi müşâhede etmek icab etmez mi? Müşâhade-i İlâhiyyenin ve rü'yetullahın kendisiyle hasıl olduğu; hayatta ve hayatın her hâl-ü kârında O'nunla olmanın, O'nun huzurunda bulunmanın kendisiyle yakînen bilindiği halis kulluk alâkasının Allah'la beraber olmaktan neş'et etmesi diye tefsir ve îzah edilen «Tevhîd-i hakîkî» bu değil midir? Dînin ve dindeki kemâlin ta kendisi elbette budur!.. Bu ilim ve iz'an, bu yakîn ve îman, dînî hayatta mevcut bütün muamelenin ve topyekûn ibâdetlerin rûhu olmuyor mu? Ve yine bu ruh ve îmânın sıyâneti, bu akîde ve kaynağın korunması, diğer zahir amellerin hepsinden lüzumlu ve efdal değil mi?

TASAVVUF BÂTINÎ FIKIH DEMEKTİR

Halkın, karakter ve seciyyesini bid'at ve dalâlet derekesine düşürdüğü, onu çirkin şekil ve sûretlerle tasvîr ve îzah ettiği, hakkında pek çok mübâlâğada bulunduğu Tasavvuf veya Bâtınî ilmin hakîkatı mevcut değildir. Tasavvuf, ancak ve ancak, kalb ile işlenen amellerin bir kanûnu, bâtınla ilgili hükümlerin bir düstûrudur. Cesedin ve a'zâ-i cevarihin amelleri için hükümler vaz olunduğu ve bunlardan Fıkıh ilminin bahsettiği gibi, kalbin ve rûhun ihsasları için de hükümler konulmuş ve bunların salâh ve fesâdından bahseden Fıkh-ı Bâtın diye bir ilim tedvin edilmiştir. Zahirî fıkhın ahkâmını sarîh nasslar halinde kitap ve sünnette bulduğumuz gibi, tasavvufun hükümlerini de kitab ve sünnette tasrih ve telmih edilmiş buluyoruz. Cenâb-ı Hakkın:

يوم لاينفع مال ولابنون الا من اتى الله بقلب سليم

= *ne mal, ne evlât fayda verir, o gün, ancak tertemiz bir kalb ile Allah'a gelenler saadete nâil olurlar)* (4) âyet-i celîlesinde tasrih ettiği ve ona işaret buyurduğu gibi Kur'ân ve Hadîsin nasslarıyla tasavvufun efdaliyeti ve ihtiva ettiği ahkâmın ehemmiyeti tebeyyün etmiştir. Bunun şerh ve îzahı ise Peygamberimizin şu hadîsinde mevcuttur:

(الا وان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله
واذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب) .

= *Dikkat edin ki vücutta küçük bir et parçası vardır. Bu et parçası sıhhatte bulundukça, iyi çalıştıkça*

(4) Şuara sûresi, âyet: 88, 89.

bütün beden de sıhhatte bulunur. Şayet o küçük et parçası fesada giderse bütün beden de fesada uğrar. İşte bu et parçası kalbtir.) (5) Bu hadîs-i şerîfte maksad-ı nebevî şudur: Bedenin, zahirî olan fiil ve hareketlerinin iyiliğe doğru gitmesi veya kötülüğe doğru akması ancak ve ancak kalbin salâh ve fesâdına bağlıdır. Kalbî salâh ve fesad, vücudun her nahiyesine tesir eder. (Salâh, vücût ikliminde sulh-ü sükûnun, fesat da fısk-u fücûrun kaynağıdır). Tasavvuftan veya fıkh-ı bâtınîden maksat, kalbin salâh ve tezyîni, kötülükten korunmasıdır. Fesada uğradığı ve bir illete giriftar olduğunda da onun çaresini aramaktır.

Tasavvuf ve tarîkat için bu gerçekleri bildiğimiz zaman, onda din ve şerîata muhalif bir husus bulmak şöyle dursun; bil'akis tasavvufu kendi yaşayışı için bir düstûr edinmeksizin herhangi bir müslümanın gerçek mü'min (İnsân-ı Kâmil) derecesine ulaşmasının muhal olduğunu anlarız. Amma herhangi bir adamın kafası tasavvuf isminden ve tasavvuf ıstılahından nefret eder ve kocunursa, yahutta tasavvufun bizâtihî bir fenn, bir ilim olduğunu itiraf etmekten çekinirse o adamın, tefsir-müfessir, tecvîd-mücevvid, hadîs-muhaddis, fıkıh ve fakîh, kelâm ve mütekellim gibi muhtelif dînî ilimlerin ve topluca bütün dînî fenlerin ifade vasıtası olan dînî ıstılahlardan niçin kaçınmadığını ve niçin nefret duymadığını sormak hakkımızdır. Eğer bu ısıtlahlar, Kur'ân ve Hadîsin lâfızlarından alınmış ve onların usaresiyle beslenmiş derlerse, «Sôfî» kelimesinin aslı da çok defa «sof giyici» terkibindeki sof kelimesi yerine «Ashab-ı suffa» terkibindeki «suffa» dan ikti-

---

(5) Sahih-i Buharî, c. 1, s. 20, Bulak 1311.

bas edilmiştir diye onlara cevab verilir. Eğer bu cevab-ı reddi, kabul etmezlerse niçin bu ilme diğer sôfiyye ulularından sayıları bir hayli kabarık olan büyüklerin verdiği «İlm-i İhsân» veya Allah'a kurbiyyet mânâsını mutazammın olan «İlm-i Kurb» adını vermediklerini öğrenmek isteriz.

Şeyh Eşref Ali El-Tehânevî Merhum, —Tasavvufu yenilemeğe, hakîkatını açıklamağa ve onu öğretmenin zarûretine büyük ehemmiyet verdiği için— yalnız bu mevzû'a hasredilmiş ve hasredilmemiş büyük küçük birçok risâleler yazdı, va'zu nasîhatte, söz ve sohbette bulundu. Bu mevzû'u çeşitli eserlerinde mücmel ve mufassal olarak okuyuculara arzetti. Tasaavvufu öğrenme ve hatırlama bâbında envâ-ı çeşit ta'birler kullandı. Muhtelif isimler altında onun bol bol şerhini yaptı. İlk adımda «Tasavvufun Hakîkatı» isimli risâlesinin ön sözünde bu hususu etraflıca aydınlattı ve ezcümle dedi ki:

«İslâm şerîatının, yapılmasını emrettiği veya nehyettiği ameller iki nevidir: Bunların bir kısmı, vücudun zahiriyle alâkalı ve umumiyetle bilinen hakikatlarla ilgilenir. Dil ile ikrar, namaz, oruç, hac, zekât ve anaya-babaya hürmet gibi ki bunlara «me'mûrun bih» emrolunan şeyler denir. Kelime-i küfür, başkalarına sataşma, şirk sayılacak amelleri işleme, hırsızlık yapma, zina fazîhasını irtikâb etme, fâiz ve rüşvet alma da menhiyyat —yasak edilmiş işler— cümlesindendir. Şerîatın, yakınlığı emrettiği ameller de bâtınla ilgili işlerdir: İman ve tasdîk, sapasağlam bir akîde, sabır, şükür, tevekkül, kazâya rızâ, teslimiyyet, Allah için ihlâs, Allah ve Resûlullah sevgisi, bunlardan başka diğer a'mâl-i hasene... bunlar da «me'murun bih» emredilen şeyler olup, bir takım fazîletlerdir. Amma batıl inanışlar, sabırsızlık, küf-

rân-ı ni'met, riyâ, kibir, ucûb —övünme— vs... gibi işlere gelince, bunlar da islâm şeriatının nehyetmiş olduğu bir takım rezîletlerdir ve yasaktır. Kur'ân-ı Kerîm'in bir yerinde: (اقيموا الصلاة وآتوا الزكاة = *Namazı dosdoğru kılınız ve zekâtı veriniz)* (6) ve:

يا ايها الذين آمنوا اصبروا وصابروا ورابطوا واتقوا الله لعلكم تفلحون .

= *Ey îman edenler sabrediniz, sabır yarışına çıkınız. Allah yolunda hazırlıklı bulununuz ve Allah'dan korkunuz ki felâh bulasınız)* (7) âyetlerini gördüğün gibi bir yerinde de: (كتب عليكم الصيام = *Oruç size farz kılındı)* (ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا) = *Allah için, insanlara beyti haccetmek borçtur)* (9) âyetlerini görürsün. Bir yerde: (اذا قاموا الى الصلاة قاموا كسالى = *Namaza kalktıklarında tembel tembel, esneye esneye kalkarlar)* (10) ve يراؤن الناس = *Onlar halka gösteriş yaparlar.)* (11) âyetlerini gördüğün gibi başka bir yerde de: (فسوف يأتى الله بقوم يحبهم ويحبونه = *Allah yakında bir kavim getirecek, o onları sever, onlar da o'nu sever.)* (12) ve: (والذين آمنوا

(6) Bakara sûresi, âyet: 43.
(7) Âl-i İmran sûresi, âyet: 200.
(8) Âl-i İmran sûresi, âyet: 97.
(9) Nisâ sûresi, âyet: 142.
(10) Maide sûresi, âyet: 54.
(11) Bakara sûresi, âyet: 165.
(12) Şems sûresi, âyet: 9-10.

أشد حبا لله =*İman edenlerin Allah'a karşı sevgisi herşeyden kuvvetlidir)* (13) âyetlerini görür, okursun. Kur'ân-ı Mübînin, namazı kılmayanları, zekâtı vermeyenleri başlarına çarparcasına tevbih ettiğini gördüğün gibi kibir sahiplerini ve kendini beğenenleri de zemmederek yerin dibine geçirdiğini görür ve okursun. Bunların hepsi hadîs-i şerîflerde de vardır. Ehâdîs-i Nebeviyyede namaz ve orucun beyânı için birçok bablar, alış-veriş, evlenme-boşanma hükümlerini şerheden birçok kısımlar gördüğümüz gibi riyâ, sum'a, kibir ve başka rûhî illetlerin de zemmedildiğini görürüz. Ahkâm-ı İlâhiyye olması bakımından bâtınî hükümlerin, zahirî hükümlere muâdil olduğunu inkâr etmek bir müslüman için mümkün değildir. Bir kimsenin (أقيموا الصلاة وآتوا الزكاة) âyet-i celîlesini emir fiili ve emir sîgası kabul etmesi mümkün ise, (اصبروا) ve (اشكروا) kelimesinin de doğrudan doğruya fiil ve emir sîgası olduğunu kabul etmemesi muhaldir. (كتب عليكم الصيام) âyeti orucun farziyyetine delâlet eder. Fakat Allah sevgisini emreden: (والذين آمنوا أشد حبا لله) âyeti, muhabbetin şer'iyyetine delâlet etmez demek mümkün müdür? Belki biz, bu husûsu iyice araştırırsak anlarız ki: Zahirî ameller kendi kendilerine farz kılınmamış, ancak nefsini tezkiyede insana hizmet etmek, yardım etmek için farz kılınmıştır. Nefsin tezkiyesi, iç dünyanın temizliği ise tam yerinde bir gayedir ve obir dünyada insanın kurtuluşu için elzemdir. Halbuki insanın kendi iç âleminin fesada uğraması ve kirlenmesi âhiret hayatının helâki demek-

(13) Bakara sûresi, âyet 165.

tir. Bunun için Allah Teâlâ Hazretleri: (قد افلح من زكاها وقد خاب من دساها *im nefsini tertemiz tutarsa kurtulur, kim de nefsini kirletirse husrâna uğrar)* (14) buyurdu. Bunun için:

(15) يوم لاينفع مال ولابنون الا من أتى الله بقلب سليم

buyurdu. Birinci âyet, öz temizliğinin felâh ve kurtuluşu gerektirdiğine, ikinci âyet de, insandan kalb selâmeti kaybolduğu zaman mal ve evlâdın ona fayda vermiyeceğine delâlet eder.

Amellerin kabûlü tamamen kendi mevcudiyyetine bağlı bulunan akaid ve îman, her şeyden önce bir kalb işidir. Şunda da hiç şüphe yoktur ki insanlığın yaptığı işlerin hepsi mücerred bir vesileden ibarettir. Dînîn kemâlinden değildir. Bundan anlaşılıyor ki insan için tek gaye kâlb temizliğidir. Çünkü kâlb, ordusu ve tebaası arasında bulunan hükümdar makamındadır. Bütün uzuvlar da asker ve râiyye mevkîindedir. Hükümdar dürüstlüğüyle örnek olursa, tebâa da ona uyar, onun salâhını kendisine uyulacak yol kabul ederek ona baş eğer. Mânâsını yukarda arzettiğimiz şu hadîs-i şerîf:

الا وان فى الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله و اذا فسدت فسد الجسد كله الا وهى القلب

bu misâlin doğruluğunu her zaman isbata kâfidir. Vücûd ikliminin merkezi durumunda olan insan kalbi, bütün hassasiyetiyle bir şeye karşı yönelir, dikkatini o şey üzerine toplarsa ona üstün gelir. Ken-

---

(14) Şems sûresi 9, 10.
(15) Şuara sûresi, âyet 88, 89. tercümesi yukarda geçti.

dine hizmet için bütün a'zâları kul-köle yapar: Göz onun için görmeye başlar, kulak onun için işitir, el onun arzu ettiği şeylere uzanır, ayak onun dilediği semte yürümek ister. Bu a'zâların yöneldiği şey ister hayır olsun, ister şer... Bu belli uzuvları, o işleri yapmağa sevkeden âmil, ancak ve ancak kalbin duyduğu arzu ve istektir. Başka değil.

Şunlar, şu dünya adamları, kendi işlerine öyle bir dalış dalmışlar ki, taaâ uzaklardan duyulan ezân-ı Muhammedînin ulvî sesini, melekût âlemine yükselen Rabbânî da'vetini dahi duymazlar. Bu, dünyaya dalma kendilerini bırakmıyor ki duysunlar. Zikrullahta ve onu tefekkürde devamlı kalmak istiyen erenler de onda mest olup kendilerinden geçerler. Bir lâhza zikirden fâriğ olmazlar. Zikrin berisinde hiç bir şey onları çeviremez. Bu bir sarhoşluk ve istiğraktır ki, bazan dünya için olur, bazan da emr-i din için.

BÜYÜK BİR HATÂ

Bazı büyük bilginler, bugün revaçta olan tezkiye yollarını aynen tasavvuf saymakla çok büyük hatâya düşmüşler ve şübhelere yol açmışlardır. Bu hatâlı görüşten dolayı, umûmiyetle işrakî filozofları, özellikle Brahma Papazları mutasavvıflar zümresine girmiş bulunuyor. Bu hatâ, bu şübhe ve iltibas, halkın kafasına, yaygın halde bulunan meşhur bir sözden, «sôfînin mezhebi yoktur» cümlesinden girmiştir.

Bu söze göre tasavvuf, sôfîyi islâm kaydından gûyâ kurtarıyor ve istediği zaman islâmdan gayri dilediği her akîde ve din ile mütedeyyin olmasına cevaz veriyor. Bu yanlış düşünce sahipleri, diyorlar ki: «Tasavvuf, amellerin zahiriyle mukayyet olmaktan çok daha yücedir». Bu bir fâsit kanaattır ki ha-

kîkatla ilgisi yoktur. Gerçekten nasibsizdir. Şeyhimiz Üstâd Eşref Alî El-Tehânevî merhum, bu fikr-i fâsidi şöyle diyerek takbih etti: «Her tezkiye ve temizlik, tasavvuf değildir. Tasavvuf ancak, şerîat-ı islâmiyyenin hükümlerine uygun olan tezkiyedir ve ona ittiba' ve imtisâl ile hasıl olur. Kişinin âhiret işi ancak islâmî tezkiye ile yoluna girer. Sahibi de, müttekîlere va'dolunan cennete kavuşur. Çünkü Allah (قد افلح من زكاها) (16) buyurmuştur. Bu da islâmın getirdiği şerîata uymakla olur. Muhalefetle değil. Brahma papazlarının ve diğerlerinin yaptığı birçok ruhî riyazet ve bedenî mücâhedelere gelince, her ne kadar bunlara tezkiye dense ve tasavvuf isimleri verilse de bunların tasavvufla, ruh temizliği dediğimiz tezkiye ile en küçük bir alâkası yoktur.

Bu isim ve lâkaplar hakîkatta mevcut olmadığı gibi asla bir mânâ da taşımazlar ve tasavvufla herhangi bir irtibatları da yoktur. Allah nezdinde makbul olmayan mücerred ve merdûd bir takım sözlerdir. Bunlar...»

HOŞNUT OLUNAN TEZKİYE

Bu esasa göre tezkiyeyi, beğenilen ve hoşnut olunan tezkiye, beğenilmeyen ve hoşa gitmiyen tezkiye diye iki kısma ayırmamız mümkündür. Şeyh Tehânevî merhum bir misâlle bunu şöyle anlatıyor:

«Kirli aynayı hâlis saf su ile yıkarız, pırıl-pırıl olur ve bakanlar temizliğinden hayrete düşerler. Fakat ayna sidikle yıkanırsa üzerine bulaşmış olan pislikler yine gider ve yüzü şübhesiz temiz gibi olur. Olur amma asla tertemiz, pampâk olmuş sayılmaz.

---

(16) Şems sûresi, âyet: 9.

Bakanların hayretini mucip olmaz ve onları saf göstermez. Çünkü ayna henüz mülevvestir. Bunun için insanlar ondan ikrâh eder, beğenmezler, kirli görürler onu. Öyleyse yaşayışı islâm şeriatı ile çatışan herhangi bir adam için Allah'ın rahmetine sığınmak, âhirette felâha, kurtuluşa nâil olmak mümkün değildir. Tasavvuf lâfzında ve mânâsında, şu ilmin tâ kendisidir ki bir adam onunla âmil olursa kalbi parlar, nefsi arınır, tezkiye (mistik temizlik) kalbine yayılır ve Rabbinin indinde kendi derecesini yükseltmek için iyi bir âlet olur.»

MUHABBET ve MUHABBETİN ŞARTI

Sevgi, Tasavvufun en mühim unsurlarından biridir. Tasavvuf kitaplarını, onun zikriyle, onun hakkında açılan bahislerle dopdolu buluyoruz. Şüphe yok ki o, kalbî hasletlerin en yükseği, rûhî hallerin en kıymetlisidir. Fakat bu da sünnet-i seniyyeye tâbi olmadıkça, şerîat-ı semhaya baş eğmedikçe sahih olmaz ve Allah nezdinde makbuliyyet ihraz edemez.

Bu sevgi, bu muhabbet, kalbe ait fazilet ve hasletlerin en mühimi ve en hayırlısı sayılmakla beraber, bunlar dediğimiz gibi ancak Allah'ın emirlerine sarılmakla ve peygamberine tâbi' olmakla meydana gelir ve bunlardan sonra doğar. Amma islâm şerîatına inkıyâttan berî olan mahabbetin Allah indinde hiçbir kıymeti yoktur. Ve O'nun nezdinde asla makbul değildir. Zîra Cenâb-ı Hak: (قل ان كنتم تحبون الله فاتبعونى يحببكم الله = *De ki: Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizleri sevsin)* (17) buyuruyor.

---

(17) Âl-i İmran sûresi, âyet: 31.

Amma cahil sofular, dâimâ, yaygın hale gelen şu «Sôfî için mezhep yoktur» fasit cümlesine dayanırlar, yalnız kendi arzû ve meyillerine uygun olarak bu cümleyi şerhederler. Zannederler ki Tezkiye-i Kâlb, her ne kadar, islâm şeriatına inkıyat edilmeksizin hasıl olsa da yine derece bakımından namaz, zekât ve bunların benzeri diğer zahirî ameller ve ibâdetlerden daha üstündür. Bu ibâdetler, revac bulan malûm ve meşhur tezkiye yollarından daha az kıymetli ve daha aşağı bir menziledir, demek isterler.

Amma gerçek islâm, bu görüşün tamamen aksini müdâfaa eder. O, islâm kanûnunun emretmiş olduğu hükümlere sımsıkı sarılmaktan, namaz, oruç ve diğer meşru ibâdetlere devam etmekten neş'et eden değerli hasletlerden başkasını kabul etmez, onları beğenmez ve başka şekillerde meydana gelen kalbî sıfat ve hasletlere itibar etmez.

Kalbin sıfat ve hasletlerinden olan ve âhirette felâha kavuşturan huşu' ki ancak namazda bulunur ve namazda duyulur, şu âyet-i kerîme işte o huşu'u remizleştiriyor.

قد افلح المؤمنون الذين هم فى صلاتهم خاشعون

= *Namazlarında huşu' duyan mü'minler felâha erdi)* (18). Böyle olunca, doğru dürüst namaz kılmayan, namazın hukûkunu yerine getirmiyen bir sôfî için, bu nev'i huşu'a sığınmak, âhiret felâh ve saâdetini kazanmak nasıl mümkün olur?

Zekâtı, sadakaları, haccı, orucu ve diğer ibâdetlerin hepsini buna kıyas edebilirsin. Çünkü bu mev-

(18) Mü'minûn sûresi, âyet: 1-2.

zûda hepsi namaza benzer. Esasen bu ibâdetler, Kur'ân-ı Hakîmin zikrettiği bu hâlet-i rûhiyye ile mühürlenmezlerse insana bir menfaat sağlamaz. Kalbin o hâli namazın ve diğer ibâdetlerin sıhat ve kabulü için şarttır.

Sözün hülâsası: Peygamberimiz efendimiz (S.A.V.)'e ittiba' ve islâm şerîatına imtisâl amellerin en ehemmiyetlisi ve en çok îcâb edenidir. Bir insan ki bunlara teslim olmuyor, bunlara boyun vermiyor ve bunları ikmâle çalışmıyor, bu adamın Allah'ın rızasına kavuşması, onun cennetine sığınması, onun sevabına güvenmesi mümkün değildir. Şüphesiz Allah'ın rızası ve cenneti, her müslüman için iştiyak duyulan iki ulvî gaye, iki büyük hedeftir. Öyleyse, şerîat-ı islâmiyyenin ahkâmına baş eğmekten ve kâmil bir şekilde onunla âmil olmaktan insanı azâde kılan tasavvuf batıl olmaz da ne olur? Velîlerin kerâmetleri de hayır-hâh, vera' ve takva sahibi bir kimseden sudûr ederse ancak o zaman makbul ve o zaman gerçektir. Tasavvuf da böyledir. Şerîatle âmil, şerîate râm olan mütteki bir adamda olursa makbûl ve merğubdur, Allah yanında bunun böyle olmasında herhangi bir bid'at da yoktur. Zîra sahâbe (Allah'ın rızası onlar üzerine olsun), velîlerin uluları, iyilerin imamları oldukları halde namaz, oruç, zekât, cihad ve Kur'ân tilâveti, iyilikle emir, kötülükten nehyetme gibi iyi amellerin hepsine devam ederlerdi. Bunun için kalbleri temiz, sîneleri saftı. Zîra onlar, bu amellerin hepsini en güzel kıvamda yaparlar ve bununla kaim olurlardı. Allah (tesbih ve takdis ona olsun) da onlardan hoşnut ve razı idi. Onlar hakkında Kitâb-ı Mecîdinde: (رضى الله عنهم ورضوا عنه = *Allah onlardan razı, onlar da O'ndan hoşnut ve*

razı) (19) buyurdu. Bundan da anlaşılıyor ki Tasavvuf, şerîat-ı İslâmiyyeye sarılmakla ve ona tam bir teslimiyetle elde edilen iç temizliğinden başka bir şey değildir.

TASAVVUF ISTILAHLARININ DOĞUŞU ve BİR FEN OLARAK TEDVİNİ

Tasavvuf ismine gelince bu, çeşitli islâmî ilim ve fenlere ait vaz'olunan diğer isimler gibi bir isimdir. Onlardan ayrı bir tarafı yoktur. Tefsir, hadîs, fıkıh ve diğer ilimlerin hepsinin birer isimleri olduğu gibi, tasavvuf ilminin de isim ve lâkabı vardır. Peygamberimizin yaşadığı saâdet asrında ilimlerin hemen hepsinin konuları belli olmamış, hudutları tayin edilmemiş, meseleleri tahdîd edilmemişti. Ancak, islâm ulemâsı, nur asrını takîb eden asırda, bu ilimleri birbirinden ayırmış, hudûdunu ta'yin etmiş, nîrengi noktalarını tesbit etmiş ve adlarını koymuştur. Bu tayin ve tesbitte âmil, islâm şerîatını çeşitli cepheleriyle öğrenmeğe ve gittikçe derinliğine dalmağa başlayan bilginlerin, şerîatın muhtelif kısımlara tevzi ve taksimine ihtiyaç olduğunu görmeleridir. Kolay öğrenmek ve onu sağlam, ölçülü bir şekilde ihata etmek için de buna lüzum vardı. Ve islâm bilginleri bu gayretleri ile dinlerini te'yid etmek ve herkese duyurmak için çırpınıyorlardı, bu kolaylığı sağlamak için bunu yaptılar. Bunun için bu ilimler hudutlandırılmış, bu belli kısımlara ayrılmış ve kendi isimleriyle adlanmışlardır. Tasavvuf da o vakit ibtidaî bir merhalede idi, mümeyyiz bir vasfı, açık bir durumu yoktu. Konuları henüz

---

(19) Beyyine sûresi, âyet: 8.

tesbit edilmiş değildi, özel bir isim de verilmemişti. Belki müteaddit ilimler arasına girmiş, onların içinde yaygın bir halde bulunuyordu. Kur'ân-ı Kerîm'in nassları bunu müştemil, Hadîs-i nebeviler bunu muhtevî idi. Halk, ihtiyaçları nisbetinde onunla müstefid oluyordu, insanları tasavvufun ruh hayatına kavuşturan bu istifade ve meşguliyetle islâm erenlerinin ve Rabbânî hayat süren velilerin kendi gerçek kulluklarından, mürâkabe ve mücâhedelerinden fışkıran hâl ve keyfiyetten ona katmış oldukları şeylerle tasavvufun gözleyenleri dâimâ artmış, mânevî serveti dolup taşmıştır. O kadar artmış ki sonraları onun işaret şamandıralarını tesbit etmek ve hudutlarını tayin ederek onu başlı başına bir ilim olarak tedvin etmek iktiza etmiştir. İslâmın Ruh hayatı kahramanları da bunu yapmışlar, «TASAVVUF» ve «Tezkiye-i Bâtın» ismini ona lâyık bulmuşlar, onun için husûsî ta'lim ve terbiye yolu kararlaştırmışlardır. Onların düşünceleri, nefis tezkiyesinin ve ruh terbiyesinin zirvesine ulaşmak için en hayırlı ve en sür'atli yolun Tasavvuf yolu olduğu merkezinde idi.

Nasıl ki islâm bilginleri, islâmî ilimlerde ihtisas yapmak için çeşitli ilmî hey'etlere ve akademik çalışma kollarına ayrıldılar, herkes kendi çalıştığı ilmin şuûruna varıyor, onu tamamen idrâk ediyordu, hattâ bunların bazısı «İmamlık» payesine, tercih ettiği ilmî mevzu'da söz sahibi olma yetkisine ulaştı ve bu salâhiyetle tanındı, zamanla parmakla gösterilir büyük adam oldu. İsmi ve hâtırası tarihin safâhâtında ebediyyen yaşayacak olan bu büyük insanları, akranları ve kendilerini lâyıkıyla tanıyanlar da öğer, ondan sitayişle bahsederdi. İmâm-ı Şafiî Hazretleri kendi fıkhî mezhebinde imam ve muktedâ bih olduğu halde, İmam-ı Â'zam Ebû Hanifeyi

ve fıkhını tanıtmak istediği zaman şöyle demişti: «Halk, fıkıh mevzuunda Ebû Hanifenin sofrasında horantadır.» Yine islâm bilginleri, İmam-ı Buhârî'yi hadîs ilminde gaye telâkki etmiş ve bu ilimde onu huccet saymıştır. Buhârî bugün de, müslümanlar arasında o tahtı muhafaza ediyor. Ben diyorum ki şimdi: nasıl bu ilimlerde birçok büyük adamlar zuhûr etti ve birçok adamlar bu ilimlerde ihtisas sahibi oldular ve bu ilimlerin imâmı ve bu fenlerin yetkilileri sayıldılarsa; tıbkı bunun gibi bâtın ilimlerinde de bir takım büyük adamlar, kahramanlar yetişti. Bunlar nefs-i insânîyi terbiyeye ve insanın mânevî varlığını tezkiyeye kıyam ettiler. Halk da bunları bu sâhada kendilerine örnek edindi ve onları imam tanıdı. İşte Şeyh Abdülkadir Geylâni, Şeyh Bahaeddin, Şeyh Müinüddin El-Secezi, Şeyh Şehabüddin Sühreverdî ve emsâli zevât bunlardandır. (Allah onlara rahmet eylesin). Onlardan önce, Cüneyd-i Bağdadi, Şeyh Şiblî ve diğer zevât-ı kiram. Bunların Tasavvufta kadri yüce, dereceleri büyüktür. Bu zevat Tasavvuf sahasında tam mânâsıyla bir zuhur gösterdiler. Bu babta bize düşen şey, onlara tâbi' olmak, onların nasîhatlarıyla, amelleriyle nurlanmak ve ma'neviyatlarından istimdat etmektir. Tasavvufta ve ruh terbiyesinde onları imam ve örnek edinmektir.

Gerçi dünyada istikameti, âhirette felâh ve selâmeti bulmak için tasavvuf şeyhlerinin eteğine sarılmak şart değildir. Ancak istenilen gaye, «dînî kemâl» diye isimlenen ideal menzile, bu yolda sivrilmiş kimselere, bu ilmin büyüklerinden sayılan muktedâbihlerin izlerini tâkib eden şanı yüce kişilere mülâzemet ve musâhabet etmeden meydana gelmez. Bunu bilmek lâzım.... Nasıl ki Ulemânın, Kitap ve Sünnetten istinbat edip kol kol ayırdığı Fıkıh ve

Hadîs ilmi de diğer ilim dalları gibi özel isimlerle tanınır. Şöyle ki: Bir talebe, fıkıh kitablarından «Hidâye» yi veya başka bir kitabı okuduğu zaman ona «fıkıh okuyor, fıkıh öğreniyor» denir de, Hadîsten bir kitab okuduğunda «fıkıh okuyor, fıkıh öğreniyor» denmez. Her ne kadar umûmî mânâsıyla fıkıh, «insanın lehinde ve aleyhinde olacak meseleleri bilmesi» diye ta'rif edilirse de. Halbuki bu ta'rife göre fıkıh; hadîs, tefsîr, kelâm gibi birçok ilimleri ihtiva etmektedir. Fakat yine de fıkıh kitabı okuyana hadîs okur denmez. Aynen bunun gibi bir kişi, müslüman şeyhlerinin kendisine gösterdiği, kâlb ve bâtın amellerinde mütehassıs zevâtın kendisini ilettiği bir yola —seyr-ü sülûk yoluna— girdiği, çalışmasını ve vaktını o yola bezlettiği zaman, ona «Tasavvuf öğreniyor, Tasavvufu alıyor, o sôfîdir» denilir. Bununla beraber Tasavvuf bunlardan daha yaygın, daha umûmîdir. Çünkü; o, namazı, orucu ve bunlardan başka diğer ibadetleri de müştemildir. Fakat, ancak bu husûsî usul «Tasavvuf» diye yâdedilir, diğerleri değil. Bu husûsî usûl ve erkân ile âmil olanlara ve bu yola girenlere de «Mutasavvıf» denir. Başkalarına denmez.

HAYATTA TASAVVUFUN EHEMMİYETİ

Bu bahsin gâyesi, ıstılahî mânâda Tasavvufun hakîkatını şerh ve îzah etmektir. Hayatta Tasavvufun vazife ve ehemmiyeti ise, mânevî cepheyi fena huylardan temizlemek, sağlam seciyye ve faziletlerle bezemektir. Tasavvufun gayesine gelince o da günahlardan tevbe edip Allah'a güzelce sığınmaktır. İsterse bu sağlam inâbe, şerîatın esaslarından ayrılmamak şartıyla, Tasavvufun gayri diğer yollarla hasıl olsun, durum değişmez.

Bundan hâsıl olan netice şudur ki: Din ancak; Rabb Sübhânehû ve Teâlânın rızâsını kazanmak ve uhrevî felâha ulaşmak için bir gayret, bir cehttir. Madem ki zâhir ve bâtın Allah (C.C.) ın san'at-ı bedîası olan şu kâinatın her zerresi, Rabbini, zuhur ve gizlilik gibi iki cihetten veya başka bir deyişle cismî yönden ve kalbî cihetten izhar etmektedir. O halde dînî ilimlerin görünürde olan zahir kısmı, amellerin dış cephesiyle, onların şeklî hükümleriyle veya zahiri güzelleştirmek ve bezemekle ilgilenir. İlm-i Tasavvuf veya bâtınî olan dînî ilimler ise, görünmeyen dünyamızın, yani iç yaşayışımızın ıslâhı ve faziletlerle bezenmesiyle ilgilenir. Zîra biliyoruz ki kemâl ve asâlet alâkası, zevahirle ilgili olan şeylerden çok keyfiyetledir. Yine biliyoruz ki: Kemâl'e ulaşmak ve hakîkatlara aşinâ olmak, Tasavvuf yoluyla âmil olmadan, sôfiyye hayatı dediğimiz çileli hayatı kucaklamadan mümkün değildir.

ÖZ'ÜN EHEMMİYETİ

Ehl-i fıskın ve zevahirin kininden çekinmeden diyorum ki: Önünde de sonunda da öz, öz'dür. Kendisinden bahsedildiği ve muârızların muârażası devam ettiği müddetçe onun hakîkatı değişmez ve asla değişmiyecektir. O ancak görüşlerin, gölge varlıkların ötesinde, kabukların içinde bir cevherdir. Öyle ise, özden ve öz cevherden başkasına inanmayan mutasavvıf bilmelidir ki kabuk, özü koruyan, içi muhafaza eden bir şeydir. Bunların birbirlerinden ayrılması mümkün değildir.

İbâdet husûsunda ihsânın zarûretini peygamberimiz (S.A.V.) şu hadîs-i şerîflerinde bize haber vermiştir:

(20) ان تعبدالله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك

Hiç şübhe yoktur ki amel ve ibadetlerimiz, her ayıp ve eksiklikten beri olmadıkça, sıhhat ve güzellik bakımından yükseklere ulaşamaz, irtifa kazanamaz. Misâl olarak ekmeği alınız. Alıcının onu beğenmesi, yiyenin onu lezzetle çiğneyip kolayca yutabilmesi ve çok iyi pişmesi lâzımdır. İşte ibadet de böyledir. Noksanlıktan ve kusurdan berî olmadıkça sahih ve güzel olmaz. İnsanların anlayışta hatâya düştükleri ve 'künhünü kavrayamadıkları bir şey varsa o da ibadetlerin suretleri ve dış görünüşleridir. Bu şekil ve suretleri onlar ibâdetin ta kendisi sayıyorlar ve öyle telâkkî ediyorlar. Bu ibadetler ise, ibadetin ruhunu anlamayanların yanında, içine nüfuz edilmeyen kıyam, rükû ve sücûd gibi kupkuru bir takım hareketlerdir. Bu zevat fakihlerin tertib ve tahdid ettiği zevâhirle iktifâ etmektedirler. Şübhesiz fukahânın tertib ettiği bu şekil ve suret sahih ve mâkuldür. Sıhhat ve doğruluk bakımından yerli yerindedir. Fakat, ibadetlerin mazmûnundaki derin mânâlar ve onların taşıdığı esrara geçmeksizin, zâhirlerine saplanıp kalmak, bu ibadetleri malûm şekil ve suretlere hasretmekte de bir mânâ yoktur.

ŞERÎAT İKİ FIKIH ARASINDADIR

«İslâm şerîatını tam bir incelik ve vukufla tetkik etseydik, onda herkesin bildiği bu zâhirî fıkhın yanında, başka bir fıkıh daha bulunduğunu görürdük. Şerîatın öz ruhu etrafında dolaşan ve onun özünü araştıran, ruhundan bahseden bu fıkha «Tasav-

(20) Manâsı yukarıda geçti.

vuf» denir. Esasen tasavvuf, fıkıhtan hariç de değildir. Tasavvufta bu yönden iyi bir araştırma yaparsak zâhirî fıkhın namaz, zekât ve diğer ibâdetlere mahsus babları gibi onun da birçok bablara ayrıldığını ve konularının hududlandırıldığını görürüz. Şöyle ki namaz, oruç, zekât gibi ibâdât-ı zâhireyi birçok kısımlara ayırıyor ve bunlara fıkıh ilminin babları diyoruz. Çünkü bu bablar ondan teferru' etmiş, esasen ondan ayrılmıştır. Şu halde tasavvufu, fıkhın diğer babları gibi, ondan bir bab saymamızı muhal kılan şey nedir? Ne mani' vardır bunda? Hiç!.. Esasen ilim adamlarının çoğu, umumî fıkhın çerçevesi içinden, meselâ namazı veya herhangi bir ibâdet konusunu araştırmak ve incelemek maksadıyla fıkhın bütününden ayırıyor, tecrid ediyor, fakat yine de ona fıkıhtan ayrılmış bir bab gözüyle bakılmıyor. Tevhîd ve ihlâs veya ahlâk-ı hamîde ve ahlâk-ı zemîmeden olan tevazû, kibir ve ucub da aynen bunun gibidir. Bunlar da fıkıhtan ayrı, müstakil bablar halinde ele alınmış ve araştırılmıştır. Şu halde nasıl olur da bunlar fıkıhtan ve fıkıh ilminden hariç kalabilir?

İLİMDE DERİNLİK — AMELDE İHMAL

Bırakınız zâhirî fıkhı bir tarafa, Kur'ân ve Hadîs'e bakınız!.. Orada, zâhirî fıkhın emir ve hükümleriyle beraber bâtınî fıkhın emir ve hükümlerini yanyana bulacaksınız. Belki birçok yerlerde, zâhirî hüküm ve emirlerden daha çok ve daha kuvvetli onu göreceksiniz. Lâkin belâya bakın ki, ilim adamlarından bir çoğunun yanında ve bunların mekteb ve medreselerinde ilim tahsili bizzat bir gâye ve bir hedef oluyor da bu sebeble onları kitaplardan ve kitapla-

rın ihtiva ettiği konulardan başkası pek meşgul etmiyor ve uğraştırmıyor. Onların bütün gayret ve ihtimamları, bütün arzu ve iştiyakları bu kitapların etrafında dönüp dolaşıyor. Meselelerin ruhuna inileceği yerde dışına takılıp kalıyorlar. Malûm kitaplardan ve içindeki konulardan imtihan yapıyor, birinci gelenlere mükâfatlar veriyor, imtihanda muvaffak olanlara diploma tevzi' törenleri tertip ediyorlar; öğrencilerin okuma ve çalışmalarını o kitaplara teksif etmelerini durmadan teşvik ediyorlar. Yine dînî ilimler için fakülte ve öğretim yuvalarının kapıları ardına kadar açılır, öğrenciler derse başlar, türlü ilim dalında ihtisas sahibi olurlar, asırların kültür mirası, yılların semeresi olan bu ilim ve ihtisâsı, bakarsınız maddî menfaatlara vasıta kılıvermişlerdir. Ortada ne ihlâs kalmış ne amel. Hepsi suyunu çekmiştir. Vaktâ ki şekil değişiyor, vaziyet çirkinleşiyor; öyleyse mânânın bekâsı ne oldu? O mânâ ki öz cevherdi, halbuki!..

Bu konu etrafında Şeyh Eşref Alî merhum diyor ki: «İnsanlar, amelsiz ilim elde etmeğe özene bezene i'tina gösteriyor. Kitapları okuma ve ezberleme hususunda ve bunlarla ilgili tahsil yollarını ikmâl etmede ciddî gayret sarfediyorlar. Fakat bildikleriyle amel etmeğe yanaşmıyorlar. Halbuki mücerret bir ilim elde etmek insana büyük bir fazîlet ve rüchâniyyet sağlamaz. Zira Şeytan da vaktiyle büyük bir bilgindi. Lâkin kendi ilmiyle dalâlet yoluna saptı; ilmi kendisini kurtaramadı, bil'akis onu yanlış istikametlere sürükledi. Bu kadarla kalsaydı yine neyse, fakat insanları da Allah'a isyan vâdîsine o çekti. O şeytan ki tağyir ve tebdile dair bilgilere sahipti. Aynı zamanda şerîatın diğer ilimlerine de vâkıftı. Fakat bütün bu ilimleri halkı doğru yoldan

çıkarmak ve azdırmak için kullandı. Eğer o, bu ilimleri bilmemiş olsaydı, bu ilimleri kucaklayan halkı nasıl saptıracağını, nasıl şaşırtacağını bilemezdi. Lâkin Şeytan, ilmiyle âmil olmadığı, bu ilimlerden istinbat olunan evâmir-i ilâhiyyeye asla sarılmadığı için ilmi kendisine menfeat vermedi, başkaları da ilminden istifade edemedi. Tehdid ve korku ile dolu bir hadîsde şöyle vârid olmuştur:

أشدالناس عذابا يوم القيامة عالم لم ينفعه الله بعلمه

= *Kıyâmet gününde, halkın azâb cihetinden en şiddetlisi, Cenâb-ı Hakkın, ilmiyle kendisine menfeat vermediği âlimdir.* (21) Bir ilim ki amel onu tâkib etmemiş, o ilim sahibini cehenneme sürüklemeğe sebeb oluyor demektir. Bunun başka bir mânâsı yoktur.

Hâsılı; bugün amel iyice azalmış, tatbikâtı ender hâle gelmiştir. Yapıldığında da çok zaman hakîkati olmayan bir sûret veya ruhsuz bir ceset mesâbesindedir. Artık, ameli ayaklar altına almak insanların âdeti haline gelmiştir. Güzel güzel amel etmeleri üzerlerine vâcib olmasına rağmen, insanlar doğru - dürüst amel etmemektedirler.

İHSAN'IN MÂNÂLARI

Misâl olarak namazı ele alınız. Bu ibâdet, kıyâm-kuûd, rükû'-sücûd gibi bir takım hareketlerden ibaret kalmıştır. Bunlar da namazda farz kılınan özel hareketlerdir. Halk, bu hareketleri yerine getirmekle kendilerini, namazdan üzerlerine terettüb eden vazifeleri yapmış, vâcibi gerçekleştirmiş zan-

(21) Taberani, El-Mu'cem-el-Kebir. Ebu Davud Tayalisi.

netmektedir. Ne garibzann!.. Hattâ dinî ilimleri hâmil olanlar bile sık-sık bu hatâya düşmüşlerdir. Bu, üzerinde düşünülmesi icab eden çok büyük bir meseledir. Halbuki Kur'ân'da şöyle nâzil olmuştur:

قد افلح المؤمنون الذين هم فى صلاتهم خاشعون = *Namazlarında huşû' bulan mü'minler, onlar felah buldu)* (22) Bu âyet, huşû' ile kılınan namazın medhini müştemildir. Öyleyse namazdan huşû'u tecrit etmek; namazı şer'î bir hüküm görüp de namazın rûhu olan huşû'u bir emr-i şer'î görmemek halka nasıl câiz olur? Halbuki âyet-i kerîm-den, hem şeklî namazın hem de ondaki huşû'un ikisinin de mühim birer vâcib olduğu zâhir oluyor. Huşû' ibâdeti güzelleştirir, onu süsler ve derecesini yükseltir, Tasavvuftaki İHSAN derecesi de onun bu amelî cihetten sulanmasından başka bir şey değildir. İhsanın üç buudu vardır: Zarûreti, hakîkatı, tahsil yolu.

Yukarıda geçen îzahtan anladık ki ihsan, huşû'dan hasıl oluyor ve: (قد افلح المؤمنون) âyeti de onun bir maksûd ve gâye olduğuna işaret ediyor. İhsânın zarûreti ise şu âyette tecellî ediyor:

الم يأن للذين آمنوا ان تخشع قلوبهم لذكرالله وما نزل
من الحق ولايكونوا كالذين اوتوا الكتاب من قبل فطال
عليهم الأمد فقست قلوبهم

= *İman edenlerin, Allah'ı zikretmek ve Hakk tarafından geleni anmak için kalblerinin huşû' duyacağı —yumuşayacağı— zaman gelmedi mi? Onlar,*

(22) Mü'minûn sûresi, âyet: 1-2.

önceden kendilerine kitap verilen fakat zamanın uzamasıyla kalbleri katılaşanlar gibi olmasınlar) (23). Âyet, zikrullah ile birlikte ondaki huşû'un zarûret ve ehemmiyetine de işaret etmektedir. Çünkü zikrullah bütün ibâdetlerin rûhudur. Hepsini içine alır. Bu âyetten müstefad olan vaiyd ve tehdid, huşû'un yokluğuna terettüb eder. O da kendilerinde huşû' bulunmayan, zamanın uzamasıyla huşû'larını kaybeden Yahûdî ve Hıristiyanlara benzeme tehdididir. Âyet, bundan bizi men'ediyor, tâ ki mü'minlerin hâli ve işleri kâfirlerin hallerine uymasın. Bunun hepsinin neticesi: قست قلوبهم buyurulduğu cihetle kalbin katılaşması ve kararmasıdır. Bu kalb katılığı, müslüman bir kimse için nefret edilecek bir haldir. Çünkü yine Kur'ân-ı Mübinde:

فويل للقاسية قلوبهم من ذكر الله اولئك فى ضلال مبين

= *Veeeyll Allah'ı zikretmeğe karşı kalbleri katılaşanlara!.. Onlar açık bir dalâlet içindedirler)* (24) âyeti nâzil olmuştur. Peygamberimiz de bu mânâda: «*Katı kâlb Allah'dan uzaktır, uzak*» buyurmuştur.

BÂTINI ISLAH ETMENİN HÜKÜMLERİ

Bu tafsilât ve incelemeden maksadımız, bâtınî ıslâhı ve nefs tezkiyesini ihtiva eden hükümlerin tertipli-düzenli tam bir âhenk içinde olduğunu anlatmaktır ki, onu bu düzenle tedvin edenler, bâtın ilmini bilen fakihlerdir. Bunlar, bu hususta Kur'ân ve Hadîsten muhtelif şer'i hükümleri ve çeşitli zâhirî

(23) Hadîd sûresi, âyet: 16.
(24) Zümer sûresi, âyet: 22.

amelleri istinbat eden ve bunları mazbut bir ilim halinde tesbit eden zâhirî ilmin fakîhlerine benzerler. Ancak burada açıklamak isteriz ki, bâtınî ilimler de zâhirî ilimler gibi şerîat-ı islâmiyyenin aynen bir parçasıdır. Zâhirî ilimler, nasıl onun öz menbaından fışkırıyorsa, bâtınî ilimler de aynı esas kaynaktan fışkırıyor. Bunun için bâtınî fıkhı bilmiyen, bilmediği halde ondan ikrâh eden kimse, herhangi bir ilimde cehlini ve ikrâhını ızhar eden âdî bir insan olmakla kalmaz, aynı zamanda nefsini dînin hakîkatından ve öz cevherinden mahrum eden bir adam derekesine düşer. Kendi kendisinin dînî kemâle ermesine ve «İhsan» derecesine ulaşmasına mâni' olmuş olur.

NEFSİN TERBİYE ve İSLÂHINA DUYULAN İHTİYAÇ

Bunun için insanın, Fıkıh kitaplarından (كنز الدقائق) ve (الهداية) isimli kitapları okuduğu gibi, Ebû Tâlib-i Mekkînin (قوت القلوب) u, İmâm-ı Gazâlî'nin (كتاب الاربعين) ve Şehâbüddîn Ömer Sühreverdî'nin (العوارف) i gibi Tasavvuf kitaplarını da okumalı ve öğrenmelidir.

Bugün zâhir ilmin tahsiline seneler verildiği halde iç âlemin ıslâhı ve nefsin tezkiyesi için bir kaç aylık bir zamanın ayrılmaması doğrusu çok büyük zulüm ve haksızlıktır. Halbuki az da olsa nefsi ıslâh ve bu islâhın yollarını öğrenmek için vakit ayırmamız lâzımdır. Şöyle ki: Hakîkat yolcusu olan tâlib, ahlâk ve âdetlerinde son derece nezih

fâzıl sâfi bir adam rayacak. Onunla beraber bulunup hayatını, yaşayışını bütün çıplaklığıyla müşahede edecek; siyretini öğrenecek; onu ibâdet halinde, gazab anında, emanetlere karşı tutumunda takîb edecek; hilenin ve yaltaklanmanın onda tesir bırakıp bırakmadığını görecek ve anlayacak; nihayet onun bütün ahlâk ve evsafını göre göre öğrenecek. Tâ ki sâlik (mistik yolcu) kendi hayatında bu gibi durumlarla karşı karşıya gelince onda müşahede ettiği bu ahlâkı tezekkür etsin, bizzat kendisi de nümûne-i imtisâl olsun. Tehzîb-i ahlâk ve tezkiye-i nefis husûsunda sabır göstererek üstâdına iktida etsin ve bunlar nefsinde temessül etsin!.. Dikkat edersen müslüman liderlerden çoğunun, ister millî kahraman olsun, ister siyasî lider, asla dînî ilimleri tahsil etmediklerini ve din ile mücehhez olmadıklarını görürsün. Faraza onlardan birisi bu ilmi tahsil etmişse bile fazîlet sahibi, muslıh bir mürebbinin huzurunda terbiye görmemiştir. Bunun için o zimamdarların hemen hepsi, islâma ve müslümanlara yardım eder görünmekle beraber aslında dünya simsarları, madrabaz, madde satıcılarıdırlar. Dünya onların yanında bir meta' gibidir. O meta' hakkında pazarlığa tutuşurlar ve alım-satımını yaparlar. Fakat bunu açıktan açığa değil, din kisvesine bürünerek yaparlar. Ve bu hal, ilmî ve gayr-i ilmî hayatın muhtelif sahasında böylece cereyan eder, gider.

Eğer mücerret ilim, insanın kadr-ü kıymetinin yüceliğine ve kişinin Allah'a yakınlığına kâfi gelseydi, eğer sadece ilim dînîn ikmâline, halkın ıslâhına yeterli olmuş olsaydı, islâmda en büyük pâye ve en yükseak mevki SAHÂBE (رضوان الله عليهم اجمعين) nin olmamış olurdu. Eğer mücerret ilim kâfi gel-

seydi, fazilet ve manevî üstünlük kendilerinden sonra gelen ve iman edip ümmetin büyük bilginlerinden olan zevâta nisbetle hep onlara maledilmemiş olurdu. Fakat onlar'la onlardan sonra gelenler arasında derece ve menzile bakımından ne derin uçurumlar var!.. Sonrakiler (Müteahhirin) fazilet ve ilim zenginliği cihetinden, fıkıh ve hadîs ilmindeki şöhretleri bakımından nerelere ulaşırlarsa ulaşsınlar, isterse Allahın velisi olsunlar ister dînin kutbu, sahâbenin rüchâniyeti, onların kadr-ü kıymetinin üstünlüğü münakaşa götürmez bir gerçek, şübhe götürmek bir hakîkattır. Aralarındaki fark, onların yânî Sahabenin, mevcûdât içinde «En Ekmel İnsanın» ve en büyük zâtın sohbetlerinde nefislerini infâ etmiş olmalarıdır. Bu fazîlet ve üstünlük, onların sohbet telâkkilerinden ve ona kimseden pervâ etmiyerek kendilerini vermelerinden ileri geliyor. Kendilerini ihtiras derecesine varan bir meftunlukla bu sohbete verdikleri için onlara «Allah Rasûlünün Sahâbesi» denilmiştir. Budur işte onlardaki benzeri bulunmayan azamet ve yüceliğin sırrı!.. Sonra bu zimamdarlar, bu millî ve siyasî liderler muhtelif renkte, değişik şekilde bayraklar taşımaktadırlar. Ayrı ayrı cemaat teşkil ederek, ümmeti hizip hizip ayırmakta, islâm adı altında, halkı kendi bayraklarının altına davet etmektedirler. İsterler ki herkes, kendi teşkil ettiği cemaatın saflarına katılsın. Bu adamların unutmaması icab eden bir husus vardır ki o da kendilerinin yırtınması, haykırması dağdaki aks-i sadâ gibidir. Ne işiten bir kulak, ne de duyan bir sâmi'a bulacaktır. Ruhsuz bir heyezan dalgası olmaktan öteye geçemiyecektir. Bu liderler artık kalb ve bâtın cihetini tercihe, tasavvuf yolunu ihtiyar etmeğe muhtaç olduklarını anlamalıdır-

lar. Bunda hayret edilecek hiçbir şey yoktur. Zira bunların herbirinin kendi fikir ve davasını, kendi hareket ve düşüncesini yaymak hususunda hemen her yerde okudukları şu âyet-i kerîme: (ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بأنفسهم = *Bir millet kendi öz cevherini bozmadıkça, Allah da onun hâlini bozmaz, değiştirmez)* (25) bu hakîkate işaret etmektedir. Yâni siyâsî ilerlemeler, maddî terakkîler, nefsi ıslâh etmeksizin, fesada uğrayan iç âlemi değiştirmeksizin tabiat kanunları veya sünnetullah muktezasınca kolay kolay meydâna gelmez. Çünkü: حتى يغيروا ما بأنفسهم kelime-i celîlesinin bâtınî ve kalbî tahavvülden başka bir mânâsı yoktur.

Maddiyun da buna böylece inanır, lâkin başka isimlerle ve bizim yolumuza aykırı yollarla inanır, zira onlar şöyle itikad ederler: En modern silâhlarla mücehhez, en iyi ta'lim ve terbiye ile yetiştirilmiş bir ordunun ahlâkı bozulursa ne silâhlar kurtarır onları, ne de ta'limleri bir fayda sağlar kendilerine.

Ma'mur olamaz binası bir milletin,
Harab oldukça ahlâkı, cemiyetin!..

DÜNYA SÔFÎDEN BAŞKASINA GÜLMEZ

Müslümanların bilmesi icap eder ki, kalbleri bu hususu anlamağa hazır olduğu zaman kendilerine dünyadan bir nasîb kalmamıştır. Yine bilmelidirler ki, katıksız hâlis îman mânâsına gelen tasavvuf ruhlarının derinliğine nüfûz edip iyice yerleşmedikçe, dinde küçük bir hisseden başka bir nasibleri yoktur.

---

(25) Ra'd sûresi, âyet: 11.

Bunun tafsîlâtı Şeyh Eşref Alî merhumun kitaplarında yatmaktadır.

Müslümanlar îmânın hakîkatını sînelerinde taşıdığı zamanlar, din ve dünya hakkında büyük erişlere ve faziletlere sâhib bulunuyorlardı. O zamanlar, maddî sebepler, zâhirî ilerleme âmilleri, onların yanında büyük bir şey sayılmıyordu. Kuvvete ve yardıma muhtaç oldukları hallerde kalblerinin selâmeti, ruhlarının maksûdu, gönüllerinin bir mefkûre uğrunda çarpması, düşmanların kalbinin lif lif dağıldığı, lime lime parçalandığı hengâmede onlara kâfi geliyordu. Kur'ân-ı Kerîm, düşmanların bu dağınıklık ve ruh perişanlığını haber veriyor:

تحسبهم جميعا وقلوبهم شتى ذلك بأنهم قوم لا يعقلون

= *Sen, onları toplu zannedersin, halbuki onların kalbleri darmadağındır. Bu dağınıklık onların akıl etmez bir kavim olduklarındandır)* (26). Yukarıda îzah edildiği gibi, bu âyet-i celîle aklın, dağınık kalblerin bir gaye uğrunda çarpmasına, iç âlemin ihlâsa kavuşmasına hamlolunacağına işaret ediyor. Mücerred şeklî bir anlaşma, görünüşteki birlik ve beraberlik bir kıymet ifade etmez. Faydalı olan bu şuurlu birliktir.

TASAVVUFUN DIŞINDA KURTULUŞ YOK

«Öyleyse tasavvufsuz işlerin yoluna girmesi, doğru dürüst yürümesi mümkün değildir. Zira tasavvuf yolunda ilk şey tevazu'u öğretmektir. Tasavvufta bunun adı «FENÂ» dır. Halk, fenâ mertebesini tasavvufun son merhalelerinden sayar. Fakat iş

(26) Haşr sûresi, âyet: 14.

tamamen ber-akisdir. O, merhalelerin sonuncusu değil, ilkidir. Çünkü fenâ mertebesi derece derecedir. «Fenâ» yı ihtiyar etmeden hiçbir kimse, bu yolda tek adım atamaz. Evrâd ve ezkârı isterse tane tane okusun, isterse onu uzadığı kadar uzatsın. İlle fenâyı ihtiyar etmek gerek. Diyorlar ki, (bugün ibâdet için halvete çekilmekte bir fayda yoktur. Bir menfaat da melhuz değil, Âleme çıkmak halka zuhûr etmek icabeder.) Ben de diyorum ki, (Adamların meydana atılma ve zuhûr etme temrinleri yapmasına müsait olan yerler, şüphesiz halvethanelerdir. Bu, bir odada çalışan verici radyoya benzer ki ağzından çıkan sesleri dünyanın her tarafına birden yayar ve âlemi harekete geçirir. (Halvetteki insan da böyledir. İcab ederse bütün kâinatı harekete getirebilir.) Bu münasebetle şu anda Sa'ad bin Ebi Vakkas Hazretlerini hatırladım. Bir harpte kumandan olarak bulunuyordu. Orduya kumanda etmekten ve sağa-sola kımıldamaktan kendisini alakoyacak kadar derin bir yara almıştı ve bu yarayı tedaviye uğraşıyordu. Bu sebeple kendisi için kurduğu çadırda oturmağa mecbur kalıyordu. Fakat bununla beraber o, savaşçıları îkaz ediyor, çadırından onlara kumanda ediyordu. Ordu ise büyük bir ma'rekenin içinde bulunuyordu. Biz, nebilerin (selâm onlara) hayatında ve bilhassa peygamberimizin yaşayışında halvet ve tehannüs (taabbüd) denilen inziva hayatını görmüşken; O'nun Bedir ve Uhud ma'rekesine takaddüm eden günlerde Hıra mağarasında geçirdiği münzevî hayâtı müşahade etmişken peygamberlerin etbâını, bu merhaleleri çiğnemek ve onlardan yüz çevirmek için haklı çıkaracak hangi sebeb var? Şeyh Eşref Alî merhum, Tasavvuf'un fânîlik merhalesi etrafında yaptığı konuşmada büyük bir meydan hâ-

disesi anlatıyor: «Müslümanlarla kâfirler arasında ceryan eden bir harb esnasında, içki hakkında okuduğu şiirlerden dolayı muâhaze olunmak üzere Ebû Mihcen El-Sakafî'nin hapsi hâdisesidir. Zincirlerle bağlı bulunan Ebû Mihcen, düşman ordusu kumandanı Rüstem'in birçok müslüman muhâribler üzerine saldırdığını ve onları öldürdüğünü görüyor. Bu canhıraş tablo karşısında Ebû Mihcenin gayret-i dîniyyesi coşuyor, köpürüyor, fakat ne çare ki zincirler harekete geçmesine mani!.. Nihayet dayanamıyor. Müslümanların kumandanı Sa'ad'ın zevcesine, zincirleri çözmesi için yalvarıyor. Tâ ki gayret-i dîniyyeden mütevellit duyduğu heyecanı dindirsin. Düşmanlardan hıncını alınca yine zincirlere döneceğine dâir kumandanın eşine kat'i söz veriyor. Bu vuruşmada ölürse eh, ne alâ!.. Zaten kendisi cezaya uğramış bir mücrimdir. Ölümden daha büyük bir ukûbet olmadığına göre ne gam!.. Kumandanın zevcesi isteğini kabul ediyor ve zincirleri çözüyor... Seninki, Kumandan kendisini görüp de tanımasın diye yüzünü peçeleyip meydana atılıyor, vuruyor, kırıyor, çırpınıyor... Sonra da kendi isteğiyle hapsedildiği yere dönüyor... Tekrar bukağıları ve zincirleri giyiyor.» Bu hâdise, harb ve savaş gibi özel hallerde de olsa, islâmî hükümlerin tatbik edilmesine karşı kumandanın gösterdiği hassasiyeti gösterdiği gibi, aynı zamanda, hapsedilmiş ve zincire vurulmuş bile olsalar, müslümanların îmânına, dinlerine karşı gösterdikleri sevgiyi ve ferâgat-ı nefsi de gösterir. Hayret edilecek bir şey yoktur bunda. Onlar âmir olsun me'mur olsun hepsi, taleb derecesinin en üstünü ile Rabbının rızasını istiyorlardı. Bu onların en büyük emeliydi. Hiçbir iş, hiçbir maslahat onları bu hususta geciktirmiyordu.

GARİB, NÂDİR BİR NÜKTE

Şeyh Eşref Ali, şehitlik ve gâzîlik konusunda hatalı bir görüşü reddederek diyor ki:

«Halk, harpte şehid olarak ölmeyi, müslüman mücahidin en ulvî gayesi olarak görür. Doğrusu yanlış bir düşüncedir bu. Çünkü harp esnasında müslüman savaşçıdan istenen ancak vurucu, öldürücü olmaktır, başka değil. Amma maktûl düşerse, şehiden giderse eh... Zira gâzî olmak yolunda en son gücünü sarfedecek ve bu maksadın husulü için çalışıp duracak... Bu takdirde kendisine ölüm gelirse o zaman şehittir.»

Bu konuda sözü oldukça uzattım. Lâkin başladığım bahsin ehemmiyetine binâen, buna mecburdum. O da çoklarının küçümsediği cihetle «halvet ve uzlet tasavvufu» meselesinde vukûa gelen şüphenin izalesidir. Bazılarının bunu istihfaf etmeleri, cehillerinden ve sefihliklerindendir. Din işinde, oyun meydanında gövde gösterisi yapar gibi zuhûr fikrini şiddetle savunan siyâset ve riyâset sahiplerine açıklamağa uğraştım ki meydân-ı mübârezede görünmek ve Allah uğrunda kanını-canını seve seve vermek ancak tasavvufla kaimdir ve onunla güzel olur. Bu îzahların hepsi de, islâm tasavvufuna ait olan büyük bir hakîkatın şerhidir. Onun için uzadı.

TASAVVUFTAN NEFRETİN SEBESİ

Tasavvufun, islâmın kemâli, dînin özü olduğu hakikatını îzah ettikten ve onun ehemmiyetini şiddetle tebarüz ettirdikten sonra şunu belirtmek yerinde olur ki: müslüman olan bir adamın hayatından tasavvuf silindiği zaman, onun hayatından dünyanın

güzellikleri de silinmiş, insan hayatına revnaklık veren bu güzellikler tamamen ondan uzaklaşmış demektir. Tasavvuftan yalnız dünya adamları —dünyalık kişiler— değil, bazı büyük din adamları da nefret etmektedir. Onlar tasavvufu dinden ayrı bir şey görüyor ve onu islâm şerîatına muhalif zannediyorlar. Sonra da tasavvufu bilmemezlikten geliyor, ondan ürküp kaçıyorlar. Din adamlarının tasavvufa karşı gösterdikleri tevahuş ise, umumiyetle onların, sôfiyyeye ait olan birçok hakâyık, ma'rifet, a'mâl, efkâr, mücâhede, murâkabe, ahvâl, keyfiyyet, telkin, tasarruf, keşif-kerâmet, dünyanın zevk ve alâyişinden el-etek çekme, beyat, intisab, âyin ve merâsim gibi şeylerin muhtelif şekil ve tezahürlerini kitab ve sünnetin nassında bulamamış olmalarından ileri gelse gerektir. Din adamlarının anlayışı bu olunca tasavvufun aslı ve esası yukardaki bidatlardan ibaret olduğu düşüncesi halk arasına hâliyle yayılmış olur.

Müceddit Şeyh Tehanevî merhum, tasavvufun aslını ve hakîkatını îzah etmiş, bu konuda bütün celâdet ve kuvvet'ini gösteren fikrî mücadelesiyle bu büyük hakîkatın üzerini örten perdeleri kaldırmış ve demiştir ki: «Fıkıh hükümleri, dînî hayatın dış cephesine devâ olduğu gibi, kalb ve bâtın ağrılarına deva olan hükümler de vardır ve adı tasavvuftur. Fıkıh hükümleri gibi, tasavvuf ahkâmı da Kur'ân ve hadîste sarahaten mevcuttur. Bu sebeple tasavvuf bir ta'lim ve terbiye manzumesidir.» Şeyh Tehanevî bazan bu ıslâhât üzerinde coşar ve derdi ki: «Biz, ruhbaniyetin mahiyeti nedir, bilmiyoruz. Biz ilim ve muallim arayıcılarından başka bir şey değiliz. Ancak, Kur'ân ve Hadîsle amel etmeyi telkin ediyoruz. Yapabilen kimse için Kur'ân ve Hadîsle amel etmekte çok şeyler hasıl olur. Bu iki düstur ile amel et-

mekten evet gözler görmedik, kulaklar işitmedik, bizim gibi beşer kalbine tahattur etmedik nice şeyler elde edilir, bununla beraber makam ve kerâmeti seven, mânevî hal ve keyfiyeti beğenen bir kimse onu gördüğü zaman, onda ne na'ra atma görür ne çığlık koparma; ne cezbe bulur onda ne vâridât; ne sarhoşluk görür ne keyfiyet; ne keşif ne kerâmet... O basit bir üslûptan; kendi âlemine dalıştan başka bir şey değildir. O, denizdeki balığa benzer. Balık aslında tuzlu olduğundan kızarırken nasıl tuzlamağa ihtiyaç yoksa, piştiği ve yendiği zaman bütün tadı-tuzu meydana çıkarsa, bizim de tadımız - tuzumuz varlığımızdadır. Fakat bu tuz, onu pişirmek ve erdirmek için dışardan atılmış değil, kendi içimizde, kendi bünyemizde mevcuttur. Bu da ancak o şey tamam olup, amel sahasında kendini gösterdiği zaman ortaya çıkar.

ZİKİR, MEŞGALE, MÜCAHEDE GÂYELER ve VESÎLELER

Müceddid Şeyh Tehânevî merhum, Kur'ân ve Hadîste zikredilmemiş ve bu iki kaynaktan istinbat edilmemiş gibi telâkkî edilen zikir ve meşgalenin, mücâhede ve murâkabenin ve diğer evrâd ve ezkârın tasavvuf amelleri olduğuna işaret ediyor. Yine o, tasavvuf taraftarları ile muarızlarının bu hususta düştükleri müşterek hatayı da gösteriyor. Onlar zannediyorlar ki bu ameller, tasavvufun gâyesi ve hedefidir. İşin aslında bu ameller birer vesîle ve mukaddimeden, eser ve semereden ibarettir. Bu mukaddime ve eserler ise kat'iyyen tasavvufun asıl gâyesi sayılamaz. Öyle olunca bid'at olarak ortaya atılan amelleri islâm şeriatına nisbet etmek doğru değildir. Zira bid'at, Din'den olmayan bir şeyi dîne aitmiş gibi göstermek suretiyle dinde yeni bir şey meydana getirmek ve onu zamanla dînin bir rükn-i asîli saymak demektir. Amma din yolunda her hangi bir iş hadîs olmuş, meselâ dînî vesilelerden yepyeni bir şey ortaya çıkmışsa, dinin aslî gâyesini elde etmek ve hedefine ulaşmak için bu yeni vesileler, o aslî gâyelere yardımcı olurlar. Yeni bulunan ilâçların deva olarak kullanılması faydalı mı, zararlı mı olduğunu anlamak, tıbta veya bizzat dinde çabuk müessir olan yeni ve faydalı şeyleri tercih etmek için tecrübe safhasından geçirildiği gibi bunlar da tecrübe edilir. Şöyle ki sırf bu maksat için üniversiteler açılır, mektepler

yapılır, harfler dökülür, kitaplar basılır, ta'lim ve terbiye için çeşitli metodlar kararlaştırılır, diplomalar tevzi olunur. Öyleyse bütün bunlar bid'at değil, belki dinden olmayan bir şeyi dîne izâfe etmiyen ve dîne faydalı olan yeniliklerdir. Bunlara bid'at denilemez; Kitap ve Sünnette mevcut olmaktan müstağni bulundukları için de asla bunlar kitap ve sünnette aranmaz. Zira bunların mahzurlu bir tarafı yoktur.

Bunun misâli namazda bulunan kalb huzuru ve huşû'udur ki Kur'ân-ı Kerîm'de onun hakkında (الذين هم في صلاتهم خاشعون) âyet-i nâzil olmuştur. Namazın rûhu olan bu iki mânâ hakkında Hadîs-i Şerîfte de: (لاصلاة الا بحضور القلب = *Namaz ancak kalb huzuru ile olur)* vârid olmuştur. Zira kitab ve sünnetin nassının da delâlet ettiği gibi bunun ikisi de maksuttur. İkisi de emrolunmuştur. Bu îzahtan sonra bizzat tecrübelerle bildik ve gördük ki bu iki maksad-ı asliye ulaşmak hususunda bize yardım eden herhangi özel bir tarîkat veya zikr-ü murakabeden ibaret olan usullerden biri islâm şerîatında bir hareket, bir kötülük olarak zikredilmemişse, bu yolu ve bu vesileyi seçmek şerîatta merdûd kılınmamışsa onları ihtiyar etmek ve mûcebiyle amel etmekte bir beis yoktur. İster gayr-i müslimlerden iktibas edilmiş olsun, isterse doğrudan doğruya din düşmanlarından alınmış olsun. Bu türlü iktibaslar eski çağlardâ kullandığımız mızrak ve kılıç yerine, bizden olmayanlardan alınmış olmasına rağmen, harblerde ateşli silâhları, otomatik tüfekleri ve buna benzer modern harb silâh ve vasıtalarını kullanmaktan farklı bir şey değildir.

Sôfiyye nezdinde özel bir zikir vardır ki buna «nefsin zikri» denir. Bu zikir nev'i onlar arasında

yaygın haldedir. Tehânevî merhum bundan sorulduğu zaman aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:

«Zikir, tasavvuf meşgalelerindendir. Kalbdeki vesveseler onunla kovulur, dünyadan ve dünyalıktan ayrılmak onunla mümkün olur. Yalnız zikrin türlü türlü yolları vardır. Bizden olan herkesin, bu yollardan, nefsinin itmi'nan bulduğu ve kendi hâline münasib gördüğü birini ihtiyar etmesi lâzımdır. Amma —zikir esnasında— kalbin tam mânâsıyla derli toplu bulunması, vesvese ve dünya ilişkilerinden uzak kalması bizzat hedef ve gâye değil, ancak arzulanan büyük gâyeye ulaşmanın sebeplerindendir. Şunda da hiç şüphe yoktur ki sebeblerin, gâyelerde ve gâyelerin tahakkukunda büyük tesirleri vardır. Bunun için tarîkat ululan, gâyeye varmak için bir takım esaslar vaz'etmişler, mukaddemeler yapmışlardır. Gâyeleri yüceittikleri gibi, ameli olarak da bu mukaddemeleri büyültmüşlerdir.»

Bu amellerin asıl gâye değil, gâyeye vüsûl için bir takım mukaddimeler ve hazırlıklar olduğuna en büyük delil, onlardan yalnız birini ihtiyar etmenin, münhasıran biriyle amel etmenin lâzım ve vâcib olmadığı hususudur. Şeyh Tehânevî merhum buna işaret ederek diyor ki: «Ama bunlardan herhangi birini seçme hakkı tamamen hakîkat yolcusu olan tâlibe âittir. O, bu yollardan kendisine münasip ve haline muvafık olanı seçecek, gönlünün sükûn bulduğu, kalbinin toplandığı bir yolu tercih edecektir. Kalbi, maddî şeylerden sıyırarak cem-i hatır etmek ve onu bir tek cihete yöneltmek arzu edilen faydalı hallerdendir. Bunu fennî ve tecrübî olarak bildiğim halde başlangıçta bir türlü kalbim mutmain olmuyordu, tâ ki bunun hakkında şer'î bir nass, bir delil bulayım, diye uğraştım ve buldum. İşte şu hadîs bunu

ifade ediyor: *(İnsan açlıktan kıvranırken namaz vakti gelir, yemek de hazır olursa o adam yemeği namazdan önce yesin.)* Bundaki sır şudur: o adam yemek yemeden evvel namaz kılarsa, zihin dağınıklığıyla, kalbindeki vesvese ile, aklını başına almadan namaz kılmış olur. Bu da tam bir edâ sayılmaz. Fakat o zat, bil'akis bunun hepsini yerli yerine getirir, itmi'nanla, ihlâsla, herşeyden sıyrılmış ve alâkasını kesmiş olarak namazını kılarsa elbette mükemmel olur. Fakat namazdan önce yemeğe başlarsa, zihnini tamamen yemeğe vermeden, kalbini lokmaya bağlamadan alel-acele hemen yemeli ve namaza kalkmalıdır. Yemek yediği müddetçe lokmaya yönelen kalbinin namaza müteveccih olması için bu lâzımdır. İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe bunu zarif bir uslupla şöyle anlattı: *(Yemeğimin hepsinin namaz olması, namazımın hepsinin yemek olmasından daha hayırlıdır.)* Bu hususta, Şeyh İmdâdullah Hz.'nin yolu da bu idi. Mekke-i Mükerreme'ye hicret etmek istiyen bir adamı duyduğu zaman, onun, Hindde olduğu kadar Mekke-i Mükerreme'de aklını başında tutamıyacağını ferasetiyle kavrayan Şeyh, oraya hicret etmesine müsaade etmedi ve ona şöyle dedi: *«Gönlüyün Mekke'de cismiyin Hind'de olması, kalbiyin Hindde, kalıbıyın Mekke'de olmasından senin için daha hayırlıdır.»*

Sübhânellah, bu tahkîk erbâbı sôfîlerin fikirleri ne kadar derin, basîretleri ne kadar açık!.. Onların nüfûz-ı nazarları, Kitab ve Sünnetin tâaa derinliğine ve onların özünde bulunan hakîkatlara uzanıyor!

Bundan da anlaşılıyor ki: «Sôfiyyenin ihtiyar ettiği meşgalelerin hepsi, ancak kalbi ıslah ve aklı bir maksat etrafında toplamak içindir. Yoksa arzulanan matlub ve gâye değildir. Bunun için gâye ve matlub olmayan bu şeylerin iktibasında sôfîler an-

layış gösterdiler ve bir hadde kadar bu işi geniş tuttular da —zikir ve murâkabe anında— nefesi kesmek gibi bazı şeyleri YOGİLER'den (1) aldılar. Zira uzun zaman hissiz-hareketsiz kalmak, soluğu kesmek gibi şeyler Yogilerin işidir. Çünkü sôfiyye, şuuru toplamak için Yogilerin bu ameliyyesini daha müessir bulmuş ve almıştır. Halbuki bu ameliyyeler yogiliğin esas umdelerinden değildir. Onun için sôfîler, esasa müteallik olmayan bu gibi şeyleri onlardan iktibas ettiler. Esasen bunda bir mahzur da yoktur. Esasla ilgili olmayan işlerde insanın, islâm dinini kabul ve itiraf etmeyen bu adamlara benzeme tehlikesi de yoktur. Zira herhangi bir diyânetin veya fırkanın şiârı sayılmayan şeyle amel etmek, onu benimsemek ve ihtiyar etmekte bir zarar yoktur. Meselâ; aslâ gâye addedilmiyen ve vesilelerden sayılan bir şeyi almak ve onunla amel etmek gibi (demek ki gâyede taklit yok, o gâyeye götürecek yolda var.) İslâm şeriatı da bizi bundan nehyetmiyor. Madem ki nefesi kesmek, vesveseyi gidermek, darmadağın düşünceleri kafadan söküp atmak için doktorun yaptığı tıbbî bir tedbir gibi bir vesileden ibarettir. O halde bir gâyeyi, bir şiârı değil, doğrudan doğruya bu ameliyye bir vesileyi tercih demek olacağından bunu ihtiyar etmek de yanlış bir tutum sayılmaz.

«Bunun delili ise Hendek Harbinde vukû' bulan vak'adır. Şöyle ki: Peygamberimiz, düşmanların akınına mâni' olmak ve şehri korumak için Medîne'nin

(1) Hinduizm'de ruh ve bedeni bütün iseklerden sıyırarak Tanrıyla birleşme fikrine YOGA denir. Bu fikir ve cehtte muvaffak olup da kendi kendisini aşan kimselere de YOGİ denir. Yogi'ler, vücutlarına o kadar hâkimdirler ki, dakikalarca nefes almıyabilirler.

etrafına duvar ördürmek istiyordu. Fakat Selmân-ı Fârisî Hz., Fürslerin, memleketlerini düşman yağma ve istilâsından korumak için şehirlerin etrafına hendek kazdıklarını Efendimize haber verdi. Allah'ın Resûlü bu fikri beğendi. ve Medîne-i Münevverenin etrafına hendek kazılmasını emir buyurdu. Hendeğin kazılmasında ashâbına (Allah'ın Rızâsı onlara olsun) bizzat yardım etti. Vaktâki hendek kazmak Fürslerin bir şiârı değil, harplerde başvurdukları bir tedbirdi. Peygamberimiz bunun kazılmasına izin verdi. Mecûsî işidir diye nehy buyurmadı.»

ZİKRİN ÇOĞALTILMASI

Sôfiyyenin, devamına ve çoğaltılmasına teşvikte israr ettiği; Şeyh Tehânevî merhumun da (Kasdüssebîl) isimli kitabında bizzat bahsettiği zikre gelince unutulmamalıdır ki: Zaten tasavvufun iki derecesi vardır. Bunlardan biri sôfinin, zâhirle ilgili müstahab olan tâatlarla amel etmekle beraber zikre gönülden bağlanması ve ona devam etmesidir. Tasavvufta en yüksek derece budur. Kur'ân ve Hadîste bu zikrin idâme ve idmanına teşvik eden sayısız nasslar mevcuttur. Bu hususta bilhassa: (الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم = *Onlar ki, Allah'ı ayaktayken, oturarak ve yanları üzerine yatarak zikrederler)* (2) âyeti vârid olduğu gibi: (يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا = *Ey o bütün îman edenler Allah'ı çok, pek çok anınız)* (3) âyeti de nâzil ol-

(2) Âl-i İmrân sûresi, âyet: 191.
(3) Ahzab sûresi, âyet: 41.

muştur. Bu âyetler yalnız zikrin çok çok yapılmasına değii, aynı zamanda devamına da delâlet ederler. Çünkü bir insan için ancak bu üç hey'et, bu üç vaziyet vardır. Tabiî olarak insan, ya ayakta olur, ya oturu: halde bulunur, ya da yatmış olur. Bu üç vaziyette bir insan zikri fevt etmezse bütün ahvalde —uyanık ve uykuda— Allah'ın zikriyle meşgul olmuş demektir. «Zikrin idâmesi» ıstılâhından da zikreden kimsenin, durarak, oturarak, uyanık ve uyku halinde dâima zikirle kâim olması istidlâl olunur.

Kalben yapılan zikre gelince, onu da bu âyetten istinbat etmek mümkündür. Çünkü insan, kıyâmında, kuûdunda ve yattığı yerde, hele hele yatmış olduğu zaman, zikr-i kalbîden başka bir şeyle birleşmesi mümkün olmayan başka işlerle uğraşıyor demektir. Uykunun ise: (على جنوبهم) kelimesinde mündemiç olduğu herkesce bilinen bir gerçektir: (لاتلهيهم تجارة ولابيع عن ذكر الله = *Onları ne ticaret ne de alış veriş Allah'ı zikirden oyalamıyor)* (4) âyet-i celîlesi, ticaret ve muâmelâtla kalben zikrin birleşeceğine kat'i bir delildir. Çünkü ticaret ve muâmelenin ancak kalben îrad edilen zikre arkadaşlık etmesi mümkündür. Başka türlü olamaz.

Ben, Kitap ve Sünnet'in nasslarıyla sabit olan zikrin ancak kalb ile yapılan zikir olduğuna kaniim. Çünkü zikir kelimesinin lügat mânâsıyla ancak zihin ve düşüncenin geçmiş zamanda olup-biten bir işe uzanması ve onun hâfızaya tekrar gelmesi murad olunur. Ama senin herhangi bir işi hatırlamayın mânâsı, fikir ve düşünceni o şeye bağlaman ve onunla zihnî bir ıttısal kurmandır. Kişi unutulmuş bir

(4) Nûr sûresi, âyet: 37.

şeyi hatırlamak istediği zaman zihnini veya kalbini o şeye yöneltir ve hatırlamak istediği şeye bu zihin ve kalb ameliyyesiyle teveccüh eder. Bu ahvâlin hepsinde insanın olup-bitenleri diliyle ifade etmesi, anlatması icabeder tabii.

Bu da gösteriyor ki zikir, herhangi bir şeyi dil ile izhar etmeksizin doğrudan doğruya kâlb ile onu tezekkür etmek veya kalben ona teveccüh etmektir.

Ancak o şeyi yerine getirmek ve onu dil ile ifade etmek kalbden gelecek bir iltifat ve teveccühe vesîledir, alâmettir. Bunun için ölen bir dostu veya vefat eden bir yakını andığımız zaman onunla olan alâka ve âşinâlıktan doğan eski hatıralar sökün etmeğe başlar ve kalbimiz bu kapalı kalmış hallere yönelir. Zira bize ilâhî ni'meti ve Rabbânî meşiyyeti hatırlatan bu türlü zikir ve duâlar; oturmalarımız ve kalkmalarımız, uykularımız ve uyanmalarımız, karşılıklı ziyaret ve münasebetlerimiz, hastalık ve sağlık, neş'e ve kederli hallerimiz, vedâ, ziyafet, ihtifal ve bayramlaşmalarımız, yola çıkmamız, vasıtaya binmemiz ve daha birçok işler esnasında yapılması me'sûr olan bütün bu düâ ve zikirlerimiz, kul ile Rabbı arasında doğup gelişen sağlam rabıtayı yenilemekten ve bu rabıtayı yâdetmekten başka birşey öğretmiyor ve başka bir tesir bırakmıyor. Meselâ, yemeklerden sonra yapılan şu düâ: (الحمد لله الذى أطعمنا وسقانا وجعلنا من المسلمين = *Hamd, bizi doyuran ve kandıran ve bizleri müslümanlar zümresinden kılan Allah'a mahsustur.)* Elbiseler giyinilirken şu düâ:

الحمد لله الذى كسانى ما اوارى سوأتى وأتجمل به فى حياتى

= *Çıplaklığımı örttüğüm ve hayatımda süslendiğim elbiseleri bana giydiren Allah'a hamdolsun.)* Evet bü-

tün bunlar Allah'dan başka bizi doyuran, bizi kandıran, bizi giydirip kuşatan ve bize rızık veren bir varlığın olmadığını bilmemiz ve bu bilginin şuuruna ermemizdir.

Zâhir plânında bu maksada ulaşmak için ötedenberi sarıldığımız bir takım çare ve vesîlelere gelince bunlar da tamamen bir dış tedbirden ibarettir. İşin hakikatı ve öz cevheriyle doğrudan doğruya bir alâkası yoktur. Hakîkat yolcusu bir tâlib, tasavvuf talebelerinin i'tiyad haline getirdikleri zikr ü istiğrâka karşı ünsiyet ve mahabbetinin kaybolmasından şikâyetle Şeyh Tehâneviye mektup yazdı. Bununla beraber bu tâlib —hakîkat yolcusu— Allah'ın fazl-ü kereminin kendisini terketmediğini; belki Allah'ın kudret ve iradesini, hikmet ve ef'âlini tezekkür ve teemmül etmenin hayatın bütün hâdiselerinde kendisine kolaylaştığını; bunların hepsini düşünme ve bu düşüncenin şuuruna erme yolu neye müsait olursa o nisbette bunları zihninde hazır bulduğunu; müşâhede-i ilâhiyyeyi tezekkür ve tefekkür ettiği kadar gördüğü faydanın da arttığını yazdı. Şeyh Tehânevî merhum bu tâlibe aşağıdaki sözlerle cevap verdi:« Sen bu söylediklerini hiçbir kıymeti haiz olmayan küçük bir ni'met mi görüyorsun yoksa!.. Zikir mevzuunda gâye ve hedef sayılan şeylerle Allah (C.C.) Hazretleri seni merzuk kılmıştır. O öyle bir ulvî gâye ki, bizim bugüne kadar itiyat haline getirmeğe çırpındığımız evrâd ü ezkâr ancak ona bir mukaddeme ve hazırlıktır. Bu gâye de senin için hasıl olmuş demektir. Eh... Öyleyse senin bu şâhikaya ulaştıktan sonra bir takım mukaddemeleri ve hazırlıkları araman, pişirilmiş kotarılmış yemeği yiyen bir adamın (ben buna razı değilim, kendim pişireceğim, kendim kotaracağım) demesine benzer.»

Şeyh Tehânevî merhum, Tasavvufta en yüksek rütbeye vusûl için, zikrin idâmesiyle hâsıl olan iç meşguliyetini vâcib olarak tanıdı. Bundan maksat, zikrullahın kalbde müstakarr hale gelmesi haysiyetiyle bâtınî zikir ve kalbin ona iltifatıdır ki, Allah'ın rızası ve itâbı, mahabbet ve celâlı, sevab ve ikâbı, insanın hareket ve sükûnla ilgili bütün ahvâlinde gözünün önüne dikilmiş olsun. Bundan sonra da insanın artık isyan deryasına dalmaması, beşerî bir gaflet veya unutma hali müstesna büyük küçük herhangi bir günah işlememesi icabeder. Şeyh, bu hakîkatı, kendisinin (En büyük ameller) tesmiye ettiği bir mevizasında izah etti ve mevizasında zikri; amellerin en büyüğü saydı. Orada Şeyh diyor ki: «Tam mânâsıyla yapılan zikir, insanı bütün günahlardan çekinmeğe zorlar ve bütün iyi amelleri işlemeye teşvik eder, işte gerçek zikir.» «Halk, (Allah) lafza-i Celâlını yüzbinlerce tekrar etmekle gerçek zikri yerine getirdiğini zannediyor. Halbuki bu halleriyle zikrin hakîkatını yerine getirmiyor, onu bilhakkın eda etmiyorlar, ancak zikrin sûretini ve eserlerinden birini icra etmiş oluyorlar. Zira onlar, zikri tam mânâsıyla yerine getirmiş olsalardı, hayatları diğer hayır işlerden, iyi amellerden hâli kalmaz, onları da yaparlardı. Halbuki biz, (Allah) kelimesini yüzbin kere tekrarlayan kimselerin çoğunu görüyoruz ki asla diğer hayırlı işlere el atmamakta ve onlara kendilerini verememektedirler.»

İşte bundan dolayı halktan pek çoğu, hatta sôfiyyenin avam tabakası ve bazı muhakkıkîn, lafız olarak dil ile yapılan zikri veya kendi aralarında bir ıstılah olarak kabul ettikleri kalbî zikri gerçekten me'mur olan zikir zannederek büyük bir hataya düş-

müşler ve bu hususta zikir bir kalb işidir, demişlerdir.

Bunun için, Şeyhin söylediği şeylere im'an-ı nazarla bakmamız ve gerçek zikrin ne olduğunu iyice anlamamız lâzımdır. Bu mevzûa hasrettiği bir mev'izasında Şeyh şöyle konuşmuş ve demiştir ki:

ZİKRİN HAKİKATI

Bir misâl vereceğim, iyi anlayınız! Eşraftan olduğu halde bazı kimselerin, hırsızlık yapmağa ve buna benzer bazı cürümleri işlemeğe meylettiklerini duymuşsunuzdur. Bunları, kendi nefisleri hırsızlık yapmağa teşvîk ettiği için çaresizlik içinde hırsızlık yaparlar. Çünkü hırsızlık ve uğursuzluk bunları mahkûm etmiş, iradelerini zayıflatmıştır. Hırsızlık yapmağa âdeta ihtiyaç hissederler. Bu ihtiyaç insanlar için ibtilâların en kötüsüdür. Ve insanı, en iğrenç huylara, en kirli işlere mecbur eder. Bunlar, insanların bir kısmıdır, bunları tanıyın!

Ama diğer bir kısım daha vardır ki onlar, ihtiyaç içinde olsalar dahi hırsızlığı irtikâb etmezler. Hatta fakr ü zarûret içine batmış olsalar da yine bu cürmü işlemezler. Üzerlerine terettüp eden vergi ve borçları ödeme hususunda evini-barkını, davarını-sığırını satmağa muztarr kalsa da yine gözüne bir şey görünmez, bunları gözden çıkarır, vergisini verir, borcunu öder. İsterse yokluk-yoksulluk belâsı boyundan aşkın olsun.

Bu iki tâife arasındaki korkunç ihtilâfın sebebi nedir? İkisi arasında niçin böyle bâriz bir fark var? Neden birinciler, hırsızlığı ve vurgunculuğu irtikâb eder de, ikinciler cürüm işlemek şöyle dursun, üzerlerine doğrulub gelen borç ve vergi belâsını def'etme-

ğe uğraşır böyle? Halbuki ikisi de fakr-ü zarûretten, yokluk ve ihtiyaçtan mütevellit bir tek belânın ıztırabı içinde kıvranmaktadırlar. Bu hususta iki gurup da müsâvidir.

Bundaki sebep, bunlardan birinin bir şeyi tezekkür etmesi, düşünmesi, diğerinin de o şeyi düşünmemesinden başka ne olabilir. Yani, işlediği cürme karşı cezalandıktan ve cezaevini boyladıktan sonra insanın aklına gelen ar, nâmus duygusudur o şey. Zikrin hakîkatı da budur, yani bir şeyi tefekkür etme ve düşünme kabiliyyetidir. Şunu unutmamak lâzımdır ki, mücerred bir şeyi bilmek, düşünmek sayılmaz. Misâlimizdeki birinci gurup insanlar için irtikâb edilen suçun akibetinin vehâmeti belli idi, ona dair bilgileri vardı. Cürmü irtikâb ettikten sonra, cezanın onu takip edeceğini de biliyorlardı. Fakat onlar, zihinlerine bunu iyi koymamışlar, bunu akıllarına bile getirmemişler, günahtan sakınmayı kafalarına iyice yerleştirmemişlerdir. Belki işin encâmını iyi düşünen ve iyi kavrayan diğer gurup, kendisini günah ve cürümden iyi çekip çevirmiş ve bunun için de cürmü irtikâb etmeğe cüret edememiştir.

BÜYÜK BİR HATÂ

Şeyh Tahânevî merhum, halktan birçoğunun anlayışında vukûa gelen büyük bir hatâyı kafalardan sildi ve bunun açıkça bâtıl olduğunu gösterdi. O hatâ da onların, cennet ve cehennemi hatırlamayı hakîki zikir olarak görmelerine rağmen, cennet ve cehennemi yâdetmenin tasavvuf bâbına dahil olmadığı zannını taşımalarıdır. Diyorlar ki: Tasavvuf ehli sôfiler, iradelerini Zât-ı İlâhiyyeden çevirip de Cennet ve Cehennemi düşünmeğe nasıl güç yetirebilirler? Bu-

nu böyle söylüyorlar, çünkü Cennet ümîdini ve Cehennem korkusunu hatırlamanın aynen ibâdet olduğu onların nezdinde lâyıkiyle bilinmemektedir. Halbuki bütün peygamberler (عليهم السلام) böyle idi, Cennet ve Cehennemi hatırlamaktan gafil değillerdi ve bunda da hatâ etmemişlerdi. Bununla beraber kendileri, tebliğe memur oldukları dîne halkı davete koyuldukları ve özlerini ibâdete verdikleri için bazan bunları tefekkür ve tezekkürden sehvetseler bile ma'zûr sayılırlar. Bu hususta konuşurken Şey Tehânevî' şöyle diyor.

Bir adam dedi ki, bu ifadededen anlaşılan mânâ şudur: Cennet ve Cehennemi düşünme ile Allah'ı anma aslında bir tek ameldir. Böyleyken biri Cennet ve Cehennemi tefekkür, o biri ise Allah (C.C.) hazretlerini zikirdir. Hakikatta bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Böyle olunca bu iki zihnı ameliyyeyi bir saymamız nasıl doğru olur? Bilmem ki! Ben buna şöyle demekle yetindim. «Allah'ın lutfundan vereceği sevab ve mükâfatı düşünmek, aynen Allah (C.C.) u yâdetmektir. Nasıl ki Halk, kanûnu hatırlamakla, bu kanunlara karşı gelindiği zaman onu takîb edecek hapis ve cezayı düşünmenin aynı olduğuna inanır ve bunu böylece anlar.»

ZİKRULLAH DERECE DERECEDİR

İctimaî hayatta olduğu gibi, şübhesiz zikrullahın da bir takım dereceleri vardır. Nasıl insanların bazısını, sadece hâkimin huzûruna çıkarılma ve sorguya çekilme korkusu suç işlemekten alıkor. Böyle kimseler, kanunlara karşı geldikleri ve hâkimin emrine muhalefette bulundukları zaman, cezayı, hapis

ve sürgünü düşünmek ihtiyacında değillerdir. Halkın bir kısmı da hâkimle kendi aralarında bulunan dostluk ve yakınlık dolayısıyla, bir suç işledikleri zaman yakalanmıyacaklarına ve muâhaze olunmıyacaklarına dair kat'i te'minat verilse bile yine bir cürüm irtikâb etmezler, bazısı da düpedüz hâkimin gazabından, müeyyidelerin sertliğinden çekinerek suç işlemez, bazısının da utanma ve hayâ hissi bu çirkef işleri yapmasına engel olur. Bir kısmının da suç işlememesinde âmil, bu mevzûda utanma ve duyulacak hacalet falan değildir, belki bu insanları bu sefîl işlerden alıkoyan başka bir müeyyide, başka bir sâik vardır, fakat ona bir isim bulmağa gücümüz yetmiyor. O sadece ulvî, latîf ve hususî bir alâkadır. İşte hâlis sevgi, katıksız muhabbet de böyledir. Onun için ne bir sevab umulur, ne de ona terettüb edecek bir cezadan korkulur. Eğer buna bir isim vermemiz icab ederse, her hâl-ü kârda devam eden «ZÂTÎ ALÂKA» diye isim vermemiz gerek. Madem ki derecelenmek zikirde de vardır. Öyleyse zâtî alâka diye tahlil ettiğimiz bu derecenin mâhiyetini bilmemiz lâzım. Tâ ki bunlardan uygun geleni seçmiş olalım ve zikirden bu mâhiyete uygun gelene müdavim bulunalım, zikir mümâreselerini ona uygun olarak yapalım.

ZİKRİN MUHTELİF DERECELERİNE KUR'ÂN'IN ŞEHÂDETİ

Zikrin derecelerine Kur'ân-ı Kerîm'den birçok âyetlerle istidlâl ediyorum. Bu istidlâl ile müfessirler nezdinde vaki' olan bir ukdeyi, bir düğümü de çözmüş olacağım. Müfessirler, zikrin derecelerinin ihtilâfından bahsederken diyorlar ki: ولذكر الله اكبر = *Allah'ı zikretmek şüphesiz en büyük — ibadet-*

tir—) (5) âyetinde olduğu gibi Cenâb-ı Hakk bazı yerlerde zikri doğrudan doğruya zât-ı Ahadiyyetine has kılmış: واذكر اسم ربك وتبتل اليه تبتيلا = *ve Allah'ın adını an, mutlak ihlâs ile ona doğru teveccüh et)* (6) âyet-i celîlesi gibi bazı yerlerde de zikri Esmâ-i Hüsnâsına rabdetmiştir. Müfessirler, bu âyetteki «isim» kelimesinin tahsîn için gelmiş olduğunu söylüyorlar. Ama ben diyorum ki, burada bu kelimeye zâid demeğe hiçbir sebeb ve sâik yoktur. Belki müfessirlerin (tahsîn) için geldiğini söyledikleri bu «İSİM» kelimesi, zikreden zâkirlerin derecelerine göre isimlenmelerinde mevcut olan bir ihtilâftan ibarettir.

Zikir derecelerinde ihtilâfın ehemmiyetinden bahseden Celâlüddîn Rumi Hz. diyor ki: (Ey insan, Sen marifet-i zât şarâbından ve onun mahabbetinden sarhoş olmadın. Sen (هو) den yani zâttan, (هو) kelimesiyle yani isimle iktifâ ettin.)

Burada, ismen yapılan zikr-i lâfzî derecesinden daha büyük olan bir zikir derecesine işaret vardır. Rûmî başka bir yerde de ismen yapılan zikrin de böylece bir kıymeti melhûz olduğunu haber veriyor. Eğer bir adam birinciden nasîbini alamazsa, ikinciyi bir ganimet bilmeli ve onu ta'zîm ve tevkir etmelidir. (7)

«Dil ile yapılan zikre gelince, kalb onu muta-

---

(5) Ankebût sûresi, âyet: 45.

(6) Müzzemmil sûresi, âyet: 8.

(7) Enbiya (عليهم السلام) ve onlara tâbi olan olgun insanlardan menkûl olduğu gibi, kemâl derecesine ulaşmak insanın bütün bu zikir derecelerini yerli yerinde yaparak merhaleler kat'etmesiyle mümkündür.

zammın olmasa bile onu hiçbir kıymet ifade etmiyen şeylerden saymak doğru değildir. Tesbih ve tehlil sadece dil ile yapılır, kalb de at, eşek sevgisiyle çarparsa, kalb zikre iştirak etmediği için bu tesbih-u tehlilin hiçbir tesiri yoktur demek de hatâdır. Ben, bunun asla böyle olmadığını söylüyorum. Çünkü tesbih-ü tehlilin inkâr edilmez bir te'sir ve kuvvet taşıdığı muhakkaktır. Hem onda nasıl büyük bir tesir mevcut olmasın!.. Veya Allah'ın yüce ismi nasıl müessir olmasın!.. Halbuki bir takım tatlı ve ekşi nesnelerin adlarını bile anmakla insanın ağzı sulanıyor ve bunlar insanın nefsine arzû ve iştiyak veriyor.» Böyleyken zikrin bir te'siri olmaz olur mu?

SÔFİYYENİN, ÜZERİNDE İTTİFAK ETTİĞİ ZİKR-İ KALBÎ

Sonra Şeyh Tehânevî merhûm, Sôfiyyenin üzerinde ittifak ettiği kalbî zikirden söz açıyor da diyor ki: «Diğer bir sözümde de şunu belirtmek isterim ki uzun zaman sürüklememesine ve devam etmemesine rağmen, sôfiyyenin tilmizlerine irade ve tavsiye buyurdukları sırf kalbî zikir, her şeyin hayırlısıdır. Bunun sürekli olmamasının sebebi, zikreden zâkirin kendisini devamlı olarak zikirle meşgûl oluyorum zannederek kalbinin sağa, sola meyletmesi ve ora - bura dağılma ihtimalinin bulunmasıdır. Kalbi böyle dağınık olduğu halde yine kendisini zikre dalmış zanneder. Bunun için Ben de, zikreden zâkirin kalb teveccühü ve tam meşguliyyetle beraber dil ile yapılan zikirle de uğraşmasını, dilinin ve gönlünün müştereken zikre hizmet etmesini işaret ve tavsiye edeceğim. Zira, çok kısa bir müddet için de olsa devam ettiği kalbî zikir inkıta'a uğrarsa, hiç olmaz-

sa lisânen yaptığı zikir inkıta'a uğramamış olur. Bununla da ameli boşa gitmemiş, belki yaptığı zikir dil ile de olsa kendi lehine bâkî kalmış olur.»

Hususiyle biliyoruz ki hâlis bir niyetle başlanan hemen her amel, edâya mubaşeretle derûni istek fevt olmuş ve hattâ baştaki halisiyyetten eser kalmamış bile olsa onun bereketi zâhir ve envârı berdevamdır. Ama yapmış olduğumuz zikirde nûrâniliğin kaybolmasının sebebini sorarsanız onu da söyleyeyim, onun sebebi şudur: Biz zikr ü fikrimizde nûru elde edelim diye çalışmıyor ve ona itina göstermiyoruz. Eğer onu arasak mutlaka buluruz. Fakat her zaman aramıyoruz. Bunun için de, bu tesbih, bu zikir faydalı mıdır? diyen kimseye «Evet bu tesbih, bu zikir, bir eserin husûlü kasdolunursa faydalıdır» diye cevap vermek sahihtir, doğrudur.

ZİKRİN DERECELERİ

Sözün hulâsası, zikrin bir takım dereceleri vardır. Bunlardan birincisi: Allah celle ve alâ Hazretlerini İsm-i Celâlı ile yâdetmektir, ikincisi: Allah'ın zâtını isimleri vasıtasiyle tefekkür etmek, üçüncüsü: vasıta olmaksızın zâkirin, Allah'ın zâtını doğrudan doğruya tefekkür ve zikretmeğe başlamasına imkân veren bir kudrette olması ve ismin aracılığının kaldırılmasıdır. Bunun misâli aşırı sevgi ve alâkadan dolayı bir adama «İstediğini yap asla sen cehenneme girmiyeceksin» denilse o adam yine hayır işlemekte devam eder. Hatta bu zâta «Dilediğini yap, sen mutlaka cehenneme gireceksin» denilse hayır yapmağı yine elden koymaz, hayır işlerinde ve iyi işlere gayretinde bir gevşeme olmaz, eski halinde devam eder, iyilik yapma hisleri asla zayıflamaz. Kendini zikre

vermiş bir Şeyhe hâfiften bir ses geldi ve şöyle diyordu: «Ne yaparsan yap, kâfir olarak öleceksin.» Şeyh, bu sesi duydu, titredi, sarsıldı ve çok müteessir oldu. Fakat zikrini ve namazını da bırakmadı. Doğruca üstâdına gitti ve durumu ona açtı. Üstâdı ona: «Hiç sarsılma, işinde devam et, bunlar mahabbetin cilveleridir» buyurdu.

MAHABBETTEN BİR RENK

Rahmetli babam çocuklarla şakalaşmaz, onlara takılmazdı. Ancak, çocuklara karşı beslediği sevgiye mağlûb olursa onların kulaklarını burkar, onları böyle severdi. Tabiî canı yanan çocuklar ağlarlardı. Kadınlar, «Ne garip sevgin var çocuklara karşı, ne onlarla oynaşıyorsun, ne de şakalaşıyorsun, ancak onları ağlatıyorsun» derlerdi. Fakat o, çocuklarla şakalaşmağa mübtelâyım. Hattan onları kızdırırım da. Fakat onların yerine kendim faydalanıyorum, kendim istifade ediyorum. İyi anlayın, belki teşbihin yeri değildir ama, Cenâb-ı Zülcelâl Hz. de bâzan kullarını böyle ağlatır, muztarib edebilir. Bunu onlara olan sevgisinden dolayı yapar, başka değil. Kulların böyle yüksek sesle ağlayıp sızlamaları Allah yanında çok sevgilidir. O, kulların bazısının beşaretini, müjdelenmesini sever ve onları güldürür; bazısının da ağlamasını sever, onları da ağlatır.

Umulur ki bu îzah ve tafsillerimizden Cennet ve Cehennemi zikretmenin, sevab ve ikabı yâdetmenin bizzat Allah (C.C.)'ı anmak gibi olduğunu; zikrullahın bir takım dereceleri bulunduğunu ve bu derecelerden zikrin gerçek derecesinin ne olduğunu anladın ve öğrendin. Halktan bazısının, ihtiyaç içinde kıvransalar ve şiddetle arzu etseler bile hırsızlık yap-

mağa cür'et etmedikleri, üzerlerine kâbus gibi çöken ve ihtiyacı başlarından savma hususunda ağır almadıkları ve onları küçümsemedikleri yukarıda verdiğimiz misâllerden anlaşıldı, çünki bu insanlar, ceza, hapis ve bunlara müncer olacak şeyleri düşünüyorlar. Bu düşünme hasletleri kötülük yapmalarına mani' oluyor. İşte insanı, Allah'a ma'siyetten alakoyan ve onu itâat ve teslimiyyete zorlayan zikir de böyledir. Böyle olan şeylere biz «zikrullah» diyoruz. Her adam ki Cennet veya Cehennemi hatırlar ve bu hatırlayış onu Allah'a ma'siyyetten men'ederse bu zikir, Allah'ın zâtını anmanın aynıdır. Bir kimse «Allah, Allah» diye bu ismi şerîfi vird-i zebân eder de bu tekrar onu ma'siyyetten alakoyarsa o kimse için bu Allah'ın zâtını zikir gibi olur. Bir kimse Allah'ın zâtını murâkabeye dalar da bu murâkabe kendisini günahlardan korursa bu, o kimse için aynen Allah'ın yüce zâtını zikretmek gibidir. Bir zikir de vardır ki insanın bütün bu ma'siyyetten Allah'a karşı gelmekten alakoymuyor, hakikat halde bu adamın işi zikrullah değil, yalnız ve yalnız bir sûret, bir şekilden ibarettir. Böyle olunca hakîkat yolcusu olan tâlibin, fâzıl bir şeyhten kendi haline münasib gelecek olan zikri sorup öğrenmesi lâzımdır. İnsanların bazısını da mal sevgisi ma'siyyetten alakor. Bunlara da bu mal ve servet düşkünlüğü bir nevi zikir demektir.

Zikir işinde hakîkat bundan ibarettir. Bilindiği gibi zikir, bütün tasavvuf yolunun esası, belki de şeriatın temelidir.

ZİKİR ŞERİATIN ESASIDIR

İşte size Kur'ân-ı Kerîm'den âyetler... Dâvâmızın hüccetidir bunlar... Allah Teâlâ buyuruyor ki: (أقم الصلاة لذكرى = *Benim zikrim için namazı dosdoğru kıl)* (1). Bu âyet de gösteriyor ki namazdan maksat, ancak zikirdir. Yine Allah (C.C.) (فاذكروا الله عند المشعر الحرام = *Allah'ı Meş'ar-il-haramın yanında anınız* (2) ve (واذكروا الله فى ايام معدودات = *Sayılı günlerde Allah'ı zikrediniz.)* (3) buyuruyor. Ve yine فاذكروا اسم الله عليها صواف = *Kurbanlık develer ayakta dikilirken onlara Allah'ın ismini zikrediniz.)* (4) Bu âyetler, hacc farîzası münasebetiyle nâzil olmuş ve amellerin hepsinde zikrin me'murun bih olduğuna delâlet etmiş bulunuyor. Bunlar, zâhirî ameller için bir takım misâllerdir. Ama, bâtın amellerinde fikir yürüttüğümüz zaman orada da yine en başta zikri bulmaktayız. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

اذا ذكر الله وجلت قلوبهم واذا تليت عليهم آياته زادتهم ايمانا

= *Allah anıldığı zaman yürekleri oynar ve üzerlerine onun âyetleri okunduğunda imanlarını artı-*

(1) Taha sûresi, âyet: 14.
(2) Bakara sûresi, âyet: 198.
(3) Bakara sûresi, âyet: 303.
(4) Hac sûresi, âyet: 36.

rır.) (5) Âyet, korkunun kaynağının, haşyetin menşeinin zikrullah olduğunu sarâhaten gösteriyor.

Şimdiye kadar bu hususta dermeyan ettiğimiz fikirlerin ve serdettiğimiz mutalâaların hemen hepsi mertebe ve dereceler babında idi. Ama, ahval babında da bir nebze teemmül edecek olursak zikri ve onun icra ettiği te'siri de aynen böylece buluruz. Allah Teâlâ (Tenzih ve takdis ona) buyuruyor ki: (ألا بذكر الله تطمئن القلوب = *Uyanık olun ki kalbler, Allah'ın zikriyle mutmain olur)* (6). İtmi'nan ise iki kısımdır: birincisi, îman ve islâmı ihtiva eden derecedir, ikincisi, hakîkatla ünsiyet ve sekînet diyebileceğimiz haldir. Bu âyette Cenâb-ı Hakk, kendi zikrini, kayıtsız-şartsız itmi'nan ve vicdan huzûru için bir sebeb kılmıştır. İtmi'nanın her iki cephesi de âyette mündemiçtir. Umum istidlâl etmediğin zaman, bizzat müşahadeyi buna delil olarak bulursun. Zîrâ vicdan huzûru hakîkatta ancak zikrullah ile hâsıl olur.

Bu husustaki tahkîk ve tetkiklerimizi, zikrin hakîkatıyla sureti arasındaki bâriz farkı göstermek için getirmiş bulunuyoruz. Bu farkı îzah, müceddid Şeyh Tehanevînin Tasavvufa kazandırdığı ilmî cephelerden biridir. Aynı zamanda bize de terettüb eden mühim bir vecîbedir bu. Zîra meselenin en ehemmiyetli tarafı da burasıdır. Galiba bu mevzû etrafında sözü fazlaca uzattık. Fakat çaresiz bu olacaktı. Çünkü bâzı câhil şeyhler, sûrî ve ismî zikirde ısrar etmek isterler. Tâ ki hakîkat gizli kalsın, perdeleri aralanmasın. Bizim hakkında mutalâa dermeyan ettiğimiz şeylerden tebeyyün etmiş oluyor ki hakîkî zikir zâki-

---

(5) Enfal sûresi, âyet: 2.

(6) Ra'd sûresi, âyet: 28.

rin kimi yâdettiğini bilmesi ve bu bilginin şuûruna ermesidir. Bu şuûra varma, bu idrâk hâdisesi ister doğrudan doğruya zikre mübâşeretle olsun, ister Cennet ve Cehennem hatırlama yoluyla olsun, ister başka şekillerde tecelli etsin. Yukarda, zikir ve tezekkürün mânâsını îzah ederken, zihnin ve kalbin, zikriyyâtını vicdanında hazır bulduğu veya hâtırâların kendisine uzandığı kimseye iltifatıdır, demiştik.

Likâullah'a olan bu teveccüh ve iltifatın remzi, onu gerçekten zikretmenin alâmeti, zâtullahın huzurunda bulunmanın sırrı, insanın, amden ma'siyet işlemekten, sakınması ve tâatta kusur etmemesidir. Elbette böyle olmak da lâzımdır. Çünkü Allah'ın zât ve sıfâtının, rızâ ve gazabının, sevâb ve ikâbının bizim tarafımızdan görülmüş ve müşahede edilmiş olması mümkün değildir ki ona aldırış etmiyelim ve kıymet vermiyelim. İşte bu hakiki zikir, Resûl Sallâhu Aleyhi Vesselemin hadîsinde «İHSÂN» ismiyle yâdolunmaktadır. İhsân, muhakkıkîne göre İslâm Tasavvufundaki zikre nassla tesbit edilmiş bir isimdir. O nass da şu hadîs-i şerîftir:

الاحسان ان تعبدالله كانك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك

= *İhsân, Allah'ı görür gibi ona kulluk yapmandır. Eğer sen onu göremiyorsan, o seni görüyor.»* Şu husus da gizli-kapaklı bir şey değildir ki, zikrullah bu şekilde hâsıl olduktan sonra, insan devamlı olarak Allah'ın ma'nevî huzûrunda bulunduğu ve kendisini o'nun dergâhında hissettiği cihetle, hiç değilse Allah'ın azâb ve sevâbı, rızâ ve ikâbı o adam tarafından görülmüş ve seyredilmiş olacaktır. Bu takdirde de kuldan bir ma'siyyet nasıl sudûr edebilir? Veya kuldan vâki' olacak küçük sürçmeler ve ufak-tefek zel-

leler müstesnâ, kul, günah irtikab etmeğe nasıl cür'et edebilir?

ZİKRULLAH NASIL MEYDANA GELİR ?

Şeyh Tehânevî merhumun «En Büyük Ameller» diye isimlendirdiği mevi'zasında istinad ettiği: ولذكر الله اكبر والله يعلم ماتصنعون âyeti, iki cüz'ü müntazammındır. Birincisi: =ولذكر الله اكبر= *Allah'ı anmak, şübhesiz, en büyük «ibadettir»),* ikincisi ise; (والله يعلم ماتصنعون) = *Ve Allah bütün yaptıklarımızı biliyor.)* Âyetin bu ikinci cüz'ü, zikreden kimse üzerine kendisi için zikr-i hakikî hâsıl olduktan sonra, bütün fiil ve amellerinin Allah'ın ilminden ebedî olarak haric kalamıyacağını gözönünde bulundurmanın zarûretine işaret ediyor. Çünkü Allah, o işleri biliyor, o amelleri görüyor. Çünkü Hadîste فانه يراك diye varid olmuştur. Hakîkî zikri elde etmenin en kolay yolu ise zâkirin murâkabeye dalması ve bu murâkabesinde de varlık âleminde ne varsa ister açık, ister kapalı hepsini Allah'ın bilici ve görücü olduğuna inanmasıdır. Şeyh Tehânevî adı geçen mev'ızasının son kısmında diyor ki: «Zikrullah'ı tahsîl etmenin yolunu burada sizlere açıklayacağım. O yol, insanın yaptığı işlerin hepsini Allah'ın bilici olduğunu gözönünde bulundurmasıdır. Bu suretle Allah'ı zikretmenin yolu bir hayli kendisine kolaylaşır ve işleri tamam yoluna girer. Zîra biz, düşünmeden irade etmeden ve niyetsiz olarak işlerimizi yapmağa kalkarsak yaptığımız işlere bir takım kusurlar ârız olur, eksikler-noksanlar hücum etmeğe başlar. Fakat biz,

niyeti, düşünceyi işlediğimiz şeylerin hepsini ve hattâ esaslarıyla amel etmekte olduğumuz tarîkatları Allah'ın bildiğine itimad etmeyi işlerimizden öne alır ve işe başlarsak bu takdirde biz ancak güzel ameller ve hayırlı işler başarırız. Bu murâkabe ve kendi kendisini kontrol sağlam olur ve tam yerli yerinde bulunursa murâkabe sahibi için günahlardan sakınmak kolay olur. Şu da ma'lûm olan gerçeklerdendir ki zikrullah'ın hakîkatı, yalnız dil ile yapılan zikir değildir. Belki o daha başka bir şeydir. Verdiğimiz misâlde olduğu gibi amelî bir murâkabe ile hasıl olan şeydir, o. İster bu murâkabe amellerimizin hepsini Allah'ın bildiğine ve onlarda bir kusur ve eksiklik yaparsak bizi bu taksîrat üzerine muâhaze edeceğine dair olsun, isterse sevgilinin, bizim ibâdetlerimize muttali bulunup onlarda bir eksiklik yaparsak bize kızacağına ve buna benzer başka şeyler yapacağına dair olsun farksızdır.»

Sözün hulâsası şudur: Madem ki zikir, hakîkî tasavvuf yoluna sülûk etmekle hasıl oluyor, o halde müslümanın bütün tafsîlâtıyla hayatı, zikrullah ile dolup taşmalı, o'nun celîl olan zâtı etrafında devrân eden; celâl ve azameti etrafında cevelân eden ulvî duygulara ruhu hazır olmalıdır. İster bu sûretâ olsun, isterse gerçekten buna mazhar olmuş bulunsun, ister derecesi bu olsun, ister bu zikir sevâb talebi için olsun, ister ikâbından korunmak için olsun müsavidir. İster onun rızasını taleb için olsun, ister gazab ve ikâbından korku için olsun, isterse sırf onun zâtı etrafında dönsün dolaşsın, netice değişmez. Ama sôfiyyenin ihtimam ettiği lisanla yapılan zikre gelince onların bundaki maksadı, kalblerinde zikrullahın istikrar bulmasıdır. Bu hasıl olmasa bile, hiç değilse dil, fuzulî sözden, çirkin lâftan

korunmuş ve zikrullaha alışıklık kazanmış olur. Her ne kadar kalb, dil ile beraber zikre iştirak etmese ve onu mutazammın olmasa bile umulur ki kalbi, mânâya tevcih etmede ve onu öze zorlamada seyr-ü sülûk yolundan hasıl olan devamlı tekrarlar, evet bunlar kalb nahiyesinden gelen vergilerin ve Rabbanî esintilerin tahsîlini tekeffül eder, onların vürûdunu kolaylaştırır. Öyle nefhalar ki bunlar, dile kolay gelir, âdetâ insan kendi dünya işleriyle meşgul olduğu zamanlarda bile kalbden dile doğru akar da akar. Bu gerçeği günlük hayatımızda da müşahade etmemiz mümkündür. Şöyle ki: kendimizden birinin ismini devamlı surette tekrar eder durursak, şüphesiz onun hayâli ve hâtıraları zaman zaman gözümüzün önüne gelir. Ne zaman onun adı dilimizden dökülürse onunla ilgili hâtıralar da canlanır. Bunun için Şeyh Tehânevî (Rahimehullah), dil ile yapılan zikrin ehemmiyetine ve faydasına inanırdı. Onu, sôfiyye nezdinde ma'ruf olan ve fakat kendisinde zühûl, gaflet ve sessizce dalma vâki' olduğu için çok zaman tehlikeye maruz kalan kalbî zikre tercih ederdi.

KALBİN ZİKRİ Mİ EFDAL, DİLİN ZİKRİ Mİ ?

Ulemâdan bir zâta «Kalbî zikir mi efdal, yoksa lisanî zikir mi efdal?» diye soruldu. Şöyle cevap verdi bu zât: Zikrin çeşitli hükümleri vardır. Bu ahkâmın bir kısmı lâfza mahsustur ve biz bu ahkâm dahilinde yapılan lisanî zikri efdal buluruz. Bu ahkâmın bir kısmı da kalbe mahsustur. Ve o zikir dil ile eda edilemez. O, yalnız kalble olur ve daima kalbte cereyan eder. İşte kalbî zikir budur. Bunun da ken-

dine göre ecri, fazîleti vardır. Fakat bu nev'i zikir bâzan zühûl ve gaybûbete maruz kalır. Ama zikir dil ile yapıldığı zaman kalbin de dil ile beraber yapılan zikirden nasibini alması için cüzî bir cehd sayesinde kalbi de harekete getirmek lâzımdır. İnsanın kendisini devamlı olarak Allah'ın huzurunda hissetmesinin sırrı işte bu zikirdedir.

Burada zikr-i kalbîden maksat, kalbin cereyanı diye isimlendirilen ve sôfiyyenin ıstılah olarak kabul ettiği ma'ruf zikirdir (7). Bu ise bir çok temrinlerle hasıl olur. Yolu da şudur: Zikreden adam, kalbe i'tina eder, ihtimam gösterir ve kalb iklimine yönelir. Sonra kalbin hafakan ve atışı (الله) Lafza-i Celâlının veya (لااله الاالله) kelime-i tevhîdinin telâffuzuna tevafuk ettiği tasavvur olunur. Sâlik —mistik yolcu— bununla kısa bir müddet alıştırma yapar. Bu müddet içinde zâkir şöyle kısaca kalbine bir nazar eder. Ona azıcık bir iltifatta bulunur. Fakat zikreden kimse, zihnin başka cihetlere yönelmesi demek olan bu hallerde, fazla devam etmez, etmemelidir. Bir tâlip, aşağıdaki satırları ihtiva eden bir mektubla bu hususu Şeyh Tehâneviye sordu:

«Çok zaman bende, kalbî zikir cereyan eder. Hatta kendi dünya işlerimle meşgul olduğum zamanda da zikir hali devam eder. Fakat zihnim başka şeylere dalınca bu hal hemen kesile kalır. Halbuki ben, bütün ahvalde hatta şu anda bile kalbimde zikrin cereyan etmesini istiyorum.»

Şeyh, ona aşağıdaki şekilde cevap verdi:

---

(7) Çok zikrü fikirden hasıl olan bir şeydir ki, zikreden kimse dili durmuş olsa da kalbinin zikre devam ettiğini farkeder. Bu esnada hafif bir ses duyulur, kalbin atışı bariz olarak hissedilir.

«Bu zikir, senin istediğin gibi asla devam etmez. Çünkü kalb, bir anda iki cihete yönelmez, iki işle meşgul olmaz, Maamâfih, kalbin bu şekilde zikirden imtina' etmesi bir zarar da tevlid etmez. Nasıl lisânen zikir mümkün olmadığı zaman kalben yapılan zikirle iktifa etmekte bir beis yoksa, tıbkı bunun gibi kalben yapılacak zikrin mümkün olmadığı zaman elbette dil ile zikretme zarûreti vardır. Esasen sâhib-i zikir için, zikr-i kalbiye iktisar etmek, yalnız onunla iktifa etmek gerekmez. İsterse dil ile yapılan zikir, zikr-i kalbînin azalmasına müncer olsun!..»

Tasavvufî bir ıstılah olarak isti'mal olunan kalbî zikir de budur. Bunun da sıklet merkezi, kalbin böyle böyle atışından ve hafakanından meydana gelen bir sesi tahayyül etmektir. Eğer kalbe, diğer bir takım tahayyüller hücum eder ve kalb bu sıkıntıyı aşamazsa, dil ile zikirden başka bir şey kalmaz ortada. Bu gibi hallerde o kendi başına kalır.

«Şeyh Veliyullah Dehlevî'ye bir adam geldi ve; Ey efendim, kalbim cereyan ediyor, dedi. Dehlevî bu zâta hitâben buyurdu ki: Kalbin hafakan ve atışı, onun cereyanı mânâsına gelmez. O cereyan ancak, kalbde zikrullahın devam ve istimrarıyla imkân safhasına girer. Halbuki halk, çok defa falan şeyhin yüreği oynuyor, tüyleri ürperiyor, bir çok hummalı nevbetler geçiriyor, o kâmil bir şeyhtir diye bunun dedi-kodusunu yapıyor ve bu sıfatlarla muttasıf olmayanlardan sadece kendilerinde bâtınî kemalât olmayan (Sâlih kişiler) diye küçümsiyerek bahsediyor. Bununla beraber hakikat şu ki bâtınî kemâlâtın kat'iyyen etlerin seğrimesiyle, yüreğin hoplamasıyla bir alakası yoktur» (8).

---

(8) El-Refîk fî Sevaittarîk, s. 73.

ZİKİR BÂBINDA BÜYÜK BİR HATÂ

Zikir bâbında halktan çoğu büyük hir hatâya düşmüştür. Zira onlar zannediyorlar ki, mücerred bu zikir, insanın bütün amellerini ve ahlâkını ıslah için kâfidir. Bu yanlış kanaatlarını (انا جليس من ذكرني = *Ben, beni zikredenle hem-bezmim)* denildiği için bununla ihticâca kalkıştıkları zaman asıl en büyük hatâyı işlemiş oluyorlar. Ve zannediyorlar ki bu söz, kulun zikirle Allah'a yaklaşmasına delâlet ediyor. Demek ki kul, zikirle Rabbine yaklaşıyor, o halde ona nasıl isyân edebilir veya Allah'ın emirlerini işlemekten nasıl geri kalabilir. Böyle olunca o kimsenin halini ıslah için başka vesîlelere ihtiyacı yoktur, diyorlar ve bunu böyle zannediyorlar.

«Bu fâhiş bir hatâdır. Çünkü, insanın hâlini ıslâha yarayan bütün vesîleler (ذكرى) kelimesine mündemiçtir. Öyleyse hastalıkların çaresi bulunmadan, tedavisi yapılmadan zikrullah sabit olmaz. (El-hısn-el-hasîn) isimli eseri okuyunuz. Orada «Allah'a itaat eden herkes zikredicidir» ibaresini bulacaksınız. Zikrin mânâsı, tefekkür ve tezekkürdür. Tezekkür ise bir şeyin yalnız ismini söylemekle ve onu mütemadiyen tekrarlamakla değil, muhtelif yollarla hasıl olur. Bu kupkuru tekrar, emirlere imtisâl etmeden, ziyâretlerde bulunmadan, sohbetlere katılmadan, haber ve mektup teatisi vuku bulmadan zikir sayılır mı? Hayır, sayılmaz!.. Bu kuru tekrarlarda tezekkür ve tahattur diye bir şey yoktur. Kendisiyle beraber ıslâh-ı hal bulunmayan zikir de böyledir, o da bundan başka bir şey değildir.»

Bu yanlış düşünce öyle yaygın hale gelmiştir ki, birçok meşâyih-i kirâmda bile görülmüştür. Onlar,

müridlerden bey'at aldıkları ve onlara sayısız zikirler telkîn ettikleri vakit vazifelerinin sona erdiğini sanırlar. Ne müridlerin ahlâk ve amelini fesada götüren hallere mani' olurlar; ne de onları —uygunsuz hallerinden dolayı— muâhaze edip sorguya çekerler; ne de bir derde deva bulup ruhî buhranlara tedbir alırlar. Bir tâlib, bu şeyhlerden birine derdini arzetti de ondan çare istedi mi hemen yapıp yapamıyacağını düşünmeden ona bir yığın evrâd-ü ezkâr tavsiye etmeğe kalkarlar. Ama Müceddid Şeyh Tehânevî merhum, bu cihetten, o nevi' şeyhlerden ayrılır. Çünkü O, Tasavvufun yüce karakterinde azîm bir değişiklik ibda' etti. Bundan dolayı biz, kendisi için büyük kıymeti haız olan bu büyük gayreti şükranla yâdederiz. O, ma'lûm olan verâd ve ezkâra iş ve amele nisbetle ahlâk ve amellerde muâhezeyi, illetlere teşhis koymayı ve tedavi etmeyi birinci derecede tutardı. Bütün bu meşhur olan evrâd ve ezkârı-da ikinci belki de üçüncü derecede görürdü. Onun sohbetlerinde evrâd ve ezkârdan nadir olarak söz açılırdı. Ama iş ahlâk ve a'mâlin tenkîdine geldi mi bu, onun meclisinde bol bol yapılırdı.

«Bir tâlib, sühûletle yapabilecek bir evrâd veya kolaylıkla tatbik edebilecek bir program istedi ki bunlarla tâlibin isyandan sakınması ve tâata koşması mümkün olsun. Şeyh Eşref Alî El-Tehânevî, o zâta şu sözlerle mukabelede bulundu: Tâat ve isyan tâlibin azm ve iradesine, cehd ve gayretine bağlı bir takım ihtiyâri işlerdir. Bu ihtiyârî işler herhangi bir evrâda muhtac değildir ve bu hususta belli bir program da yoktur. Ancak, birçok işler var ki insanın ihtiyar ve iradesi o işlerde kendini gösterir, bunlar müstesna. O da, bu işlerde insanın kendi kudret

ve iradesini kullanmasıdır. Bundan başka da bir şey yoktur.»

Bir münasebetle de şöyle demişti:

«Yalnız ve yalnız evrâd ve ezkârla meşgul olmak kâfi değildir. Allah'a yemin ederim ki yalnız evrâd ve ezkâr şeyhi olan kimselerin nezdinde ıslâh-ı hâl diye bir şey bulunmaz. Ahlâk ve amelde yapılması istenen ıslah, ancak salâh yolunu ihtiyar etmekle olur.»

Sözün hülâsâsı, zikrin hakîkatı kalb ile (BİR) in yâdıdır. Ve bu esnada da gaflete dalmamaktır. Şerîatın da asıl hedefi budur. Belki ibâdet ve tâat derecelerinin en yükseği bu İHSÂN derecesidir. Bu zikir, yâdedilen yüce varlığın tahayyülüyle ve onun zâtının muhayyilede hazır olmasıyla edâ olunur. Şu cihetle ki sanki zâkir, O'nun huzurunda bulunuyor ve O, o'nu görüyor, o da O'nu görüyor. Zaten müslümanın bütün hayatı kulluk ve ubûdiyyettir. İslâmın mânâsı da tam teslimiyyet, tam inkıyad ve mutlak itâattır. Demek oluyor ki bu iki şey Müceddid Şeyh Tehânevî'nin nazarında tasavvufu yenilemenin ruhu oluyor. Evet bunlar, tâata sarılmak, zikri devam ettirmek veya kat'î olarak gaflet ve ma'siyyetten çekinmektir. Ama Şeyhin, hâlis kulluğu kemâl yolu olarak apaçık bir üsul ve metod gibi tedvîn ettiği ve: (قصدالسبيل الولي الجليل) diye isim verdiği Tasavvufa gelince bunun hakkında bazı tafsilât vermiştir.

KISACA ZİKİR ve TÂATIN YOLU

«Bütün bunların ölçüsü ve insanı Allah'a götüren yolun hulâsası şu iki şeydir: TÂAT ve ZİKİR. Unutmamak lâzım ki tâat, ma'siyyetle yok olur. Zi-

kir de gaflet ve nisyanla bozulur. Bunun için insan, tâat ve zikrin idâmesini, gaflet ve ma'şiyetten sakınmayı vazife ve mes'uliyyetlerin başında görmelidir.»

SÂLİKLER İÇİN DÖRT TABAKA

Üstâd Şeyh Tehânevî merhum, meşgale ve murâkabenin, ahval ve vicdâniyyâtın, keşif ve kerâmetin, bey'ât ve nisbetin ve diğer pekçok şeylerin hakîkatını (قصد السبيل) isimli kitabında tamamen açıkladı. Kendisine teveccüh eden kimseleri bu hususta dört tabakaya ayırmak suretiyle bunların derecelerini tayin ve tesebit etmek mümkündür.

1. Tasavvufî mânâda evrâd ve ezkârla meşgul olan avam tabakası,
2. Tasavvufî mânâda evrâd ve ezkâra tamamen kendisini veren halk tabakası,
3. Tasavvufî mânâda evrâd ve ezkârla uğraşan ilim adamları ve
4. Tasavvuf deryasına tamamen dalmış olan irfan ehli âlimler.

Böylece üstâd Tehânevî, insanları tabakalara ayırdıktan sonra, birinci tabakayı teşkil eden avamı —Tasavvufî mânâda— bilcümle meşgûliyyetten men'etti ve dedi ki: (Burada türlü türlü tehlikeler mevcuttur. Binaenaleyh, halk tabakasına mensûb olanlar bu ağır yükü kaldıramaz.) Yine üçüncü kısmı teşkil eden bilginler sınıfını da bir kayd ile mukayyet kılarak bu sâhâya girmelerine müsaade etti ki o da şudur: Bu bilgin zâtların, daha evvel şeyhinin huzurunda mümaresesini yaptığı meşgale ve zikirler müstesnâ, başka evrâd ve ezkâr ile uğraşmamaları

elzemdir, eğer şeyhten uzakta iseler istisna edilen meşgale ve evrâdın mümarese ve tekrarına ise Şeyh zaten izin verdiği için onlarda bir tehlike yoktur.

Ama gerçek mânâda tasavvuf mezhebini ihtiyar etmek, seyr ü sülûkte yenilik taraftarı olan Şeyh Tehânevînin usûlünde belirttiği gibi, yalnız tasavvuf deryasına dalan ilim adamlarının harcıdır. Bu ilim adamlarından maksat din ve şerîatı okumuş, öğrenmiş; onu yakından tanımış, üzerine geçim sıkıntısı, yaşama endişesi çökmemiş; hayatın yükü omuzlarına binmemiş adam demektir. İşte bu hasletler sebebiyle insanın, câhil sofuların bid'atlarına ve merâsimlerine aldanmaması imkân dahiline girer. Aynı zamanda onların tuzağına düşmez. Aksi halde bir takım meşgale ve murâkabeyi ve bunların keyfiyet ve neticelerini yüklenmek için kendisinde salâhiyet bulunmadığından, meşrû' hududu aşmış olur. Şeyh Tehânevî (Rahimehullah) böylece tasavvufla uğraşacak ilim adamının tarifini yapmış ve sınırını çizmiş oldu. Ancak, bu şartlarla ilim ehlinin bu evrâd ü ezkârı getirmesine müsaade etti. Üstâd yüksek sesle yapılan zikirden ve bu zikre uzun uzadıya dalıp gitmekten bahsederken dedi ki:

«Zikirde cehr, bizâtihî maksut bir şey değildir ve cehren yapılan zikirde kurbet de yoktur. Esasen zikirde bunların, maksat ve Allah'a yakınlığa sebeb olduğuna inanmak zaten bid'at ve dalâlettir. Hem: اربعوا على انفسكم انكم لاتدعون أصم ولاغائبا = *Nefsinizi gözetiniz, kendinizi zora koşmayınız. Zira siz, sağır ve gâib olana yalvarmıyorsunuz!..)* Hadîs-i Şerifte vârid olan nehyin bu inanışı men'ettiğine kâni'im.» Sôfiyyenin bazısı, cehren zikirde başkalarını rahatsız edecek kadar ileri gittiler. O kadar ifrata sap-

landılar ki uykudakileri uyandırdılar ve karışıklığa meydan verdiler. Bu hususta Ebû Hanîfeden vârid olan nehy de yine ayni sebepten ileri gelmektedir. Eğer böyle bir mahzûr yoksa, yapılan cehrî zikirle kimse rahatsız edilmiyorsa cehrî zikirde bir zarar yoktur. İbn-i Abbastan rivayet edildiği gibi sesi yükseltmek vitir ve sünnetlerden sonra yüksek sesle : (سبحان الملك القدوس) tesbihini okumak, namazdan fariğ olmanın bir delili sayılmıştır.

«Cehrî zikrin tezâhür eden hikmetlerinden biri de şudur: Bâzan insana bütün vesvese ve hatarat zikr esnasında hücûm eder. İşte cehrî zikir bu vesveseleri zikirden uzaklaştırır. Zira ses kulağa tekrar tekrar çarptığı vakit kalb o sese doğru kolayca teveccüh eder. Fakat unutmamak lâzımdır ki bu fayda ancak zikrin hafif cehirle yapıldığı zaman hâsıl olur.»

«Zikir esnasında kalbin vuruşu da herhangi bir kurbet nev'inden değildir. Belki onda tıbbî bir hikmet vardır ki o da zorlukla yapılan bu hareketin hararet tevlid etmesidir. Hararet de rikkat ve yumuşaklık meydana getirir. Yumuşaklık ise teessüre yol açar. Teessür de gâye ve matlûb olan tâat ve sevginin husûlünde âmil olur. İmdi kalbin darabânı, insanın bir sun'u olmaksızın doğrudan doğruya gâyeye bir sebeb olduğu ve darabân-ı kalbin kesâfeti kalbin hafakanına yol açtığı için bu hususta sâhib-i zikir maksadı tecavüz etmemelidir.»

«İlmî bir tahkîk neticesi anlaşıldı ki burada şerh ve îzâha muhtaç şeyler vardır. O da bu fenne âit kitapların pekçoğunun, zikirle birlikte başın sağa-sola sallanmasına dâir işaret ve îkazları ihtiva etmeleridir. Seyr-ü sülûke girenlerin bilmesi lâzımdır ki eskilerin tabiat ve huyları, zihin ve dimağları bunların

hepsini çekecek kadar kuvvetli idi. Belki de eskilerin seciyyesi bunlarsız te'sir ve tağyiri kabûl etmiyordu. Çünkü onların tabiatları kuvvetli ve âdab-ı muaşeret anlayışları nazik değildi. Bunun için de bu türlü hareketlere ihtiyaç duyuluyordu. Ama şimdi karakterlere za'fiyet geldi, kalbler en küçük bir gayretle müteessir olmağa, en az bir meşgale sonunda teessür duymağa başladı. Böyle olunca seyr-ü sülûke giren tâlibin bu gün bunları yapması hoş bir şey sayılmaz. Çünkü tâlib, bugün eğer bunları yapmağa kalksa aklî ve zihnî melekeleri tehlikelere düçar olabilir.»

Şeyh Rahimehullahın usûlünde, seyr ü sülûke girmesini arzu ettiği ilim adamları için beğendiği tefekkür, (TEFEKKÜR-İ MEVT) tir. Ölümü tefekkür, ölümü düşünmek demek, ölümden sonra vuku' bulacak hesap, kitab ve diğer uhrevî vekâyii talibin temessül etmesi ve onları sanki karşısındaymış ve kendisine arzolunmuş gibi tasavvur etmesidir. Bundaki hikmet ve gâye ise zikrin çok yapılması neticesi Allah sevgisinin (Mahabbetullah) neş'et etmesi, bu murakabe yolundan gidilerek dünyaya ve dünya ile alâkası bulunan şeylere karşı insanda buğuz ve adâvetin doğmasıdır. Zafer ve kurtuluş yolunda tâlibe bu iki şey yani buğz ve mahabbet yardım edecektir.

«İnsan için takvâya sımsıkı sarılmak, ittikâ zırhına bürünmek kâfidir. Zikir budur, murakabe budur. Eğer insan takvaya mülâzemet eder, o elbiseyi devamlı üzerinde bulundurursa âhirette güzel güzel lütûf ve mükâfata nâil olur. Esasen bu va'din semeresi ancak âhirettedir. Ayrıca Allah Zülcelâl Hazretleri, o adamın kalbine garib bilgiler, kalbî zevkler, acîb vergiler, şevk, zevk, sevgi, üns ve mehâbet gibi

türlü türlü vicdanî zevkler atar. O kimse için Allah, bir takım esrar ve hikmetini, ahkâm ve letâifini beyan eder, perde-i esrar yavaş yavaş sıyrılır. Allah'la kendi arasında mevcud olan ma'nevî râbıta ve sılanın takviyesi ve bu bağların sağlamlaşması nasıl mümkün olursa, Allah o imkânı ona öylece bahşeder. Dünya ve dünya metâ'ı, bu râbıta ve alâkanın büyük hazzı önünde küçülür de küçülür, işte bu şuûna, bu oluşa (AHVÂL) denir, (İLÂHÎ KEŞİF) denir ki Allah'a takarrübde ona denk başka bir te'sir bulamazsın.»

Tâata ihtimam, takvâya itina etmekle beraber bilhassa hakkında nass vârid olan zikrin idâmesi ve çok çok yapılması seyr ü sülûke girenler için kâfidir. Ancak, insanların bazısı, uzun zaman zikre devam etseler ve temrin yapsalar bile bu yolda istenen kalb huzurunu iyice bulamazlar ve külliyyen Allah'a rabt-ı kalb edemezler. Bu bakımdan müteahhirîn tarafından tasavvufî mânâda «Tarîkat meşgalesi» diye vasıflandırılan ve sâlikin haline muvafık ve mülâyim gelen bir nevî evrâd ve ezkâr ile sâlikin uğraşması tecviz edilmiştir.

Misâl olarak size gönüle âsûdelik ve rahatlık veren bir takım seslerin duyulduğu tarîkat meşgalesini zikredeceğim.

«Bazan gönülleri cezbeden, meşgul olanları gayıblar âlemine ileten ve insanın dikkatini, şuurunu bir tek noktaya toplayan tatlı sesler, güzel nağmeler çıkar ve tab'a uygun gelen bu faydalı şey'e insan teveccüh ettiği için müfekkireyi kaplayan diğer hatıralar birer birer çekilir gider. İşte böyle şeylerle zihin bir tek şeye, bir tek cihete yönelmeyi îtiyad edinmiş olur.»

Vaktâ ki bu türlü meşguliyyetler doğrudan doğ-

ruya gâye ve maksût değildir. Ve erenler görüyorlar ki tâlib bunları îtiyat da edinmiştir. Hemen tâlibi, daha önce dönmesi bir türlü kolay olmayan hakîkî maksûda bu itiyadlar vasıtasiyle çeviriverirler. Zira o maksûd-i hakîkî henüz oun idrâkinin ötesindedir. Nasıl ki Şeyh burada, tâlibin düştüğü büyük bir muğalatayı tenbih ederek diyor ki: Tâlib bu meşguliyyetleri esnasında duymuş olduğu sesi Allah'ın sıfatından zanneder ve bu zannıyla büyük bir vartaya düşmüş olur. Halbuki bu sesin Allah'ın sıfatıyla kat'-iyyen alâkası yoktur. Mesele halkın pek çoğunun bu hakîkatı kavramakta düştüğü hatâdan ibarettir. Belki o sıfatlardan biri olmak şöyle dursun, âlem-i kaybın tabiatından, şuûnatından biri bile değildir. O ancak insanın dimağına üfürülmüş, orada hapsolmuş bir rüzgârdan, orada hareket edebilen bir esintiden başka bir şey değildir. Ama zihin mevlûdü olan bu eserler, bu netice ve tezahürlere gelince bunlara ancak câhil sofularla bâzı ışrakıyyun (9) kıymet verir. Onlar büyütürler bunları gözlerinde. Ve kendilerine kayblar âleminin kapılarının açıldığını zannederler. Başlarlar zihnin tevlid ettiği bu esitileri tebcil etmeğe, nihâyet bunları ilâhlaştırmağa kadar giderler. «Görüyorsun buna benzer seslerin çıktığı yer dimağ olduğu gibi, çeşitli evrâd ve ezkârla uğraşmaktan hâsıl olan renk renk, ışık ışık envarın da umumiyyetle merkezi zihin ve dimağdır. Ve bunlar dimağda doğan sûretlerden başka bir şey değildir. Bunun için evrâd ve ezkârla alâkası olmayan adamın, gözlerini kapasa dahi bu usûlle bütün renkleri ve şekilleri müşâhede

(9) Murâkabe ve mükâşefeye dayanan felsefî mektebin müntesipleri ki, skolâstik düşüncenin süiistimaline karşı Milâdî 12. asırda bir aksülamel olarak teessüs etmiştir.

etme imkânına sahib olduğunu görürsün. Öyleyse sâlik bu gibi şeylere, renkten, şekilden ibaret olan basit çizgilere aldanmamalı, âriyet de olsa bu basit çizgilere iltifat etmemelidir. Hattâ istiğrak ve infirad anında bâzan öyle şeyler vuku' bulur ki sâlike gayb âleminden bazı hakâyık münkeşif olabilir. Bu keşfedilen sırlar, ister melekût âleminden olsun, ister nâsût âleminden, onlara sâlik asla iltifat etmemeli ve onlarla mütelezziz olmamalıdır. Çünkü bunların hiçbiri ne maksuttur ne matlûb!.. Büyük mürşid Şeyh Hacı İmdâdullah (Allah rahmet eylesin) diyor ki: nûranî hicab, zulmanî hicabdan daha şiddetlidir. Böyle olunca tâlibin onu harîminden uzaklaştırması ve tevhîd kuvvetiyle onu mahkûm etmesi lâzımdır.

Madem ki bütün meşgale ve murakebeler tasavvufun gâyesinde dahil değildir. Bunlar, mücerred birer sebeb ve vesîleden ibarettir. O halde sebeb ve vesîyle durumunda olan bu murâkabe ve meşgalelerin zararı görüldüğü, fesadı anlaşıldığı zaman avamm bir tarafa, havass bunları derhal terketmelidir. Zaten vahdet-i vücûtcuların murâkabesi gibi bir murakabe; Şeyhi gözünün önünde tasavvur etme gibi bir rabıta havassın haline uygun gelmemektedir. Gerçekten böyle murâkabe ve râbıta sâlike zararlı olmaktadır. Bunun için, Cenâb-ı Hakkın içki ve kumar hakkında halâl oldukları zaman: (واثمهما اكبر نفعهما = *Günahları «tevlit ettiği zararlar» faydalarından daha büyüktür.)* buyurduğu gibi bunlar da zararlarına binaen terkedilirler.

TASAVVUFU YENİLEMEK İÇİN İKİ ESAS MEBDE'

Tasavvufta büyük bir ıslâhat ve ciddî bir yenilik va'deden Şeyhimiz (Rahimehullah) in, tasavvufun esası telâkkî ettiği şeye gelince, bu ıslah ve tecdid mevzuunda iki şeyden dâima sakınma esasına dayanan bir mebde'i asıl, bir esastır. Bunlardan birisi gaflettir ki bunun devası yukarıda da belirtildiği gibi zikirdir. İkincisi ise ma'siyettir. Gerçi umum ehl-i din ve ilm-i zâhir eshâbı, ancak büyük günahları ve a'zay-ı cevârihin işlediği şeyleri ma'siyet olarak görüyor ve küçük günahlara, kalbe ve manevî hayata mahsus şeylere pek önem vermiyorlar. Fakat şüphesiz olarak bilinmelidir ki mutasavvıfın makamı «ihsan ve şühûd» makamıdır. O her yerde ve her zaman Zât-ı ilâhinin varlığını tasavvur eder, o'nu her yerde hâzır ve nâzır bulur. Bu sebeple bütün maâsîden, büyük olsun, küçük olsun çekinmeğe çalışır. İster kalbten sâdır olsun bu günahlar, ister dilden, ister ayak irtikab etsin bu cürmü, ister el, mutasavvıf hepsinden sakınmağa mecburdur.

«Çünkü gaflet, kalbten nûranîliği ve aydınlığı alır, götürür. Ma'siyet de kalbin nezd-i Bârîde bulunan makbuliyyet ve takarrüb derecesinden sükûtunu artırmak suretiyle buna ilâveler yapar. Şüphe yok ki bunlar, bir tâlib için en büyük hüsrandır.»

Bunun içindir ki Şeyh Tehânevî bu konuda fazla ısrar ediyor ve ona büyük ehemmiyet atfediyor.

«Kişiden, bir gafleti dolayısiyle veya nefsinin ilka ettiği bir kötülük sebebiyle ister kavlî ister fi'lî, ânî bir ma'siyet, bir zelle sâdır olursa bütün tazarru' ve niyazla Rabbine istiğfar etmeli, yaptığına peşîman olmalı ve Allah'a tevbe etmelidir. Yalnız bazı günahların zararı daha büyük, tehlikesi daha korkunçtur.

Bu takdirde tâlibe yaraşan şey daha çok ihtiyatlı davranmak ve o gibi günahlardan daha çok sakınmaktır. Bu büyük günahlardan kibir ve gurur, gösteriş ve riyâyı tanırsın zaten. Bazan bunlardan ister dinî fazilete ait olsun, ister dünyevî üstünlüğe ait olsun bir iftihar, bir övünme duygusu doğar. Yine bu büyük günahlardan sayılan gıybeti, kovuculuğu, ta'n ü teşnii, tenkît ve i'tirazı bilirsin. Halbuki çok defa çirkin sözler ve fuzûlî konuşmalar, sahibini —nasibinden— mahrum eder, aynı zamanda kalbindeki envâr-ı kudsiyyeden çok şeyler kaybettirir. Bu sebeple hakkı arayan bir tâlib için, halkla ihtilâttan çok çok sakınmak, mühimce görülen ihtiyaç zamanları müstesna, halkla çok ülfette bulunmaktan çekinmek iyi olur. İster şehvetin, ister herhangi bir arzunun neticesi olsun, insanın kendisi için lâyık olmayan mevki'lere göz koyması, o yerlere iltifat etmesi de bu büyük günahlardandır. Bu teveccüh ve göz kayma ister bakmak suretiyle olsun, ister kalbe gelen bir düşünce suretiyle olsun. Öfkede meşru' ölçüleri aşmak veya bu öfkeyi mahallinden gayri yerlerde kullanmak veya bir kimseye kabalıkla, katı kalblilikle sataşmak da bu büyük günahlar cümlesindendir.»

İmdi ötesinde tasavvuf için hiçbir gâye ve hakîkat olmayan boş murâkabe ve meşgalelerle uğraşan sôfiyyenin ahvâli safha safha gözönüne serilir, görünen büyük günahlardan başkasını ma'siyet saymayan mukallidlerin ve ulemânın durumları arzolunur, sonra da bu kitabta geçen ibarelere müracaat olunursa senin için tasavvufun taraftarları ile münkirleri aydınlatılmış olur ki iki fırkanın ikisi de şerîat hususunda dalâlette, tasavvuf konusunda da gaflet ve cehâlet içindedirler.

NİSBET-İ BÂTINİYYE

Ehil ve erbabının kendi gözlerinden bile saklamağa çalıştığı ve gizlemeğe uğraştığı bu bâtınî nisbeti sana bütün hakîkat ve emâresiyle açıklamaya çalışacağım ki o, zikrin ve tâatın kemâlinden başka bir şey değildir.

«İki şey vardır ki bunlar, bâtınî niyetin hâsıl olmasının alâmetidir; birisi, zikrin ve vicdan huzûrunun kişiden hiç ayrılmayan sağlam bir meleke hâline gelmesidir. Bu öyle bir melekedir ki sâhibi onunla muttasıf oldukça güçlüklere karşı gayret sarfetmeğe ihtiyaç hissetmez. İkincisi de, tab'a uygun gelen hissî zevklere meyli fazla olan nefsin ahkâm-ı şer'iyyeden olan ibâdet ve muâmelâta kavil, fiil ve huylara rağbet etmesi; şer'î olan yasakların hepsinden yüz çevirmesi; nefsin karakter ve mizâcına hoş gelen bütün menhiyyatı çirkin görmesi ve onları gerçekten kerâhat olarak bilmesi; ayrıca kalbin dünya hırsından ve ona rağbetten hâli olması ve insanın Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanmasıdır. Ama peşinden kötü bir iş ve harekete sürüklenmiyen gelip geçici vesveselere ve sonradan ârız olan tenbelliklere gelince, bunlar güzel hasletlere karşı nefsin göstermesi icab eden rağbete; mekrûhâta karşı ızhar etmesi lâzım gelen i'raza muhalif şeyler değildir.

Unutmamalıdır ki yalnız tezekkür melekesi, düşünme hasleti bahsedilen nisbetin asıl bir cüzü sayılmaz. Zira meleke bazan yukardaki ma'siyetlerle birleşebilir. Böyle olunca hakîkî iş Allah'a itâat ve onun rızâsını kazanmaktır. Aynı zamanda rızâ, her iki taraftan hasıl olmazsa bu türlü bir rızâya da itibar yoktur. Bu, şu demektir: Yalnız ve yalnız bizim Allahtan râzı ve hoşnut olmamız değil, Allah'ın da biz-

den hoşnut ve râzı olması matlûbtur. Açıkça söylendiği gibi Allah'ın emrine mutâvaat etmekten ve koymuş olduğu ahkâma sımsıkı sarılmaktan başka, buna hiçbir yol yoktur. Şeyh Tehânevî diyor ki: «Bugün halk, zikreden kimse tarafından getirilen tezekkür ve tefekkür melekesini anlatılmak istenen nisbetin ta kendisi zannediyor. Halbuki bu meleke söylendiği gibi bazan ma'siyetle ictima' edebilir. Ancak matlûb olan nisbet Hâlık'la mahlûk arasında cereyan eden alâkanın adı ve ünvanıdır. Kulun Allah'a karşı duyduğu alâka Allah'a itâat ve onu zikirdir. Allah'ın kuluna karşı alâkası ise, zâtının ondan râzı olmasıdır. Matlûb olan nisbet de budur zaten.»

Şeyh Tehânevî merhum, bir tâlibin kendisine gönderdiği soruya verdiği cevapta, nisbetin hakîkatından şöyle bahsetmiştir:

Nisbet kelimesi, münasebet ve alâka mânâsını tazammun etmektedir. Bununla beraber onun ıstılah mânâsı zikir ve tâat aynasında kul ile Allah arasında bulunan hususi bir bağ, nezd-i Bâride hün-i kabûle mazhariyyet hususunda O'nun tarafından kula bahşedilmiş, Hâlık'la mahlûk arasında bulunan hususî bir kurbiyyet alâkasıdır ki Allah'ın, kulundan hoşnut ve râzı olması demektir. Bu, tıpkı itâatkâr sevdâlı ile şükredici sevgili arasında bulunan nisbet ve alakaya benzer bir bağdır. Bu hakîkat böylece sabit olunca, açıkça anlaşıldı ki fâsıklar ve kâfirler asla nisbet erbabından olamazlar. Halkın bazısı, nisbet denilen bu ilâhî râbıtayı, mücâhede ve riyâzetten doğan bir takım husûsî keyfiyetler zannetme hatâsına düşüyor. Halbuki bu, işin hakîkatını bilmiyen ve ilimde derinleşmek istemiyen sığ düşünceli kimselerin kullandığı kuru ıstılâhtan başka bir şey değildir. Nisbet denilen husûsî alâka sahibinden soyul-

muş ve sıyrılmış, falan şeyh, filân şeyhe kızmış da nisbetini soymuş diye halk arasına bazan böyle dedikodular yayılır. Şeyh Tehânevî bu meseleyi mevzu-ı bahsederek diyor ki:

«Aklıma, anlatılmasında fayda mülâhaza ettiğim bir şey geldi. O da, (falan veli, evliyâdan filânın nisbetini soymuştur) diye halk arasına yayılan asılsız dedikodudur. Büyük Şeyh Mevlânâ Reşit Ahmed El-Cenkûhî (Allah rahmet eylesin) bu mesnetsiz sözler hakkında der ki: Nisbet dediğimiz hâs alâka Allah'a yakınlığın adıdır. Onu soymağa kimsenin gücü yetmez. Hem bu nasıl mümkün olur ki!.. Allah'ın kuluna bahşettiği Rabbanî vergiyi ve kuluna ikram ettiği ni'meti soymak kimin haddine düşer? Böyle şeylerin aslı astarı yoktur. Ancak herhangi bir Şeyh, bâtınî tasarrufuyla diğer bir adamın iç dünyasına te'sir edebilir. Ve o zaman o adamın bâtınî keyfiyeti zayıflar ve gittikçe yok olur. Netice o adamda neşenin ve sürûrun yerini bir yorgunluk, bir durgunluk kaplar. Ancak mânâ keyfiyeti muzmahil olmaya başlayan kimse ciddî bir gayret gösterirse bu neticelere mukavemet edebilir. Ama mukavemet edemezse bu bozukluk ve ihtilâl, nisbet-i bâtıniyyeye ait amellerde müessir olur ve onları bozar.

RABBA KARŞI RÂBITA GERÇEKLEŞMEDEN HALKA HİMMET SAHÎH OLMAZ

Şeyhin nisbet hakkındaki sözlerinde, kendileri ruhen ve ahlâken hazırlanmadan ve ruhî hazırlığa girişmeden umûmu ıslah sevdâsına kapılan önderleri, riyaset ve siyaset mücadelesine koyulan liderleri ve efkâr-ı umumiyyeye istikamet vermek istiyen gazetecileri bir tarafa, dînî mekteplerin idarecilerine ve

din adamlarına bile ağır gelen çok yüksek bir nasîhat (öğüt) vardır. Sözün hülâsası, bir insanın, Allah (C.C.) ile olan alâka ve münasebetini sağlayıncaya kadar, nisbet dediğimiz husûsî bağı kuvvetlendirinceye kadar siyaset meydanına atılması, kitlelerin huzuruna çıkması câiz değildir. Hatta bahsi geçen alâka ve nisbeti te'min etmeden, Allah'la olan bağını takviye ve te'kid etmeden te'lif, tasnîf, va'z ve irşad, ders verme ve ders alma gibi dinî işlerden herhangi bir amelle iştigal etmesi ve o işlerin mümâresesini yapması bile câiz değildir. İsterse o adam bütün gayretini bezletmiş ve ilmi teslim edilmiş bir âlim olsun. Burası, bu usulün en nâzik noktalarından, en husûsî taraflarından birisidir. Bu hassas cihettte, bir insan bâtınî nisbet ve alâkasında kuvvet ve rusûh kazanmadığı müddetçe zâhirî öğretim ve anlatım temrinleri yapmasının ve bâtınî meseleleri ifadeye istekli olmasının kendisi için caiz olmadığı hususudur. Aynı zamanda o kimsenin kitlelere hitab etmesi' ta'lim ve terbiye ile uğraşması, talebelere ders vermesi, hekim ise halkın dertlerine çare araması ve koruyucu tılsımlar ve nazarlıklar yazması doğru değildir. Belki bu adamın kendi hayat meçhûliyyeti içinde yaşaması daha elzem bir harekettir. Ancak, mecburiyyet karşısında kalırsa yukardaki hususları bir dereceye kadar yapabilir. Ama nisbet merhalelerini çoktan aşmış, o sahada kemâlât ihraz etmişse, bulunduğu her yerde mev'ızalar vermesinde, eserler te'lif etmesinde bir beis olmadığı gibi bu hususta hiçbir külfet de yoktur. Zira din ilminin ihyâsına hizmet, ibadetlerin en efdalıdır. Nasıl bey'atı kabul etmek, bâtınî telkin ve terbiye ile uğraşmak için şeyhi tarafından me'zun edilen ve kendisine müsaade verilen kimsenin, bunların hepsi ile uğraşması müm-

künse, merhale-i nisbeti aşarak ihrâz-ı kemalât edenler için de bunları yapmak mümkündür. Çünkü bunlarla uğraşmak Allah'ın kullarına faydalı olmak demektir. Ancak Şeyhi, bu işler için izin vermemişse, kendisi buna asla cür'et etmemelidir.

Ama halkın siyaset dediği, fırka ve sosyal hizmet dediği şeylere gelince bu hususta okuyuculara bir misâl vereceğim. «Üstâd Tehânevî merhumun, ruhî terbiyeye ve bey'atları kabûle memur müridlerinden birini halk, Belediye Meclisi azalığına seçti. Fakat o zât, bundan adamakıllı ürktü, halkın teveccühüne mazhariyet ona çok ağır geldi, öfkelendi, kızdı, ve nihayet seçmenler, bu mesele hakkında Şeyhine (Eşref Alî) müracaat etmeğe ittifakla karar verdiler. Müracaat edenlere Şeyhin cevabı şu oldu: İnsanın (Hâalık)la olan bağı sağlam olmadığı müddetçe halkla ittisali, cemiyetle münasebet te'sis etmesi, kat'î bir zarûret yoksa çok zararlı olur. Eğer bu yoldan, halka hizmet ve onların hukûkunu edâ etmekten fayda umuluyorsa, insanın Hâalık'la olan nisbeti rusûh bulmadıkça bu fayda bile melhuz değildir. Çünkü insan, Hâalık'la olan münasebet ve alâkasında rüsûh kazanmadıkça ne Hâalık'ın hukukunu edâ edebilir, ne de halkın hakkını yerine getirebilir. Bu, yalnız benim müşahede ve tecrübelerim ve bir tek adamın tecrübesi değil, binlerce basîret sahibi ulunun tecrübesidir. Belhli İbrahim bin Edhem gibi, Kirmanlı Sultan El-Şuca' gibi himmet ve âzîmette, rüsûh (sağlamlık) ve temekkünde bizim kat kat fevkimizde bulunan büyükler, halkla olan bu alâkaları erbabına bırakmışlardır. Amma Hulefây-ı Râşidînin (رضوان الله عليهم اجمعين) durumları bir i'tiraz olarak ileri sürülürse, kendimizi onlarla kıyas etmemize imkân yoktur.»

Fakat asrımızda bu belâ, seçilme, lâyık olmadığı mevkîe kurulma belâsı çok yaygın hale gelmiştir. Lâ-dînî siyâset erbabını, şeflik ibtilâsına uğrayanları poltika bezirgânlarını taklid halk arasına yayılmıştır. Halbuki biz nerdeyiz, onlar nerde!.. Bakıyorsunuz adam kendi evini, kendi obasını ıslah etmeden, başkalarının ıslâhını, koskoca bir milletin kurtuluşunu düşünmeğe başlar. Bâzı din adamları, kendilerine, çobanın sürüsünden yüklendiği mes'ûliyetten daha ağır mükellefiyyet ve mes'ûliyyet yükleyen büyük müessese ve kuruluşların başına geçerler. Ve haklarını yerli yerinde ödemeleri, emanete güzelce riayet etmeleri şöyle dursun, yüklendikleri emanetin hakikat ve inceliğine nüfûz etmeye zaman ayırmaları bile mümkün olmayan işleri omuzlarına alırlar. Bu iğneli mevzuda sözü fazla uzatmıyacağım. Maksadım şahsî tecrübelerimi anlatmak değil içtimaî meselelerimizde, sosyal kurumlarımızda görmüş olduğum anarşiyi, bozukluğu ve işlememezliği bütünüyle, vuzuha kavuşturmaktır. Bütün bu anarşizmin sebebi, halkın hukukunun titizlik ve olgunlukla edâ edilmemesidir. Dikkat ve kemâl dediğimiz olgunluk ise ancak, Hâalıka karşı beslenen sağlam, gerçek, hâlis alâka ve nisbetin bütün bu işlere tekaddüm etmesiyle hasıl olur. Aynı zamanda kıyâmet gününde hesaba çekilme, sorguya tutulma bu muhasebe ve isticvab hususunda derin derin düşünme korkusunun bu hâlis alâkayla beraber bulunmasıyla mümkündür. Evet bu dikkat ve kemâl, asrımızda yaygın hâle geldiği gibi, insanın, mansıb ve mes'ûliyetleri mevki ve servet ihtirasını tatmin etme uğrunda kabul etmemesiyle mümkündür.

MÜCÂHEDE

Murâkabenin zikr u fikrin, evrâd ve ezkârın tasavvufun gâyesi olmayıp ona götüren yollar ve vesileler olduğuna dair bahis geçmiştir. Bu hususta mücâhede ve dünyadan alâkayı kesme de onlara benzer. Bunlar da gâye değil, bir vesîledir. Mücâhede ve kat-ı alâka, gerçek tâat ve arzu edilen ameller yolunda veya Allah'ın kurbiyyet ve rızâsını arama bâbında çalışmak ve gayret sarf etmek için tutulmuş bir yoldur. Bizâtihî maksûd değildir. Gerçek mücâhede ise, şehvânî arzuların üstüne çıkabilmek için; mevkî hırsına, servet bolluğuna, bünyeyi semirtip ruhu öldüren leziz ni'metlere karşı nefsin ihtiras haline gelen meyline galebe çalıp yavaş yavaş nefse muhâlefet ve onun varlığını inkâra kıyam etmektir. Kur'ân-ı Hakim bundan *«malla, canla mücahede»* diye bahseder, hidâyet ve rüşdü bu mücâhedeye girişenlere va'deder. (والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا وان الله لمع المحسنين = *Uğrumuzda mücahede edenlere gelince, onlara yollarımızı göstereceğiz, şüphesiz Allah (C.C.) İhsân erbabıyla beraberdir)* (10) buyurur.

Biz bu mücahedenin gerçek îzâhını ve yenileşmesini yine Şeyh Tahânevi'nin takrirlerinde buluyoruz. «Nefsin mutâlebesi (isteği) ikidir. Birisi onun, riâyet edilmesi gerekli hukuku, diğeri de onun hazlarıdır. Cisme kuvvet, ancak bu hukûka riâyet etmekle verilir, onsuz hayat kâim olmaz. Fakat hazlar, bu kuvvetin ve hayatın üstünde bulunan fazlalıklardır ve onlardan sonra gelir. İmdi mücâhedenin gâyesi, hazları ifnâ edib, hukûku ibkâ etmektir.»

---

(10) Ankebût sûresi, âyet: 69.

Nefsin müreffeh yaşaması cihetinde, halkın ifrata kaçıp bütün hayatını nefis yemeklerin avcılığına ve nefsi besleme cihetine bağladıkları gibi, bazıları da, nefsin, onsuz yaşaması mümkün olmayan hakîki isteklerine (mutâlebesine) cevap vermekte çok çok kusur ederek, bunların tam aksine bir ifrata düştüler. Tıbkı İşrâkıyyûn ve Yogiler gibi nefse kendi hukukunu haram etmeğe kalktılar ve onu kifayet miktarı gıdasından mahrum etmeği düşündüler. Ve nefsin hukûkuna zulmetmeyi, ona karşı haksızlıkta bulunmayı ve onun bütün isteklerini ibtal etmeği mücâhede zannettiler. Bunu, ruhun kurtuluş ve selâmetine giden yol zannettiler.

«Gerçi sôfiyye de, Allah'ın rızâsı, ancak nefse muhalefetle hâsıl olur zannına kapıldılar. Bu muhalefet ne kadar kiddetli olursa Allah'ın rızâsı da o nisbette büyük ve daha sağlam kazanılmış olur sandılar. İsterse bu muhalefet şerîat-ı islâmiyye ile uyuşmasın. Bunu böyle kabul ettiler. Hattâ o kadar ki bazıları kendilerine et yemeği haram kıldılar ve yemediler. Nefislerini soğuk su içmekten men'ettiler ve kana kana içmediler. Bazıları yumuşak döşekten çekindi ve uzanıp yatmadı. İslâmın ni'metini nefislerine haram kılan, açlık ve susuzluk sebebiyle içerde uzuvlarını kurutan ve onları ölüme mahkûm eden kimselerden meydana gelen bir gurup böylece haddi tecavüz etmiş, ölçüyü taşırmışlardır. Halbuki ben, etrafında ateş yakıp, geçip içinde serbestçe oturan bir kâfire şahid oldum. Birşey çıkmaz ki bunlardan. Öyle basit şeylerdir ki bunlar. Bunları kör cehâlete nisbet etmek daha uygundur. Bu hususta da i'tidal ve iktisat, Şer'i Şerîfin emirlerini muhafaza ederek nefsin kıvâma gelmesinde tam mânâsıyla mücâhede eden kimselerdedir. Onlar, mübah kılınan şeylerin

hududunu aşmazlar. Onlar bu mücâhedeye bir ilâç bir devâ, bir çare sıfatıyla başlarlar. Onu, ibâdet yerine kâim olmayan bir sebep bir vesile telâkki ederler. Onlar, Allah'a tekarrübde onu bir vesîle edinmezler. Hiç birisi, tıbbî bir zarar görmedikçe, buna benzer birşeyler sezmedikçe yemek yemeyi bırakmazlar. Bıraktıkları zaman da bu terkedişlerini bir nevi' ibâdet saymazlar. Eğer yemeği terketmeyi ibâdet ve nüsük zanneder, bu terkedişten dolayı ecir ve sevab umarlarsa günah işlemiş olurlar. Çünkü onlar bu hareketleriyle islâm şerîatında şimdiye kadar bulunmayan bir hükmü ilâve etmiş olurlar. Bid'atın fâsit oluşundaki, çirkin görülüşündeki sır da işte budur. Onlar, o mu'tedil mücâhede erbabı, bir şeyi bıraktıkları zaman onu ancak bir marazdan korunmak veya maddî bir zarardan sakınmak için bırakırlar. Ama halk, yemeyi, içmeyi, ancak Allah'a yaklaşmağa bir vesîle olsun için bırakırlar, bu işi bir ibâdet telâkkî eder ve sevab yollarından biri zannederler.

Her ne ise adâlet ölçüsü dâhilinde cesede hakkı olan istirahatı tanıma, refah seviyyesinden hazzını nasîbini verme vazifesini; nefsin meserret ve kendisine ait bulunan hukûkunu yerine getirme vecibesini kimsenin inkâra mecâli yoktur. Bunun için şerîat-ı Ğarray-ı Ahmediyye her şey için bir hadd, bir ölçü koymuştur. Her şey o ölçüde nihâyet bulur. Hz. Ebu'd-Derdâ Efendimiz geceleri çok uyanık geçirirdi. Selmân-ı Fârisî onu bu haraketten nehyetti. Hattâ bu haber Peygamber (S.A.V.)'e ulaştı. Ve Peygamberimiz «Selmân doğru söylüyor» buyurdu ve dedi ki: (ان لنفسك عليك حقا = *Nefsiyin de sende bir hakkı vardır.*» (11)

---

(11) Buhârî ve Müslim: Kitabüssiyam.

Gerçeği araştırmayan şu câhil sofulara esef olunur ki onlar, tasavvufu kalp akçeye çevirdiler. Bozdular ve halk nazarında onu korkunç ve tehlikeli bir duruma soktular. Sôfiyâne uzleti onlar uydurdular, zevceleri boşamağı onlar emrettiler. Ehil ve evlâddan uzak yaşamağı, kadınlara karşı perhizkâr olmayı onlar tavsiye ettiler. Kırk nohut tanesiyle kırk gün geçinmeği onlar ortaya attılar. Ve dediler ki: Velâyet ve Allah'a vuslat ancak bu yolda hâsıl olur. Fakat ben de sarâhat ve vuzuhla söylüyorum ki velâyet ve vuslat, yumuşak döşemeler, rahat koltuklar üstünde, hatta mevki-i emarete nefis yemekler yenilerek bile hasıl olur. Yeter ki tâlib, evinin dışında olsun ve kâmil bir şeyhin hizmetinde bulunsun.

Ve yine dedi ki üstâd: «Sâlikin, kalın elbiseler giymeğe, yırtık hırkalar bürünmeğe ihtiyacı yoktur. Sâlik isterse, meşihat (dervişlik) makâmı kendisine, süslü hıl'atler içinde, eğninde zarif elbiseler varken, imparatorluk tahtında bile yüz gösterir. Lâkin onu yoluyla aramak şartıyla.»

Tasavvuf için şeyhin tarîkatı, meleki bir yoldur diyen kimse gerçekten doğru söylemiştir. Çünkü bu yol, sâlikten riyâzat istemez, ona mücâhedeyi farz kılmaz, kat-ı alâkayı gerektirmez, mubah ve lezzet verici şeylerin yasak olduğunu tavsiye etmez. Belki bunların hepsini kalbde Allah mahabbetinin doğması ve nefsin ibâdete karşı olan şevkinin artması için rahat rahat müsamaha ile karşılar. Fakat hemen ilâve edelim ki şeyhin bu yolu sâliki günaha yaklaşmaktan da kat'iyyetle nehyeder. Nefs murâkabesini ve bütün vaktini bu murâkabe ile geçirmesini de emreder. Az yemeyi ve az uyumayı, zaruri görür. Halbuki birçok ehl-i tahkîk zorca olan bu mücâhedelere teşviki bırakmışlardır. Zira bu asırda nefisler zayıfla-

mış, mukavemeti azalmıştır. Ama az konuşmağa, az gezip insanlarla az karşılaşmağa gelince bunlar elbette lâzımdır. Lâkin nefse zor gelmiyecek miktarda olacaktır. Nefse günah yüklenmeyecek şekilde, onun ünsiyyet ve ferahlığı külliyen selbolmayacak şekilde olacaktır. Böyle olunca şeyhin tarîkatı, yalnız melekî bir tasavvuf değil, belki herkesin istediği anda korkusuzca girmesi mümkün olan geniş melekî bir caddedir. Bu caddeye sülûk kim olursa olsun zor değildir. İster âlim, ister câhil, ister işçi, ister patron, ister sağlam, ister sakat, ister kavî, ister zayıf, ister zengin olsun, isterse günlük kifâf-ı nefsedecek lokması olmasın. Herkese açıktır bu yol. Bu yol, bu cadde öyle bir yoldur ki hakkında: (ان الدين يسر = *Din kolaylıktır)* (12) eser-i şerifini söylememiz mümkündür. Çünkü insanı gücünün yetmediği şeylere sürmüyor, takat getiremeyeceği işleri yüklemiyor. Bunun gerçekleşmesini müstakil bir beldeye veya ilâhî bir hükümete bağlamıyor.

LÜZUMSUZ YORGUNLUKLAR MÜCÂHEDE DEĞİLDİR

Nefsi, kendisine ait vâcib olan hukûktan mahrum etmek ve hiç sebeb yok iken onu külfete, zorluk ve meşakkate sürüklemek mücâhede değildir. Belki nefsi yoracak, üzerine kasvet çöktürecek bir dâî olmadığı zaman onu rahata kavuşturmak gerektir. Bu mevzuda Şeyh Tehânevî diyor ki: «Sôfiyye nezdinde gâyeye vusûl için iki yol vardır: Birisi, çok sert riyâzat ve perhizi ihtiva eden haşin yol, diğeri de nefse mülâyim gelen mu'tedil yol. Nefse uygun ge-

(12) Buharî, Müslim ve Ebu-Davûd.

len kolay yolu seçmemize ve ondan başlamamıza ne mani' vardır? Bir adam, (az da olsa mücâhededen müstağni kalmamız nasıl mümkün olur?) diye sordu. Şeyh bu zâta şöyle cevap verdi: Mücâhedenin mânâsı külfet yüklenmek ve sıkıntılara göğüs germek değildir. Zira sen, yakınında bir kuyu, bir de yüz mil ötede başka bir kuyu olduğunu bilsen, su lâzım olduğu zaman, bu yakın kuyuyu basıp geçerek o yüz mil uzakta bulunan kuyuyu tercih eder misin? Hayır, hayır. Değil vallahi!.. Mücâhede ve riyâzâtın bizzat bir gâye olmadığını, belki maksut olan garaza ve arzulanan işe vusul için bir vesîle olduğunu bir kerre bilmen lâzımdır. Bunlar, o gâyeye bir yoldur. Maksat ise o gâyeye varıştır, eriştir. Öyleyse gâye yolunda faydalı ve lezzet verici şeyleri tamamen terketmek icab etmez, belki onları azaltmak ve yavaş yavaş onlardan el-etek çekmek icâb eder.

ZÜHDÜN HAKÎKATI

Bilginlerden biri, zühd hakkında konuşmağa başladı ve zühdün büyük bir fazîleti olduğunu söyledi. Bunun üzerine Şeyh Tehânevî dedi ki: «Birinin hazz ve lezzet verici şeyleri terketmesi zühd değildir. Zühd, hazz ve lezzet verici şeyleri azaltmak, onların içine boyunca dalmamaktır. İnsan, fikrini, himmetini buna hasretmeli, gece-gündüz bunun üzerinde i'mâl-i fikir etmelidir. Yoksa insanın güzel yemek pişirmesi, zarûri ve lüks eşyayı satın almağı iyi becermesi, dâima bu gibi faydasız şeyler üzerinde konuşması ve falan yerde bulunan pirinç, filân yerdekinden daha güzel ve daha lezzetli, öyle ise bunu alması, ötekini almaması; kezâ, falan tatlıcıda bulunan kaymak, filân tatlıcıdakinden daha güzel ve daha lezizdir de-

mesi ve gecesini gündüzünü bu gibi boş sözlerle geçirmesi, bunlar etrafında münakaşaya tutuşması; elbiseler, kumaşlar, türlü türlü iştiha açıcı yemekler hakkında dedi-kodu yapması; evet bunların hepsi zühde münafi şeylerdir. Zühd ü takvâ ile bunlar asla bağdaşamaz. Ancak, insana zevk veren bu tatlı şeyler, elde etmeğe özenmeden, gayret sarfetmeden kendiliğinden gelirse onları, ğufranı bol rahmet sahibi Allah'tan bir ni'met bilmeli ve yiyip içip Razzâk-ı Âleme şükretmelidir.»

Ama az yemek, az uyumak, az konuşmak ve halkla ihtilâttan kendisini çekip çevirmek şeklinde tecelli eden dört özel mücâhedeye gelince, bunların her birinde, azaltma ve ihtilâttan korunma müstesna, ayrı ayrı ehemmiyet yoktur. Fakat o da ancak zarûret ve ihtiyaç miktarı olur. Yoksa:

«Yemeği azaltmak zühd değildir. Esasen gâye ve matlûb da bu değildir zaten. Zira biz, bir şeyden kendimizi men'edersek Allah'ın hazinesinde bir şey artırmış olmayız, buna gücümüz yetmez. Bununla beraber insanın, tıka-basa yemek yememesi, midesini sızlatacak kadar işkembesini şişirmemesi de lâzımdır. Fakat Şeyh İmdâdullah (Allah'ın rahmeti üzerine olsun), insanın, nefsini ni'metlerden hissemend kılmasını ve isteklerine cevab vermesini, sonra da nefsi hayır işlerinde istihdam etmesini ve hayır yollarına ceht sarf etmesini tecviz ediyor, bu fikri ileri sürüyordu. Şüphesiz ki bir adam, kendisi için iştah verici nefis yemeklerin hazırlandığı bilir ve fakat nefsi ibâdet ve amelini ikmâl etmeğe ve onları yerli yerinde yapmağa istekli olur ve bu iştiha verici yemeklere yetişmek kendisine gurur verirse elbette böyle bir nefse, bir sâik, bir muşevvik lâzımdır. Şeyh İmdâdullah Hz., Eşref Alî El-Tehânevî'ye

bir gün şöyle dedi: (Ey Eşref Alî, soğuk bir su içtiğin zaman bedenindeki bütün kıllar seninle beraber Allah'a hamd ü senâya, kelime-i şükrü edâya iştirak eder. Fakat ılık bir su içtiğin zaman, çok defa Allah'a, kalbin iştirâk etmeksizin yalnız dilinde hamdedersin.) »

Şeyh Hazretlerinin nezdinde bu dört şeyi tedrîci olarak azaltmaktan maksat, onlardaki i'tidal ve iktisad ölçüsüdür. Bu cihetle kalbde gaflet, katılık ve tenbellik neş'et etmemesi için bu dört şeyde sahibinin mübâlâğaya kaçmaması, aynı zamanda bunları küçümsememesi lâzımdır. Aksi halde sağlık bozulur, kuvvet gider, normal hayat düzeni fesâda uğrar. Bu yolun sermayesi ve işin tam sıklet merkezi, kalbin derlenip-toplanması ve bir tek cihete (cihet-i vâhideye) bağlanmasıdır. Bunun için de kalbin, rahatsızlıktan, ısıtrabtan ve bunların sebeblerinden sıyâneti şarttır. Bunların sebebi de ifrat, tefrît, anarşi ve israfla sıhhatın bozulmasıdır.

«Bunun için tabiî sen, sağlığın korunma ve muhafazasını işlerin en ehemmiyetlisi bulursun. Bu da ancak kalbin ve kafanın refah içinde yaşamasıyla, muhtaç oldukları gıdalara müdavemet etmekle, sıhhatları bozulduğu zaman tedavî çarelerine bakılmakla olur. Öyleyse dimağda ve bünyede kuruluk meydana gelecek derecede gıda hususunda perhizkâr davranmak, vücûdu zayıflatacak kadar sert riyâzât ihtiyar etmek doğru değildir. Nasıl ki insanın yemek yemekte ifrata kaçmaması da lâzımdır. Yoksa hazm cihazı kısa zamanda işlemez hale gelir. Bu takdirde insana yaraşan şey, iyice acıkdığı ve gerçekten iştihası bulunduğu zaman yemek yemeli ve birkaç lokma almağa nefsi istekliyken yemekten çekilmelidir.

Uykuda da yine bu şekilde i'tidal yoluna gidilmelidir. Üzerine tembellik çökmemek için uykuda ifrata kaçmamalı, rûhî ve bedenî kuvvetlerine fütûr gelmemek, yorgunluk çökmemek için az da uyumamalıdır.» Daimâ i'tidali muhafaza etmelidir. Halkla ihtilat ve aşırı derecede onlarla dostluk te'sis etmek büyük bir zarar tevlid ettiği gibi, hiç ihtiyaç olmadan lüzumsuz yere onlara karşı düşmanlık yapmak da büyük zarar ve mefsedet doğurur. Bundaki sebeb de şudur: «Dostlar, insanın üzerine fazla yüklenir ve vakit kaybetmesine sebeb olurlar, manasız şeylerle onu fazlaca meşgul ederler. Düşmanlar da ona ezâ ve cefâda bulunur. Onu meşakkata sürükler, yorgunluğa icbar ederler. Ama bu ihtilat ve karışıklık, bu endişe verici can sıkıntısı bunların hiçbiri olmadan meydana gelmiş veya Şeriat-ı İslâmiyyenin emretmiş olduğu ahkâmla amel etmekten hâdis olmuşsa ki bunun misali şudur: Bu zât, samimiyetinden şübhe edilen bir adamın hediyyesini kabul etmekten çekinir ve bu töhmet sebebiyle hediyyeyi sahibine iade eder. Meselede tamamen Allah rızâsı arandığı için o adamın hediyyesinin kabul edilmemesinden doğan düşmanlık bu zâta alsa bir zarar veremez. Dolayısyla onun, bu şekilde gelebilecek zararlara da kıymet vermemesi, Allah'a mütevekkil olması ve nazarını Allah'ın nusrat kapısında devam ettirmesi lâzımdır. Böyle yaparsa elbette Allah'ın yardımı kendisine ulaşır. Farazâ kendisine bir şiddet, bir sıkıntı veya bir çile isâbet ederse gevşeklik göstermemeli ve iradesine zayıflık gelmemelidir. Belki o çile ve ıstırabı İlâhi hikmet yolunda sâdır olmuş saymalı ve ona râzı olmalıdır. Eğer böyle yaparsa elbette kurb-i ilâhiyi ihrâz eder. Zirâ bu gibi çileleri göğüslemek kurb-i ilâhînin icablarındandır. Yalnız bu asıl mev-

zuda insanın mühim bir işi unutmaması iktiza eder ki o da şudur:

«Mal hırsı, servet ihtirası, toplayıp biriktirme özentisi veya birikmiş serveti har vurup harman savurma gayreti, kalb huzursuzluğundan, gönül teşevvüşünden başka bir âkibetle neticelenmez. Bunu unutmamak lâzım. Gerçi hırslı olan kişinin hırsında ve bu hırsa karşı beslediği azminde bir değişiklik olmayacak, fakat saçıp savuran kimse, elindeki servet tükendikten sonra ya el darlığına, mâlî sıkıntıya düşecek veya başkasının malına göz dikecek, halkın elindekine, avucundakine göz koyacaktır.»

MAKSATSIZ MÜCÂHEDE

Şeyh Tehânevî merhum, mücâhededen bahsederken çok aydınlatıcı bir ifadeyle dedi ki: Nefse karşı maksatlı maksatsız muhâlefette bulunmak mücâhede değildir. İster, bu muhalefet geçerlikte olan tasavvuf yoluyla olsun, ister başka yollarla olsun, münhasıran nefse muhalefet ve ona karşı durmak mücâhede sayılmaz. Belki bu dünyada, arzu etmeksizin veya işleme külfetine katlanmaksızın arzularımızın ve ümitlerimizin hilâfına cereyan eden ve akabinde herkesin seciyyesine göre büyük elem ve keder bırakan ahval ve hadisât, mücâhedenin ta kendisi, belki de en büyüğüdür.

Bu yolun büyük erlerinden arif kişiler diyor ki: *«Hüzün ve eleme tahammül, mücahedenin en yüksek mertebelerindendir. Zira nefiste tevazu' ve inkisar hüzün ve elemden doğar ve bu iki haslet kulluğun en büyük alâmetidir.»*

Büyük mânâ eri Ebû Alî Dekkak (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) diyor ki: *«Hüzün ve kedere müb-*

telâ olan kimseler, yıllar yılı elem yüzü görmemiş kimselerin kat'edemiyecekleri mesafeleri, Allah'a giden yolları kat'etmeğe muvaffak olurlar.»

MÜCÂHEDE KÖTÜLÜKLERİ KÖKÜNDEN SÖKÜP ATAMAZ

Mücâhede meselesinde garib, garib olduğu kadar da mühim bir husus var. O da, nefse muhalefette bulunuvermekle bütün ahlâkî kötülüklerin kökünden kazınabileceğini ümît etmenin imkânsızlığıdır. Ancak mücâhede ile bunların yönelişlerini değiştirebilirsin o kadar.

«Riyâzat, ahlâk-ı zemîmeyi kökünden söküp atamaz. Ancak onları düzeltir, temizler, ıslah eder. Bu ameliyye ise, kötü huyların sökülüp atılması değil, onun kök tezahürlerinin değişmesidir. Böylece kötü huylar değişmiş, yerlerini ahlâk-ı hamîdiye bırakmış olur. Bunun misâli şudur: Bir adamın seciyyesi gazab ve buhul (cimrilik) den terekküb etmişse, bu iki huyun, o adamda hiçbir eser bırakmadan tamamen zâil olup gitmesi mümkün değildir. Mümkün olan şey, bu huyların düzelmesi, itidal ve istikamet kazanmasıdır. Önceleri eğer bu iki huy, istikametsiz bir şekilde tezahür ediyor, meselâ cimrilik hayır yollarına karşı kendini gösteriyor, yapılacak hayırlara engel oluyor idiyse; gazab iyi kimselere karşı kızgınlık şeklinde tezahür ediyorsa, ıslah ve istikamet kazandıktan sonra cimrilik, mahzur doğacak yollara infakta bulunmama şeklinde ortaya çıkıyor; gazab da Allah'ın buğz ve nefret ettiği kimselere kızma, nefse hışmetme şeklinde tecelli ediyor. Görülüyor ki bu usûl ile şer ve şerre yakınlık vasıtalarının hayır ve hayra yakınlık vasıtalarıyla tebdili mümkün olu-

yor. Böylece, kökleşmiş huyların tamamiyle zâil olamıyacağı sabit olduğu gibi, ahlâkın tebdilinin de mümkün olduğu sabit olmuş oluyor. Nasıl ki, Hadîs-i Şerîfte de böyle vârid olmuştur.

اذا سمعتم برجل زال عن جبلته فلا تصدقوه = *Bir adamın tamamen huyundan vazgeçtiğini duyarsanız ona inanmayınız.)*

Demek ki cibillî olan huyların kökünden sökülüp atılması değil, eser ve tezahürlerinin değişmesi mümkündür. Bunu unutmamalıdır. Zaten büyükler mücâhede ve riyâzâtı bunun için emretmişlerdir.

Şehvanî ihtiras ve arzuları sindirme isteği, tıpkı açlığı teskin edecek şekilde yemek isteği gibidir, tâ ki acıkan kimse, haram kılınan şeyleri yemekten kendini korusun. Bir adam, nefsanî arzuların tesirinden kurtulmanın nasıl mümkün olacağını sordu. Şeyh Eşref Alî buna şöyle cevap verdi: «Bunun mânâsı, yarından tezi yok, haram lokma yemekten hem tevbe edeceksin ve seni açlıktan kurtarması için Allah'a yalvaracaksın.»

MÜHİM BİR TENBİH

Eşref Alî Merhum, bilhassa mücâhede ve riyâzattan sonra Allah Teâlânın kuluna istediğini vermeğe —haşa— mecbur olmayıp, bil'âkis bu lüzûm ve mecburiyyetin Rabb cânibine değil, kul tarafına mahsus olduğuna dikkati çekiyor ve bunu tenbih ediyor.

«Şübhesiz ruhî hayat, mücâhede ve riyâzatla elde edilir. Bunlar, mânâ yolunda ilerlemek istiyen kimsenin çalışmağa mecbur olduğu şeylerdir. Allah (O'nu tenzih ve takdis ederim) Teâlâ böyle şeylerle mu-

kayyet değildir. O, kullarına, nasıl dilerse öylece bâtınî nimetleri lutfundan ve fazlından vermeğe, ruhî hayatla onları merzûk kılmağa da kâadirdir. O yüksektir, yücedir, murad ettiğini işler, istediğini yapar. O'nun işlediği işin keyfiyetini ve bu keyfiyet ve amelin yollarını tahdîd etmeği hatırına getirecek kim? Şöyle olsun veya böyle olsun diye bunların taayyün etmesinde fikir beyan edecek de kim oluyor?

«Bu münasebetle anlamalıyız ki, eğer riyâzat daha önce başlar, Allah'a vusûl de onu ta'kib ederse buna «SÜLÛK» denir. Bazan aksi de olur, önce Allaha vusûl hasıl olur, sonra da ibâdet ve riyâzata karşı ihtiras derecesinde bir arzu başlar, buna «CEZBE» denir. Bu da herşeyden önce kâmil bir şeyhin suhbeti sayesinde insanın kalbinin Allah Teâlâ ile ünsiyet peydah etmesiyle veya Allah dostlarından bir velînin menkabelerini can kulağıyla dinlemek suretiyle yahut da hiçbir maddî sebeb yok iken doğrudan doğruya oluverir. Ve sâlikin sînesinde hassas bir gönül bulunur, sonra sülûke teveccüh eder de seyr ü sülûk (mistik yolculuk) merhalelerini birer birer kat'ederek ikmâl eder.»

TERCİH EDİLEN RİYÂZAT VE SÜLÛK

Bundan maksat, türlü riyâzat ve mücâhede ile, birbiri peşinden TEVBE, SABIR, ŞÜKÜR, HAVF, RECÂ, ZÜHD, TEVEKKÜL, TEVHİD, MEHABBET, ŞEVK, İHLÂS, SIDK ve bunlara mümâsil derecelerin husûlü; şehvet, gadab, kin, hased, buhl, hırs, kendini beğenme, kibir, riya, dünyaya mahabbet, mevkie düşkünlük, gevezelik, başkalarını tenkid ve bunlara benzer muhtelif ahlâkî kötülüklere mü-

câhede yardımıyla mani olmak, bunların dizginlerini çekmektir. Bu yol hem çok uzun, hem çok çetindir. Bilhassa himmetlerin azaldığı, meşguliyetlerin çoğaldığı şu asırda bu yolun uzunluğu, giriftliği bilinen bir gerçektir. Ve işte bu asırda Şeyh Tehânevî (Rahmet O'na) nin en büyük işi onu yenileştirme olmuştur.

«İnsan bu mufassal çalışma içinde devamlı olarak üç mihnetle yüz yüze gelir. Birincisi: geçmişe karşı duyulan tahassür, ikincisi: insanı, halde rahatsız eden ve can sıkan şübheler, üçüncüsü: geleceğe âit işler hususunda üzerimize çullanan korku. Vaktâki gayret sahibi muhakkıklar (Şeyh Tehânevînin mürşidi bu hususta muhakkıkların en kâmili idi) gördüler, daha doğrusu Allah (C.C.) Rabbânî İlhâmiyle onlara gösterdi ki insan çok zaman bu yolda, şeyhine kavuşmadan Rabbine kavuşabiliyor. Yine onlar gördüler ki bu asırda insanların kuvveti zayıflamış, himmetleri azalmıştır. Bunları böylece gören tahkîk ehli ulular, başka bir yol aradılar, ve buldular. O da, geçmiş ve gelecek endişelerinin hepsini, Hakkın üzerine indirilmiş birer zulmet perdesi telâkki etme yoludur. Halbuki Allah insanı, geçmiş ve geleceği düşünmek için değil, zâtını ve zâtının âsâr-ı bercestesini müşahede etmek için yaratmıştır .Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi bu gerçeği ne güzel ifade etmiştir; Mâzî ve müstakbel (geçmiş ve gelecek düşüncesi), insanı müşahede-i cemâlden alıkoyan birer perdedir. Tevbe, geçmişe nazar ister, azîmet geleceğe bakmak ister. Zarûret kendi hudutları içinde kaldığı müddetçe zarûrettir. Öyle ise insan tevbeye ihtiyaç duyduğu zaman, maziyi göz önüne getirmeli ve hakkıyla tevbe etmelidir. Geçmiş ve geçmişte cereyan eden hâdiselerin hâtırâtını

kalbine tekrar tekrar getirmemeli ve insan Allaha tevekkül etmelidir. İnsan, geçmişte işlediği bu günahların benzerini asla işlememeği kendi nefsine vecîbe kılmalı, sonra onları tamamen terketmeli ve o günahların içine batıp gitmemelidir.

«Bütün bunların fevkinde bir iş daha var ki o da Hadîs-i Şerîfte (فكر الله ، جد ، جاهد) *«Allah Teâlâ Hazretlerini tefekküre koyul, murâkabeye dal ki O'nu karşında bulasın»* cümlesiyle ifade edilmiştir. Böylece insanın bu işe yani zikre, tefekküre ve vaktinde ibâdete devam etmesi vâcibtir. Gerçek zikir işte budur. Herşeye rağmen insanın, matlûb olan şeyin Allaha kurbiyyet olduğunu bilmesi iktiza eder. İnsan, îman ve itikadını sağlamlaştırdıktan sonra matlûb olan kurbiyyet için seçilen yolu iltizam etmeli ve vakti vaktinde bir takım ihtiyârî amellerle meşgul olmalıdır. İster bu ihtiyârî ameller namaz gibi, zekât gibi zâhirî ibâdetlerden olsun, ister havf, recâ, şükür, sabır gibi bâtınî ibâdetlerden olsun, mutlaka bu ibâdetlerle uğraşmalıdır. Ama açık ve gizli ma'siyetler gibi insanı —kulluktan ve kurb-i ilâhîden— uzaklaştıran sebeblere gelince bunlardan da sakınmak ve uzak durmak iktiza eder. Bu adamın ruhunda Allaha takarrübün sebeblerinden sayılan ulvî bir melekenin doğması dolayısiyle hususî bir itinaya muhtaç olmadan bu günahlardan uzak kalır ve yine bu meleke sayesinde haktan ayırma ve uzaklaştırma vasıtaları olan sebebler zincirini kırmak için gayret sarfetmeğe lüzum kalmaz.

«Sâlikin, aslında tamamen muhayyer bırakıldığı ve fakat ihmalkârlığından dolayı yapmağa muvaffak olamadığı hâdiselerde eğer büyük bir zarar sezecek olursa bunların telâfisine ve ıslâhına uğraş-

ması icabeder. Salik, muktedir olamadığı ve gücünün yetmediği şeylere gönül bağlamamalıdır. Gönül verdiği şeylerin varlığına veya yokluğuna iltifat etmemeli, üzüntüye garkolmamalıdır. Aynı zamanda ıslah çabası içinde boğularak nefsini çok çok yormak, onu sıkıntıya sokmak da doğru değildir. Meselâ: mühim bir iş hususunda kendisinden bir bozukluk vâki olur, bir fesât zuhur ederse onu hemen uzaklaştırması veya telâfi etmesi üzerine borçtur. Yahut münker (kötü) bir işe giriftar olmuşsa o işten peşiman olmalı ve Allaha tevbe-istiğfar etmeli sonra da kendi hâline dönmeli, kendine gelmelidir. İrtikâb ettiği bu çirkin işte kendisini üzüntüye kaptırarak «Bu işi nasıl ve niçin yaptım veya niçin bu işi yapmadım?» şeklinde kuruntuya vararak bu meselede aşırı gitmemelidir. Zira bu gibi kuruntuların hepsi zorlama ve hududu aşmadır. Kitab ve Sünnette bunun hakkında nehy vârid olmuştur. Ez cümle (لاتغلوا فى دينكم) = «*Dininizde haddi aşmayınız.*» âyeti celîlesi ve (من شاق شاق الله عليه ، وسددوا وقاربوا واستقيموا) = «*Kim muhalefet eder zorlaştırırsa Allah da ona zorlaştırır. Öyleyse doğrultunuz, yaklaşınız ve dosdoğru hareket ediniz*» (13) hadîs-i şerîfiyle bu hareketler nehyedilmiştir. Şîrazlı Ârif, şiirinin bir beytinde diyor ki: *(Nefislerine karşı zorluk çıkaranlara, dünya da şiddet ve zorluk gösterir).*

Bu haddi tecavüz ve zoraki güçlük kısa zamanda insanda te'sirini gösterir. Bilhassa yemede, içmede, bedenî kuvvetlerde çok yıkıcı te'sir icra eder. Zira bunlar insanın içinde ye'is, fütur meydâna getirir. Sade bununla kalmaz, sâliki işinden, evrâdından

(13) Buharî, Müslim ve Ebu-Davûd.

alakor ve amelinden uzaklaştırır. Ve bu yıkıcı te'sir ya sâlikin nefsine veya doğrudan doğruya îman cevherine kadar uzanır. İnsanın bünyesine sıhhat kanalından girer ve derhal adamın sıhhati bozulur. Aman îman cevherine uzanan te'sire gelince, insan îmanı arar, onu elde etmek için çırpınır. Fakat birçok gayret sarfettiği halde bir türlü gerçek kurtuluş zannettiği felâha ve ondaki zafere ulaşamaz veya kendisinin o kurtuluş ve zafer saydığı şeylere yetişmesi azıcık gecikse ve yavaşlasa hemen nefsinde Allah'a şikâyet tufanı belirir. Bu şikâyetler onu, günlerce nefsini mücâhede potasında yoğurduğu ve zora koştuğu halde hâlâ (والذين جاهدوا فينا) âyetinde mev'ud Rabbânî va'dlerin kendisi için tahakkuk etmediğinden dolayı gazaba getirir ve çirkin hallere sürükler.

«Burada ikinci bir illet daha ortaya çıkıyor ki insan, onu da hissetmeğe başlar: O da insanın kendi amelini, çalışmasını çok büyük zannederek bu amellere karşı semereler gözetmesi ve bu semereyi intizar etme hastalığına tutulmasıdır. O kadar ki kendi amel kefesinin, Allah Sübhânehû Hz.'nin atâyâ (İlâhî vergiler) kefesine üstün geldiği zannına kapılır. Bunun neticesi de kendini, ebedî kurtuluşa nâil olmuş gözüyle görmeğe başlar. Bu sebeble insan, kendi zannınca şahsını felâha ermiş saysa bile yine küfrâna düşmekten asla kurtulamaz, az sonra bu felâh ve kurtuluştan eser kalmaz, hepsi ondan zâil olur gider. Zîra bu tebeddül ve teğayyurun beşer hayatında devamlı olarak değişip durması bu dünyanın ötedenberi âdetidir. Böyle bir şey hâdis olsa insan, başlar daralmağa ve sıkılmağa. Her hâlü kârda bu ve benzeri hâdiseler insan hayatında aralıksız birbirini takip eder ve insan geçmişin kızgınlığı içinde levmetmeğe

başlar. O ve başkaları artık şöyle söylerler: (Bu yolda, Allah yolunda hayır yoktur. Bu yolda ne rahat var ne de seâdetten eser. Bunların hepsi zorluk, şiddet, ıstırab ve azâbdır.)»

Böyle mefsedet ve tehlikeler mevcut olduğu için Şeyh Tehânevî (Allah onu yarlığasın), ölçüyü taşırmaktan, fazla ileri gitmekten, ince eleyip sık dokumaktan ve meseleleri fazla derinleştirmekten insanın uzak kalması lüzumuna dikkati çekmiş ve zaman zaman bu hususu te'yid etmiştir.

«Eğer sâlike beğenilen bir iş yüz gösterirse onu kat'iyyen bir kemâl görmemeli, ne o işin devam ve bekâsını istemeli, ne de onun fevt olmasından endişe duymalıdır. Kendisine bir vesvese geldiği zaman da yine böyle hareket etmelidir. Bu vesveseyi kalbimden atacağım diye nefsini meşakkate zorlamamalıdır. Böyle hallerde üzüntüye kapılmadan, rahatsızlık hissetmeden kolaylıkla zikre sarılmalı, aynı zamanda bu vesvese kendinden uzaklaşmaz ve sindirilmezse müteessir olmamalıdır. Bundan maksat Allahın rızâsını kazanmak ve gazabından sakınmak için kalbindeki vesveseleri atmak değil, bil'akis Allaha tekarrüb için zikirle iştiğal ve amel etmektir. Şübhe yok ki bu rızâ ve bu gadab, emirlere sımsıkı sarılmağa ve nehyedilenlerden geri durmağa mütevakkıftır. Bir ibâdet fevt ederse onu hemen kaza etmesine, bir günah irtikâb ederse Rabbına sığınmasına, Allahdan mağfiret dilemesine ve kendisini havastan saymamasına bağlıdır. Hatta o kadar ki halkın avamına mahsus olan hallerden sür'atle kaçmalı ve kendisini sıyırmalıdır. Ne dünyada sürûr verici neticeler gözetmeli, ne de âhirette yüksek mertebeler intizar etmelidir. Dünyada kendisini iyi işler yapmağa muvaffak kılması için münhasıran Allaha yalva-

rıp tevfîkini istemeli; âhirette de cehennem ateşinden kurtarması, o ateşten koruması ve cennetlerine koyması için O'na bol bol düâ etmelidir. İşte sülûk budur.»

BİR ŞÜBHE

Bu mesele bazı kimselerde şübhe uyandırır da: İnsanın vesvese ve günah işlemeğe karşı olan meyli şer ve zararlı olmadıktan sonra —tabii bu meyil ölçüyü aşar ve kötülük irtikâb edecek şekilde tezâhür ederse bu durum müstesnâ— mücâhedeye ne lüzum vardır? diye bir soru akla gelebilir.

«Buna verilecek cevap şudur: Mücâhede şübhesiz vâcib bir ameliye değildir. Fakat insanın, isyandan kendisini menedebilmesi ve nefse kolayca galebe çalabilmesi için kişinin azmine engel olan şiddet ve zorluğun aşılmasında mücâhede çok müessirdir. Gerçi bu, mücâhedesiz de mümkündür. Fakat oldukca külfetli ve zordur. Zaten mücâhedede fayda mülâhaza edilen cihet de burasıdır. Yoksa istek ve arzuların ölmesi ve insandan zâil olup gitmesi değildir. Bunun misâli şudur: Cins at, huyu, soyu güzel olmakla beraber bazan ürker de, fakat sahibi başını çektiği zaman derhal durur ve sakinleşir. Zira usluluk cins ve [illegible] yaratılışının iktizasıdır. Fakat hayvan [illegible] olursa ürktüğü zaman onun dizginine hâkim olmak çok güçtür.»

Buraya kadar, mücâhede ve riyâzâtın hakikatını, zarûretini bütün tafsilâtıyla îzah etmiş bulunuyoruz. Müslüman fakat câhil sôfiyyenin İşrâkıyyûn ve Yogilere benziyerek tasavvufta asıl gaye edindikleri mücâhede ve riyâzâtın bütün tehlike ve mefsedetlerini; islâm tasavvufunda da bunları İşrâkıyyûn ve Yogi-

lere tabî olarak aynen bir gâye sayàn câhil sofuların durumlarını da dolayısıyla açıklamış olduk.

HAKÎKÎ MÜCÂHEDENİN NETİCESİ

Halkın, bu mücâhede ve riyâzâtın gerçek neticesi zannettiği rûhanî lezzet, vecd, keşif, keramet, bir takım tasarruflar, İlham ahval ve varidâtın mertebe ve hakikat itibariyle mâhiyeti nedir, ne olabilir? Bu hususta gerçek şu ki mücâhede, bildiğiniz gibi, aslında varılmak istenen bir gâye değildir. Kendisi maksût olmayınca ondan hasıl olan netice de bizâtihî bir gâye olmaktan uzaktır. Mücâhededen sonra bu neticenin meydana gelmesi lüzumlu bir şey olmadığı gibi bunların, mücâhedenin bir neticesi olması da lüzumlu bir şey değildir. Mücâhede ve riyâzâtın hakîkatı onun bir tedbir, bir çare olmasıdır. Bunların semeresi de tıbkı sağlık gibidir. Sıhhattan maksat, hayatta hedef olarak kabul ettiğin yere ulaşman veya ferah-fahur bu hedefleri gerçekleştirmendir. Buna karabiber misâl verilebilir. Karabiber aslında yenecek bir taam olmadığı halde, yemeklerin üzerine birer çimke atılırsa yemeğin tadını getirir. Üstad Eşref Alî diyor ki: «Bu asırda insanlar, faydalı ve kalbî zevkleri ihtiva etmekle beraber, işin aslında bizâtihî maksût olmayan bir takım keyfiyyet ve ahvâli araştırmağa koyulmuşlardır. Halbuki bu, yemekte maksût olmayıp fakat tadını artıran biber gibidir. Halk bugün dervişanda bir takım hal arıyor ve bu halleri gâye ve maksadın yerine koyuyor. Bu hususta onların misâli, başka değil, yalnız karabiberden düzmüş olduğu katıkları yiyen kimseye benzer. Ben bunun için bir misâl vereceğim. Bir rubye (Hind parası) hiçte parlak ve güzel olmadığı halde yüz kuruş eder

ve çarşıda-pazarda değer bulur. Ama bir kalay parçası ateş gibi yansa, pırıl pırıl olsa yine çarşıda revaç bulmaz, para etmez, işte ahval ve lezzetler de gümüşün yanında bulunan kalay ve kurşun gibi değersizdir. Bunlar âhiret pazarında geçmiyen şeylerdir, yeri yoktur, o gayb âleminden gelen esinti, ruha doğan zevk ve şevk hakîkî semere değil, belki bunlar, birer ruhî terbiye vesîlesidir. Bu terbiye vesîleleri bazı kimselere gayb suretinde tecellî eder. Ruhî terbiyenin vecd yolundan başka bir yolu daha vardır ki o da himmet ve azîmet yoludur. Mühim olan bu yolda yürümektir».

TASAVVUFUN HAKÎKATI İKİ CÜMLEDE MÜNDEMİÇTİR

Hakîkatta bu vâridat ve keyfiyet bir takım hissî infiallerdir. Fakat unutulmamalı ki tarîkatta gâye, fiildir, ameldir; hissî infialler değildir. Şeyh Hz. bu gerçeği ulemâdan bir zâta anlattı, fakat o zât ne yazık ki onu lâyıkıyla anlayamadı. «Bünyeleri bir takım teessür ve infiallere müsait olan kimseler için çok defa bu ahval tabiî olarak zuhûr etmez. Bil'akis bu teessür ve infiallerden bir kısmı buğz u adâvetle baygınlık ve istiğrak derecesine kadar varır. Ve umumiyetle halk istiğrakı büyük bir şey zanneder. İstiğrak hâlini gözünde büyütmeğe başlar ve insanın baygınlığını, aklının zâil olmasını kemâlât zannederler. (Ey Naaas!) Allah, uyanmak ve ifâkat (sahv) bulmak için mi zikredilir, yoksa bayılmak ve gaflete dalmak için mi zikredilir? Seyyidim Efendim Ubeydullah-El-Ehrar (Allah ona rahmet eylesin) diyor ki: istiğrak halinde çok kerre Allaha kurbiyyet hasıl olmaz. Zira istiğrak halinde sâliki Allaha yaklaştıran

sâiklerin devam etmesi çok az müyesser olur. Halbuki amel yakınlığın medârı, kurbiyyetin istinadgâhıdır. İnsan bu ahval ile aldanır ve avunur. Bu ahval çok zaman rûhaniyet dalgaları değil, yalnız ve yalnız nefsanî esintiler olduğu halde insan onları rûhanîlik alâmetleri görmeğe başlar. Kâmil insanlardan başkası bunları idrak edemez, hakîkatlarını vukufla kavrayamaz, aralarındaki farkı temyiz edemez.

«Amma gerçek istîdat ve selâhiyyet sahibi kâmil ve olgun kimselerin basîretlerini, nefsâniyyetten doğma bayağı keyfiyetler, muvakkat da olsa körleştiremez. Tabiî rûhanî keyfiyetler müstesna. Bunlar kâmil kişileri benliğinden soyar götürür, fakat avam tabakası bunu, bu rûhanî keyfiyeti idrak edemez. İkisinin arasındaki fark, şekerle şeker pancarı arasındaki farka benzer. Rivayet ederler ki: Bazı düşkün fakirler, önlerine sütlü yemekler gelince onları yemişler, fakat alışık olmadıkları bu yemekler, pek hoşlarına gitmemiş olacak ki içlerinden büyükleri «Bu nedir böyle tükrük gibi» diye onu getiren adamı eğlenmek istemişlerdir. Çünkü sütlü yemeğin tadı, onda te'sir bırakmamış ve kokusunu alamamıştır. Bundaki sebeb, o düşkün fakirlerin şeker pancarından başka tatlı şeylerden lezzet alamamalarıdır. Gerçekten bu yolda bir takım rûhanî ahval ve keyfiyet uman sâlikler, şeker pancarı yemeğe alışık olan köylüler gibidir. Tekrar ediyor ve diyorum ki âmel ve ibâdete sarılınız. Ne olduğunu farkedemediğiniz rûhanî keyfiyetlere rağbet etmekten vazgeçiniz. Böyle yaparsanız, gözler görmedik, kulaklar işitmedik, beşer kalbine doğmadık rûhanî keyfiyet ve zevklerden sizin için hazırlanmış nimetlere pek yakında kavuşursunuz. Aslolan, nefsanî keyfiyet değil, şeksiz-şüb-

hesiz insana rûhânî keyfiyetin gelmesidir. Çünkü nefsanî keyfiyet bazan gelir, bazan gider.»

Bununla beraber bütün bu ahval, bu yolun cilveleri ve lezzetleridir. Faydası da, varılmak istenen merhalenin zevkle katedilmesinde görülür. Fakat yukarda işaret edildiği gibi tehlikelerden de hâlî değildir. Zira himmeti kısa olan çok kişiler ihtiyar ettikleri bu yolda azimle yürümekten sarf-ı nazar ettiler, bu gibi hevâ ve hevese kapıldılar. Bundaki sebep de şudur: Çok defa halk, bu ahval ve keyfiyeti esas gâye ve hedef yerine koyuyor ve kendilerini Allah nezdinde makbul olmuş kullardan ve mütekarribîn zümresinden sayıyorlar. Eğer böyle tehlikeli zanlara kapılmasalar bu haller kendilerine gelmez. Hakikat şu ki bu haller hem onlara hem de kâfirlere mütesâviyen ârız olmaktadır.

«Bu ilimde müceddid ve müctehit pâyesini bihakkın ihraz etmiş olan Şeyh İmdâdullah (Allahın rahmeti onun üzerine olsun) şöyle derdi: Envâr-ı ilâhiyye ve keyfiyetler bir takım nûranî hicaplardır. Nûranî hicablarsa zulmânî hicâblardan daha şiddetlidir. Sâlike, bunlardan sakınması ve oldukça uzaklaşması ve onlara iltifat etmemesi vâciptir. Zira meliki ziyaret etmek isteyen kimse, süpürgecilerin (kapıcıların) odasına ve kamu hizmetleri dairesine uğramaz, belki doğrudan doğruya hükümdarın meclisine teveccüh eder. Öyleyse zulmânî perdeler, süpürgecilerin evleri gibidir. Nûranî hicaplar da umumî hizmet erbabının menzilleri mesâbesindedir. Sâlikin oralarda eğlenmemesi ve durmadan yoluna devam etmesi lâzımdır. Zirâ arzu edilen maksût, bunların hep ötesinin ötesindedir.»

KEŞİF ve KERÂMETİN HAKÎKATI

Ahval ve keyfiyetin hakîkatını ve bunların aslını bildikten sonra keşif ve kerâmetin, ilham ve tasarrufun hakikatını da öğrenmek lâzımdır.

Şeyh Tehânevî diyor ki: «Nas, Allaha yakınlıkta hiçbir kıymet ifade etmediği halde keşfi, kemâlâtın büyüklerinden addetmektedir. Herkesin değil, bazı kimselerin de tabiatı keşfe muvafık düşmektedir. Nasıl ki birçokları ancak yakında bulunan şeyleri gördüğü halde, bazı kimselerin gözleri çok uzakları görebilir. Ve eliyle mescidin şadırvanına işaret ederek dedi ki: Farzediniz ki bir adamın gözleri şuracıkta bulunan şadırvanı görmüyor. Halbuki başka biri şadırvanı gördüğü gibi dışardaki caddeyi de görüyor. O halde, şimdi böyle oldu diye keskin bakışlarıyla caddeyi gören adam Allah'a yaklaşan kimselerden sayılabilir mi? Hayır, hayır... Bu bir görme hassasıdır. Kiminde zayıf olur, kiminde kuvvetli. Onun Allaha yakınlıkla bir alâkası yoktur. Bazı kimselerin de tabiat ve bünyeleri keşf ve keramet göstermeğe müsait değildir. Her ne kadar mücâhede eksersizleri ve riyâzat temrinleri yapsalar da ömürlerinde bir defa olsun keşif gösterememişlerdir. Çünkü bünyeleri buna müsait değildir. Esasen bu hususta bütün mesele kulluk yapabilmektedir. Şimdi Allaha yemin ederek söyleyebilirim ki, kendisine binlerce keşif hâsıl olmuş herhangi bir adam, vicdanına dönüp nefs muhasebesine dalacak olsa emin olun ki mânâ âleminde az da olsa bir ilerleme kaydetmediğini anlayacaktır. Buna mukabil, o adam üç defa Cenâb-ı Hakkı tesbih ve takdis etse (سبحان الله) dese sonra da vicdanına dönse, derûnunu yoklasa Allaha kurbiyet babında bir

hayli ilerlediğini hissedecektir. Öyleyse zevk ehli, vicdan sahibi olmak istiyenler bunu tecrübe etsin, bu yolu öğrensin!..»

Keşif, nasıl olur da velâyet ve kurbiyyetin alâmetlerinden olur ki? Onda insanın mü'min olması bile şart koşulmamıştır. Zirâ o, mü'mine, kâfire, mülhide ve başka din ve mezhepten olanlara hep mütesâviyen zuhûr etmektedir. Nasıl ki bedenin özel kuvvetleri, tedrîcî bir çalışma ve sportif faaliyetlerle bir artma kaydederse, riyâzat ve mücâhede ile de nefiste hususî kuvvetler doğar ve yavaş yavaş gelişir. Asrımızda psikologlar veya hipnotizma üstadları bunların nasıl olacağını çok iyi bilmektedirler. Keşif hakîkaten öyle zannedildiği kadar büyük bir haslet değildir. Zira kâfir de mücâhede eder, nefsiyle savaşır ve kendisini riyâzata verirse keşif onda da hasıl olur. Hatta bâzan mecnunlarda da meydana gelir. Şerh-el - Esbab sahibi keşfin mecnunlarda bile hasıl olduğunu yazıyor ve kendisine keşf hasıl olmuş mecnun bir kadını gördüğünü söylüyor. Demek ki keşif sâde evliyâ için hasıl olmuyor, öyle ki bu mecnun kadın müshil kullandığı zaman o madde ile birlikte keşfi de zâil olup gidiyordu. Bundan dolayı keşfe dayanan bilgiler de hüccet sayılmıyor, ancak keşif binefsihi şer'î kaidelere muvafık düşerse onunla amel etmek sahih olur. Aksi halde terki vâcibtir. Âdetin hılâfına cereyan edip her türlü harikulâde hallerden sayılan diğer şeyler de böyledir, onlar da huccet sayılmaz. Bir şahısta bunlar bulunacak olsa kendisinin ne velâyetine delil sayılır, ne de Allaha yakınlığına alâmet telâkki edilir.

Çünkü «velâyet mertebesinin hârika göstermeğe ihtiyacı yoktur. O makam hârika ibda' edecek makam değildir ve sahâbenin çoğunun hayatında bir

defa bile olsa hârika zuhur etmemiştir. Hârikalar çoğu zaman yogilerde zuhûr eder, riyâzât ve çalışmanın neticesinden başka bir şey değildir. En büyük hârikanın derecesi, kalbî zikrin kadr ü menzilesinden daha az, daha aşağıdır. (Avârif) sahibi, kendilerinden hârikulâde haller zuhûr etmeyen kimselerin hârika kahramanlarından daha faziletli olduğunu yazıyor. Çünkü Âriflerin en büyük kerâmeti, şerîat-ı Muhammediyye caddesinde dosdoğru yürümektir. En büyük keşifleri, seyr ü sülûke girmek istiyen tâliblerin istidadını ortaya çıkarmaları ve onları usûlüne uygun olarak terbiye etmeleri ve tasfiye-i kalbten geçirmeleridir. Şeyh-i Ekber ve Kibrit-el-ahmer (قدس سره) Hz. bazı kerâmet sahiplerinin vefatları esnasında, (Keşke kerâmetle merzuk kılınmasaydım) temennisinde bulunduğunu yazıyor.» İnsanlardan sözüne itimad edilen bazı zevat da «Kerâmet erlerin hayzıdır» diyor. Nasıl ki kadın hayızlı halinden utanıyor, onu göstermemeğe, gizlemeğe uğraşıyorsa, Ehlullah (Allah dostu olan veliler) de gösterdikderi kerâmetten utanırlar ve ürperti duyarlar. Kerâmet sahiblerinden pekçok şeyh, kendilerinin izhar ettikleri kerâmetten tecerrüt etme temennisinde bulunuyorlar. Bu temenninin sebebi de, göstermiş oldukları kerâmet nisbetinde manevî derecelerinde bir düşüş, bir tenezzül meydana geldiğini görmeleri veya hissetmeleridir. Zira dünyada kerâmet izhar etmiyenlere âhirette bu kerametler bol bol zâhir olacaktır. Tabiî kerâmete me'zun olanlar müstesna, bunların âhirette gösterecekleri kerâmette bir eksilme olmayacaktır.

Tehânevî Merhum, «El-Kerâmet-el-İmdâdiyye» isimli kitabında kerâmetten şöyle bahsetmektedir:

«Kerâmet ancak, şerîata tamamen ittiba' etmiş kâmil insanlardan zuhur eder. Onun huzurunda tam bir ittirat tam bir ahenk de yoktur. Eğer o muttarit olsa, birbirini takib eden bir düzen içinde cereyan etse zaten kerâmet sayılmaz. Aynı zamanda eğer sahibinin yedinde zuhur eden kerâmet bir nebinin şerîatına inkıyat etmezse, o şerîatın esaslarına uygun gelmezse yine kerâmet sayılmaz. Kendilerinden, buna benzer ahvâlin çok sâdır olduğu sihirbaz ve yôgiler gibi ki bunlar bir nebiye bağlandıklarını söyleseler ve iddia etseler bile gösterdikleri olağan üstü şeyler kerâmet sayılamaz. Çünkü yaptıkları işler, enbiyânın şerîatına muhaliftir. İster bu muhalefet bid'at ehlininki gibi usûle raci' olsun, ister fâsık ve fâcirlerinki gibi furûa âit olsun, farketmez. Bu bakımdan bu adamlardan südûr eden hârikulâde hallere kerâmet denmez de İSTİDRAC denir. Ancak takvâ yoluna ittiba' etmiş kâmil kimselerden südûr eden hârikulâde hallere kerâmet denir. Asrımızda yeni bir hal daha hâdis oldu ki halk, amel ve inancı ne olursa olsun, kendisinden kerâmet zuhur eden herkese hemen KUTUB, GAVS lâkabını yapıştırıverir. Halbuki selef, ısrarla üzerinde durmuş ve tasrih etmiştir ki, bir adamın havada uçtuğunu veya suyun üstünde yürüdüğünü görsen bile, eğer şerîatın ahkâmını muhafaza etmiyorsa onu hiç nazar-ı itibara alma, ona değer verme!.. demişlerdir.

Bir çok hal sahibi sâlih kimseler de, kerâmeti gizlemenin vâcib olduğunu haber vermişlerdir. Ancak izhârına mecbur olursa veya şeyhinden kendisine kerâmet izhârı için müsâmaha gösterilirse yahut insanı kendisinden geçiren irade ve ihtiyarını alıp götüren o hale mağlûb olursa veya sôfî bir tâlibin yahut kendi müritlerinden birinin itikadını tesbit ve

inancını yakîne yükseltmek için izhar ederse bu takdirde kerâmet caizdir.

İLHAM ve TASARRUF

İlham ve tasarruf da sâlik için maksût ve me'murun bih olan ümûr-i mühimmeden olmadığı gibi, aslında ma'nevî olgunluğa, velâyet ve kurbiyete veya makbûliyete de delil olamaz. Belki bunlar hayâl ile ilham arasında makbul olsun matrut olsun herkese bir takım temrinlerle başarılması kolay gelen şeylerdendir. Ve tamamen nefsin hayal gücüne dayanır. Eskiden bu, sihrin en büyük dayanağıydı. Bugün de hipnotizma ve manyatizmanın esaslarından kabul edilmektedir. Ama sôfiyyenin nefis ve bâtın kuvvetleri vasıtasıyle fiil ve te'sir göstermesini istedikleri şeylere sôfiyye ıstılahında ilka' (ilham) ve tasarruf veya himmet denir. Şeyh (Rahımehullah) Hz. bu mevzû üzerine (رسالة التعرف فى تحقيق التصرف) adında küçük bir risale kaleme almış ve kendi kanaat ve hükmünü te'yit ettiği cihetle de (وايدناه بروح القدس) = *«Biz onu Rûhulkudüsle de te'yid ettik»* âyetiyle de istidlâl etmiştir.

«Bu te'yid-i ilâhînin hakîkatı, övülmeğe ve saygı duymağa değer hususi bir keyfiyet, bir niteliktir ki insanın bütün kuvvetlerine yayılır. Onlara hâkim olur ve bu keyfiyetten küllî te'sir icra eden birçok husûsî âsâr neş'et eder. Maksat ve garaza göre türlü türlü, renk renk tecelliler arzeder. Sôfiyye ıstılahında bu te'yide İLKA' (Allah tarafından kalbe doğan ilham), TASARRUF, HİMMET ve CEM'ALHÂTIR (Müdrikeyi bir noktada teksif etme) denir.»

«Çok defa şeyhteki bu tasarruf kuvveti, güreş gücü ve spor kuvvetinin idman ve eksersizlerle geliştiği gibi, o da mücâhede ve riyazât-ı nefsiyye ile doğar ve gelişir. Bazı insanlar da bu kuvvet ve bu fıtrat üzerine yaratılırlar. Fakat bu fıtrat üzere yaratılma ender bulunur.

Eğer bu tasarruf gücünü kullanma, meşâyıh-ı kirâmın âdeti olduğu gibi yüksek, ulvî bir maksat için olursa, bu takdirde maksadın ulvîliğine uygun olarak beğenilir ve takdir edilir. Fakat kötü, çirkin maksatlar için istismar edilirse, o tasarruf takbih edilir, çirkin görülür.»

Lâkin, her hal ü kârda bu tâkat, dînî yüceliklerden sayılamaz, Allah yanında makbuliyyet ve kurbiyet için bir delil, bir alâmet de olamaz. Zira fâsık - fâcir alesseviyye herkes temrîn ve alıştırma ile onu yapmağa muktedirdir. Bundaki hüküm, bedenî kuvvetlerde ve onların kullanılmasında mevcut olan hükümler gibidir. Bu kuvvetlerin isti'malinde de dinî - dünyevî birçok mazarratlar vardır. Şeyh Müceddid Tehânevî merhum, hususiyle bu asırda onun terkini tavsiye etmiş ve bu yolda nasîhatta bulunmuştur.

«Bu tasarrufu çok kullanan kimselerin sık sık aklî muvazeneleri bozulur, kalbî duyuşları zayıflar. Bundan ilerde bir çok ruhî ve bünyevî hastalık doğacağı için mahzurludur, tehlikelidir. Bu, onun dünyevî zararlarından sadece bir tanesidir. Dînî zararlarına gelince, halk tabakası onu velâyetin, kudsiyyet ve hâlisiyyetin alâmetlerinden saymağa başlar. Çünkü böyle şeyler halkın hissiyatını okşar. Böyle bir düşünceye yakalanma, akîdeye dokunmuş zararlardandır. Sonra sâlik ve mürid, bu küçük tasarruflara kanaat ederler, kendilerinde bulunan meyl-i

meâli söner, nefslerini ve hallerini ıslâha çalışmaktan vazgeçerler. Bu da amelî hüsrandan biridir.

Selef-i Sâlihin, bu zararlara bakarak onu kullanmayı terketmiştir. Halbuki onların yaşadığı mutlu günlerde böyle bir zarar mülâhaza edilemezdi. Çünkü, tabiatları selîm, anlayışları güzel olduğu için onların bütün maddî ve manevî kuvvetleri sağlamdı, yahut o vakitler bu zararlar çok az görülüyordu. Bütün bunlardan sonra hâlâ halk, şeyhin tasarruf ve ilhâmıyla mehmâ-imkân kendilerine zâhir olan ahval ve keyfiyete kanaat ediyor. Halbuki bu, asla faydalı olmaz ve devam etmez. Ancak fayda ve devam, insanın kendi gayretinin semeresi ve kendi çalışmasının mahsulü olan işlerdedir:

«Düşünün ki Şeyh, sâlike bir delil, bir yol göstericidir. Yoksa yapıcı (fâil) ve işleyici (âmil) değildir. Bizzat, amellerinizi kendinizin yapması icap eder. Bir adam doktora gitse, derdini dökse, doktor da ona ilâç tavsiye etse, söyleyin bakalım bu takdirde hasta ne yapar? Bizzat doktordan ilâç yapmasını ve çare bulmasını mı ister, yoksa ne yapar? Eğer doktordan böyle bir istekte bulunursa bu adam düpedüz ahmaktır. Bunun için şeyhlerinden, yüreklerine ilham doğmasını istiyen bu zavallı kimseler, doktordan reçete yerine doğrudan doğruya dertlerine çare uman hastalara benzerler.»

«Şeyh (Rahımehullah) Hz., Şeyh İmdâdullah (Allah ona rahmet eylesin) hazretlerinden yalnız ve yalnız insanların beklediği düâ ve tasarruf hususunda çok acîb ve çok garîb bir vak'a zikreder.

Şeyh Hacı İmdâdullah Hazretleri (durağı cennet olsun) Bombay'a geldiği vakit zengin bir tâcir, kendisinden, Allahın Evi Kâbeyi haccetmesi için Allah'a düâ etmesini istedi. Şeyh pekiyi dedi. Fakat bir şart-

la: Vapur kalkacağı gün sen kendini tamamen bana bırakacaksın, sana ben kumanda edeceğim ve senin elinden tutacağım, alıp gidip gemiye bindireceğim. Gemi seni götürüp gidecek, sen de hacca gitmiş olacaksın. Çünkü bu olmadan benim düâmda fayda yoktur.

Peygamberimizin (salat ü selâm, her türlü ihtiram ona) amcası Ebû Talib onu en çok sevenlerden ve bağrına basanlardandı. Bütün küffar onunla savaşa kıyam ettiği ve ona düşmanlık gösterdiği vakit Ebû Tâlib onu öksüzlüğüne terketmedi, belki dâvasına yardımcı oldu. Peygamberimiz Efendimiz de ona mütekâbil bir sevgi besliyordu. Karşılıklı bu sevginin neticesi olarak, onun şeref-i islâm ile müşerref olması için insan üstü gayretler gösterdi. Fakat bu gayretler onda hiçbir te'sir yapmıyor, Peygamber (S.A.V.) in mahabbeti, hidayete ermesi için gösterdiği samîmî çalışma hiç fayda vermiyordu.» (14)

Burada üzerinde durulmağa değer çok faydalı bir mesele daha vardır ki o da, halktan çoğu: «Şüphesiz istiyoruz, irade ediyoruz» diyorlar, fakat onlar bu sözlerinde yalancıdırlar. Zira temenni başka, irade başkadır. Bunun misâli şudur: Hacca teveccüh mevzuunda iki kişi konuşuyorlardı. Birisi dedi ki: «her müslüman hacc farîzasını edâ etmek murad eder».

---

(14) Şeyhin burada ve bundan sonraki sayfalarda bahsetmiş olduğu irade meselesi üzerine, asr-ı hâzırın en büyük ruhiyatçısı W. Caymis «İmânın İradesi» isimli bir kitab yazmıştır. Bu kitab, Dr. Mahmut Hubbullah tarafından (الارادة الاعتقاد) adıyla Arapçaya tercüme edilmiş ve 1946 yılında Kahire'de basılmıştır.

Buna karşı sen, bu apaçık bir yalandır, çünkü farîza-i haccı edâ etmek isteyen kimse onu yerine getirirdi. Belki haccetmek herkesin ümniyyesidir. demen gerekirdi, dersin. Tabiî mücerred temenni bir şeyin tahakkukundan insanı müstağni kılamaz. İrade bir nevî hazırlıktır. Bir şeyi irade etmek onun hazırlığına girişmek demektir. Eğer bir insan çiftçilik yapmağa heves eder de onun âlet ve edevâtını hazırlamazsa bu adam sadece çiftçiliği temenni ediyor demektir. Ama diğer bir adam bu arzu ile beraber çiftçiliğin bütün âlet ve levazımatını toplar ve hazır ederse işte bu ikinci adam çiftçiliği murad eden gerçek irade sahibidir. Câmiye, namaza yetişmek istiyen iki kişi de böyledir. Birisi kupkuru cemaata yetişmek temennisinde bulunuyor, o biri câmiye koşuyor ve gidiyor. Şimdi esas irade sahibi, câmiye koşan bu ikinci şahıstır. Birincisi ise o sadece temennî edici. İrade ne zaman hasıl olursa o iş gerçek neticeye ulaşır. İnsanda, irade ettiği şeyi gerçek plânına çıkarma gücü kaybolursa gâyeye ulaşmağa yardım eden yeni vasıtalar ve imkânlar bulunur. Bunun için (gayret benden, tamamlamak Allahtandır) denir.

«Bâzan tâlibin kalbinde bir hâlet, bir keyfiyet belirir ki bu, mürşidin teveccühünün bir neticesi demektir. Bu, doğrudan doğruya müridin çalışmasıyla meydana gelmez, ve kendi başına fayda da vermez. Bu ruhî keyfiyetin faydalı olabilmesi için tâlibin ameli mutlaka o hâlete refakat etmelidir, etmezse o hâlet ondan zâil olur, gider. Bunun misâli, ateşte ısınmak gibidir. Ateş, yanında oturanı ısıtır, fakat ateşten uzaklaşılırsa sıcaklıktan eser kalmaz, soğuk rüzgârlar ne zaman adama dokunursa cisim buz kesilir. Mürid ne zaman şeyhinden uzak kalır veya onun teveccühünün te'siri azalırsa tıpkı böyle olur.

Adam çıplak, eli boş kala kalır. Sanki bu te'sirle hiç beraber bulunmamış gibi olur.

Kezâ, insan kendi kazandığı her şeyi, meccanen elde ettiği servetlerden, birincinin kıymetini tam takdir ederek, ikinciden de bil-iltizam teğafül ederek ayırır. Bunun misâli: Bir adam, yünden ma'mûl değerli bir hırka ile eski ayakkabısını temizliyordu. Halk, niçin böyle eski bir ayakkabıyı kıymetli bir bezle sildiğini sorunca şu cevabı verdi: Ayakkabı, kendi kazancımdan, bezse babamdan kaldı. (Ucuz alan ucuz satar. Çocuk, kıymetli bir inciyi bir çöreğe veya bir dilim ekmeğe değişir.) dediği zaman Fars Şâiri, hakîkatı ne güzel ifade etmiştir.»

«Tâkatlerinin yettiği kadar amel eden kimselerin hayatları boyunca halleri muvazene içinde geçer. Ancak onlar, sahte büyüklük göstermiyecekler, ihtiyatsız söz söylemiyecek, ulu orta konuşmayacaklar ve zoraki fesahatle dudaklarını büküb avurtlarını çatlatmıyacaklardır. Çünkü bunların hiç biri gâye ve matlûb değildir.»

Esasen halk şimdi, bir takım tasarrufları velâyet mertebesinin mi'yarı, mihengi saymaktadır. Kendisine her nezaman bir nazar isabet etse aklı başından gidip hislerine fütur gelen, sonra da bayılıp, yere yığılan adam, bu velî, öyle mi? Hemen söyliyelim ki bu îtikat bâtıldır, bu inanç boştur. Zira bu tasarrufât, velâyet ve kudsiyyetin delillerinden olsaydı Resulullah Efendimiz ne yapar yapar o tasarrufu kullanırdı. Hem kâfirler onu öldürmeği kurdukları, canına kasdettikleri gün olanlar niçin oldu? Sağ sâlim kurtulabilmek için neden onların gaflete daldıkları anları bekledi? Niçin onları bir lâhza unutmadı? Bir bakışta onları niçin gaflet uykusuna vardırmadı?.»

Belki. böyle zamanlarda yapmış olduğu her şeyi Allaha teslimiyetle mütezellilâne yaptı. Alelâde bir kul gibi O'na düâ ve tazarru'da bulundu. Ne te'sir yollarına baş vurdu, ne de tasarruf gösterdi. Ama Aleyhissalatü vesselâm Efendimizi aramağa giden ve izini ta'kib eden meşhur Ca'şem oğlu Sürâka hâdisesine gelince, Peygamberimiz o vakit sâdece düâ eti: «Allahım, bizi onun şerrinden kurtar» dedi. Netice Sürâkanın atı karnına kadar kumun içine gömüldü. Sürâka, «bana düâ etmeni umarım, içine düştüğüm bu belâ girdâbından beni kurtarmak için Allaha yalvarmanı istiyorum, Kureyşe, seni haber vermiyeceğime dair de sana söz veriyorum.» dedi. Bu söz üzerine Peygamberimiz Allaha iltica etti de hayvanın, kumlara gömülmüş olan ayakları toprağın karnından kurtuldu, çıktı.

«Arkadaşlar!.. Bilin ki velâyetin mi'yar ve mihengi şudur: İnsan, zühd ü takvada, ibâdet ve tecerrütte ne kadar ilerlerse Allah Resûlüne (S.A.V.) müşabeheti o nisbette artar. Çünkü velâyet, nübüvvet kaynağından sulanır, o menba'dan beslenir. İşte asıl mihenk!.. Ne kadar teessüf edilse yeridir ki halk, ilim damlarına yüz vermemiş, onlara teveccüh göstermemiştir. Bundan dolayı da pekçok vartaya düşmüşlerdir.»

BEY'AT

Şeyh ile mürîdi arasında bulunan gerçek alâka ve râbıtanın anlaşılmasında çokları, ya ifrata, ya tefrite saplanmışlardır. Bir tarafta halkın onu, dinde sonradan hâdis olmuş bir bid'at saydığına şâhit oluyor, diğer tarafta el-etek ömpekle ayağa kapanmakla, amele hiç aldırış etmeden ve amele ihtiyaç hisset-

meden halkın onu bir merasim, bir âyin usûlü saydığına şâhid oluyoruz. Her ne kadar Şeyh ile mürîdi arasındaki bu alâka insana hiçbir fayda temin etmese de bu böyledir. Halbuki insana fayda temin eden ancak amelidir. İnsan, basîret sahibi şeyhin gösterdiği hadefe sımsıkı sarılmalı ve onu kendisi için üstâd ve rehber kabûl etmelidir. İsterse aralarında mu'tâd bey'at cereyan etmemiş olsun. Bundan, silsile-i turûk-ı âliyyeye girmenin Allah (Tenzih ve takdis o'na) tan bir bereket getirmiyeceği mânâsı anlaşılmaz. Hayır, belki bey'atı tarîkatların vazgeçilmez usûlünden biri itttihaz etmenin azîm bir hata olduğu manası anlaşılır. İçinde bulunduğumuz şu asırda, bey'atın hakikatına dair cemaat arasına yayılan bilgisizliğe ne kdar hayret edilse sezadır. Nerden gelmiş, nasıl hulûl etmiş insan şaşar bunlara.

Bey'at ve irade kelimelerinin mânâlarından ve mürîd ta'birinden bey'atın hakîkatının ne olduğu anlaşılmış oldu. Belki de Şeyhin yukarıda gerçek iradenin bir dilek ve temenniden ibaret olmadığı hakkında izâhat vermiş olduğu gibi doğrudan doğruya bu hakîkat bu kelimelerin lafzî mânâlarından da anlaşılıyordu. Evet bey'at bir dilek ve temenni değil, sebeblerin hazırlanması, lüzumlu vesilenin bulunması için şuurlu, azimli bir teveccühtür veya en ulvî gâyenin semtine yönelmeğe başlama azmidir. Zaten mürîd, nefsini kıvama erdirmeyi, iç dünyasıyla barış kurmağı kendisine nihâî gâye ve hedef edinen kimsedir. Evet gerçek mürîd budur. Bunun için de önce bu gâyeye götürecek sebeb ve vesîleler bulunur, hazırlanır; sonra da o tarafa, gâye semtine doğru yol almağa koyulur. Hakîkat bey'at, bu gâyeye vüsûl için mânâ kervanından bir refîk seçmekten, ârif bir delil bulmaktan başka bir şey de-

ğildir. Mürîdin böyle bir arkadaşa refâkatı, ârif bir yol göstericinin izinden gitmesi, bütün seyr ü sülûk merhalelerini tam bir kolaylık ve rahatlıkla geçmesi ve yoluna pusu kurmuş dalâlet ve şaşkınlık tehlikelerinden emniyette olması içindir. Başka bir deyimle bey'at erlik yolunda kendisinden daha bilgin ve daha merhametli bir er'e nefsinin dizginlerini teslim etmek,irşad edici bir mürebbîye tefvîz-i umûr etmektir. Tıpkı malını alıcıya sunan bir satıcı gibi; tıbkı, tedavisini hâzık bir doktora havale eden ve onun tavsiyesinden başka hiçbir şeye kulak vermiyen bir hasta gibi.

Ancak doktorlar, kendisinin çok hâzık, çok bilgin olduğuna, tabâbetin bütün inceliğine vakıf bulunduğuna, hekimliğe dair eserleri güzel anladığına güvenir, bunlarla büyüklenirse yâhut tıbla amelî olarak uğraşmadığı ve hiçbir hasta tedavi etmediği halde sadece bâzı şöhretlerin tıbbî eserlerini okumakla yetinir ve bu bilgisine mağruren kitablara yazılan hazır reçetelerle kendi hastalığını teşhis ve tedaviye kalkar ve kendisini buna lâyık görürse bu adam canını tehlikeye atmış olur. Eğer bu adam kullanılan eczanın hassaları üzerine yıllarını vermez, seneler senesi bu işlerle uğraşmazsa ciddi bir sıfatla kimseye ilâç tavsiye edemez; dispanserde bir doktorun murâkabesinde bulunmazsa hiçbir hastalığı teşhis ve tedavi edemez. Tıbbî eserlerin yazarı meşhur hekim (Kebîrûddin) yalnız doktor değil, aynı zamanda tıb sahasında büyük otoritelerden biriydi. Böyleyken, öksürük gibi, nezle gibi günlük âdî hastalıkları bile tedavî etmeye imkânı olmadığını kat'î olarak söylerdi. Ondan önce, bütün ömrü tıb tahsilinde geçen tıbda en yüksek mevkii ihrâz eden ve bu fende üstatlığa erişen (Hekîm Nuri Kerîm Deryâbâdî) gibi

büyük tıb otoriteleri yemeğini bile yolda yediği, talebelerini yollarda okuttuğu halde kimseyi tedavî etmeğe cür'et etmedi. Tanınmış doktorlardan ve en büyük üstâdlardan olduğu halde teşhis ve tedaviye yanaşmadı. Bunlar, yalnız tıbba mahsus şeyler değildi. Belki hayatta bütün fenler buna benzer. Kitaplardaki malûmatı mücerret mütalâa etmek ve onları öğrenmekle insan, masa-koltuk yapamaz. Demiri kullanmasını bilmekle ondan birçok eşya imâl edemez. Yalnız kitab okumak suretiyle nefis yemekler pişiremez. Pişirirse bile zaman kaybı çok olur bu yolda bir çok malzeme boşa verir. O da yine tam kıvamında pişmiş sayılmaz, yaptığı iş yine noksandan hâlî değildir. Bu ise, karışıklık ve insicamsızlıktır. Tıp kitaplarını okumakla bir hastanın kendisini tedavi etmesi mümkün değildir, her ne kadar o kitaplar her şeyi ihtiva etse de, onlardan ancak doktorlar istifade eder. Fakat sen istifade edemezsin. Ehemmiyetsiz gibi görünen hastalıkları tedavi etsen bile, tehlikeli hastalıkları tedavi etmeye kalkışman ve onlara ilâç tavsiye etmen doğru değildir. Her sene yağmur mevsiminin sonunda beni bir hararet basar, ateşim yükselirdi. Doktor da her zaman aynı reçeteyi yazardı. Kendi kendime, şu reçetenin bir kopyasını çıkarayım, ihtiyaç duyduğum zaman doktora müracaata lüzum kalmadan ondan faydalanayım diye düşündüm. Bir sene bunu böylece tatbik ettim. Fakat faydası dokunmadı. Mecbur oldum doktora başvurmağa. Doktor beni tedavî etti ve şifâ buldum. Sonra anladım ki o sene balgam, safra ile beraber bulunuyormuş. Safra ile balgamın eşitliğine göre hazırlanan ve ikisine birden riâyeti gerektiren bu reçeteyi de kopye etmiş olsaydım her sene balgamın safradan ne miktar fazla olduğunu bana kim bildirecekti? Bal-

gamın azlığını ve çokluğunu ancak kanın deveranını, kalbin hareketini bilen bir doktor anlayabilir. Öyle sırf kitapları okumak suretiyle kimse hasta tedavi edemez. Bunu ancak doktorlar yapar. (Eşref-el-Cevâmî).

«Sözün kısası, eğer sâlik, şeyhin irşâdına başvurmaz ve huzûru onda aramazsa, hiçbir şey ona fayda vermez. İsterse kat kat meşekkat ve sıkıntıyı göğüslesin ve ömrü bu sıkıntılar içinde geçsin!.. Bu yol tam teslimiyyet yoludur, tam inkiyad ister. Ancak sâlik; bir meselede şeyhine itibar etmezse o zaman iş değişir. Fakat o meselede şeyhine itibar ettiği halde hâlâ tereddüd eder veya kendi fikrini kuvvetli görürse mânâ âleminde mahrumiyyetten başka birşey kazanmış olmaz. Bu, müridle mürşid arasında bulunan alâkaların en tehlikelisi, en hatarnâki, en giriftidir. Onun birçok âdâb ve erkânı vardır.»

Bu, herkesin anlayacağı şekilde açık, alâlade bir mesele olmuştur, artık... Bunu uzun uzun anlatmağa ve misâller getirmeğe de lüzum yoktur. Ancak, işaret etmek yerinde olur ki geçen devirlerde kısır görüşlü selefçilerle taklitçi sofular, tasavvuf babında iki zıt kutba ayrılmış bulunuyorlardı. Kuru kuru selefci görüşe özenen birinci grub, bey'atı sırf bid'at ve haram telâkki ederken mukallitliğe özenen sofular da onu vâcib derecesine çıkarıyor, bilhassa âyin ve merâsimleri aynen kabul ediyor, taklîde önem veriyorlardı. Fakat bu asırda iş o kadar ileri gitti ki insanlar nefislerinin ıslâhını, ruhlarının tasfiyesini, sînelerde çöreklenen illetlerin devasını aramak bulmak şöyle dursun, bugünün insanı bunları düşünmüyor bile, sağlam metodla din öğrenimini mecbur kılmıyor, dînî meseleleri öğrenmeği bir zarûret görmüyor, hattâ dînin iki rükn-i rekîni, iki ana kaynağı

olan kitap (Kur'ân) ve sünnete (Hadîs) muttali' olmağa gayret göstermek bile istemiyor. Bunlara karşı içinde bir arzu uyanmıyor. Sadece Kur'ân-ı Kerîm'in ve Ehâdis-i Nebeviyyenin tercümesini okumakla iktifa ediyor; bazı gazete ve mecmualarda neşredilen dînî makaleleri gözden geçirmekle yetiniyor. Evet böyleyken halkın kendilerine iktida etmesini umuyor, pörsümüş sistemleri değiştireceklerini zannediyor, bir takım yeni içtihatlar yapacaklarına inanıyor, daha garibi kendilerini, bunları yapmağa selâhiyetli görüyorlar.

Bil'âkis insanın dâvâ vekîli olmak için hukuk kitaplarını, meşhur müdafaa nâmeleri evine kapanarak okuması bir cehl-i mürekkeptir. Halbuki avukat olacak insanın hukuk fakültesini bitirmesi ve orada başarılı bir imtihan vermesi şart-ı zarûridir. Bu da kâfî değil!.. Öyleyse umur görmüş tecrübe sahibi bir avukatın yanında staj görmesi de icab eder. Dersleri ve imtihanları başardıktan sonra tecrübe kazanmak için bir müddet onunla beraber çalışması lâzım. Mahkeme yüzü görmemiş, hâkim huzuruna çıkmamış bir avukata dava veren kimseyi halk ahmak sayar, isterse o avukat hukukta otorite olsun. Yine tabiî ilimlerde yalnız kitap okumakla veya yalnız profesörlerin konferanslarını dinlemekle insan, ilim adamı olamaz. Tâki eşyalar üzerinde bizzat tecrübeler yapsın, fizik ve kimya lâboratuvarlarında onların hakîkatına nüfuz edecek tecrübeler yapmağa bizzat muvaffak olsun.

Bütün bu işlerin, tecrübe ve ön bilgilerin alâka ve münasebetleri ancak bu dünya için, evet bu hisler âlemi içindir. Ama iş fizik-ötesi âleme gayb âlemine, âhiretle ilgili dînî meselelere gelince, hemen her lider, her yazar, her avukat bu engin meseleyle oy-

namağı kendi ihtisası dahilinde görür. Bunlar hakkında ictihadî fikirler ileri sürer, yenilik taraftarı kesilir başımıza.

Ve nihâyet böyle kimseler başlarlar tasavvufu ve sôfiliği tenkîde, tasavvuf konusunda tetkîkatta bulunur. Güyâ ummanların ötesinde yapmış oldukları bu araştırmaların neticesi olan görüş ve müşahedelerini ortaya dökerler. Bu cins kafalı bilginlerden biri, tasavvufa dair eserleri okumak suretiyle elde ettiği bilgilere istinaden derin, ilmî bir etüd hazırlamış ve bunu bir seminer şeklinde irâd etmişti. Bunun üzerine Şeyhin halifelerinden normal zekâya sahib bir zat o adama şöyle takıldı: Eğer tasavvuf ders okumak, kitab karıştırmak suretiyle meydana gelmiş olsaydı, tasavvuf ve tarîkat bilgisinde senin kâ'bına erişecek kimse çıkamazdı, dedi. Öyleyse müritliğin ve bey'atın hakikatı ancak dinin kemâlini aramak ve taleb etmek için bir huruç hareketidir. Veya dinde ihsân mertebesini ihrâz için bir çıkış, bir taşmadır. İnsanın, kendisinden daha bilgin, erlik yolunda daha ârif bir zâta uyması, onu, mânâ yolunda adım adım takip etmesidir. Başka bir ifadeyle: dînin bu mertebesine ulaşmak, iç temizliğiyle veya emrâz-ı bâtınıyyenin izâlesiyle oluyorsa, insanın bizzat bu hastalıkları tedavi etmek için çok anlayışlı hâzık bir doktora kendisini teslim etmesi de iktiza eder.

Şeyh Tehânevî Hz. bundan şeyh ile talebe, mürşitle mürîd arasında akdedilen bir ahitname, bir sözleşme diye bahsetmektedir. Şeyh, bu karşılıklı sözleşmede müridi ıslah vazifesini teahhüd eder, irşada memurdur. Mürid de ona ittiba ve onu taklitle mükelleftir. Madem ki bey'atın hakîkatının bundan ibaret olduğunu anladık, o halde hangi hususta olursa

olsun taklîdî bey'at bize vâcib falan değildir. Bunun sülâlenin (sened) bereketini elde etmekten başka bir faydası da yoktur, yahut bunda, Haydarâbatta, ma'rifet ve kalbî zevki nefsinde cem' eden (Şeyh Muhammed Hüseyin Rahimehullah) ın dediği gibi, olsa olsa nefsî bir fayda vardır. Şöyle ki adı geçen şeyhin müridlerinden biri kulağını iyice şeyhine verir. Onu can kulağıyla dinlermiş, yani karakteri icabı mürşidin sözlerine diğer müridlerden daha çok o kulak verir ve onu nümûne-i imtisâl edermiş. Şu kadar var ki, Şeyh Hz"nin indindeki bu taklîdî bey'atın derecesini şununla da ölçmek mümkündür: Şeyh Hazretleri bir defasında müridlerinden birine hilâfet ve icâzet vermek istedi. O zat, üstâdın şimdiye kadar kendisiyle bey'atlaşmamış olduğunu söyledi. Üstâd da ona gel, bey'at et, dedi. Halbuki Şeyh, defalarca, ben, benim bey'atıma girenleri katî olarak bilmiyorum. Sa'y ü amele sarılanlardan başkasını da mürid olarak görmüyor ve onları başıma toplamıyorum, demişti. Üstâd bazan bey'at etmek istiyen kimselere, bey'atın hakikat ve gâyesini açıklayan böyle ağır mes'eleler tevcih ederdi. Zira halkın zihninde bey'atın gâye ve maksadı hakkında çok kısa ve mübhem bazı şeyler vardır. «Kimisi keşif-kerâmet sahibi olmak için bey'at eder, halbuki bunlar, bırakalım mürîdi, mürşide bile lâzım değildir. Müridin keşif ve kerâmet sahibi olmaya özenmesi ve buna haris olması nasıl olur, ne ile îzah edilir? Bazısı da bizzat Fahr-i Kâinat efendimiz Kerîme-i Pâkîzelerine karşı *(kızım Fâtıma, nefsini cehennem ateşinden koru! Çünkü ben, sana, Allah tarafından gelecek şeyleri bertaraf edemem)* (15) dediği halde, Şeyhlerin, müridlerine kefil olacağını ve şefaat edeceklerini zanneder, bunun için bey'at ederler. O halde, bir şeyhin

müridini cehennem azabından kurtarması, mürîd ondan memnun olmazsa nasıl mümkün olur?

«Halkın bir kısmı da şeyhin, mürîdini, bir bakışta kemâle, manevî olgunluğa ulaştıracağını zanneder. Eğer iş böyle olsaydı Sahâbe(رضوان الله عليهم) nin bu yolda herhangi bir cehd göstermesine ihtiyaç kalmazdı. Çünkü insanlar için nüfuz-ı nazar cihetinden Peygamber (S.A.V.) den daha kâmil, muhâtabların ruhlarına daha müessir bir kimse yoktu. Bâzan buna benzer haller vuku' bulmuş olsa bile hârikulâde sayılır, defalarca vâki' olmazdı. Çünkü hârikulâde olaylar devamlı ve lüzumlu şeyler değildir. İnsanın buna güvenmesi ve dayanması azîm bir hatâdır.

«Halkın bazısı da na'ra atmayı kendinden geçmeyi seviyor. Amel defterinin sayfalarını karartan günahların mahvına hiç uğraşmaksızın onların kendi kendine silinmesini istiyor. Hayır işlemeği murat etmeden şehvânî arzuların zâil olmasını arzu ediyor, hasenâtın iradesiz olarak doğrudan doğruya sâdır olmasını arzuluyor, kalbe gelen şeytânî telkin ve vesvesenin atılmasını diliyor, mahviyet ve gaybûbet âleminin kendisi için devamını taleb ediyor. Bu sonuncuyu da yukarda sıralanan havâtırın en yükseği görüyor. Halbuki bunların menşei cehâlettir, bilgisizliktir. Bütün bu işler insanın irade ve ihtiyârından hariç bir takım keyfiyet ve hallerdir ki beğenilmiş olsalar da bizzat gâye ve maksût değillerdir. Belki bu istek ve kuruntuların benzeri hallerde nefsin gizli bir oyunu, bir tuzağı da vardır. Çünkü bu işlerde matlûb ancak rahat, şahsî fayda ve gösteriştir. O halde, bunların hepsi de burada yazılan hallerin içinde mündemiçtir. Yoksa maksût olan rızâyı arayan kimse için bu ümniyyeler nedir? Rızayı arayan

tâlible bu ümniyyelerin ne alâkası var? Farslı bir Ârif Şair: «*Uzaklık ve yakınlık kaygılarını bırak artık, dostun rızâsını ara. Zira dosttan bundan başka bir şey taleb etmek ardır.*» diyor.

Bu ümniyyede olan kimseler iki türlü fesâda düşerler: Birincisi: bütün bu ahval o adamda meydana gelmiş olsa o, kendisini kâmil bir insan görmeğe başlayacak, zira bunları kendisi için bir gâye sayıyordu. Şimdiye kadar ulaşmak için çırpındığı takvâ ve tâattan vazgeçecek. Çünkü kendisi için meydana gelen bu ahval ve sıfatlarla yetinecek, hiç değilse ibâdet ve tâatı istihfafa başlıyacaktır. İkincisi: Eğer bu sıfat ve ahval kendisinde hâsıl olmasa feryad ü figândan, âh u eninden nerdeyse ölecek... Zira, her zaman ihtiyâr ve irâdesinde olmayan şeyleri isteyip duruyor. Bu adam aleddevam ıztıraba düşecek, sabırsızlık, kararsızlık içinde boğulup gidecektir.

«Bazısı da şeyhin tılsım ve nazarlıklarının cidden çok müessir olduğuna inanır. Ve bu nazarlık ve tılsımları ihtiyaç duyduğumuz zaman ondan kolayca elde ederiz derler. Yahut şeyhin düâsının şeksiz-şübhesiz kabul olunacağını zannederler. Dâvâ ve meselelerimizin hallinde düâ etmesini isteriz, bu düâ sebebiyle bütün işlerimiz yoluna girer derler. Sanki bütün âlem şeyhin elindeymiş gibi, yahut şeyhten bunların hepsini yakında öğreniriz zannederler, belki bu ve bunlar gibi düşünen insanlar, bu amel ve âsârı başka değil, kerâmetin aslı esası olarak görürler. Bununla beraber hepsi dünya için bir talebten ibarettir. Bunlar fesat içinde fesattan başka bir şey değildir.»

Bir gün bana, Haydarâbadda, namaz ve orucuna müdavim bunlar üzerine titriyen bir memur: Allahın velî kullarından niçin kimse kalmamıştır? Falan yer-

den merkeze nakledilmem için Dekkan'ı dolaştım, Hindi aradım, şeyhler arasında arzumu gerçekleştirecek bir kimse bulamadım, demişti!..

«İnsanların bazısı da, zikirle meşgul oldukları zaman bir takım nurlar ve parıltılar göreceklerini umarlar veya gizliden sesler işiteceklerini zannederler. Bunlar ahmaklık ve budalalıktır. Evvelâ bu, eser ve hallerin zikir ve meşgaleyle meydana gelmesi icab etmez. Zikir ve meşguliyetin buna ihtiyacı yoktur. Sâniyen, bazı zamanlarda bu nurlar ve sesler doğrudan doğruya gayb âleminden gelen şeyler değil, insanın kendi zihninin eseri de olabilir. Sâlisen: Farazâ gayb âleminin bütün sırları çözülse, perdeler aralansa bundan ne gibi bir fayda te'min edilecektir. Zira sırlar âlemini örten perdelerin kalkmasıyla Allaha yakınlık fazlalaşmaz. Allah kendisine yakınlığı ancak tâatta yaratmıştır. Bazan insan şeytanları melek suretinde görür. Halbuki şeytan dâimâ şeytandır. Ölümden sonra zaten o âlemin hakîkatları bütün çıplaklığıyla mü'mine, kâfire müsavi olarak tezâhür edecektir. Bununla herkes için maksûd olan kurbiyet hasıl olmuş mu olacak?»

İmdi bütün bunlar, gerçek bey'atın maksat ve gayesi değildir. Bunun için de sâlikin, nefsini bunların hepsinden tahliye etmesi, seyr ü süluktan asıl gâyenin ve hakk maksûdun ancak Allah (tenzih ve takdis O'na) ın rızâsı olduğunu bilmesi gerektir. Bunun yolunun da ruhlara çöken (gafletin izâlesi) demek olan zikre muvazabet olduğunu ve meşru olan emirlere sımsıkı sarılmak olduğunu bilmesi icab eder, evet bu yolun, mürîdle-mürşid arasında mevcut olan alâka ve ittisalden geçtiğine inanması lâzım. Şöyle ki Şeyh ona muallimlik ve mürşitlik yapacak, ona hakîkat yolunun nirengi noktalarını çizecek, o da

ondan öğrendikleriyle âmil olacaktır. İsterse mürîd onu bir keyfiyet ve hâlet olarak bulmasın, isterse kendisinin vahmettiği gibi ihrâz-ı kemâlât etmesin. Zira bunların semeresini o, mutlaka görecektir. O semereler ise Allah (C.C.) nın râzısıdır. Bu rızâdan dolayı Cennete girmek müyesser olacaktır. Bu rızâdan dolayı sâlik Rabbin likâsına erecektir, bu rızâ sebebiyle cehennem ateşinden kurtulacaktır. Bu da ancak, Şeyhin, bunları, telkîn yoluyla müride va'detmesiyle olacaktır. Mürîdin de bu telkînlere tamamen bağlanması ve şeyhine ittiba' etmesi, tam taahhüd etmesi gerekir. İşte müridliğin ve mürşidliğin hakîkatı bunlardır.

«Seyr ü sülûkteki bu ruhî ta'lim ve terbiye, tarîkatlar arasında teamül haline gelen bey'at ameliyyesi olmadan mümkün olsa da irşâda me'mur şeyhin ikbal ve inayetini, teveccüh ve yardımını kendisine bey'at eden kimseye karşı büyültmesi, çoğaltması bahsedilen bey'atın hususiyetlerinden sayılır. Mürîd de kemâl-i itâatla ona rağbet eder. İrşâd edici bir şeyh-i kamilin tayin ve tesbitindeki hikmet de budur. Ancak şeyhin ikbal ve teveccühü bu sayede çoğalır. Ama elin el üzerine konması, bir kadının bey'at için şeyhin elbisesinin bir ucuna yapışması ve şeyhin bey'atları kabul etmesi, bu mânevî ittisal ve rabıtayı kuvvetlendirmek için müstahsen olan âdetlerden başka bir şey değildir. Bey'atın veya ahitleşmenin esas unsurlarından değildir. Bu sebeble bu âdeti, hazır ve mevcut olmayan işlerde göremezsin. Nitekim bu istihsan sünnette de vârid olmuştur. Eserde bey'at, erkekler hakkında elin ele konması şeklinde gelmiştir. Elbisenin tutulması da, eli tutmanın yerine kâim olur.»

Ama bey'at esnasında âdet ve taklid kabîlinden

olan el tutmak veya bir mürşidin elini almak bilhassa isim zikrederek şeyhin eline yapışmak evet bunlar ciddilikten çok şakaya yakındır. Şeyh Tehânevî Merhum büyük bir kuvvet ve coşkunlukla bundan bahseder:

«Böyle bomboş ilgilenmenin altında hiçbir menfaat olmadığı gibi ismiyyet ve resmiyyete dayanan bu türlü bey'atlarda da hiçbir mânâ mülâhaza edilemez. Esasen bey'atın bu şekline lüzum da yoktur. Asl olan bey'atın ruhudur, özüdür yâni bütün mevcudiyetle ittiba etmektir. İnsanın bir Şeyhin irade ve kumandası altına girmesine hiç de ihtiyaç yoktur. Yalnız ameline mürşidin yönelttiği istikâmetten başla! Göreceksin ki onunla senin aranda istenen alâka tahakkuk edecektir. Bey'at ve iradede bizim varlığına inandığımız bu menfaatı lüzumlu bulacaksın. Ben, emrolunan amelleri yapmıyan, bey'atın isminden başka bir şeyin peşinde olmayan insanlara hayret ediyorum doğrusu!.. Bunun için de sen, bey'atları kabul eden, herkesten bey'at alan ve fakat müritlerine ameli tavsiye etmeyen, amellerin bu yolda kesbettiği ehemmiyeti nasîhat yollu anlatmayan birçok mürşid görürsün. Bunların müridlerinin de bu amelsiz bey'attan oldukları meserretin ne kadar büyük olduğunu müşahede edersin. Çünkü amel, bilhassa seyr ü sülûkte nefislerine çok meşakkatler yükler. Halbuki hiçbir külfet yüklemiyen bey'ata insan karakterinin rağbeti ve meyli fazladır. Fakat ben, kat'iyyen bey'atlaşmam, belki ameli tavsiye eder, nasîhatımı buna teksif ederim. Bu da onları kızdırmağa kâfîdir.»

Onlar zannederler ki: Sôfilere mahsus olan esrar ve mahabbet remizleri yalnız müridâne mubah kılınmıştır. Böylece Şeyhin, takatın sırrını, muhabbetin remzini telkîn ettiği kimselerden başka hiçbir

fert bey'at etmez. Bu telkinle bey'at eden mürîd de ne görelim, hemen vâsilîn ü ârifînden oluverir!.. Yok olmaz böyle şey!.. Sana tavsiyem, Allahın zikrine sarılman ve resûlüne ittiba' etmendir, gerçek vuslat budur. Şeriat ve tarîkatın işareti, remzi budur. Nefsin ıslah ve tezkiyesi hussuunda Şeyhe müracaat et, eğer bunda bir sır varsa o sır budur. Bir kimse (demek bâtınî yol bu mudur?) diye soracak olursa yüksek sesle ağzımızı doldura doldura evet yol budur, diye cevap veririz. Bununla beraber bazan insana bir takım haller de zuhur eder, yüksek hâlât da gelir. Ancak bunlar bizzat maksût değildir, deriz.

Seyr ü sülûkte (ahvâl) dediğimiz şeyler ancak, bir caddenin iki tarafını süsliyen zümrüt gibidir. Seyr ü sefer esnasında bunları görsen de olur, görmesen de; bütün mesele her hâl ü kârda yol almak ve menzil-i maksûda erişmektir. Bunda da sırrın devamından başka bir şart yoktur. Bazı insanlar ömürleri boyunca bu ağaçları ve hoş kokulu çiçekleri görmezler. Senin görmüş olduğun bu ağaçlar ve çiçekler hiç şüphesiz bir takım keyfiyet ve ahvalden ibârettir. Bunların vaziyeti tıpkı bir gülün vaziyeti gibidir. Caddenin iki tarafına uygun renklerde güzelce dizilmiş ve demet demet yığılmış güller ve hoş kokulu reyhanları yolculuğumuz esnasında gözümüzü yumduğumuz, bu ağaçlar ve çiçeklere bakmadığımız zaman yol alınamaz mı sanki? Elbette böyle de yolları kateder ve yumak gibi sararız. İsterse ağaçları görelim, isterse başımızı önümüze eğelim, yürürüz, hiç bir şeye iltifat etmeden, geçeriz hiçbir şeyde durmadan.

«Gâye elbette yol almaktır. Arzulanan merâma ulaşmak ve gidilecek istikâmeti kestirmek için arkadaş bulmaktır. Gözsüz bir adam bir yere gitmek is-

tese evvelâ kendisinin yürümesi şart ve zarûri... Zira bu a'mâ yürümezse bin arkadaş ve bin yol gösterici olsa onu istediği yere yine, çekip gidemez. Ama yürürse sadece bir arkadaş kâfidir, ona. Zira a'mâ olan zat, arkadaşsız yola çıkarsa sürçme ve düşme tehlikesinden kurtulamadığı gibi doğru yolu da bilemez, bulamaz. Farazâ, gidişte ve gâyeye erişte bu zat selâmet yolunu araştırıyorsa, bu yola kendisinin yürüyerek gitmesi, yanına iyi bir arkadaş, bir rehber alması iktiza eder. Tarîkat ve tasavvuf da bu misâlden öteye geçmez. Bir şeyi murad etmek ve azimle amel etmeğe başlamak aynen yürüyerek gitmek gibidir. Kâmil bir şeyhin eteğinden yapışmak da yolları iyi bilen bir rehbere elini vermektir.»

SUHBET ve YAKINLIK

Hakîkat yolcusu tâlibin, mistik yolculuğun tehlikesinden ve ayak sürçmesinden kurtulması için bu yolun erlerinden birine refâkat etmesi veya şeyhe karşı râbıtayı kuvvetlendirmesi ve onun suhbetlerinde bulunması bey'atın kaçınılmaz zarûretinden olduğu muhakkaktır. Bu, delile muhtaç olmayan apaçık, bedihî bir şeydir. İnsan, basit dünya işlerinde bile, o işlerde mâhir, onların künh ü hakîkatına vâkıf, o mes'ele hakkında kafa yoran, ve muvaffakiyetine yardım eden kimsenin suhbetinden müstağni kalamaz. Bir fenni ma'lûmat olarak bilmekle, o fen üzerinde düşünmek, i'mâl-i fikir etmek arasında ne azîm fark vardır.. Ekip-dikmek, ağaç yetiştirmek ve bahçelere çeki-düzen vermek için bu sahada yazılan kitaplardan yığın yığın malûmat alabiliriz. Yalnız şu var ki, bu nazarî bilgilere, bu kitabî malûmata dayanarak, çiftçiliğe ve ağaç dikmeğe başlarsak, bu

işte adım başında yanılır, adım başına hatâ yapmış oluruz. Aksine, ekip-biçmeden anlayan bir çiftçinin yanında bir müddet bulunsak, onun ma'iyyetinde birazcık çalışsak daha çabuk muvaffak olur, çiftçiliğin gizli açık her şeyi hakkında bilgi kazanır, basîret sahibi oluruz. Öyle ki —işlenmek için— bize yepyeni bir toprak parçası verilse oradaki çalışmalarımızda artık hiçbir güçlükle karşılaşmayız ve arâziyi muvaffakiyetle işleriz.

Ama şu günlerde bu sâri hastalık veba gibi sardı insanları. Bilhassa bu sâri hastalık —dîne ve dînî emirlere ittiba' etmedikleri halde— dinde ictihada cür'et ettikleri, dînin ahkâmını sanki eskimiş gibi yenilemeğe kalktıkları cihetle onların ümûr-ı dîniyyelerinde göze çarpmaktadır, hem de bu ameliyyeye sadece okuma-yazmaya güvenerek, mutâlaaya dayanarak girişmektedirler. Neticede kâmil bir şeyhin suhbetinden zevk almayan malûmat-ı dîniyye sahibi geniş kültürlü nice kimseler hem kendi yollarını şaşırdılar, hem de başkalarının yolunu şaşırttılar. Hem dâll, hem mudıll oldular. Ben, bu gibilerin hâlini, yeni müslüman olmuş ve islâmın bütün rüknünü mutâlaa ettiği kitaplardan öğrenmiş bir kimsenin haline benzetirim, ki bu adam, namaz, oruc, zekât ve hacc gibi bütün amelleri, islâmın bütün farz ve sünnetlerini, bütün erkân ve şartlarını kitapların yardımıyla ve kitaplarda okuduğu bilgilere göre edâ etmektedir. Halbuki dinî bir atmosfer içinde yetişmiş mütedeyyin, müslüman bir âilenin evinde terbiye görmüş ümmî bir kimse, yalnız etrafında namaz kılan ve oruc tutan kimseleri ve ebeveynini müşahede etmekle daha güzel bir şekilde namaz kılar ve oruc tutabilir. Kezâlik, hayatın hiçbir şûbesini ve hiçbir fennini bulamazsın ki o ilim ve fende terakkî etmek

için onlar hakkında mahâret kazanmış bir kimsenin suhbetinden istifade edilmemiş olsun.

«Mücerred kitap okumak suretiyle bir kimsenin iyilik ve kemâlâta ulaştığını gördün mü? Şu elle tutulur, gözle görülür açık bir hakîkattır ki insan bir müddet marangozların yanında staj görmeden dülgerliği öğrenemez ve onların kullandığı basit âletleri eline alamaz ve bu âletleri onlar gibi kullanamaz. Ancak usta bir marangozun yanında bulunması ve ondan bu san'atın hususiyetlerini öğrenmesi lâzımdır. Terzilik ve diğer san'atlar da tıpkı bunun gibidir. Onların da âlet ve edevâtının durumu bundan başka değildir. Hattat olmak istiyen kimse de bir hattatın hizmetinde bulunmadan onun nasıl kalem tuttuğunu ve kalemi kâğıt üzerinde nasıl yürüttüğünü görmeden güzel yazı yazamaz. Nihâyet bir kimse kâmil bir şeyhin yanında bulunmadan meclisinden kana-kana susuzluğunu gidermeden kâmil bir insan olamaz. Manevî sahada ihrâz-ı kemâlât etmiş olgun bir zâtın suhbeti mutlaka lâzımdır.»

Suhbetin ehemmiyet ve zarûretine en sağlam, en kuvvetli delil, bizim nezdimizde, sahâbîliktir. Zirâ sahâbenin derece bakımından en ednâsı, hiç şübhesiz en büyük muhaddis ve fakîhlerden daha efdal, en büyük veliden daha üstündür. Bu fazîlet ve üstünlüğün sebebi şübhesiz, kitap ve kitap mütalâa etmek değildir. Çünkü sahâbenin ekserisi ümmî idiler. Bu fazîlet ve üstünlüğün sebebi bilgi ve malûmatın çokluğu da değildi. Çünkü kendilerinden sonra gelen ulemâ, dînin bütün ahkâm ve meselelerini bütün tafsilâtıyla onlardan daha çok biliyordu. Şu halde, onların fazilet ve üstünlüğünün sebebi, Allahın Resûlü (صلى الله عليه وسلم) ile suhbet etme bahtiyarlığı-

na ermiş olmalarıdır. Bu, böyle bir sıfattır, öyle bir suhbettir ki onlardan sonra gelen ekâbir-i ulemâ için, fûyûzât-ı ilâhiyyenin dolup taştığı bu suhbetlerin en az ve en ednâsını elde etmek şöyle dursun onun bir dengini, bir benzerini bile bulmak mümkün olmamıştır. Senelerce kitap karıştırmaktan hasıl olmayan ledünnî ma'rifetin, bir tek gün suhbette bulunmakla elde edileceğini bu yolda en küçük bir tecrübesi olanlar çok iyi bilirler. Ve bunda hiçbir mubâlağa da yoktur!

Bu mânâda şâirin dediği gibi:

«Allah dostu velilerin suhbetinde geçirdiğin bir saat, riyâsız tam bir asır kulluktan hayırlıdır.»

Bu, suhbetin şart ve lâzım olan zarureti olduğu için üstad Tehânevî merhum, husûsiyle (Ta'lîmüddîn) ve (Kasdüsebîl) isimli eserlerinde her münasebet düştükçe bunun üzerinde ısrar etmiş, mânevî yolculukta suhbetin önemine dikkati çekmiştir. Seyr ü sülûke giren bir tâlib, şeyhine bey'at ettikten sonra vakit ve fırsat buldukça şeyhin suhbetinde bulunmanın kendisine vâcib olduğunu veya şeyhinin huzurunda onunla hem bezm olmasını, hiç değilse akîdesi sağlâm sâlih bir kimsenin, hazır bulunduğu suhbetlere devam etmesini açıkça bildirmiştir.

Mürîd, uzun müddet bu suhbetlerde bulunmayı kendisi için i'tiyat edinirse basîreti açılır, kalbi nurlanmağa başlar. O kadar ki, seyr ü sülûke girmeden önce geçen hallerinin sefâhet ve hamâkat olduğuna inanmağa başlar. Bu satırların yazarının hâli, kıssası da aynen böyle oldu. Şöyle ki: o zamana kadar pekçok kitap okudum. Mücerret ilim (metafizik) erbâbının yaşadığı vasatta yaşadım. Me'zûniyet diploması almağa muvaffak oldum ve kendimi yazar ve müelliflerden sayıyorum. Fetânet ve zekâda arkadaş-

larımdan, akıl ve dirâyette yaşıtlarımdan geri kalmıyordum, fakat Şeyh Tehânevî Hazretlerinin meclisinde birçok kereler hazır bulunduktan sonra, anladım ki ben, basîret-i dîniyyeden mahrum, dinî anlayış ve kavrayıştan uzak kupkuru bomboş bir ahmakmışım. Şeyh Tehânevî diyor ki:

«Bilgin olmayan, bununla beraber tahkîk ehli bir âlimle de suhbette bulunmayan —fakat yeteri kadar akıllı— bir adam al, ve bu adamı hemen altı ay müddetle muhakkık bir zâtın suhbetine gönder!.. Allaha yemin ederim ki bu hususu muhakkık olan zât isbat edecek ve bu akıllı adam da şimdiye kadar kendisinin sefîh bir kimse olduğunu kendi diliyle ikrar edecektir. Sizi, bu husûsa ikna' edebilmem için, nezdimde Allaha yeminden daha sağlam bir şey olsa ona yemin edeceğim. Fakat yoktur. Zaten hiçbir kimse için Allahtan başka gidilecek bir yol, sığınılacak bir melce' mevcut değildir. Eğer bundan daha büyük bir delile, bir huccete ihtiyaç hissedersen, bunu amelî olarak tecrübe ve imtihan etmen lâzım. Bu da gayet kolay, altı aylığına izin alacaksın ve bir ermiş muhakkıkın ismini benden öğreneceksin. Sonra göreceksin ki kendinin akıllı olduğunu söyleyerek gideceksin, dönüşte de sefîh bir kimseymişim diyerek döneceksin. Çünkü sen, o muhakkık zâtın suhbeti bereketiyle akıl kazanacak, o suhbetin feyziyle basîretinin açıldığını anlayacaksın.

Bırak ilmî ve dinî basîreti, bırak bâtınî tefekkürü bir yana, bunlar yüksek makamlardır; günlük hayatı ele al. Günlük hayatımızda bizim edeb, güzellik ve medenîlik dediğimiz şeylerin hepsini —günlerce Şeyh Hazretlerinin meclisinde bulunduktan ve suhbetlerinden nurlandıktan sonra— bildik, gördük, anladık ki biz aldanmışız; hâdiselerin özüne değil

kabuğuna bağlanmış, onların tezâhürlerini görmüşüz. Medeniyetin ahlâk ve tezâhürleriyle mütehallî Cunbur'dan bir şâir geldi ve üstâdın nezdinde birçok günler geçirdikten sonra döndü gitti ve şu satırları ihtiva eden bir mektub yazdı:

«Bizim medeniyet ve kalkınma dediğimiz, kültür ve hars dediğimiz şeyleri, Tehânede, Şeyhin huzurunda kaldıktan sonra anladım ki bunlar, kültür ve hars sayılacak kıymeti hâiz değilmiş.» Bir tabîb, bir müddet onun yanında kaldıktan sonra diyor ki: «Şimdiye kadar bizim kemâlât saydığımız şeylerin birtakım noksanlıklar olduğu meydana çıktı. Bizim fazîlet telâkkî ettiğimiz nice şeylerin de birtakım ayıplar olduğu tebeyyün etti.»

TEK ŞEYHE BAĞLANMA

Şeyh Tehânevî, bu konuda, unutmamamız icab eden mühim bir noktaya temas etti ve tek şeyhe bağlanmanın bilhassa ilk hallerde ve manevî bir gerileme hissedildiği anlarda sırf onun suhbetlerinde bulunmanın zarûretine işaret buyurdu. Eğer birçok şeyhle alâkamız bulunur, manevî zevklerinde, tavr u hareketlerinde değişik olan ricâlullahın meclislerinde isbât-ı vücûd edersek bu hürriyet ve başı boşluk sebebiyle şuurumuzun derli-toplu olacağı, gönlümüzün sükûnla dolacağı yerde fikrî teşevvüş ve dağınıklığa, insanı rahatsız eden nefsî ıztıraplara düşeriz.

(İmam-ı Gazâlî, insan için selâmetin tek şeyhe bağlanmağa ve kayd altına girmeğe mutevakkıf olduğunu, başı boşluğun sâlik için zarar olduğunu zira rahatlık ve vicdan huzurunun kayıt altına girmeden hasıl olamıyacağını yazıyor.) Meselâ: hastalandığımız zaman falan hekime müracaat edeceğiz diye mu-

rad etsek, bununla kalbimiz sükûnet bulur, rahata kavuşuruz. Bunun sebebi bir hastalık anında doktorumuzun hazır bulunmasıdır. Artık hastalıktan bizim büyük bir endişe ve telâşımız olmaz. Kezâ, hastalık geldiği zaman hangi doktora başvuracağız diye düşünmeğe ve istişare etmeğe ihtiyaç duymayız. Fakat gayr-ı mukayyet bulunur, kendimize vaktiyle hususi bir doktor tayin etmezsek, meselâ bir hastalık zuhurunda lâ-âlettâyin bir doktora müracaat ederiz. Bir başkası gelir, diğer bir doktoru sağlık verir, başlarız istişare etmeğe, derken bir üçüncü şahıs gelir, başka bir hekim haber verir, ona başvurmağa karar veririz ve bu hastalıkta, kimin sözüne kulak vereceğimizi anlamak ve düşünmekte dâima tereddüt eder dururuz.

Şeyh Hazretleri bu sözüyle en güzel misali irâdetmiş bulunuyor. Biz bunun böyle olduğunu tecrübe ile biliyor, zâhirî hastalıkların tedavisinde gece - gündüz bunu görüp duruyoruz. Bilhassa şu günlerde doktorun çokluğu, ilâç ve tedavî usullerinin tenevvü'ü ve insanların tabiatlarının değişik oluşu sebebiyle hastalar, doktorların tecrübe tahtası, eski ve yeni ilâçların deneme mahlûku haline geliyor. Eline gelen hasta üzerinde hekimliğini tecrübe ediyor ve tedâvî yolunu denemeye kalkıyor. Böylece ne hastada huzur kalıyor ne de hasta sahiplerinde. Bunda sadece paralar boşa gitmekle kalmıyor, belki hasta üzerinde çok çeşitli ilâçlar tatbik edildiği için zavallı hasta ölüm tehlikesiyle karşı karşıya geliyor. Öyleyse iyi araştırmak ve tetkik etmek suretiyle mutavassıt da olsa güvenilir bir doktor seçmek insan üzerine borçtur. Ancak doktorun kafası hastanın kesesinde değil, onun sıhhat ve şifâsında olmalıdır. Teşhis ettiği hastalık ve elemin izâlesine himmet etmeli-

dir. Bakarsınız doktor uzun zaman hastayı tedaviye uğraştığı halde hasta bu tehlikeli durumdan bir türlü kurtulmuyor. İşte o zaman doktor yeni bir tabîbe müracaat hususunda hastasıyla istişare eder. Tedavîde eski doktor yeni doktora hastanın önceki durumları hakkında fikir verir ve onunla beraber tedaviye uğraşır.

Bu benim şahsî tecrübemdir. Kendim ve bütün aile efradım için tercih ettiğim usul budur. Allahın üzerimden eksik etmediği fazl u keremi sayesinde ben, hâlis-muhlis bir hekimle (dostum Doktor Seyyit Abdülaliy-el-Hasenî, Nedvetül-ülemânın müdürüdür. 7 Mayıs 1961 tarihinde rahmeti rahmâna kavuştu.) tanıştım. Bu doktorun, hastanın şifâ bulmasından başka şeyde gözü yoktur. Allahın rızâsından başka hiçbir şey gözetmezdi. Hangi hastalık olursa olsun ona havâle ederim. Allaha çok şükür Luknov'da kaldığım 25 seneye yakın zaman zarfında kendiliğimden başka hekimlere müracaat etmedim ve buna mecbur da olmadım. Mecbur kaldığım zaman onun fikrini aldım, onun düşüncesine uygun hareket ettim. Allah herkesin şifâsını halketsin. Tabiî mukadder olan ecel kendilerine yetişen kimseler müstesnâ bu şifâlar ister ağır ağır ilerlesin ister sür'atle, henüz onlar için kitaplarda yazılmış bir deva yoktur. Esasen kalb huzûru denilen itmi'nan da bu usulle hâsıl olmaktadır. Filhakika hastalıktan önce ve sonra hatta hastalığın seyri boyunca beni kaplayan rahatlığı ve vicdan huzûrunu benden başka kimse bilmez. Bu muhlis doktor kardeşi, Cenâb-ı Hakk en güzel mükâfatla mükâfatlandırsın. Âmin!..

Bu bahtiyarlığımı gölgede bırakan başka bir mutluluğum da Cenâb-ı Hakk (C.C.) ın, Şeyh Tehâ-

nevî Hazretlerini bana gönül doktoru bir mürşit olarak ihsân buyurmasıdır. O, öyle bir kâmil insandı ki kendisine mülkî olduktan ve aramızda ruhî ittisal meydana geldikten sonra, nefis terbiyesinde, bâtınî hastalıkların tedavisinde aslâ anarşiye düşmedim, sarsıntıya uğramadım. Öyle ki en büyük meziyeti hürriyet ve serbestî olan ilmî bir akademide okuduğum için hürriyete de ihtiyaç duymadım. Ve ben, rûhî bir illetin gizli bir veremin son devrelerinde kıvranıyordum. Böyleyken içimdeki son hayat kalıntımın iâdesini, rûhumun itmi'nan ve huzuruna âit herşeyimin geri gelmesini —muhtelif bedenî yorgunluklarıma ve türlü bünyevî hastalıklarıma rağmen— Şeyhe ve şeyhimin eserlerine karşı beslediğim alâkaya borçluyum. Eğer bu gizli kuvvet olmasaydı karşılaşmış olduğum müşkül sadmelere, iç buhranlarına mukavemet edemez, karşı koyamazdım.

Kendilerine, Şeyh Hazretleriyle görüşmek müyesser olmayan kimselere, kendi şahsî tecrübelerime ve birçoklarının müşâhedelerine dayanarak diyorum ki, Şeyh Hazretlerinin eserleri, külliyâtı, Şeyhten, sonra ikinci derecede gelir. Bizzat kendisinden istifade edemiyenler, eserlerinden kana-kana istifade etsinler. İlk defa onun sözlerini ve mev'ızalarını okumaya başlasınlar! Onun külliyâtını öne alsınlar!.. Çünkü onun külliyâtını okumak suhbetinin yerine kâim olur. Şeyh Tehânevî Hz. bana, Şeyhlerin suhbetlerini idrâk edemiyen kimselerin, meşâyıh-i Kirâm Hazerâtının eserlerini, menkîbelerini, şu günlerde revaçta olan tenkît, araştırma ve tahkik gâyesiyle değil, doğrudan doğruya manevî susuzluğu giderme gâyesine mebnî, ruhî ve dînî ıslah gayesi güderek okumalarını vasiyet etti. Mevzûu (TAKVÂ) olan bir mev'ızasında kendisi, Allaha karşı duyulan mahab-

beti ve bu mahabbetin idâme yolunu Cenâb-ı Hakkın nasıl yarattığını anlatarak diyor ki:

«Bu muhabbetin devam etmesinin tek çıkar yolu, Allah dostları olan velilerin suhbetlerini terketmemektir. Bu suhbetlerde sık-sık bulunma imkânı bulamazsan hiç değilse haftada bir, veya ayda bir defa bulun. Hususiyle bu suhbetlerde, Allah dostlaraının mütehallık bulunduğu güzel huylar, zaman zaman sana da intikal edecektir. Gerçi ben —Hak dostlarının suhbetine devam edeceksiniz diye— dünyadaki işlerinizi bırakmağa sizleri zorlamıyorum, belki boş vakitlerinizde onların suhbetlerine iştirak ediniz ve vakitlerinizi değerlendiriniz diyorum. Eğer bu mümkün olmazsa eserlerini okuyunuz diyorum. Fakat hikâye kitaplarını okuduğunuz veya bir fen kitabını mutalâa ettiğiniz gibi okumayacaksınız.»

Bilhassa Şeyh Tehânevînin külliyâtını okumak lâzım. Zira bunlar, umumi ahvâle, zamanın yeni akımlarına daha uygun gelmektedir. Esasen ben, geçmiş evliyânın sözlerinin okunmasından, idrak ve anlayışta birçok hatâlar vuku' bulacağı ve haklarında sû-i zanna düşüleceği endişesiyle korkuyorum. Bu sebeple, özelikle halktan ilmi az olanlara ve bu yola yeni giren mübtedilere Tehânevînin eserlerini tavsiye eder ve bunu lüzumlu bulurum. Ömrüm boyunca, bu asrın fikirleriyle müteessir olan ve müsbet ilimleri öğrenen kimselerle münasebetim devam etmiştir. Bu insanlara, dâimâ ilk olarak Şeyhin eser ve külliyatını sundum. Derhal düştükleri çeşitli hatâlar kendilerinden gider ve fikirlerinde belirmeye başlayan yanlış düşünceler dimağlarından silinir giderdi. —Geçtik tasavvuftan— din hakkında düşmüş oldukları sû-i zan bile zâil olur, dîne karşı sevgileri artar ve kendilerinde zevk-ı dînî doğmaya başlardı.

SUHBET, KALBİ ZEVKLE DOLDURUR

Basîret-i dîniyyenin ve ona dâir bilgilerin husûlü yalnız Evliyâullahın suhbetlerine has değil, belki suhbet ettiğin arkadaşta mevcut olan herşeyin azar-azar senin rûhuna intikal etmesi en tabiî ve nefsî suhbetlerin bile özelliklerindendir. Suhbetin te'siriyle insan, birçok amelleri zor da olsa ihtiyar eder. Kendini bu amelleri işlemeğe alıştırır. Ancak, unutmamak lâzımdır ki dînî duygular suhbet yapılmadan çok az yerleşir ve kalbte çok az istikrar bulur. Bu iş tıbkı aralarında kalbî bir alâka bulunmayan ve iş münasebetinden başka bir irtibatları olmayan ücretli ile müstecirin haline benzer. (Takvâ) ismiyle ma'ruf mev'ızasında üstâd Tehânevî bundan şöyle bahsediyor ve diyor ki: «Amel ve ibâdet başka bir şeydir. Fakat dînin öz ruhu kalbin en ücra köşesine nüfuz eden bir şeydir. Bu da suhbete bağlıdır.»

Gâye, Evliyâullahtan ancak tahkîk ehli zevâtın suhbetidir. Bu müyesser olmazsa, onların sözlerini az da olsa ardarda aleddevam okumaktır. Nefsi ıslah ve tehzîp için onların mânâ âleminden nişan veren sözlerini mutâlaa etmek ve bu hikmetli sözlerden istifade etmek lâzımdır. Bu istifade, sadece insandaki görme hassasının zâhir nûrundan ibâret olduğu gibi, bâtın nûrundan ibâret olan basîretin husûlü ve gerçek dînin anlaşılması demek değil, belki bu suhbet ve mütâlaa ile Allah dostu Evliyânın sağlam îmânının ve gösterişsiz amellerinin bizim içimize intikal etmesi ve ruhumuza sinmesidir de. O kadar ki bu îman, madde plânını aşarak kalbe ve rûha iner ve orada iyice yerleşir.

Lâkin, hayret insanlara ki münever, aklı başında olan kimseler perdeleri aralanmış, apaçık bu aklî

gerçeğe kıymet vermiyor, onu kaaleye almıyorlar da kendilerini ilimde, eser te'lif etmede üstün görüyor, nefislerini ıslah için bilgilerinin vüs'atini kâfi zannediyorlar. Belki bu bilgi vüs'atine dayanarak müstakil ıslâhat hareketine girişme yalanını ileri sürüyor ve bu hareketin kurmaylığını yapıyorlar. Aşırı zekâları ve ilmî üstünlükleriyle onlar tıbkı fıtrî zekâsına ve kitâbî bilgisine güneverek hiçbir doktorun ve mürebbînin yanında bulunmadan, staj görmeden kendisini ve başkalarını tedavî etmeğe yeltenen mütatabiblere ve eczacılara benzer, onların durumuna düşerler. Sonra da kimseyi taklit etmeği kendilerine yakıştıramıyor ve nefislerinden başkasına tâbi' olmağı gururlarına yediremiyorlar. Halbuki yol kapanmış, su tükenmiş değildir. Hakîkata susayan kalb var oldukça, susuzluk da bakîdir. Öyleyse suyu arama hususunda kendini ağır meşakkatlere sokma. Susuzluğun varlığına önem ver, kâfi. Rûhunda gerçek susuzluk bulundukça her yerden sular fışkırır, kaynaklar coşup taşar.

* * *

AŞK VE MAHABBET

Aşk yolunda kemâle ermiş ve ermemiş, avam ve havass bütün müslüman sôfiyye nezdinde aşk ve mahabbet, tasavvufun özelliklerinden sayılmaz. Halbuki tasavvufun belkemiği ancak aşk ve mahabbet olarak kabul edilir, hatta bu düşünceyle (tasavvuf aşk yoludur) denirdi. Esasen bir fikir sistemi kurmuş ve bir metod kabul etmiş olan bütün felsefe ve dinlerde, islâm tasavvufunda mevcut olan metafizik düşünceleri ve bu düşünceleri geliştiren usûl ve metodun benzerlerini veya Garb edebiyyat mahfellerinde (Sirriyyet) gizlilik denilen şeyleri bulabilirsin. Belki de aşk ve mahabbeti sirriyyet denilen bu kilise âdâp ve erkânının en büyük unsurlarından biri olarak bulacaksın. Avrupalı düşünürler, islâm mutasavvıflarında görülen aşk ve mahabbetin hâricî te'sirlerden mülhem olduğunu zanneder ve bu fikri ileri sürerler. Tabiî tamamen haksızlık etmiş oluyorlar. Onlara göre tasavvuf islâmın daha sonraki devirlerinde, hâricî te'sirlerin, yabancı kültürlerin te'sirinin neticesi olarak doğmuş ve gelişmiştir. İslâm tasavvufu her nekadar tahkîk ehli sôfiler nezdinde islâma ve islâm şeriatına unvan olsa da, hattâ islâmın ve islâm şeriatının zirve-i kemâli için bir alem olarak kabul edilse bile yine onların görüşü bu merkezdedir. Gerçek şu ki bizim mutasavvıflarımız sahâbeyi (Allah onlardan razı olsun), hattâ doğrudan doğruya bizzat peygamber (S.A.V.) Efendimizi bu tabakanın

öncüsü ve kâfile-sâlârı saymaktadırlar. Buraya kadar serdettiğimiz îzahattan anlaşıldı ki rahmetli Şeyhimiz Müceddid Tehânevî'nin, tasavvufu yenileştirme mefhumunun esası da işte bundan ibarettir.

Şeyh Hazretleri, —sırf bu maksadın tahakkuku uğrunda— tasavuf için, Kur'ân ve Sünnetten açık dilillere dayanan iki bin mesele istihraç etmiş, düşünce ve tetkiklerimi derinleştirseydim bir bu kadar daha mesele çıkarırdım, buyurmuştur. Bu misâlleri, yerleri gelince göreceksiniz. Bunu açıklamadan kasdım şudur: Madem ki İslâm tasavvufunun istinad ettiği aslî ve fer'î bütün meselelerin, kitab ve sünnetten bol miktarda istinbatı mümkündür. O halde yabancı kaynaklardan ve fikir sistemlerinden onun bir şeyler iktibas etmesine ne ihtiyaç vardır? Sûret-i kat'iyyede böyle bir iktibas düşünülemez. Ama bugün tasavvufta mevcut olan ve elyevm kullanılan ıstılahlara ve sair ta'birlere gelince, teneffüsü ağırlaştırıcı meşguliyetler gibi bunlar tamamen hâricî meseleler bile olsa, doğrudan doğruya meseleleri vuzûha kavuşturmak için birer vesileden ibarettir. Bu, aynen Müceddid Tehânevînin yukarda işaret ettiği gibi, Hendek gazasında Selmân-ı Fârisî Efendimizin, Medinenin müdâfaası için şehrin etrafına hendek kazma fikrini ileri sürüp, Allah Resûlünün de bu fikri kabul etmesi gibidir. Şimdi bu fikir kabul edildi diye bir adam çıkıp da «İslâmın farz kılmış olduğu cihad, Fürslerden veya Romalılardan iktibas edilmiştir» diyebilir mi? Demiş olsa bile bu söz doğru olabilir mi?...

Menşei İslâmî olmayan ıstılahlar sebebiyle birçok araştırıcılar, büyük hatâya düşmüşlerdir. Bu hususta gerçek olan şudur ki, tasavvufta kullanılan ıs-

tılahlar iki nevidir; Birincisi: Allahın rızâsı, Allaha kurbiyet gibi münhasıran gâye ile ilgili ıstılahlardır ki bunlar şerîatın ruhunda mündemiçtir. Onun aslâ dışında değildir. Zaten tasavvufun gâyesine ait olan gerçek ıstılahlar, şerîatta zikrolunanlardır. İkincisi de: Tasavvufun ruhundan olmayan bir takım zâid işlerle alâkalı ıstılahlardır ki bunların şerîattan müstakil olarak bulunması mümkündür. Râbıta, tevhîd-i vücûdî ve emsâlin yenilenmesi gibi hususlar bu kabildendir. Fakat mahabbetin, kalbe darlık veren kara sevda (ğâram) nın öğretimi diye bir şey yoktur. Eğer onlar, Kur'ân-ı Mübîni enine boyuna iyice tetkik etmiş olsalardı, doğrudan doğruya insanın bizzat mü'min olma keyfiyeti bile, mehabbet ve aşırı sevgiyi, tasavvufun bunlara olan ihtiyacından daha fazla istilzam ettiğini görürlerdi. Zâten Kur'ân-ı Kerîm'de (والذين آمنوا اشد حبا لله) = *«İman edenlerin Allaha karşı mahabbeti herşeyden kuvvetlidir»* (1) buyurulmuştur. Herşeyden kuvvetli olan bu aşırı sevgi aşktan başka ne olabilir ki? (لايؤمن احدكم حتى أكون أحب اليه من والده و ولده والناس اجمعين) = *«Sizden biriniz, ben kendisine babasından, oğlundan ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça kâmil mü'min olamaz»* (2) Hadîs-i Şerîfinde Allah Resûlüne gösterilmesi icab eden mahabbet sanki aşktan başka birşey midir?

---

(1) Bakara sûresi, âyet: 165.
(2) Buharî ve Müslim: Kitab-el-İman.

AŞK ÎMANIN İCÂBIDIR

Evet, «îman ettik» dediğimiz zaman sanki «âşık olduk» demişiz demektir. Nasıl ki bir adam, evlendikten sonra karısının nafakasını vermekten çekinir ve derse ki «ben ona nafaka vermeği kabul etmedim, sadece kocalığını kabul ettim» derse bu adama «sen onu kendine eş olarak kabul ettiğin zaman onun nafakası ve diğer hukûku senin üzerine farz kılınmıştır» demek icabederse tıpkı bunun gibi, insan (لا اله الا الله) Kelime-i Tevhîdini okuduğu zaman zaten âşık olmuş, aşkın potasında erimiş demektir. Zira Kelime-i Tevhîd söyleyeni mü'min yapmakla kalmaz, aynı zamanda kâilini îmanın ve aşkın solmaz boyasıyla da boyar. Mü'min ki, Kur'ân'da onun hakkında (والذين آمنوا أشد حباً لله) buyurulmuştur. Bundan dolayı insanların hepsi şehâdet ve tasdîkle birlikte âşık olmuşlardır. Öyleyse bunu inkâra kalkmayınız, üzerinizdeki ezelî aşk hukûkunu —kulluk ve ubûdiyyet aşkını— hakkıyla îfa ediniz. Sévgilinin emirlerine inkıyâd ederek, baş eğerek râm olunuz!..

AKLÎ MAHABBET

Ancak islâmî emirler, maddî-manevî her cephede nâdir olan hükümleri almaktan, ifrat ve tefrite düşmekten çekindiği gibi galebe-i vecd ve şiddet-i hüzün sebebiyle şaşkınlığa düşmekten, sıçrama ve atılma hareketinde bulunmaktan, ateş gibi parlamaktan, üstü-başı paralama hareketlerinden de çekinmiş, bunları tasvib etmemiştir. Bunların hiçbirisi tasavvuf mefkûresinde me'murun bih olan gâyeden sayılma-

mış, bunlardan bir ecr ü mesûbât umulması câiz görülmemiştir. Çünkü, kalbi zayıf olan veya nefsine mağlûb olan bir adam bu hallere bürünürse beşerî bir zaaf olan gurûra düşmüş sayılır. Halbuki Allah Zülcelâlın (أشد حبا لله) âyet-i celîlesinde sabit olan îmânî mahabbette asıl olan bu değildir. Bu mahabbete tabiî ve nefsî mahabbet değil, aklî mahabbet denir. Tasavvuf örfünde de buna «IŞK» denir. Bir adam, ikisi arasındaki farkı ve bunlardan hangisinin efdal olduğunu (الصراط المستقيم) (*) isimli kitapta bulunan şu hususu ileri sürerek sordu:

«Şeyh İsmail El-Şehîd Hazretleri, aklî veya îmânî mahabbet denilen sevgiyi, aşk veya nefsânî sevgiye tercih etmiş ve aşk yolunun zemden ve noksanlıktan münezzeh olamıyacağını isbat etmiştir. Bununla beraber, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Molla Câmi gibi tasavvuf ululları onu övmüş ve medhetmişlerdir. Acaba Şeyh Tehânevî Hazretleri, bu husustaki düşüncelerini ber-tafsil lütfederler mi?»

Üstâd Tehânevî, bu suâle, engin bir vukuf, ince bir ma'rifet ihtiva eden şu cevabı verdi:

«Evvelâ fazîlet iki kısımdır. Birincisi: bir şeyin zâtı itibariyle olan fazîleti; ikincisi de: O şeyin özel bir hâletine mahsus olan fazîleti, birinciye (Zâtî Fazîlet), ikinciye de (İzâfî Fazîlet) ismini vermemiz daha uygun düşer. İkinci bir husus da, velâyet mertebesinde ulaşılan kemâlât, nübüvvetin kemâlâtın-

(*) Tasavvuf mevzuunda yazılmış büyük bir kitabtır. Aslı, 1346 H.'de vefat eden büyük ıslahatcı Seyit Ahmet El-Şehidin ifade ettiği hikmetli sözlerdir. Büyük âlim Şeyh İsmail El-Şehid ve Mevlânâ Abdülhayy El-Burhânevî bu eseri zaptetmişlerdir.

dan istifaza edilmiştir. Bunun için mertebe-i velâyete mahsus olan her türlü kemâlât, daha çok nebevî kemâle benzer. Ve nebevî kemâle az-çok benzemekle beraber, kemâl yönünden ondan aşağıdır. İkinci olarak aşk, yanıp-yakılma istiyen, heyecan kasırgaları ihtiva eden mahabbet ve sevgiye hass bir derecedir.»

«Bundan sonra bil ki, Enbiyâ-ı Zîşân Efendilerimize mülâzemet eden ve onlardan ayrılmayan ilâhî aşk sıfatı onları yakmaz ve heyecana vermez. Bundan dolayı, mahabbet ve aşkın bu türlüsünü, şübhesiz, her çeşit aşk ve sevgiden üstün tutacaksın. Fakat bâzan insanların husûsî arzularına ve özel huylarına bakarak aşkın diğer bir nev'inin daha münasib ve daha uygun olması da mümkündür. Şöyle ki: arpa ekmeği, bazı kimselerin bünyesindeki hususiyyetler sebebiyle gıdaların en iyisi görülse de, et gıda madelerinin en iyisi ve beslenmeğe en elverişli olanıdır.

Şeyh İsmail El-Şehîd (Allahın Rahmeti ona olsun) Hazretleri, îmandan doğan mahabbeti (Fazîlet-i zâtiyye) mertebesinde görür nefsânî ihtiraslardan doğan sevgiyi de muzırr telâkkî ederdi. Zira, ihtiras ve nefsaniyyetin çocuğu olan bu sevgi bazan sahibinde zühûl ve mağlûbiyyet tevlîd eder. Diğer sôfiyye de aşkı, kendisinde bulunan (Fazîlet-i izâfiyye)den dolayı medhetmişlerdir. Çünkü bu gibi sözler, ya umûmî tetkik ve tahkîkatı hedef tutan hâl ehli kimselerin kelâmından bulunur, ya da onların ıstılâhında IŞK denince mutlak olarak mahabbetin zirve-i kemâlî murad olunur. Yukarda işaret edildiği gibi Hubb-i îmânî (îmandan doğan mahabbet) de bu ışkın bir nev'idir. Maksat, bu kemâli elde edemiyen, ridâ-i beşeriyyeti bu noktada atamayan kimseleri

zemdir. Zira Hadîs-i Şerîfte (لايؤمن احدكم حتى اكون احب اليه) == *«sizden biriniz, ben, kendisine en sevgili oluncaya kadar gerçek mü'min olamaz»* diye vârid olmuştur. Allahu A'lem, her iki tefsir ve îzah şekline göre de sôfiyye ile Şeyh İsmail El-Şehîdin görüş noktaları müteârız ve birbirine karşı değildir.

AKLÎ MAHABBET İHTİYARÎDİR

Tabiî sevgi ile îmandan doğan aklî sevgi arasında bir başka büyük fark daha vardır. O da, tabiî sevginin ihtiyarî işlerden olmadığı hususudur. Halbuki islâm, ancak ihtiyarî işleri, vukûu insan iradesine bağlı olan şeyleri emreder. Akla dayanan ve îmandan doğan mahabbet ise bizim kudretimizin ve iredemizin dâhilindedir. Bunun kıvamı ancak ameldir. Amel, meselâ biz, aklî olarak amellerden birini seçer ve onun defalarca mümârese ve alıştırmasını yaparsak elbette o işe ülfet edeceğiz. Onu seveceğiz, ona karşı kendimizde yakınlık bulacağız. Biz bu işe, birine ittiba' için veya ondan gelen bir emri yerine getirmek için başladığımızı kabul edelim, elbette içimizde kendisine uyduğumuz metbuun veya ondan gelen emrin sevgisi doğacaktır. Bunun için Allah (C.C.) Hz. sevilen ve beğenilen bu mahabbet için bize en kolay yolu göstermiş, bizi doğruya sevketmiştir. O yol, hayat ve yaşayışımızı, büyük bir (insan)ın hayat tarzına göre örgüleştirmemizdir. O, Allahı sevenlerin en yücesidir. Allahın da kulları arasında en çok sevdiği odur. Bu, Peygamberimiz (S.A.V.) Efendimizdir. Allah Teâlâya karşı gösterilen mahabbetin kemâline ulaşanlar bununla ulaştılar. Belki Allah, kendi sevgisini sizlere onun sevgisiyle ikrâm

edecektir. (قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله) = *«De ki Allahı seviyorsanız, bana tabi' olun ki, Allah da sizleri sevsin.»* (3)

İnsanda «sevginin neş'et etmesi amelin eseri, onun hassasıdır. Bunu, senin de tecrübe etmen mümkündür. Meselâ: hergün bir adamın yanına devamlı olarak gider-gelirsen, içinde onun sevgisi hâsıl olmaya başlar. Bu sevgi azar-azar kendini gösterir, sonra âdetine devam eder, gidip gelmeyi bırakmazsan, o adamın evindeki kimselere beslediği sevgi gibi mahabbeti sağlamlaşır. Demek ki insanlar da Allah sevgisinin doğması amel-i sâlihîn berekâtındandır.»

«Burada mühim bir iş daha var. O da; bazıları biz diyorlar, uzun zamandan beri sâlih-sâlih ameller işliyoruz, fakat kalbimizde Allah sevgisi doğmuyor. Bunun cevabı şudur: Amel, nasıl olursa olsun bir işi yapmak suretiyle basit bir ameliyyeyi ihtiva etmiyor, belki amelin mânâ ve mefhûmu birçok cüzlerden terekküb etmektedir. O cüzlerden biri amelin kendisine münasib gelen yollardan yapılmasıdır. Meselâ: mücerred kavme ve ka'de hareketleri namaz değildir. Namazın namaz olabilmesi, amel ve ibâdetin edâsı için zarûri olan rükünlere göre başlamakla mümkündür. Bu takdirde ancak Allah sevgisi insanın kalbinde neş'et eder. İkinci bir illet de sen, yapmış olduğun ibâdetleri Allahü Teâlâ ile olan mahabbetin artması niyetiyle değil, itiyad halinde yaptığın için —yâni ibâdetle âdeti birbirinden ayıramadığın için bu sevgi kalbinde doğmuyor. Ama sen amellere bu niyet ile (Allah sevgisi) başlarsan o mutlaka te'sirini gösterir.

(3) Âl-i İmran sûresi, âyet: 31.

«Her ne ise imdi, bu tavsiyelerden biri de hayır işlerini Allah sevgisinin artması niyetiyle yapmaktır. İkinci olarak, Allah (C.C.) Hazretlerini az da olsa kalb huzuruyla yâdetmektir. Fakat derli-toplu bir kalble (tâ ki zikir, bir şekilden ibaret kalmasın). Üçüncü olarak, Allahı seven mutlu kimselerin suhbetlerinden halk tehâşi ederken; takvâ sahibi sâlih kimselerin suhbetlerinde vakitlerinin bir kısmını geçirmeği akıllarına bile getirmezlerken sen, onların suhbetlerini ihtiyar etmelisin. Evet halk bu türlü nasibsizliklerine rağmen, biraz kitap okuduktan sonra kendilerinin kâmil, fâdıl insanlar olduklarını iddia ederler. Heyhât!.. Hiç, bizden birimiz yalnız kitap okumak suretiyle fudalâdan, kâmilînden olabilir miyiz? Ne gezer!..

Tehânevî merhum, bu sıfatlara bazı şeyler ilâve ederek diyor ki:

«Şunlar da sâliki mahabbet ummanına garkeden sıfatlardandır: Vermek, bağışlamak, cemâl, kemâl, fazîlet. Bu sıfatların, aklen ve naklen, noksansız olarak, kemâl derecesinde bir tek olan Allah'ta sâbit olduğu muhakaktır. Böyle olunca ondan başka hiçbir varlık, mahabbete müstahak olamaz. Bu mahabbetin yolu ise, nefsinin bir takım işleri lüzumlu bulması ve bunlara mülâzemet etmesidir. Bunlar da, boş zamanında, fakat münhasıran içinde Allah mahabbetinin doğması niyetiyle, onbeş-yirmi dakika bile olsa, Allahı zikredeceksin. İkinci olarak, nefsinle başbaşa kaldığın zaman Allahın in'am ve ihsân buyurduğu ni'metleri ve bu ni'metler üzerindeki kendi tasarruflarını iyice tefekkür edeceksin. Sade bu kadar değil, bundan sonra da Allah tarafından, senin bu tasarruflarına göre gelecek olan nimetleri de düşüneceksin. Üçüncü olarak, Allahı seven kimselerle

olan râbıtanı, alâkanı kuvvetlendireceksin. Eğer onlara kavuşmağa, onlarla yüz-yüze gelmeğe gücün yetmezse mektupla-yazıyla bu alâkanın devam ve bakâsı mümkündür. Dördüncü olarak, Allahın bütün emirlerine sımsıkı sarılacaksın. Zira insanın içinde ancak kendisine itâat edilen emrine ittiba' olunan zâtın sevgisi doğar. Beşinci olarak, kendi sevgisiyle seni merzuk kılması için Allaha düâ ve niyâzda bulunacaksın.»

Dikkat etmek lâzımdır ki insandan istenen ve emrolunan sevgi, tabiî ve nefsanî sevgi değil, îmandan doğan aklî mahabbettir. Bu da insanın kudreti dışında değildir. Burada yapılan tavsiyenin, sunulan reçetenin üçü şu hususta insanın kudreti dahiline girer.

1 — Allah sevgisine nâil olmak niyetiyle a'mâl-i hasene işlemek,

2 — Gerçekten Allahı zikretmek,

3 — Tertemiz kimselerle irtibatı te'min etmek.

Yukarda bütün tafsilâtıyla bunun ve sünnete ittibâ' etmenin ehemmiyeti üzerinde durduk. Burada tekrara lüzum yoktur. Hemen ilâve edelim ki bu aklî ve îmanî sevgi Allaha vüsûl için yegâne yakînî yol ve insana en uygun bir usûl değil, belki mücâhede ve riyâzata fazla ihtiyaç bırakmadığı cihetle en kolay yoldur. Mutasavvıflar, kendi ıstılahlarında bu yola (tarîk-i incizâb) derler. Zirâ bu yoldadır Allah Resülüne ittiba. O'dur O, Allahı sevenlerin en büyüğü, O'dur, Allah nezdinde en sevgili... Allah, nezd-i bârisindeki sevgilisine ittiba' edenleri, kemâl derecesinde kendisini seven zâta iktida edenleri işte böyle cezbeder. Tehânevî merhum, bir yerde de şöyle zikreder:

«Şeyh İmdâdullah (Allah rahmet eylesin) ın tarîkatında gördüğümüz, bulduğumuz şey, âcil bir va-

kıttta, fazla bir mücâhede ve riyâzata lüzum kalmadan Allaha vüsûlün imkân ve husûlüdür. Bundaki sebeb de, bu yoldaki vüsûlün, seyr ü sülûk yoluyla olmayıp doğrudan doğruya Rabbanî bir cezbe ile oluşudur. Bu cezbe ve intizab da Sünnet-i Muhammediyyeye ittibâın semeresi, ona tâbi' olmanın bereketidir. Zira Sünnet-i Muhammediyyeye ittiba', sevgiliye müşâbehet olduğu için insanı, Allah nezdinde mahbubiyyet (sevgili) derecesine ulaştırır. Mahbubiyyet derecesini ihrâz için elbette incizab lâzımdır.»

Zâhirî bir müşâbehet de olsa, mahbûba benzerlik hasıl olunca elbette bu zâhiri müşâbehetin sahibine incizab lâzımdır. Eğer Cenâb-ı Hak hepimize birden Sünnet-i Muhammediyyeye ittibâı muvaffak kılarsa Allahın rahmeti de işte o zaman umulur.

MAHABBET MÜNASEBETE BAĞLIDIR

Müceddid Şeyh Tehânevî Hazretleri, aşk ve mahabbet mevzuunda çok, derin mânâlı sözler söyledi. Bu ince mânâlı sözleri dinlemek ve anlamak sôfiyyeden ve mahabbet erlerinden ziyade ulemâya, kuru, haşin tabiatlı kimselere fayda verir: Sevginin kaynağının ancak ve ancak sevenle sevilen arasında mevcut olan münasebettir. Bu münasebet, mahlûkattan ziyade Allaha karşı olur ki sôfiyye buna «Mazhar-ı Tàm» der. Ve ben görüyorum ki Cenâb-ı Allah insanı, (ونفخت فيه من روحى) = *«Ben Azimüşşan ona —insana— kendi rûhumdan üfürdüm»* (4) buyurduğu vakit onu makâm-ı hilâfete yükseltmiştir. Hilâfet ise ancak, onunla, hilâfet makâmına getirdiği varlık arasında zâhir ve bâtın kuvvetli bir münase-

---

(4) Hicr sûresi, âyet: 29. Sat sûresi, âyet: 72.

bet ve müşâbehetin varlığıyla mümkündür. Münâsebet-i zâhire hilâfetle ilgili tasarruflarında tecellî ederse, münâsebet-i bâtıne de âyetteki (من روحى) kelimesinden tecellî ediyor, demektir. Zira kul, kendisini (أحسن تقويم) = *«en güzel kıvam»* dan çıkarmaz ve (أسفل سافلين) = *«aşağıların aşağısı»* bir gidişe yuvarlanmazsa elbette onun Allahtan başka matlûbu ve mahbûbu olamaz.

«ALLAH, ÂDEMİ KENDİ SÛRETİNDE YARATTI» HADÎSİNİN MÂNÂSI

Mümâselet ve müşâbehet mahabbetin sebeblerindendir. Kimin lâkabı birbirine münasib olursa o, ona daha sevimli gelir. Bir adamdan duydum ki büyük oğlunu, kendisine çok benzediği için diğer çocuklarına tercih eder, çok severmiş. Evet, hüccet ve vicdânî kanaatla tebeyyün etti ki kalbin münasebet-i kâmilesi ancak Azîz ve Celîl olan Allahadır. İşte bu münâsebet hakkında Fahr-i Kâinat Efendimiz ان الله خلق آدم على صورته = *«Allah, Âdemi kendi suretinde yarattı)* Hadîs-i Şerîfini îrad buyurmuştur.

«Bu Hadîs-i Şerîfte îrâd edilen sûretin mânâsı, gördüğümüz ve bildiğimiz şekil ve hey'et değildir. Belki bu, sôfiyyenin sûret-i mahsûsada bahsettiği ve ulemâ-i rüsûmun kabul etmediği özel bir münâsebettir. Evet onlar, insanın (Mazharı Hakk) olduğunu gösteren bu gibi tabirlerden, her ne kadar bu keyfiyet zikri geçen Hadîs-i Şerîfin mânâsı da olsa, ürküp kaçıyorlar. Halbuki Hadîs-i Şerîfin mânâsı ancak bu te'vil ile doğru olur. Bazıları, (صورته) keli-

mesine bitişen (ه) zamirini Âdem'e göndermek suretiyle bu mânâyı metrûk hâle getirmek istemişlerdir. Fakat bazı âsarda (صورته) yerinde (على صورة الرحمن) diye vârid olmuştur. Bu seferde onlar râvî bu Hadîsi doğrudan doğruya lâfz olarak değil, şahsî bir ictihatla bu mânâyı vererek rivayet etmiş demekten kendilerini alamıyorlar. Ben de diyorum ki bütün bu şiddet ve katılık neye, neyedir bu lüzumsuz direnmeler? Bu mevzûda İslâm mütasavvıflarının yaptığı te'vil ile yetinmiyor musunuz? Halbuki bu te'vil, söylenen sözlerin en kolayı ve en şümûllüsüdür.

Zira sûret diye, bir varlığın kendisiyle zâhir olduğu şeye denir. Vaktâki sıfât-ı ilâhiyye en geniş sûrette insanın sıfatlarında tecelli etti. O halde Allah, diğer mahlûkatını değil, yalnız insanı kendi suretinde halketmiş demektir.

Bak bakalım, hangi şeye (sûret) denir? Bazan, sûret bir şeyin şeklidir dersin. Fakat niçin o öyledir? Hakikat ancak sûrettir, suretse zuhûr... Sûretin zuhûr mânâsına geldiği, halkın (bu meselenin sûreti böyledir) sözünden de anlaşılır. Ve Halkın, (bu işin kurtuluş sûreti, hal çaresi nedir?) sözünde de sûret, zuhûr mânâsınadır. Zuhûr mânâsına (bu şeyin bir sûreti vardır) denir. Çünkü o şeyin hakîkatı bu surette tezâhür eder de ondan.»

Şeyh Tehânevî, bu gizli hakîkatın, aşağıda îzah edileceği gibi Cenâb-ı Hakkın (من روحى) Kavl-i Kerîmiyle tabir ettiği bu hakîkatın ancak ruh olduğunu veya (أنا) den ibaret bulunduğunu açıkladı. Bu sebeple Tehânevî diyor ki: Cenâb-ı Hak bu gizli ha-

kikattan (أنا) ismiyle bahsetti ki o ruhtur. Ruh ise gizli, görünmiyen bir varlıktır. Madem ki ruh görünmiyen, gizli bir varlıktır. O halde Allah (C.C.) Hz. onu cesette izhar etti. Bunun için de cesede (kendisinin sûretidir) dedi. Böylece hakîkî sûretin zuhûr mânâsına geldiği ortaya çıktı.

«Bundan anlaşıldı ki ان الله خلق آدم على صورته Hadîsindeki (على صورته) kelimesi (على ظهوره) mânâsınadır. Yâni Allah âdemi kendi zuhûruna göre yarattı demektir, yâni Cenâb-ı Hakk, insanı halketmekle sıfât-ı ilâhiyesini onda izhar etmiş, kendi sıfatlarını onda tecelli ettirmiştir. Her ne kadar diğer mahlûkatta da Allahın sıfatları zâhir olsa da insan, eşref-i mahlûkat olduğu, varlıklar içinde bütün fazîletleri kendisinde topladığı için bu sıfatların izharına diğer yaratılanlardan daha lâyık ve daha çok muvafıktır. Bu hasletinden dolayı insana (mazhar-ı tâm) denir.

«İslâm Mutasavvıfları Allah Resûlü (S.A.V.)nün söylediği hikmet dolu sözlerden başka ne söylemişlerdir ki? Onlar sadece, kendi esrarlı âlemlerini avam halktan sıyânet hikmetine mebnî, bu hikmetler dünyâsı için hususi bir takım ıstılâhlar koymak suretiyle eski ıstılâhları değiştirmişlerdir. Ulemâ-ı rüsûm ise sôfiyyenin koymuş olduğu ıstılâhları anlayamamışlar, verha onları tenkid etmişlerdir. Bu intikad, yapılan bu yersiz tenkîdler ise ancak onların serâpâ hakâık olan ince, girift ilimlerini kucaklayamayan kısa akıllarına yönelir. Hakîkat ehli gerçek muhakkıkların âdeti, ma'rifeti gönülden arayanlara ızhar etmektir. Bununla beraber sôfiyye, münekkitlerin tenkîtlerini duydukları zaman sükût eder, cevap verme

küçüklüğüne düşmezler. Hattâ bu inceliği fâş etmekten, kendilerine tabi' olan müridlerini bile nehyederler.»

EMANETİ YÜKLENMENİN TE'VİLİ

Vaktâki insan, ilâhî sıfatların mazharı olması hasebiyle, diğer yaratıklardan daha çok zât-ı Ulûhiyyetine benziyor. O halde insan kendi mevkiini düşünerek Allah Teâlâya karşı sevgisini büyütmesi ve bu mahabbetini ışktan doğan cinnet derecesine getirmesi icab eder. Şeyh Tehânevî Hazretleri talebelerine ders verdiği esnada insanın hakîkatını (Hayvan-ı Nâtık) değil (Hayvan-ı Âşık) diye kabul ederdi, insanın mantıkî ta'rifindeki ayırımın (nâtık) değil (âşık) olduğunu söylerdi. Zira nâtıklık sıfatına bütün melekler ve cin tâifesi de girer, derdi. Belki de mahlûkatın hepsinin: Hayvânat, nebâtat, hattâ hattâ cemâdâtın akıllı olduğu fikri Şeyh Hazretlerinin sarfettiği sözlerdendi. Ancak bu varlıklar vazifeyi is'af edecek, terkip yapacak akla mâlik değillerdir. Zira bunlara ehil olmak, emaneti yüklenmek yükü kaldırmak demektir. Şeyh Tehânevî Hazretleri emaneti yüklenme mevzûunu çok güzel te'vil etmiş ve demiştir ki: Emaneti yüklenmek demek aşkın insana galebe ettiğini kabul etmek demektir. Çünkü insan, Allaha müşâbehetinden dolayı âşık olmuştur. Aşkı hâmil olan insan hiçbir şekilde ma'şûkun buyruğuna sarılmada tereddüd göstermez. Âşık, düşünmeden, sakınmadan kendini Rabbine sunar.

«Şu hale göre, insan için emaneti (kulluk emaneti) yüklenmenin hedefi ancak aşktır, aşk. Ben bunun böyle olduğunu Hâfız Şîrâzî'nin şu şiirinden de anlıyorum. Çünkü o şöyle diyordu: (Gökler emanetin

ağırlığını yüklenmekten çekindi de kur'a bize düştü. O günden beri mecnûnlarız biz). Bu şiirde (mecnûn) kelimesi emanetin yüklenme hedefini gösterir. Bu beyitte açıklandığına göre aşk bir cünûndur, mertebe-i cinnettir. Mahabbeten ayrı başka bir derecedir bu.»

«Fakat aklın neticesi olan aşk kendi cinsine karşı olmayan sevgide galebe eder. Ama kendi cinsine karşı beslediği sevgide de yaratılışın tesiri üstün gelir. Hakîkat tamamen ber-akis ise de, görünüşe göre cibillî olan sevgi karşısında aklî sevgi çok cılız kalır. Kişi, tabiî olarak sevdiği mahbûbu için kulağın duymak istemediği kötü bir sözü, rûhun hoşlanmadığı çirkin bir fiili izhar ederek Allaha karşı cevrederse o, mahbûbunun nefretini kazanmaktan başka bir şey yapmış olmaz.»

Bu sözler, şeyhine karşı beslediği sevginin, zaman zaman Allaha karşı beslediği sevgiye galip geldiğini ileri süren bir müride, üstâdın verdiği cevaptan alınmıştır.

MAHABBETİN ÂMİLLERİ KÂMİL BİR ŞEKİLDE ALLAHTA MEVCUTTUR

Bir varlıkta bulunması mümkün olan esbâb-ı muhabbetin tamâmı noksansız olarak, kemâl derecesinde, ancak Allah Teâlâda mevcuttur.

«Bir insanın başka bir kimseye karşı beslediği sevginin tesadüfî değil, bir takım sebepler neticesi doğduğunu bilirsin Bu sebep ve sâik, ister kemâl, ister cemâl, ister nevâl (atâ) olsun!.. Bunlar da gösteriyor ki sevgi doğrudan doğruya zâta mahsus değil, ancak o zâtın sıfatlarına mahsustur. Öyleyse ma'şûkta bulunan bu sıfatları aramağa çalış! Kim,

tam olarak bu sıfatlarla muttasıf olur, onları üzerinde taşırsa o, muhabbet âmillerinden büyük bir şeye sahib olmuş demektir. Zaten müslüman, Allah (C.C.) Hazretlerinde noksansız, kâmil bir şekilde bulunan bu sıfatlarla muttasıf olmaktan imtina' edemez.»

Allaha karşı aşk ve mahabbet, mü'min için îmânın gerekli kıldığı şeylerdendir. Sade bu kadar değil, belki mü'minin kalbinde doğan her sevgi, Mahabbetullahın gölgesinde yetişir. Çünkü bir kimsede bulunan her cemâl ve kemâl, her olgunluk ve güzellik, Rabbın Kemâlinden ancak bir gölgedir. «Her kemâl Allah (tenzih ve takdis o'na) ın kemâlinin bir gölgesidir. Öyleyse gönül veren her insan, aşkın teshir ettiği her gönül Allahın muhıbbi sayılır. Bunun misâli şudur: Bir adam güneşi duvarda gördü ve duvarı sevmeğe başladı. Takikat şu ki bu adam duvara akseden ışığa değil, gökte nur saçan hakîki güneşe âşık olmuştur. Zira onun sevdâsı duvara akseden kemâl (aydınlık) tan doğmuştur. Halbuki duvara akseden bu nûrun kaynağı duvarın mezâhiri (görünüşü) değil, güneşin tâ kendisidir. Bunun için güneşin gizlendiği, nurun kaybolduğu zaman, bunlarla birlikte onun aşkının ve sevdasının da söndüğünü görürsün.

AKLÎ SEVGİDE LÂZIM OLAN ŞEY

Tefekküre dayanan bu sevginin, herhangi bir mahabbette bulunan bütün ahlâkî davranışlarda Allahla beraber olması lâzımdır. İnsanın, Allaha karşı olan sevgi bağını bütün ahlâk ve âdâbıyla en güzel mahabbet alâkasına benzer şekilde dünyada devam ettirmesi, şayet yoksa onu ibda etmesi üzerine borçtur.

Âşıka bakınız ma'şukûnun yolunda nelere katlanmaz. Nelere tahammül etmez ki? Ona ne kadar saygı besler, mehâbetinden nasıl korkar. Sevgilisi, onun gelmesini diler, onu yanına çağırırsa, vakit gündüzün kavurucu sıcağından kaçılacak vakit olsa da bu boğucu sıcak onu sevgilisinin yolundan alakoyamaz. O, bugün-yarın demeden, nedenini-niçinini arayıp sormadan hemen sevgilinin semtine doğru koşmağa başlar, eğer kalbinde ma'şûka karşı özden bir sevgi varsa. Bir adam onu yolundan alakoymak için dil dökse asla bu sözlere boyun eğmez, kulak vermez. Bu sözlerle sükûn bulmaz. Sevgilinin kendisinden istediği şeylerde asla tekâsül göstermez. Tembellik etmez. Halk bu hususta, hakkında ne söylerse söylesin, o dedi-kodulara aldırış etmez. Halk, ister (kara sevdâ getirmiş) desinler ona, ister (şaşkın bir âşık) desinler, ister başka şeyler söylesinler, o, bunların hiçbirini ayıp saymaz. Bunlarda bir noksanlık, bir eksiklik görmez.

Birini gönülden seven kimsenin bir an olsun, sevgilinin zikrinden kalbinin fâriğ olmayacağı hakkında kimsenin şübhesi yoktur. O, sevgilinin ağzından ne çıkarsa hepsini dinler, o sözlere sadâkatla bağlanır. Mahbûbundan gelen emir, neye dair olursa olsun, onun gaflete daldığını ve bu emirleri küçümsediğini asla göremezsin. Belki sevdâ iklimine çöken bir nisyandan dolayı bâzan onun emrine imtisâl etmiyebilir. Çünkü nisyan az da olsa insanın i'tina ettiği şeylerde de galebilir. Bir adam ki kalbi dâima sevgilinin yâdıyla çarpar, o kalbte nisyan ve istihfâfın bulunması muhal üstü muhaldir.» Zira sôfiyyenin, üzerinde ısrarla durduğu aşk o derecedir ki kendilerinden nakledildiğine göre onlar, dînin ancak mahabbetten ibaret olduğuna inanıyorlar. Şeyh Tehâ-

nevî ise bu fikri insanın karakter ve şahsiyetine fazla heyecan verici bulmuyor. Belki onun indinde aşk, zihinde mahbûba, mahbûbun zikrine ve ondan gelen emre itâata katıksız meyl demek olan aklî mahabbetin galebesi; ve bu arzudan başka zihne hiçbir şeyin nüfûz etmemesi demektir. Bunun hakkında sôfiyyenin kafile-sâlârı Büyük Rûmî diyor ki:

(Aşk yanan bir kordur. Ne zaman tutuşur ve alevleri yükselirse ma'şûk u mahbûbdan başka herşeyi yakar, bitirir.)

AŞK ve TEVFÎZ-İ UMÛR

Bilindiği gibi îmandan doğan bu aşka TEVFÎZ (Her işi Allaha havale etmek) ismi verilir. Şeyh Tehânevî «İRZÂÜL-HAKK» ismini verdiği mev'ızasında bunu şöyle anlatır:

«Aşkın hakîkatı, Hakka tevfîz-i umûr etmekten başka birşey değildir. Tevfîz dediğimiz şey, ister teşrîî, ister tekvinî her sûrette Allahın bize istediğini yapması ve dilediği şekilde râzı olması için nefislerimizi ona teslim etmemizdir. Gerçek tevfîz işte budur.» Üstâd, burada bize çok garib bir şeyi işâret ederek buyuruyor ki:

«Bir zamanlar şeytan da sâlikti. Fakat hiçbir zaman mahabbetle, aşkın cezbesiyle muttasıf olmadı. Eğer cezbeyle yansa, mahabbetle tutuşmuş olsaydı bu kadar basitce soruşturmada bulunmaz, kendisinde bir varlık görmezdi. Bu sebeple biz, iç duygulardan soyulmuş (kuru ibâdetçi) sâliki tehlikeden uzak görmüyoruz. Bundan dolayı sâlikte cezbenin meydana gelmesi iktiza eder. Cezbe dediğimiz bu ruhî coşkunluk ise ancak çok zikirle ve mahabbet ehli ulularin suhbetine devam etmekle meydana gelir.» Bu îmanî

aşk, (لا اله الا الله) Kelime-i Tevhîdiyle başlıyan inancın zarûri bir neticesidir. Zîra mâsivallaha olan bütün alâka ve bağlar, Allahtan gayrısına fayda veya zarar nisbet edilmesinden ve böyle farzedilmesinden ibaret olan hatâlı fikrin neticesidir. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm bu yanlış düşüncenin butlânını ortaya koymuş ve onu lağvetmiştir. (أفتعبدون من دون الله ما لا ينفعكم شيئا ولا يضركم = *«Allahın berisinde size hiçbir zararı ve faydası dokunmayan şeylere mi tapıyorsunuz»* (5) Gözün, mahbûbdan başkasına iltifat etmeyişinin dünyevî sevginin neticelerinden olduğunu ve bunun mahabbetin galebesinden ileri geldiğini bilirsiniz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bu hususta şu hikâyeyi anlatır :

«Birisi, bir kadını takîb ediyordu. Kadın ona, kendisini niçin takîb etiğini sordu. Adam, sevgin içime işledi, sana âşık oldum, onun için peşini bırakmıyorum, dedi. Kadın da arkada kız kardeşim geliyor, o benden daha güzel dedi. Bu adam gerçekten âşık olmayıp hevâsının esiri, şehvetinin kulu olduğu için geriye döndü. Adam arkasına bakar bakmaz kadın ona bir tokat aşketti ve bire hayâsız adam, madem ki beni seviyordun, bana âşık idin, niçin benden başkasına iltifat ettin, niçin arkana dönüp baktın?» dedi. İş böyle olunca Allaha karşı olan bağlılığı sağlam olmayan bilâkis kıskançlıktan ibaret olan kimsenin, muhabbetullah iddiasında bulunması nasıl gerçek olabilir ki?

---

(5) Enbiya sûresi, âyet: 66.

MECÂZÎ AŞKIN HAKÎKATI

Bu hikâyeye dayanarak mecâzî aşkın hakîkatını artık anlamalısın. Çünkü tasavvuf'un yüksek şânına kötülük îras etmek istiyen ehl-i hevânın çoğu, tasavvufu kendi fısk u fücurlarına kendi çıkarlarına bir paravana yapmak isterler. Hadîs-i Şerîfde:

من عشق فعف وكتم فمات فقد مات شهيداً = *«Bir insan âşık olur, iffetini muhafaza eder ve bu sebepten ölürse, şehid olarak ölmüş olur»* (6) diye vârid olmuştur. Biz şimdi bu Hadîsde iki mühim husus buluyoruz: Birisi, halkın bir kısmında görüp dinlediğin şeylerin aksine, ıztırarî olan aşkın mutlak mânâda mezmum olmamasıdır. Halk, bu ıztırarî aşka istihfafla bakıyor, onu ayıp sayıyor. Aynı zamanda bu aşkın sıcak harîmine ayak basan bîçareleri de hakir görüyorlar. Bu hal insanın mertebe-i şehâdete ulaşmasını sağlıyorsa nasıl takbih olunur ve nasıl ayıblanır? Bu sebeple bazı tarîkat ehli zevât bu aşkı medhetmiş ve onu gâyeye vâsıl olmanın sebeplerinden, basamaklarından saymıştır. Büyük Ârif Molla Câmî şöyle diyor:

«Onun aşkından mecâzî de olsa peşiman olma. Zira bu aşk, hakîkata ulaşmak için bir yoldur.»

Rûmî de şöyle der:

«Aşkın yolu ister bu olsun, ister şu; o, insanı mutlaka Azîz ü muktedir olan Allaha götürür.»

İkinci husus: İnsanı gâyeye götüren şartlardan bir kısmı da insanın gönlünün kat'iyyen mecâzî olan sevgiliye iltifat etmemesi, ona kalbin penceresinden nazarlar atfetmemesi, sözlerine kulak vermemesi,

---

(6) Tarih-ül-Hatib.

kalbinin büsbütün ona teveccüh etmemesidir. Şöyle ki kalbine mahbûbun hayalinden hiçbir şey yaklaşmamalıdır. Câmî'nin şu sözünden de bu anlaşılır zaten: «Fakat bu sûrete bütün dikkatın, bütün bakışların bağlanmaması icap eder. Bu köprüden çok sür'atli atlayıp geçmen gerek.» Büyük Ârif Rûmînin şu sözü de tıbkı buna benzer ve onu te'yid eder:

«Hüsn ü cemâle, renge dayanan aşkın âkıbeti vahîm, ona uymak da ardır.»

Bundaki sırr, matlûb-ı hakîkiye vüsûlda en büyük şart, ondan başka herşeyden vazgeçmek, hepsinden alâkayı kesmektir. Aşk, sevenle sevilen arasında gittikçe sağlamlaşan alâkadan başka, diğer bütün alâkaları kat'î olarak keser onlara en keskin darbeyi indirir. Böylece bu mecâzî aşkın neticesi olan mecâzî sevgiliden ayrık ne varsa hepsi kesilir, biter. Sonra murâkabe yoluyla, zikr ve zikre yakınlık sûretiyle bu mecâzî sevgiliden mahbûb-ı hakîkîye, bütün varlığıyla nefsine yardımcı olarak özüne atf-ı nazar eder, kendi vicdanına döner. Bu takdirde bütün maddî alâkalar kesilir, Mahbûb-ı Hakîkîden başka hiçbir şey kalmaz, Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin dediği gibi yalnız ve yalnız o kalır. *«Hakk'dan başka ne varsa hepsini öldürmek için (لا) kılıcını çek, (لا) dan sonra hiçbir şey kalır mı bir düşün! Her şey tebahhur eder, ancak (الله) bâkî kalır. Ey sevgiliden başka herşeyi yakan ve mahkûm eden aşk, sana merhabâ!..»*

Aşk-ı mecâziyi aşk-ı hakîkîye tebdil etmek istiyen veya onu hakîkî aşka bir vesîle kılmak istiyen kimseye lâzım olan şartları, üstâd Tehânevî (El-Tekeşşüf) isimli eserinde mufassal olarak zikretmiş bulunuyor. İnsanın, aşk-ı mecâziye yakalandığı zaman ister bu ateşe azmederek düşsün, ister her-

hangi bir kasd olmadan yakalansın şunlara riâyet etmesi lâzımdır:

«Her şeyden evvel bu adam iffetini muhafaza edip takvayı tecavüz etmemelidir. Şer-i Şerîfin emretmiş olduğu şeylerin hilâfını yapmamalı, hatta şerîata muhalif olan şeyleri yapmak şöyle dursun, onlara irâdesiyle nazar bile etmemeli, onları konuşmamalı ve onların içine düşmemelidir. Şerîata muhalif olan şeylerin hayâlini bile aklına getirmemeli. Zira hakîkî aşk ile şerîatın emirlerine muhalefet bir kalbde birleşemez, bir gönülde taht kuramaz. Öyle ise aşk-ı hakîkî ile şerîata muhalefetin bir arada bulunması nasıl mümkün olur? İkinci olarak şerîata muhalif olan işlerden uzak olmalı, tâ ki gözü onlara takılıp kalmasın. Kalbin iştiyâk duyup rikkate gelmesi için şer'a muhâlif sözleri dinlemeği fırsat bilmemeli. Üçüncü olarak, ister kendi dünyasıyla başbaşa kalsın, ister kalmasın dâimâ onun kemâl ve cemâlinin menşeini, bu kemâl ve cemâli ona veren varlığı tefekküre koyulmalıdır. Mecâzî sevgili, kalbi bu noktaya kadar teshir ederse Mahbûb-ı Hakîkîde bulunan cemâl ve kemâl neler yapmaz, neler yaptırmaz ki?»

«İşte bunlarla kulun mecâzî olan aşkı, semt-i mahlûktan semt-i Haalık'a intikal etmiş olur. (Kâmil Şeyh, mecâzî aşkı izâle edemez, belki onu Mahbûb-ı Hakîkiye döndürür.) Hikmetli sözü de bunu göstermektedir.

Nasıl makinist, geri geri hareket etmeğe başlayan kızgın bir lokomotifin ateşini söndürmeği düşünmez, aksine özel cihazlarla katara istikâmet vererek onu yola doğrultursa, Kâmil Şeyh de mürîdin mecâzî aşkını söndüremez bil'akis onu hakîkî aşk semtine çevirir. Bazı şeyhlerin, tâliblerin ruhunda mecâzî bir sevgi tevlid etmek için işaret buyurdukları

şeyler, şüphesiz haram olan aşkla değil, halâl olan aşkla meşruttur. Bunun misâli sâlikin kendi tefekkürüyle aşkı ihtiyar etmesi ve yüklenmesidir. Şunu hatırdan çıkarmamak icabeder ki ma'siyet, hiçbir zaman insanı Allaha ulaştırmaz. Benim, bu işaretle anlatmak istediğim husus da halâl aşkla hâsıl olan şeydir. Zira aşk, mecâzî de olsa kalbte bir rikkat ve yangınlık meydana getirir, böylece halkla olan her türlü münasebet kalbten gitmiş, his ve hayâl bütün maddî alâkadan sıyrılmış olur. Böyle olunca da ortada bu alâkayı, Allaha bağlayan bir tek ameliyyeden başka hiçbir şey kalmaz. Kalb de kolayca tasfiye edilmiş ve arınmış hâle gelir.

Tıbkı evler temizlendiği zaman süpürüntülerin bir defada toplanıp atılması için bir köşede biriktirildiği gibi mecâzî aşk da insanın alâkasını bire bindirir. Zira her çer-çöpü birer birer alıp dışarı atmak hem çok vakit alır, hem de ev temizlenmiş olmaz. Bunun gibi bütün maddî alâkayı derleyip toplayıp yalnız aşk-ı mecâzîde birleştirmek, sonra onu da ortadan kaldırarak aşk-ı hakîkîye yükselmek, işte hedef bu olmalıdır. Aşk-ı mecâzide hedef ancak âşıkın kalbinde rikkat ve yangınlığın meydana gelmesidir. Eğer aşk-ı mecâziden başka bir yol, kalbte rikkat ve yangınlığı meydana getirme bâbında daha faydalı olur ve o yol tâlibi felâha erdirirse maksat hasıl olmuş demektir ve bu ona kâfidir.»

En iyisi, bilhassa bu zamanda erlik yoluna girenler hallerine mülâyim gelen başka yolların yardımını da sağlamalıdırlar.

«Mâdem ki bu devirde nefisler zevk ü safâya, şehvet ve ihtirasa çok düşkündür ve mecazî aşk yolunda vartalar pek şiddetlidir. Öyleyse mürşidin maksatlı olarak münhasıran bu yolu öğretmesi câiz değildir. Ancak mürîd buna elinde olmayarak mübtelâ

olursa ona bir diyeceğimiz yok. Demek ki sâlikin, yukarılarda zikredilen usulle aşk-ı hakîkîye hasr-i nefs etmesi lâzımdır.»

Bütün vücut iklimini kaplayıcı mâhiyette olan bu sevginin veya ihlâs ve samimiyetten başka ne varsa bütün ağyarı yakıp kavuran bu yangının zikir üzerine olması icabeder.

«Bu yangınlık, insanın, mutlaka yanıp yakılan bir arkadaşa refakat etmesi ve onun irşâdına tevfîkan amel etmesiyle husûle gelir. Aşkın bu harareti öteden beri kalbten kalbe yol bularak intikal etmiştir. Bilinmelidir ki bu yangınlık, kişinin mücerred büyük bir üstâd, şöhretli bir edîb veya araştırıcı bir tarihçi olmasıyla hasıl olmuyor. Dostluk ve ahlâkın çoğunun da böyle olduğu hayretinize gitmesin. Dostluk ve huy da böyle kalbten kalbe konar göçer. Bunlar da sırf mutâlaa ile, ezberlemekle hasıl olmaz. Nasıl ki bir adam yemek hazırlama usullerini büsbütün ezberlediği halde usta bir ahçının yanında bir müddet staj görüp ondan destur almadan yemek pişiremezse sâlik de böyledir. Önce bağrı yanık bir dostun manevî terbiyesinde pişmelidir. Yine bir adam biçki ve dikiş tekniğini kitaplarda okusa ve tamamen öğrense yine bu bilgisiyle terzilik yapamaz. Mutlaka bir ustada hizmet etmek gerek. Tasavvufun kalbten kalbe, sîneden sîneye intikâlinin gerçek mânâsı da budur. Yoksa onun ihtiva ettiği meselelerin ve hükümlerin devir devir, sînelerden sînelere aktarılması mânâsına değildir. Zira tasavvufun bütün meseleleri, hükümleri tedvin edilmiş, kitablara yazılmıştır. Yalnız aşkın sıcak harîminden alınan ve (HARARET) tâbir edilen bir nisbet, bir alâka vardır ki kalbten kalbe intikal eden emanet de budur.

* * *

TASAVVUFUN BÂTINİLİĞİ

Tasavvuf hakkında şimdiye kadar şöhret bulan fikir, onun kalbten kalbe, gönülden gönüle intikal eden bâtınî bir ilim oluşudur. Tasavvufun dostlarıyla düşmanları, sevenleriyle sevmeyenleri arasında kopan fitne ma'rekesi uzun zaman devam etmiş ve bu ma'lûm fitne sebebiyle cahil sofular, bilgisiz taraftarlar için İBÂHİYYE ve İLHAD'ın tasavvufa hülûl yolları açılmıştır. Zira bu câhil sofular, hevâ ve heveslerinden doğan şiddetli susuzlukları giderecek, ihtiraslarına su serpecek şeyleri Kitab ve Sünnetin zâhirinde bulamadıkları zaman (bu, kalble ilgili sırlardan biridir) demek sûretiyle, işi hemen bâtına havale eder, onu kalbe bağlamak isterler. Bunların âdeti budur. Zâhirci din adamlarının da onların tam zıddı bir anlayış içinde olduklarını görüyoruz. Tasavvuf adına câhil sofulardan sâdır olan bu gibi hâilevî işleri din adamları ne zaman görmüşlerse tasavvuftan tevahhuş etmişler, onu inkâra yeltenmişler ve tasavvufa karşı düşmanca cephe almışlardır. Bu ahval ve şerâit içinde tasavvufa, yukarlarda izah ettiğimiz mânâ müstesnâ, «bâtınî bir ilim» dememek lâzımdır. Zira tasavvufun gerçek mânâsı bizim izahına çalıştığımız şeydir, fakat hakîkat tamamen başkadır. Bu sözün delâlet ettiği mânâ şudur: Bu ilim, kâlb ve bâtın âleminde dolaşır, insanın bâtınına ârız olan şeyleri araştırır ve onunla alâkalı hüküm ve emirlerle ilgilenir. Bu ilim, kalbte, iç dünyamızda doğan ve ya-

yılma istîdadı gösteren bütün rûhî ve derûnî hastalıklarımızın ilâcıdır. Fakat bu emrâzın tedavisinde şerîatın eşkâl ve dış görünüşüne mahsus olan şeylerle değil, rûhuna has usullerle uğraşır. Evet muhakkak ki bu ilim de, a'zây-ı cevâhirimize ve dış meselelerimize ait olan fıkh-ı zâhir gibi, İslâm Şerîatının ihtiva ettiği büyük bablardan biridir. Fıkh-ı zâhirin bütün meselelerinin Kitab ve Sünnetin nasslarından istinbat olunduğu ve bu lâhûti kaynaktan sulandığı gibi, «Tasavvuf» diye isimlendirilen bâtınî ve zevk-ı vicdâniyye ait bütün mesele ve hükümlerin hepsi de yine Kitab ve Sünnetten istinbat olunmuştur.

GİZLİLİĞİN SEBEBİ

Her ilim ve fende, ferdin şahsî tecrübeleri ile ilgili özel bir takım şeyler vardır. Bunlar ancak o şeylerin tecrübe devirlerini geçtikten sonra münkeşif olur ve öyle açılır. Fakat onları bilmiyenler güçlüklere uğrar, zorluklara düşerler. Çoğu zaman böylelerine tasavvufu anlatmak, onun anlayışını kolaylaştıracağı yerde zevkî ve vicdanî duyuş ve sezişlerde olduğu gibi veya bir takım mükâşefe ve keyfiyatta muttali' olduğun gibi beyin kemirici şübheler uyandırır. Bittecrübe sabit olmuştur ki bunların hepsini âleniyyete dökmek insanı bâtınî hüsrâna ve peşimanlığa uğratır. Bunun için de onların gizlenmesi, pek ortaya atılmaması icab eder.

«Tasavvufun bâbları pek çoktur. Ahval ve keyfiyet dediğimiz şeyler de bunlardandır.» Öyleyse bunları her adama açmak, önüne gelene anlatmak doğru olmaz. Zira bu ahval ve keyfiyet, Allahla kulu arasında devreden husûsî bir sır, bir şuundur. Onu

i'lân etmek demek, ruh âlemimize büyük büyük belâ ve musîbetler celbetmek demektir. Yine esrar ve mükâşefe ilimleri de tasavvufun en çok uğraştığı bâblardandır. Gayet tabiî, halkın bunlara muttali olması iyi bir şey olmaz. Çünkü halkın çoğu, bunları havsalalarına sığdıramaz ve idrakten aciz kalırlar. Belki bu esrarlı sözleri dinleyenlerin kafasında birçok şübheler uyanır. İdraki kısa olanların dimağına çöken bu şübhe elbette onlara zarar verir, düşüncelerini inanışlarını alt-üst eder. Zira Hint inciri denen meyveyi görmeyen ve tatmayan kimseye, onu ne kadar övsen, tadını, lezzetini anlatmaya çalışsan o yine anlayamaz. İlle onu görmesi ve tadına bakması lâzım. Âşık şâir ne güzel söylemiş:

(Bana soruyorlar, aşk nedir? diye. Onlara dedim ki benim gibi olunuz, onu tanıyacaksınız!)

Bundaki sebeb şudur: Vicdanla ilgili olan bütün işler, insanın içine ancak vicdan yoluyla işler, o kanaldan nüfuz eder. Bu yol da duymakla, işitmekle elde edilemez.

DİĞER BİR SEBEB

Zevk ve vicdanla ilgili hususların ihfasının, gizli olmasının sebeblerinden biri de budur ki: Her ilim ve fen birçok dakîk meseleler, mânâsı güç anlaşılan incelikler ihtiva eder. Bu incelikleri açıklamağa, onların esrar perdesini aralamağa kimsenin gücü yetmez. Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî buna misâl olmak üzere diyor ki: «*Kelimeler ve hikmetler kınından sıyrılmış kılıca benzerler. Üzerine koruyucu zırhını almamışsan ondan yüzgeri etmelisin. Kalkanın yoksa üzerine varma, ona yaklaşma. Zira kılıç kesebildiği şeyleri kesmekten geri kalmaz.*»

Bunun için Muhyiddin-i Arabî (Bizim kitablarımıza bakmak haramdır.) demiştir. Bir adam, madem bu kitaplara bakmak haram da niçin yazılmıştır? derse, (Bu eserler, onları anlayacak kabiliyette olan, idrak edecek seviyyede bulunan kimseler için yazılmıştır.) diye cevap verilir.

DİĞER MASLAHATLAR

Tasavvufta gizliliği ve sirriyeti hedef tutan cüz'i sayılacak bir takım mesâlih daha vardır ki halk kendi istîdat ve salâhiyetlerine göre bu yoldan faydalanmaktadır. Eğer başkaları kendilerine göre bir yol tutar ve onlarla (israr ve ihfa yolundan giden mütasavvıflarla) müsabaka edecek olurlarsa büyük büyük tehlikeye ma'ruz kalmış olurlar. Ve üstelik bunda herhangi bir menfaat ümidi de kalmaz. Muhakkak olan bir şey varsa o da halvette yapılan zikrin, tenhada söylenen sözün çok büyük te'sir taşıdığıdır.

«Bu sebeplerden dolayı biz, tasavvufta tahkîk ehli olan zevâtın herkesi kendi zihnî kabiliyetlerine ve el boşluğuna göre talim ettiklerine ve bu yolun icaplarını ferd-ferd öğrettiklerine şâhid oluyoruz. İşte bunun için tasavvuftaki tâ'lim ve terbiyeyi gizli buluyorsun. Çünkü, her adam kendi nefsine mahsus, karakteriyle mütenasib özel hallere ve sıfatlara mâliktir. Ayrıca bu hallere ve husûsî sıfatlara sahib olan insanın arzularını yenmek, ihtiraslarını frenlemek için kendi seciyyesine uygun gelmiyen bir işle uğraşmış olması ve bizzat ona değil, başkaları için tavsiye edilen yollara girmiş olması da muhtemeldir. Bu hususta esas sebeb ve illetin yeri de işte bu noktadır. Yoksa (Şerîat ahkâmı haricinde sırf tasavvuf

meseleleri kalbten kalbe, sîneden sîneye intikal eder) diyenlerin nokta-i nazarı değildir. Bu hususta başka bir hikmet daha var ki o da halvette yapılan suhbetin çok büyük önem taşıması ve insanın en büyük mânevî hazza orada nâil olmasıdır. Esasen husûsî bir maslahattan ötürü bir işin gizlenmesi ne ayıptır, ne günahtır, ne de bir suç teşkil eder. Sonra bu, yalnız tasavvufa mahsus bir hâlet değildir ki tasavvufa karşı bazı çevrelerde mevcut olan nefret ve tevahhuşa haklı bir sebeb teşkil etsin!.. Ama yalancı, câhil, mideci sofuların ihtiraslarını tatmin için tasavvufta yaptıkları sû-i isti'mallere ve kullandıkları şeylere gelince bunlar da sırf tasavvufa mahsus değildir. Garazkârlar ve gürûh-ı cehele şerîat dairesinde böyle şeyleri yapmaktan çekinmezler. Ama Allahtan korkan ihlâs sahibi muhakkıklar veya bu seçkin zevata şakirt olma bahtiyarlığına erenler, evet bunlar, Allaha şükürler olsun Kur'ân ve Sünneti bir mihenk olarak kabul ediyor ve bu esas ölçüye dayanarak sağlamla kalp arasını temyiz ve tefrik ediyorlar.

Ama müceddid Şeyh Tehânevî, tecdid ve tahkîk cihetinden çok büyük bir seviyede bulunuyordu. Zira o, bazıları için fitneye sebep olacak ve onların şübhe girdabına düşmelerine badî olacak herşeyi terketmekten çekinmiyordu. Eğer şimdiye kadar tasavvuf mevzuunda öğretilen şeyler şerîattan inhiraf etmiş, şerîat noktasından kopmuş şeyler ise ne kadar yayılmış ve halk tarafından nekadar hüsn-i kabul görmüş olursa olsun onların tümünü bırakmakta tereddüt göstermiyordu. Tâliblere de bunları tavsiye etmez, bil'akis (Allah) ism-i zât'ının bütün tarîkat silsilelerinde makbul ve mütedavil bir zikir olduğunu söylemekle nasîhat eder ve şübhe uyandıran şeyle-

rin bırakılmasını isterdi. Fakat ben, mücerret (Allah, Allah) kelimesini vird-i zeban etmenin hiçbir asla ve esase istinad etmediğini mülâhaza ediyordum. Sonra (واذكر اسم ربك ve واذكر اسم ربه فصلى) gibi Âyet-i Kerîmelerin (Allah) ism-i zât'ının zikredilmesine en geniş bir şekilde imkân verdiğini ileri sürdü. Bununla beraber Hadîsde ve eserde onun isminin, zikir esnasında getirildiği şekilde yâdedildiğini bulamadım. Aynı zamanda sahâbenin hayatında da bu yolda bir esere, bir ize raslamadım. Bunun için böyle bir zikirle Allah'a tekarrub edilebileceğini çok uzak gördüm. Bu mühim mevzuda şeyh Tehânevî ile benim aramda hayli yazışmalar cereyan etti. En nihayet Şeyh Tehânevî merhum, beni bundan nehyetti. Ve bir zikir olması dolayısıyle sôfiyyenin bunu kendiliklerinden uydurmadığını uzun uzun anlattı. Belki bu yollu bir zikrin nefsi terbiye ve temrin için olduğunu belirtti. Böyleyken üstâd, birçok tarîkatlarda olduğu gibi, lüzum hasıl olmadıkça zikr-i cehriye (açık zikir) ve zikir esnasında kalb üzerine vurmağa müsaade etmedi. Sonra nasîhat yollu buyurdu ki (cehren yapılan zikrin ve esnâ-i zikirde kalbe vurmanın sevab terettüb edecek bir iş olmadığını artık bilmelisin. Bunlara sevab tereddüb edeceğine inanmak günahtır.)

AÇIK BİR TENBİH

Bu tenbih ve îkaz, bir takım câhil kimseler arasında yayılan (ilm-i bâtın, ilm-i zâhirden daha üstün veya ilmi bâtın şerîattan daha yüksektir) gibi lâfların takrîhine, bu mesnetsiz sözlerin reddine aittir. Bazı beyit veya sözlerden zâhir olan mânâya gö-

re (Hızır Aleyhisselâm, ma'sum bir çocuğun boğazını koparıp atıyor ve bu sır avam tabakasına zâhir olmuyor. Başka bir yerde Hızır her ne kadar bindiği gemiyi yaralıyorsa da onun gemiyi delmesi ve yaralaması büyük bir iyiliğe bürünüyor, ilerisinde güzel bir maslahat bulunuyor. Halbuki Mûsâ Aleyhisselâm vahyin ilim ve nûrunu hâmil olduğu halde bunların künh ü hakîkatını anlayamıyor ve bu esrara vakıf olamıyor. Binaenaleyh, kanatsız uçulamayacağını anlamalısın.)

Bunun mânâsı birçok işlerin esrârının ve onlarda gözetilen maslahatın gizli oluş keyfiyetidir. Onların altında yatan mânâyı anlamak herkese bilhassa halk tabakasına kolay kolay müyesser olmaz. Bundan dolayı sâlih kimselerin sözlerini tenkitte acele etmek ve onlarda görülen hallere ta'netmek doğru değildir. Belki sabr ve teenni ile hareket etmek ve hakîkatını araştırmak lâzımdır.

«Bunda, yapılan itirazın terkini te'yit eden bir mahiyet vardır. Nasıl ki Hızır Aleyhisselâmın gemiyi kırarak onda bir yarık açması, Kur'ân-ı Kerîm'in zikrettiği gibi, hakikatta gemi sahiplerinin zararına değil, onun muhafazası, elde tutulması hikmetine ma'tuftu, Musa Aleyhisselâm ilim ve ma'rifet kendisinde bulunduğu, kemâl-i nübüvvet nezdinde mevcut olduğu halde sezgi ve hayâli, görünüşe aykırı olarak tezahür eden bu hâdiselerin sebeb ve illetinin anlaşılmasına nüfuz edemedi. Bu da gösteriyor ki kanadını kaybedersen mânâ semâsında cevelân edemiyeceksin.»

«Bu hisse dolu kıssadan kendi düşüncelerine uygun hükümler çıkarmak isteyenler, bâtın ilminin şeriat ilminden efdal olduğunu, bu efdaliyyet sebebiyle Mûsâ Aleyhisselâmın Hızır'dan istifade etmesi için

onun yanına gönderilmiş olduğunu zannederler. Ve bundan da Şeyh müridine ne emrederse etsin, kayıtsız şartsız ittibâın vâcib olduğunu anlatmak isterler.»

«İmdi ey sâlikler ve tâlibler, biliniz ki bu zann bâtıldır. Bunların hiçbirisinin aslı esası yoktur. Onların (ilm-i bâtın, ilm-i zâhirden efdaldır) sözü, iki cihetten dolayı bu kıssa ile isbat edilemez. Evvelâ: ilm-i bâtın, şerîat ilminin yâni şerîatın bir şu'besidir. Zâhirin ıslâhına uğraşan ilme fıkıh; batının ıslâhına uğraşan ilme de tasavvuf denir. Öyleyse nasıl olur da şerîat ilminin bir cüzü mesabesinde olan bâtın ilmi, bir küll olan şerîattan üstün olur? Sâniyen: Hızır Aleyhisselâmın muttali' olduğu ve bizim burada bahsettiğimiz akıldan uzak gizli haller, evet bunlar ilm-i bâtından sayılacak şeyler değildir. Belki bunlar, Allah Teâlânın esrar perdesini açtığı kevnî haller ve cüz'î hâdiselerdir.»

«Zaman ve mekân kayıtlarından uzak cereyan eden bütün bu işlerin aslı Hızır Aleyhisselâmın ilmine bunların yaklaşmış olmasıdır. Uzak bir şeyin yakın olmasını istemek, uzaktaki bir şeyi yakında gibi görmek o şey hakkında ilm-i bâtın demek değildir. Ama Mûsâ Aleyhisselâmın bilgisi, İlâhî ma'rifet nûrundan muktebes küllî-şer'î ilimlerdir. Zâhir ve bâtın ikisi de onun birer şûbesidir. Buna göre anlaşıldı ki Hızır Aleyhisselâma nisbet edilen ilim, Mûsâ Aleyhisselâma nisbet edilen ilimden daha yüksek değildir. Zîra birisi fazîletli, diğeri fazîletten yoksun iki adam bir araya gelse ve fazîletsiz adam perdenin veya duvarın arkasında ne var olduğunu bilse, fazîletli zât da bilmese, sırf bu sebeble fazîletli kimsenin derecesinin fazîletsiz kimsenin menzilesinden daha aşağı olduğunu kabul etmemiz imkânsızdır.»

«Halkın bâzısı, yine bu hikâyeden (En küçük bir ağırdan alma göstermeksizin inkıyat vâcibtir) neticesini çıkarmak istiyorlar. Bu hüküm de gayr-i sahîhtir. Yerinde bir kıyas değildir. Zira Mûsâ Aleyhisselâm, Allahtan aldığı ma'rifetle bildi ki Hızır Aleyhisselâm, kâmil bir varlıktır. Yine bildi ki böyle kâmil bir varlıktan şerîata muarız bir iş asla südûr etmez. Ama onun yaptığı işleri Mûsâ Peygamberin inkâr etmesi bu hâdiselerin gizli sebeb ve sâiklerini bilmemesinden nâşidir. Aslında onun bu işleri soruşturmaması ve sükût etmesi câizdi. Ama yaptığı işleri şerîata taban-tabana zıt bulduğumuz bir adam tasavvur edin veya arkadaşlarına şerîatla bağdaşmayan şeyleri öğreten bir insan düşünün. Onun bu nevi işlerini kabul etmek o bir kimse için mümkün mü?»

«Sonra, Hızır Aleyhisselâm, Şerîat-ı Mûseviyyeye uymağa mükellef değildi. Onun tâbi olduğu şerîat, Mûsâ Aleyhisselâmın şerîatından başka idi. Bu asırda hüküm tamamen ber-akistir. Şimdi herkes bir tek şerîata râm olmuş, onunla mükellef tutulmuştur. İmdi bu şerîata aykırı olan şeylere insanın ittiba' etmesi câiz değildir. Bu hükümle biliyor ve anlıyoruz ki bu zanların hepsi hatâlıdır, bâtıldır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, (Hızıra nisbet edilen ilim, Mûsâya nisbet edilen ilme üstün gelir) sözünden bunu kasdetmiş değil, belki, «Büyüklerin bâzısı bu türlü basît esrara vâkıf olamazlarsa senin bu kasîr aklınla, bu küçük cüssenle onları beğenmemen ve sırlarını inkâr etmen nasıl câiz olur?» demek istemektedir.»

BÜYÜK FİTNE

Bu bâtınilik yolundan tasavvufa sızan en büyük fitne şübhesiz Kur'ân âyetlerinin zâhir ve bâtın

diye te'vil edilmesi ve bu tevillere uygun tercemeler yapılmasıdır. İmdi bunun hakîkatını bilmemiz ve bildirmemiz, anlamamız ve anlatmamız bizim üzerimize vâcib olmuştur.

«Çok defa sôfiyyenin kelâmında, ehl-i zâhirin te'vil ettiği esasların hılâfına bir takım âyetler bulunur. Bu ve buna benzer yerlerde halk, (Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri ancak budur, Ulemây-i Zâhirin te'vili baştan-başa hatâdır ve zelleden ibarettir.) Zannına düşecekleri cihetle anlayışta mugalataya düşer ve yanılırlar. Bu görüş ve düşünce cidden fâhiş ve hatâlı bir görüştür. Şerîat-ı İslâmiyyeyi yıkmak istiyen zındıkların şiârıdır bu. Bu şiârla yerle-bir edilmek istenmiştir, şerîatın sağlam yapısı. Bu şiârla yok edilmek itenmiştir onun muhkemliği. Halkın bir kısmı da (Kur'ân-ı Kerîm'i tahrif ve tağyir ettiler, kendi re'ylerine göre tefsir ediyorlar) diye ulemâya dil uzatıyor, onlar hakkında ulu-orta söz söylüyor. Böyle diyen kimselerin sözlerini de tahkik etmemiz lâzımdır.»

«Asla uygun hakiki tefsirler, şübhesiz müfessir olan bilgin zevâtın yaptığı Kur'ân tefsirleridir. Fakat, Kur'âni mânânın maksûduna veya medlûlüne müşâbih olan bir takım şeyler de tefsirle birlikte bulunur. Bu takdirde dikkatler bundan ona kayar. Bazı mutasavvıflar aradaki bu müşabehetten dolayı bunu ona kıyas eder ve ona muvafık düşen hükümler istinbat ederler. Bu tarz-ı hareketleriyle sôfiyye, kendi tarîkatlarını asıl nasslara dayamağı düşünmüyor, belki bunun ötesinde temsil ve kıyas yoluyla tasavvufî mânâları anlatmak maksadını güdüyorlar.

«Kur'ân-ı Kerîm'in (أنْ طهر ابيتى) = *«evimi temiz tutunuz»* Âyet-i Celîlesinden Ka'be-i Muazza-

manın ter-temiz tutulması kastolunduğu gibi, insanın hayal gücü buradan, insanda bulunan ve ilâhî şuâın Ka'beye doğduğu gibi füyûzât-ı ilâhiyyenin kendinde feyezan etmesi cihetinden Ka'beye benzeyen kalbe de intikal eder. Yahut Ka'be Allahın evi, kıblegâh olması, kezâ mü'minin kalbi de Allahın arşı, nazargâh-ı ilâhî olması cihetinden bunlar birbirine benzer ve muhayyile Ka'benin temizliği fikrinden kalbin mâ'sivadan temizliği fikrine sıçrar. Sôfiyye de bundan, yâni Ka'benin temiz tutulması gerekçesinden, ilâhî tecellîlere sahne olan kalbin temiz tutulmasını kıyas yoluyla çıkarmış oluyorlar.

Cenâb-ı Hakkın Kitâb-ı Mecîdinde (فاعتبروا يا أولي الأبصار) = «*Ey kalbgözü açık olanlar, ibret alınız*» (1) Âyet-i Celilesiyle insanları teşvik ve terğib ettiği bu ilme (İlm-i İ'tibar) denir. Onu bütün fıkıhçılar ve muhaddisler hemen her ahkâm istinbatında isti'mal etmişlerdir. Bu mânâda bir adam (kıyas nassın medlûlüdür) der de bunu (kıyas, bir hükmü izhar eder, isbat etmez) mânâsına alırsa bu adama karşı hiçbir muâhazede bulunulmaz. Demek oluyor ki bütün bozukluk, mubalâğadan ve haddi tecavüz etmekten doğuyor. Burada Şeyh Tehânevî merhum diyor ki: «Halktan bâzısının, her âyetin zahri var, batnı var sözünü tasni' etmiş olmaları ve bunu bir kaide olarak tasarlamış olmaları doğrusu garib bir kavldir. Elbette her âyetin hem zahri, hem batnı (hem içi, hem dışı) ikisi de bulunacak. Sonra her âyetten istinbat olunan bu nükte ve i'tibârat, şer'î kanunlarla uğraşan bilgin usûlcü ve lügatçi zevata hafî olmadığı gibi, birçok âyetler için mümkün olan bir şey değil-

---

(1) Haşr sûresi, âyet: 2.

dir. Bunun için (Kur'ân-ı Kerîm'in batnı —iç mânâsı— var) iddiası hoşa gitmemektedir. Belki bâtından maksat, usûl âlimlerinin bütün vecih ve delilleriyle yazdıkları, müctehid pâyesine erişen bilginlerin anladığı ince mânâlar, istinbat olunan hakikatlerdir. Sonra unutmamak lâzımdır ki bu bâtınların birçok mertebeleri ve türlü türlü dereceleri vardır. Bunların bâzısını halk anlamaz, fakat mutavassıt bilginler anlar. Bir kısmını yalnız ilimde rusuh kazanmış ulemâ ile müctehidler anlar. Bazılarını da enbiyâ aleyhisselâmdan başka kimseye anlamak müyesser olmaz. Her ilim sahibinin fevkinde herşeyi bilen vardır.»

«Kur'ân ve Sünnetin zâhirlerini inkâr etmek küfürdür. Ancak zâhiri kabul etmek, onu almak ve oradan bâtına geçmek müstesnâ, muhakkıkînin yolu da budur. Meselâ Hadîs-i Şerifte: (لاتدخل الملئكة بيتاً فيه كلب ولاصورة = *«İçinde köpek veya suret bulunan eve melekler girmez»* (2) diye vârid olmuştur. İmdi ehl-i zâhir evde köpek beslemeği hoş görmez ve onu nefretle karşılarlar. Fakat kalblerini sıfat-ı kelbiyeden temizlemeyi düşünmezler, îmânı taşıyorlar ya, nasıl olsa kendileri yakında cennete girecekler, bu kâfi. Kalbi köpeklere has sıfatlardan temizlemeğe ne lüzum var? Ama zâhiri inkâr eden münkirlere gelince; onlar da evde köpek tutmayı mubah addederler ve derler ki Şeyhler, bu Hadîsin mânâ ve maksadını anlamamıştır. Zîrâ Hadîste geçen (beyt) kalb mânâsınadır. Melâike de gayb âlemine ait nurlardır. Köpeğin hakîkatı da insandaki yırtıcılık sıfatı ve vahşî hayvanlara mahsus hallerdir, derler. Bunlar, şerîatı inkâr ettiklerinden dolayı cehennem ateşine yol aç-

(2) Buhari ve Müslim.

mış olurlar. Fakat tahkik ehli ulu kişiler de derler ki; Hadîs-i Şerîfin ifade ettiği mânâ, tamamen zâhir ehlinin anladığı mânâdır. Fakat meleklerin yanında köpekleri mebguz kılan, onlardan nefret ettiren şeyler üzerinde düşünmek de lâzımdır. Bunlar, mazmum olan yırtıcılık sıfatlarıdır, pisliktir, ihtirastır, öfke ve diğer ahlâksızlıklardır. Taştan-topraktan yapılan zâhirî evde köpek beslemek mübah olmazsa, nazargâh-ı ilâhî olan kâlbe köpeklere has sıfatları yerleştirmek nasıl câiz olur?

Halkın bâzısı, kâlbten kâlbe intikal eden bu sırrı ilmî isbat sadedinde Hz. Alî Kerremallâhü vecheh Hadîsiyle istidlâl etmek için büyük bir şey ortaya atıyor ve fazla mubalâğaya kaçıyorlar.. Husûsiyle vahdet-i vücut meselesini bu meseleye sokmak istiyorlar. Tasavvufu savunmak iddiasını taşıyan bu câhil kimseler, Peygamberimiz Efendimiz (S.A.V.) in kendisine hass sırlarını Hz. Alî Kerremahullahü veche'ye tebliğ ettiğini yayıyor ve bu sırrın bugüne kadar kalbden kalbe intikal ede-ede geldiğini söylüyorlar. Şiîler de yine kendi akîdelerinin böyle intikal ettiğine inanır ve itikad ederler. Halbuki Hz. Alî Efendimize, halkın bildiğinden başka Allah Resulü size bir sırr tevdi etti mi, size mahsus bir şey bıraktı mı? diye sorulduktа «hayır» dedi, *«Ancak Kur'ân'da bir anlayış verildi bana, ondan başka bir şey verilmedi»* buyurdu.

MATLUB OLAN KURBİYYET

Şübhesiz Hâlık'ın mahlûkatla ittisalı veya Allah (C.C.)ın kevn ü fesad âlemiyle ittisâli keyfiyyet ölçülerine vurulamaz, bu ittisalde keyfiyet düşünülemez. İster zâtî olsun, ister sıfâtî, O'nun mahlûkuna kurbiyyeti mukarrer bir şey olup, gerçektir, hakîkattır, vâki' bir emirdir. Ve bunda mü'min-kâfir sâlih-fâsık, insan-hayvan, nebat-cemad ve sâir mahlûkat müsâvidir. Bu kurbiyyet, bir tek varlığa da has değildir. Çünkü Allah Teâlâ buyuruyor ki

هو الاول والاخر والظاهر والباطن وهو بكل شیء عليم

de o, âhir de o, zâhir de o, bâtın da o. Herşeyi hakkiyle bilen alîm de o». (1) Hiç şübhe yoktur ki Allah (tenzih ve takdis o'na) ın evvelliği, âhirliği, zâhirliği, bâtınlığı her varlığa her oluşa umûmî, her şeye şâmildir. Diğerlerinin zararına, bir şeye tahsis edilmeksizin ilmi, herşeyi çepe-çevre kuşatmıştır. Her şeyi künh ü hakîkatıyla bilen alîm ancak o'dur. Çünkü o Sübhan, (يعلم مافي السموات والارض) = *«Göklerde ve yerde olanı bilir»* (2). İşte senin (ونحن اقرب اليه من حبل الوريد) = *«Biz ona (insana) şahdamarından daha yakınız.»* (3) Âyet-i Celîlesinde bulduğun kur-

---

(1) Hadid sûresi, âyet: 3.
(2) Tegabün sûresi, âyet: 4.
(3) ق sûresi, âyet: 16.

biyyet ve yakınlık, (وهو معكم اينما كنتم) = *«Nerede olursanız olunuz, O sizinle beraberdir.»* (4) Âyet-i Kerîmesinde gördüğün maiyyet ve beraberlik mü'min-sâlih, kâfir-fâsık herkes için alesseviyye mevcuttur, sâbittir. Diğerlerini sen buna kıyas et. Şimdi Kur'ân-ı Mübîn'in sarâhatıyla kurbiyyetın sıhhatını ve onun vâki' olduğunu itiraf etmek her mü'min için lâzım ve şart-ı zarûrîdir. İster onun künh ü hakîkatı anlaşılmış olsun, ister olmasın. Yalnız bunu anlamak ve bu hakîkatı itiraf etmek kâfî değildir. Ayni zamanda kurbiyyetin mevcudiyetine inanmak ve ona uygun amel etmek de lâzımdır. Ama çalışmasını yalnız anlama cihetine teksif edip aşırı derecede vahdet-i vücûda kâil olanların yaptığı gibi mütemadiyen onun hikmet ve felsefesinde derinleşmek istiyen kimselere gelince, böyle adamların vaziyeti, namazı, dosdoğru kılmanın hakîkatını tam manasıyla bilen, namazın hikmet ve güzelliğine vâkıf olan bununla beraber târiküssalat olarak imrâr-ı hayat eden müslümanın haline benzer. Kezâlik biz, kurbiyyetin bütün inceliklerini ve felsefesini bilsek ve bu felsefî bilgilerimizi önümüze koysak bu bilginin bize hiçbir faydası dokunmaz, bizim için bir kıymet ifade etmez. Çünkü bu kurbiyyet ve maiyyet bilgisini asıl hedefi, vahdet-i vüvût veya vahdet-i şuhûd inanışının asıl gayesi, kâlbte dâimâ Allahın mertebe-i şühûdda bulunması veya kulda ihsân derecesinin husûle gelmesidir. Öyle ki bir insan, işinde ve gücünde hattâ bütün hayat faaliyetlerinde Allahın, kuluna yakın hem de pek yakın olduğuna, her yerde hazır ve nazır bulunduğuna inanır. Sanki Rabbının huzurunda Allahın

---

(4) Hadid sûresi, âyet: 4.

kendisini görücü-gözetleyici olduğuna inanarak o'nun huzurundaymış gibi hareket eder. O, Allahı görmese de Allah onu görüyordur. Allahın onu gördüğünde zaten hiç şübhe yok... Bu vicdan murâkabesi ve bu tefekkür mü'minin kalbinde her an hazır bulunduğu için o kimsenin gönlünde, Allaha isyân etmekten ve gazabını üzerine çekmekten sakınmayı gerekli kılan büyük bir ihtimam meydana gelir. Bu sayede de o kimseye, yapmış olduğu ibâdette, tâatta, Rızây-ı Bâriyi arayışta îmân ve islâmın «El-Kemâl-ül-matlûb» istenen mânevî kıvam diye kabul ettiği «İHSÂN» derecesi hâsıl olmuş olur. Yoksa biz, namaz kılmanın bir farz-ı ayın olduğuna inansak, fazla olarak namazın gerçek felsefe ve ehemmiyetini de bilsek ve fakat hiç namaz kılmasak, namazdan yüz çevirerek nasibsiz oturup dursak, en şiddetli gadaba ve Allahın en kahredici ikabına maruz kalmış olmaz mıyız? Elbette oluruz.

CENNET DE BİZZAT MATLÛB DEĞİLDİR

Maâzallah (Allah korusun), Şeyh Rahimehullah Hz.'nin buyurduğu gibi bir adamın hâşâ Allahın kucağına geçip oturma isteği, arzu edilen kurbiyyet veya kurbiyyet için asıl maksat değildir. Belki bu, tahkîk ehli sôfiyyenin ıstılâhında yüksek bir derecenin unvânı olabilir. O, öyle bir derecedir ki kul, o makamda azîz ve celîl olan Rabbına her şeyden alâkasını keserek teveccüh eder veya Allahın rızâsını taleb eder. Artık bu kimsenin nezdinde cennet bizzat gâye ve matlub olarak kalamaz. Allah (C.C.) ın Kitab-ı Kerîminde (اصحاب الجنة) = *«sağcılar»* diye isimlendirdiği bu insanları bütün ehl-i îmânın fev-

kında bulunan bu sâbikûnu Allah, fazlıyla lütfu kereminin umûmîliğiyle Zât-i Ulûhiyetine yakîn olan mukarrabinden kılacak, onları zâtına has konuklardan yapacak. Vâkıa sûresinin şu âyetlerinde zikredildiği gibi

فأصحاب الميمنة ما أصحاب الميمنة و أصحاب المشئمة ما أصحاب المشئمة

= *«Onlar ki Ashâb-ı meymenedirler, ne bahtiyar insanlardır onlar; Ashâb-ı meş'eme de ne uğursuz ashâb-ı meş'emedir.»* (5) saklı-gizli değildir ki burada kasdedilen ashâb-ı meymene cennet ehlinin hepsi değildir, belki maksat müslüman olan ehl-i cennetin avamıdır. Ama havassın zikri o ilerde gelecektir. İşte (والسابقون السابقون اولئك المقربون) = *«İleri gelenlerse herkesi geçenlerdir. Allaha yakîn olacak mukarrabin de bunlardır.»* (6) Bu âyet-i celileden anlıyoruz ki üçüncü gurubu teşkil eden mukarrabîn, ehl-i cennete fâiktirler.

«Lâkin bunun mânâsı, o insanlar cennetten başka bir yerde konuklanacaklar demek değildir. Muhakkak onlar da cennette konuklanacak ve cennet ehlinden olacaklardır. Ancak onlar taleb ve istek bakımından bunlardan ayrılacaklardır. Zâten cennet ehli de iki nevidir: Cenneti istiyenler, Hakkı istiyenler. Âyette (السابقون) kelimesinin tekrarından anlaşıldı ki bunlar —yani sâbikûn, adı geçen iki taifenin ikisini de geçmişlerdir. Böylece onlar, ehl-i cenneti de sebkat etmiş oluyorlar. İşte bu durum onların cennet ehlinden imtiyâzlı oluşlarının mânâ ve mefhumudur. Bu mânâda tarîkat ehlinin sözleri sarîhtir. Nitekim selef-i sâlihîn, taleb ve istek derecesinin en

(5) Vakıa sûresi, âyet: 8-9.
(6) aynı sûre, âyet: 10.

yükseği, tâlibin Allah (C.C.) dan başka, hiçbir şey taleb etmemesi, ne cennet ümîdinde bulunması, ne de cehennem azâbından endişe duymaması demişlerdir. Unutmamalıdır ki bunun mânâsı cenneti istememek, cennete girmeği arzu etmemek değildir. Belki bu sözün ifade ettiği mefhum, bizâtihî cenneti arzu etmemek demektir. Şâirin dediği gibi (Hicran nediiir, vuslat nediiir? Herşeyin Allah (tenzih ona, tesbih ona) rızâsı için olması gerek. Zira onunla ilgili olmayan bir takım umutlar, ümmiyyeler hep faydasız boş şeylerdir.)

BİR ŞÜBHE

Bu noktada bir şübhe belirmiştir. O da, Hadîs-i Şerîfte (اللهم انى اسألك رضاك وجنتك) = *«Ey Allahım rızânı, bir de cenneti isterim.»* diye vârid olduğunu görüyoruz. Bu peyğamberâne dilek de gösteriyor ki cennet bizâtihi maksûd bir gâyedir. Halbuki yukarıda cennetin bizzat gâye olmadığı tasrih edilmiştir.

«Bu gibi itirazlar sûret-i mahsûsada merduttur. Çünki bu cennet isteği, bir kimsenin, (filâncayı nerde bulabilirim?) sorusuna karşı ona (o adamı filânın bahçesinde bulabilirsin.) demek gibi bir şeydir bu. O vakit bu adam artık o bahçeyi arar, onu bulmaya çalışır. Şimdi bu adama, hiç kimse (bizzat bahçeyi arıyor, gâyesi bahçeyi bulmaktır.) diyemez. Belki bu adamın gayesi aradığı kimseyi bulmaktır, derler. Madem ki aradığı zatı bahçede bulması mümkün, o halde onu bahçede bulmağı aklına kor ve bahçeyi bulmağa gayret eder. Hadîs-i Şerîfte de asıl arzû ve meram böyledir. Bu asıl meram ve maksat, Hadîste Cennetten önce zikredilen Rızâyı Bârîdir. Madem

ki Allahın rızâsını tahsil, cennette kolay olmaktadır. Bunun için cenneti bizzat matlub kılmıştır. Allah Teâlâ (ورضوان من الله اكبر) = *«Allahtan bir rızvan, rızâullah lemhası hepsinden büyüktür.»* buyurmuştur. Bu mevzuda Allah, rızâsını cennetten daha büyük göstermiştir. Bundan da anlıyoruz ki büyük olan, yüce olan ancak Allahın rızâsıdır. Tâ ki bu en büyüğün vesîlesi, vesîlelerin en büyüğü olsun. Nitekim Allah (ولذكر الله اكبر) = *«Allahı zikir en büyüktür.»* buyurmuştur. Bundan da biliyoruz ki Allahı zikretmek, yüce adını yadetmek bir vesîledir. Zaten emrolunan şeylerin hepsiyle amel etmenin gayesi, ancak zikrullahtır.

Öyleyse bütün ibâdet ü tâatta gâye ve matlûb ancak Allah Teâlâ olduğunu bilmek lâzım. Belki gözleri, vuslat gördüğü, visâl telâkkî ettiği şeylerden de çekip çevirmek gerek. Buna göre Allahın râzı olduğu amelleri kasdolunan asıl hedef sayacak ve o amellere büyük himmetler göstererek devam edeceksin. Hatta rızâyı firkatta, ayrılıkta görmüş olsan vuslatın hatırından hazer etmen, sakınman lâzım. Allah için, söyleyen nasıl da güzel söylemiş.

Ben onun visâlini istiyorum, o benim hicrânımı diliyor.

Ben kendi dileğimi, senin isteğine terkediyorum.

Felsefe ile iştiğal edenlerin, matlûbun âğûşunda oturmayı istihdaf eden kurbiyyet, maiyyet ve visâl, felsefesini bırak artık. Zira erbâb-ı dînin nezdinde mevsuk ve matlûb olan ancak gerçek kurbiyyet ve rızâdır. Bunun vesîleleri de îman ve sâlih amellerdir. Kur'ân-ı Kerîm buna şu âyeti celîle ile işâret etmektedir:

ان الذين آمنوا وعملوا الصالحات اولئك هم خير البرية جزاؤهم
عند ربهم جنات عدن تجرى من تحتها الانهار خالدين فيها أبداً
رضى الله عنهم ورضوا عنه = *«Şübhesiz îman edip de sâlih amel işliyenler, evet bunlar mahlûkatın en hatırlısıdırlar. Rabblarının nezdinde görecekleri mükâfat da altından, ırmaklar akan adn cennetleridir. Onlar orada ebedî muhallet kalacaklardır. Allah onlardan râzi, onlar da ondan râzi!..»* (7) Bu âyet-i celîlede Allah (C.C.) Hazretleri bu en ulvî dereceye ve en yüksek menzileye (خير البرية) = *«mahlûkatın hayırlısı»* ismini vermiştir. Tıbkı bunlara (اولئك المقربون) = *«Onlardır mukarrabîn»* buyurduğu gibi. Tıbkı onların mümtaz bağlarını rızâsının alâkası kıldığı gibi. Başka bir yerde Allah o Sübhan, Zâti-i Akdesine takarrüb etmenin yollarını bütün îzah ve tafsilâtıyla takrir etmiştir ki, o îmanla amel-i sâlih arasını cem'etmek ve amel-i sâlihi tamamlayıp zirve-i kemâle çıkarmaktır. Zîrâ zayıf îman, eksik amel müslümanların umûrunda vardır. Şeyh Tehânevî merhum

وما اموالكم ولا اولادكم بالتى تقربكم عندنا زلفى الا من
آمن وعمل صالحا فأولئك لهم جزاء الضعف بما عملوا وهم
فى الغرفات آمنون

= *«Ne mallarınız, ne de evlâtlarınız sizi nezdimize yaklaştıramaz. Ancak îman edip sâlih amel işleyenler başkadır. Onlar, yaptıkları iyiliğe mukabil iki misli mükâfat görürler. Onlar en yüksek makamlarda emni-*

(7) Beyyine sûresi, âyet: 7, 8.

yet içindedirler.» (8) âyetine dayanarak diyor ki:

«İşte bu, Kur'ân-ı Kerîm'den bir âyettir. Allah, bu âyetle çok zengin hazîne-i ilâhiyyesini açmıştır. O hazîne, kurbiyyet hazînesi, kendisine takarrüb hazînesidir. Allah, bu zengin hazînenin örtüsünü açmakla kalmamış, ona ulaşmanın, onu elde etmenin yollarını da göstermiştir. Bununla da kalmıyarak bu yolda insanın düşebileceği hatalardan ve sürçmelerden sakınacak çareleri de beyan etmiştir. Bu mevzûda gîran-bahâ olan şey ancak Allaha takarrübtür. Bu takarrüb, bu yakınlık cesedî, bedenî bir yakınlık, bir takarrüb değildir ki masefelerin kısalması; uzaklıkların azalması istensin. Çünkü bunlar, uzaklık-yakınlık denilen bu mesafeler cismin hassalarından başka birşey değildir. Havassı taklîd eden, yani gerçek şeyhlere ve sôfilere benzemek için özenip-bezenen avam tabakasının hatâsı da böylece tebeyyün etmiş oldu. Halbuki gerçekte onlar câhiller ve ahmaklardır. Evet onlar, ilâhî yakınlığı, cesedî yakınlık zannederler. Onların misâllerinden tebeyyün eden işte budur.

Mutekaddimînde de buna benzer misâller bulursak elbette onları te'vil etmemiz lâzım. Fakat avam tabakası bu gibi sözlerde te'vil yapmazlar da kimi Allahı nehre, kendisini deryaya benzetmeye kalkar; kimi Allahı ırmağa, kendisini damlaya teşbihe cüret eder. Ama biz, bu gibi teşbîhatı, kendilerine itimad edilen bazı sikanın sözlerinde bulduğumuz vakit, onları elbette te'vil ederiz.

---

(8) Sebe' sûresi, âyet: 37.

TEŞBİHİ İNKÂR ETMEK HADDİ TECAVÜZ ETMEKTİR

Esasen teşbihi inkâra kalkmak, haddi aşmak, ölçüyü taşırmak olur. Çünkü teşbih, Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut bulunuyor. Meselâ

الله نور السموات والارض مثل نوره كمشكاة فيها مصباح
المصباح فى زجاجة الزجاجة كأنها كوكب درى يوقد
من شجرة مباركة

= *«Allah, semâvat ve arzın nurudur. Onun nurunun meseli sanki bir mişkât içinde bir mısbah, mısbah bir sırça içinde, sırça sanki bir inci yıldız, bir kevkeb-i dürrî o, mübârek bir ağaçtan tutuşturulur.»* (9) âyeti baştan başa bir teşbihtir. Eğer teşbih mutlak olarak mezmum olsaydı Kur'ân-ı Mübînde nasıl vârid olabilirdi?

Bunu ben söylüyorum. Zira, bazı sert tabiatlı kimselerin çok defa ölçüyü taşırdıklarını görüyorum. Mânânın derinliğini onlar anlayamıyorlar, belki de tamamen zâhiri görüyor ve küfr ü bid'atla fetva veriyorlar. Halbuki Allah Teâlâ (لا تغلوا فى دينكم غير الحق = *«Dininizde haksız ifrata dalmayınız»* (10) buyuruyor. Kur'ân-ı Mübînde nazîrî bulunan bir şeyi mutlak mânâda haram bilmeniz bunun misâlidir.

Madem ki Kur'ân-ı Kerîm'de bu teşbihler ayniyle mevcut öyleyse tenzih bâbında gösterilen bu şiddetin sahih olmadığı ayan-beyan ortaya çıkıyor de-

---

(9) Nur sûresi, âyet: 35.

(10) Maide sûresi, âyet: 77.

mektir. Tenzih hususunda ileri sürülen bu şiddet, teşbîhi külliyen tahrim etmektedir.

«Yalnız şu kadar var ki, vech-i şebehin açıklanması da lâzımdır. Teşbih esasen bir hususta, bir sıfatta iki şeyin birleşmesi demektir. Meselâ; yüz, ay'a benzetildiği zaman bunun mânâsı şu demektir. Yüz'ün ve ay'ın ikisinin birden muttasıf olduğu (güzellik-parlaklık) sıfatı var ya, işte bu sıfat, bu güzellik ve parlaklık yüzü ay'a şebih kılıyor, demektir. Yoksa buradaki teşbîhin mânâsı, yüzün büyüklüğü ve genişliği, ay'ın büyüklüğü ve genişliğine benzer mânâsına gelmez. Veya ay, insan yüzü gibi iki gözü, iki kulağı, yanak ve burnu havîdir, aynen yüzün sûretidir, demek de değildir. Veya ay'ın eli ve ayağı yoktur, kezâ bu adam da el ve ayağa sâhib değildir, öyle ise ikisinin arasındaki müşâbehet bu husustadır demek mânâsına hiç gelmez.»

«Binâenaleyh, Allah (C.C.)'ın Kur'ânda bizlere arzettiği teşbihin mânâsı ancak nûrun kemâlinde bunlar birbirine benziyor demektir. Her ne kadar ki kemâlin ikisinin de birbirine müsâvî olmadıkları ve aynı derecede bulunmadıkları «Küllî Müşekkik» in bütün üyelerinin birbirine müsâvî olmadığı gibi apaçık ise de, bunların her birine bir vasıf ayrılmayacak bir şekilde bağlanır. Meselâ; ziyâdaki şiddet gibi, kezâ müşebbeh bih'in müşebbehten daha tam ve daha kâmil olmaması, bil'akis müşebbehin daha açık, daha vâzıh ve daha tanınmış olması da lâzım. İşte böyle hakîkat ehli bir zâtın sözlerinde Allah (C.C.) ı nehre teşbih etmesi kendisini denize, deryaya teşbih etmesi gibi benzetmeler vârid olursa bu teşbîhin husûsî bir hal içinde cereyan etmiş olması iktiza eder.

Mağribi'nin dediği gibi (Denizden çeşitli dalgalar çıkıyor, yükseliyor. Acaba rengi olmayan deniz-

den bu rengâ-renk dalgalar nasıl meydana geliyor, nasıl yükseliyor?)

«Halk işi o kadar ileri götürdü ki, çoğu hiçbir şey öğrenmedikleri ve Kur'ân-ı Mübînden bir cüz bile doğru dürüst okuyamadıkları halde mütemadiyen bu ve emsâli beyitleri okur ve bunlarla kendilerinin vecd içinde ğaşyolduklarını göstermek isterler. Halbuki bu beytin ifade ettiği mânâyı anlamaktan âcizdirler. Anlamış olsalar bile, onların anlayışları şu olurdu: (Allah genişledi. Biz ondan huruc ettik.) Bu anlayışlarıyla onlar din ve diyânetlerini hüsrâna uğratmış olurlar. Öyleyse onların bulunduğu meclislerde böyle beyitleri okumağa cevaz yoktur.»

Bu söylenenlerin hepsi, câhil sofulara; lügâvî ve zâhirî mânâlardaki apaçık sapkınlıklarıyla ve bir takım teşbihleriyle kuru bir isimden başka tasavvufî hal ve bilgiden hiçbir şeye mâlik olamıyan câhillere bunlar, ölüm darbesidir.

Bu yazılanlar ve söylenenler, onlara bir tenbihtir, îkazdır.

Anladıkları ve işaret ettikleri şeylerden kendilerini bir zecrdir. Kurbiyet ve yakınlığın kendilerinin zu'mettiği gibi deryâda, katrada olmadığını kendilerine öğretmek, anlatmaktır. Çünkü bu gibi kelime ve tabirleri lügat manalarına hamletmek cidden fâhiş hatâdır.

«Belki âyet-i celîlede zikredilen kurbiyyetten maksat rızâdır. Yânî bu rızâ, Allah (C.C.) ın kulundan hoşnut ve râzı olmasıdır. Hem kurbiyyet derece derecedir. Birisi herşey için Allahla beraber bulunan kurb-i ilmîdir. Bunun için Allah Teâlâ

ونحن أقرب اليه منكم ولكن لا تبصرون = *«Biz ona sizden*

daha yakınız, fakat siz görmüyorsunuz.» (11) veya (ونحن أقرب اليه من حبل الوريد) = *«Biz ona şahdamarından daha yakınız buyurur.»* Diğeri de kurb-i rızâdır. Herkese değil, bâzı insanlara hasıl olur bu. Zikri geçen âyette maksut olan da bu kurb-i rızâ dediğimiz yakınlıktır. Yoksa kurb-i ilmî değildir. Zîra Kurb-i ilmî mü'minlere, sâlihlere hâss bir kurbiyyet değildir.»

«Muhakkak ki bu kurb-i rızâ bitmez-tükenmez zengin bir hazînedir. Fakat ne yazık ki, bırakın onun kıymet ve fazîletini bilmiyen dünya ehlini, din ehlinin çoğu da onu bir gâye bir maksût olarak hesaba katmıyor.»

RIZÂYI KAZANMANIN YOLU

Vaktâ ki, bizim elde edilmesini istediğimiz ve itşiyak duyduğumuz kurbiyyet, kurb-i ilmi olmayıp Cenâb-ı Hakkın hoşnut ve rızâsı demek olan kurb-i rıza olduğu tebeyyün etti. O halde büyük bir dikkat ve itina ile Allah (C.C.)'ın Kur'ân-ı Kerîm'inde bize gösterdiği yola girmemiz ve bu yolun usûllerine kulak vermemiz icap eder.

«Allah bu yolu bize, yukarda meâli geçen (وما أموالكم ولا اولادكم) yet-i celîlesiyle haber vermektedir ki insanların büyük bir iştiyak duyduğu ve çok çok temenni ettiği mal ve evlâd takarrübün vesîlesi, kurbiyyetin ipucu değildir. Belki takarrübün ve yakınlığın yegâne vesîlesi îman ve amel-i sâlihtir. Îman ve amel-i sâlihin de öyle gelişi güzel derecelerinin değil, ancak tam ve kâmil derecesinin matlûp

---

(11) Vakıa sûresi, âyet: 85.

ve maksût olduğu da unutulmamalıdır. Zîra eksik amel nâkıs ibâdet müslümanların hepsinde vardır. Bu, beğenilecek, öğünülecek bir şey değildir. Bu eksiklikler, memnun olunacak ve hoşnut kalınacak nâiliyyet de değildir. Bir şey ki rızaya ve memnuniyete değmiyor, külliyen takdir edilip beğenilmiyor, o halde bunlar nasıl olur da rızâ ve istihsâna vesîle olabilir?»

«Bunun mânâsı, Kur'ân'ın iyice incelenmesinden çıkan neticeye göre matlûb olan kurbiyyet diye tarif ettiğimiz, ve Allah (tenzih O'na, tesbih O'na) ın Kitâb-ı Mecîdinde (أولئك المقربون) kavliyle değer verdiği, insaniyyet için en yüksek kadr ü menzile diye tabir ettiği şey îmanın kemâlinden amelin tamamından başka değildir. Yahut başka bir deyişle bu ancak dînin kemâlidir. Bu sebeple tasavvufa yukarlarda (علم الاحسان) ihsan ilmi dediğimiz gibi (علم القرب) kurbiyyet ilmi, yakınlık bilgisi desek de bir beis yoktur. Belki üzerine toz konmamış en doğru isim de budur. Zîra islâm tasavvufu bir mefkûre olan dînî kemâl ve ihsândan ibarettir. Tasavvuf bu dînî kemâlden, bu mânevî kıvamdan (القرب = metafizik yakınlık) diye bahseder, fakat esasta o, dînin tâ kendisidir. Yânî kemâl derecesine ulaşan amel-i sâlihin tam kıvamında olan îmanla bir arada bulunması demektir.

KEMÂL DERECESİNİN ÜÇ UNSURU

Şüphesiz îman ve amel-i sâlihin kemâli şu üç şeye mütevakkıftır.

1 — İlim,

2 — Birbirine bağlı sürekli amel,
3 — Hal.

Din de bu üç unsuru, bu üç cüzü ihtiva etmektedir. İlim olmamış olsaydı, ilâhî hükümler bilinemezdi. Amel olmamış olsaydı bu ilâhî hükümleri bilmenin bir kıymeti olmazdı. Amel bulunmuş olsa bile dış görünüşü ile kâfi sayılırdı. Zîra biraz düşündükten ve tefekkür ettikten sonra onun faydasız olduğunu görecektir. Çünkü bu türlü amellerde ibâdetin rûhu olan ihlâs ve istikamet umulmaz. Halden kasdedilen mânâ ise bir «meleke» dir. Bunun misâli bir adam, diğer bir şahsı çok sever; yedirir, içirir ona hizmet etmekten zevk duyar. Bütün bunlar adamın amelidir, işidir. Ama onun için ıztırab çeker, onun için çırpınırsa bu da onun hâlidir, yaşayışıdır.

«Halden ârî olan yânî bizzat yaşanmıyan bir amel sâbit kalamaz, istikrar bulamaz. Amel, hal ile bulunduğu zaman sağlamlık ve devamlılık kazanır. Namaz kılan, oruç tutan bir adam gibi ki eğer bu adam hal sahibi değilse, bütün bu amelleri meşakkatle, nefsini zorlıyarak yapar, devamlı olarak nefsiyle pençeleşmek zorunda kalır. İbâdetlerden birini vaktinden fevt etmiş olsa aldırmaz, bir çok fevt ettiği, geçirdiği ibâdetlere esef etmez. Ama ikinci halde ise o adam ne zaman bir amel fevt etse, hayat zindan olur başına, yaşayışı gam ve kederle dolar. İşte bu ikinci adam hal sahibidir. Bu tarz-ı hareket de onun hâlidir.»

Bu mânâyı şu şiir ne güzel ifade eder:

(Sâlikin gönül bahçesinden — değil bir gül — değersiz bir çöp veya hakîr bir sap eksilse onun kıyâmeti kopmuş demektir.)

Velev ki hâlin bu türlüsünü yapmak vâcib olmasın. Zîra bir adamın işinde ihlâs bulundu mu bu ihlâs güçlükle meydana gelmiş olsa bile Allah indinde kişinin ameli makbuldür. Ve amelinde boşa gitmek, hebaya gitmek olmaz. Ancak bu durum, tehlikeli bir durumdur. Şöyle ki: Eğer sâlikin kalbi yüceliğe meyyal, ulvîliği arzulayıcı olmazsa o zaman bu kimsenin sülûku teminatlı olmaz. Hiç kimse onun bu yolda ne zaman nerede sürçeceğini, nerede kesileceğini, işinin sonunun nereye varacağını bilemez. Bunun için yine hâlin bulunması icabeder. Şâir bu mânâda diyor ki:

(Ey sevgilim, bana, ârif olan meczupların yolunu göster. Zîra ben zühd yolunu uzun ve yorucu buluyorum.)

Muhakkak ki uzaklık ve uzunluğun mânâsı amelin bulunup hâlin bulunmamasıdır. Evet böyleyken de bu yollar kat edilir, mesafeler aşılır, fakat bu vaziyette mesafeleri katetmek hiç de kolay olmaz. İnsan bu yolda yorgunluk ve sıkıntı ile karşı karşıya kalır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî bunu te'yid ederek diyor ki:

(Sözü bırak, hâl adamı ol artık) sonra kâmil bir insan için lüzumlu olan tevazu ve inkıyâdın usûlünü tenbih ederek buyurur ki: (Bu hâl okumakla, çalışmakla elde edilemez. Belki suhbetle meydana gelir. Çünkü o bir melekedir. Meleke ise ancak suhbetle doğar ve gelişir. Bir kimse güzel yazı yazma usullerinden bahseden kitabı eline alarak yazma temrinleri yapsa, güzel yazı yazan bir hattatın maiyyetinde kazanılan meleke kadar kuvvetli bir meleke elde edemez. Bâtın keyfiyeti için de durum aynıdır. Suhbetsiz bu hâli iktisab etmek kolay değildir.)

İLİM, AMEL, HÂL

İlim, amel, hâl... Evet bu üç şeye ne kadar muhtacız. Din de budur. Zaten!..

الم يأن للذين آمنوا أن تخشع قلوبهم لذكر الله وما نزل من الحق

= *«Mü'minlerin, Allahı yâdetmekten kalblerinin huşu' duyacağı an gelmedi mi henüz?»* (12) Âyeti kerîmesi mevzu bahsimiz olan bu hâlin talîmini mutazammındır.

Öyleyse bütün sür'atimizle bu cihete koşmamız lâzım. Tâ ki fetret vakti gelip çattığı, imtihan vakti gelip geçtiği için kalbimize kasvet çöküp gönlümüz katılaşmasın. Kur'ân-ı Kerîm'in, bu hâlin kazanılması hususunda ne kadar ısrarla durduğu bu âyet-i celîleden anlaşılmış oluyor.

Hz. Âişe (Allah ondan razı olsun) vâlidemizin (O'nun ahlâkı Kur'ândı) diye işâret buyurduğu hâl, işte budur. Yânî Kur'ân, Peygamberin nezdinde o kadar tabiî bir şey olmuştu ki, külfetsiz, tekellüfsüz ona uyar, onu yaşardı. Sevdiğini Allah sevdiği için severdi. Hâli bu olan bir zâtın, ric'attan ne korkusu olacak, tevakkuftan ne telâş duyacak. Belki o öne geçmede, ileri gitmede, devam edip gidecektir. Zîra onun kalbi her an teşvik edici bir sâik taşıyor demektir. Sonra bu sıfatın bereketiyle muhibb (sevici) iken mahbûb (sevilen) de oluverir, belki de bâzı zaman o kimsenin hâli, Allah Resûlü seyyidimiz, efendimiz (S.A.V.) in Hz. Alî (Allah ondan râzı olsun) için şu kavliyle (اللهم أدر الحق حيث دار) = *«Yâ Rabbî, hakkı lâyık olduğu yere döndür!..)* zikrettiği hâlin tıpa-tıp aynısı olur.

---

(12) Hadid sûresi, âyet: 16.

Biz bu işi bize zâhir olan hususlarda imkânsız belki de tamamen ters-yüz edilmiş görüyoruz. Fakat unutmamalı ki herşey Azîz ü Muktedir olan Allahın kudretindedir. O, ma'kûs olan işleri sevdiklerinin tarafına doğru değiştirmeğe kâdirdir.

«Meselâ iki kişi çalışırken kavgaya tutuşsalar ve orada biraz önce zikrettiğimiz tarzda sevilen bir adam bulunsa ve bu adam taraflardan birine yardım etse, bununla beraber yardımcı olmak istediği taraf da haksız olsa Allah hemen hakkı kendine doğru çevirir de bu adam da hatâsını anlar, derhal tevbe eder. Taraflar da böylece reylerinin değişmesine mecbur olmazlar.»

KURBİYYET DÎNÎ KEMÂLİN ADIDIR

Bu izahlardan iyice anlaşıldı ve kafalara yerleşti ki kurbiyyet ve yakınlık dediğimiz derecede, îmân-ı kâmil, amel-i sâlih veya sadece dînin zirve-i kemâlidir. Bilhassa bu kurbiyyet bir kimsede tabiî bir hâl alır; ibâdet, dînî hayatın ve bu hayatın icaplarından olan ahkâmın tabiî bir neticesi olmaya kadar varır, bununla da kalmıyarak kişi çeşitli hayat hâdiselerinden ancak Allah ve Resûlünün sevdiği ve hoşnut olduğu şeyleri sever ve râzı olursa mizâcından ve hevâsından o sâik çekilir gider. Binaenaleyh dinden ric'at ve halden hâle geçme korkusu yoktur. Aynı zamanda mânevî terakkîde, dînî ilerlemede gerileme, duraklama tehlikesi de olmaz. Bil'akis sâlik bu yolda birbiriyle müteselsilen irtibatlı olan yükseliş ve ilerlemelerle derecesinde artış gözetliyecek ve bu talebi aşk hâline getirecektir. Öyle ki dînî hayatın ferdî ve ictimaî derecelerinden herhangi biriyle yetinmiyecektir. Nefs-i insâniyye, nasıl cibillî ve nefsânî olan

isteklere doymak bilmez, maddî terakkî ve yükselişlerde muayyen bir noktada yerinde saymayı kâfi görmezse, insanoğlu mânevî menzillerde de böyledir. Gözü her an ilerde, bulunduğu makamın daimâ fevkinde olacaktır. Bütün bu olup bitenden sonra Allaha vüsûl derecelerinde ne son bir gâye, ne de son bir hudut bulacaksın. Çünkü o ummânın sahili yoktur. Ârif bir şâir bu mânâyı ne güzel ifade etmiştir:

(Ey kardeşim ey aşk yolcusu, bil ki ulvî derecelerin, rûhanî menzillerin nihâyeti yokur. Ulaştığın her makâmın, her derecenin fevkinde bir başka makam bir başka menzile bulacaksın!..)

Öyleyse, ilmin, amelin ve hâlin arasını cem'etmek, büyük bir mânâ zenginliği olan kurbiyyet ve rızâ için biricik vesîledir. Zîra zenginliğin ve servet bolluğunun hedefi, nefsi rahata, dünyevî ferâha kavuşturmaktır. Ve hangi şey, insan için mahbûb-ı hakîkînin hoşnut ve rızâsından daha çok vicdan huzûru vericidir? Ve sen lezzeti ve mânevî neşveyi dostun ve sevgilinin yakınlığında ve onun rızâsında bulursun ki onun rızâsı ve kurbiyyeti nikmetleri ni'mete, zorlukları rahata çevirir.

Şâir bu mânâyı şöyle ifade ediyor:

(Senin bana karşı gösterdiğin hışım, kalbim için bir nimettir. Yaralı kalbim senin yoluna fedâ olsun!..)

Başka bir şâirin dediği gibi insan, bu uğurda canını vermekten, nefsini bu yola koymaktan geri kalmaz:

(Senin kılıcının maktûlü olmak düşmanın hazzettiği şeylerden değildir. Mahbûbun kılıcı kessin diye Allah, âşıkları tekrar diriltti.)

Yakınları, Mecnûnu, mukaddes Kâ'beye götürdüler ve «Allaha yalvar da Leylânın yoluna tutul-

duğun kara sevdâdan, seni kurtarsın» dediler. Mecnûn, Allaha «Leylâya karşı olan aşkımı artır Yâ Rabbî» diye niyâz etti. Nihâyet bir kadına karşı gösterilen sevgide durum bu olursa Allah mahabbetiyle yanan kalblerin vaziyeti ne olur, siz tasavvur buyurun. Allah mahabbeti bu, ne zannediyorsunuz!..

KULLUK ve UBÛDİYYET

Bu tabiî ve aşkî hâlete, îman ve ameldeki bu kemâle şeriat ıstılahında «Kulluk ve Ubudiyyet» denir. Kulluk ve ubûdiyyet insanın, çekinmeden, tereddüt göstermeden Allahın ve Resûlünün her emrine sımsıkı sarılması ve kendi rızâ ve meserretini Allah ve Resûlünün hoşnut ve rızâsında görmesi ve buna inanmasıdır.

«Ahkâm-ı Şer'iyye nazarında bizim durumumuz, âşıkın mâşûku yanındaki durumu ve kölenin efendisi yanındaki durumu gibi olması icab eder. Hikâye ederler ki: Birgün adamın biri bir köle satın almış ve ismini sormuş; köle, ne korsan adım odur, demiş. Ağa, yiyeceklerden neyi seversin diye sormuş, köle, ne verirsen onu severim, onu yerim diye cevap vermiş. Ağa yine neler giymeyi arzu ettiğini sormuş, ne giydirirsen onu giyerim cevabını vermiş.»

İmdi kulluğun hakîkatı, insanın kendi hevâ ve heveslerini, kendi rızâ ve hoşnutluğunu Mevlâsının emri ve rızâsı yolunda mahvetmesi demektir. Madem ki bu, mecâzî mânâdaki kulluğun muktezasıdır, öyleyse:

«Allahla bizim aramızdaki alâka ancak ubûdiyyet alâkası olmasın mı? Belki biz, derince düşünürsek Allaha karşı beslediğimiz alâkanın ancak ve ancak hakikî kulluk ve abdiyyet alâkası olduğunu gö-

rürüz. Çünkü insanın, kendi gibi bir insana kulluk yapmaktan kurtulması ve insanca hürriyetine kavuşması mümkündür de, insanın Allah sübhânehû ve Teâlâ Hazretlerine kulluk yapmaktan kurtulması mümkün değildir. Kurtulmak şöyle dursun ubûdiyyet âdetâ insan için zarûri bir şeydir. Gerçek hürriyet de bu ubûdiyyet rûhunda tütmektedir. Biz, insan oldukça kulluktan ebedî olarak kurtulmağa kaadir olamayız. Biz, kul olarak bâkî kalmaz —Allah korusun— kulluktan çıkarsak o zaman, Allah da ilâh olmakta bâkî kalmayacak demektir. Kulluktan çıkma tehlikesinden bizleri Allah korusun!... Âmin!..»

Esasen insanın yaradılışının gâyesi, Cenâb-ı Hakkın Kur'ân-ı Mübîninde(وماخلقت الجن والانس الا ليعبدون = «*Ben ins ve cinni beni tanısınlar, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*» (13) buyurduğu gibi, ancak kulluk ve ubûdiyyettir.

«Şimdi anladık ki insanın, dünyada elde etmek için çırpındığı yegâne gâye kulluk hâleti, ubûdiyyette mahviyet ve teslimiyyettir. Yani: İnsan, ilâhi emir ve yasaklara sımsıkı sarılmak ve kullukta kusur etmemek için bu dünya evine gönderilmiştir. Bu emir ve yasaklara imtisâli tekmil ederse kulluk derecesini ihrâz edecektir. Çünkü insan bu vücutta, bu varlık pazarında rûhun varlığını ortaya koymazsa ruh, mücerret ruh olması dolayısiyle rükû' - sücûd, kıyâm - kuûd yapmağa muktedir olamaz.»

Emirler ve yasaklar çok defa fiil ve amellere muttasıl olur, onlarla ilgili bulunur. İster bu ameller ıstılâhî mânâda ibâdetler olsun, ister muâmelât ve âdâb-ı muâşeret kaideleri olsun, ister ahlâk kanun-

---

(13) Zariyet sûresi, âyet: 56.

ları olsun. Bu saydıklarımızın hepsinin yerine getirilmesi ve ikmâli, kulluk borcu ve ubûdiyyet vazifesidir. Bunun için kulluğun zirve-i kemâle çıkması elbette bu husûsî ibâdetlere mütevakkıftır. Bu da nefisler ve cisimler âlemi olan bu dünyada insanın zuhûra gelmesine bağlıdır. Binaenaleyh, emir ve yasakların gizli sırlarını ve bunlarda meknûz olan maslahatın künhünü arayıp sormağa kul olmamız hasebiyle hakkımız yoktur. Öyleyse bunu araştırmağa özenmek de yersizdir. Belki bize lüzumlu olan şey, bizim için sâdır olan emirleri harfiyyen kabul etmek ve bu emirleri gecikmeden, tereddüt göstermeden yerli yerinde edâ etmektir. Sâde bu kadarcık değil, bu emir ve yasaklarda bizim için bir takım hikmet ve maslahatların mevcudiyetine de inanmak gerektir.

«Bana kalırsa ben diyorum ki, bu semâvî emir ve yasakların maslahatımıza uygun olmadığını görsek bile, en küçük bir gecikme göstermemiz ve tereddüd izhar etmemiz doğru bir hareket olmaz. Çünkü bizler zâten kul ve köleyiz. Belki bizim niyetimizin burada yeri bile yoktur. Bizim için bu buyruklar ve yasaklar birer maslahattır, çünkü biz, hiçbir şey değiliz. Şâirin bu mânâda ifade ettiği gibi:

(Şarabın safından, bulanığından sana ne. Sana ancak sükût ve teslimiyyet düşer. Kerîm olan sâkînin kadehimize her döktüğü şey, onun fazlından ve keremindendir. Bu fazl ve kereme karşı dilimiz medyûn-i şükrân olmalı, lütfunu itiraf etmelidir. Bunların sebeb ve faydaları üzerinde durmak hoş olmaz.)

Vahdet-i Vücût mesleğinde emrin hakîkatından maksat kulluk ve ubûdiyyetin kemâli ve bu kulluğu yaşamadır, yânî hâldir. Bu kulluk ve hal ise sırf dünyayı ve nefsânî arzuları Allahın rızâsı ve Rab-

banî hükümleri önünde mahvetmekle değil, belki insanın bizâtihî nefsinin ve fânî varlığının kaybolmasına, aradan çıkmasına bu hâlin galebe etmesidir. Hakk (Tenzih O'na, tesbih O'na)ın huzûrunda Allahın bütün mahlûkatı muzmahil olmalıdır. İnsan bunları görmemeli ve bunların varlığını hissetmemelidir.»

«Bu fennin erbabı bahsettiğimiz bu keyfiyete (vahdet-i vücût) derler. Bu, bayağı halk tabakalarının söylediği (ben ilâh'ım, sen de ilâhsın, bu mihrablar, bu duvarlar hep ilâhtır) şeklinde anladıkları şeyler mânâsına gelmez. Bu sözler, onların ağzından çıkan birer günah-ı kebâirdir. Halkın bâzısı da yine «Allahtan başka asla mevcut yoktur.» itikadında bulunur. Bu da pek sarîh bir hatâdır. Kat'iyyetle söylemek lâzımdır ki bu hükümler Kur'âna ve Hadîs-i Şerîfe münafîdir Bunlara tabantabana zıttır. Allah (C.C.) Kitâb-ı Mecîdinde

الله خالق كل شئ وهو على كل شئ وكيل

= *«Allah, o halik herşeyin yaratıcısıdır. O herşey üzerine bir vekîl bulunuyor.»* (14) buyurmaktadır.» Demek ki Allahın yarattığı başka mahlûklar mevcut ve Allah onların vekîlidir. Şu halde onların varlığını inkâr, bu sarîh hükme münafîdir.

«Hakîkat şu ki bu mesele bir kaal işi değil, hâl işidir. Bir yaşayıştır. Bu hâl ise, Sübhân olan Allahın yüce Zâtinin göz önünde bulunmasıdır. Bu takdirde o adam ne kendi varlığını hisseder, ne de diğer varlıkların mevcudiyetini idrâk eder. Bu adam sanki varlık elbisesini soyunmuş, ridây-ı mahviyyette mah-

---

(14) Zümer sûresi, âyet: 62.

volmuş, yok olmuş gibidir. Meselâ bir adam bir kuruntuya dalsa, başka hayal ve kuruntulara karşı yabancı kalır. Onlara iltifat etmez olur. Hattâ o zaman kendisine seslenenleri bile duymaz. Belki zaman zaman kendi hayal dünyasında kaybolur gider. O kadar ki biri gelip tepesine dikilse ve bağırsa haberi olmaz. Veya bir başkası yanına sokulsa çığlığını duymaz, yanına gelenin kim olduğunun farkına bile varmaz. Çünkü o kendi dünyasıyla meşgul. İşte kendi vecd ve istiğrakı içinde pûyan olan bu adam için (Filâna ait işden başka mevcut yoktur.) demek mümkündür.

KURB-İ NEVÂFİL

Vahdet-i Vücût veya vahdet-i şühûd, fanîlik, kurbiyyet, visâl gibi tabirlerin hepsinin tasavvuf ıstılahları içinde mevcut olduğunu bilirsin. Bunlara şerîat ıstılahında (abdiyyet-kulluk) ismi verilir ki sôfiyyenin meşhur Hadîs-i Şerîfe ittibâan «Kurb-i Nevâfil» ve «Kurb-i Ferâiz» tabir ettikleri ve buna benzer unvanlar verdikleri şeylerdir. Tafsîlâtı da aşağıda izah edildiği şekildedir. Her ne zaman kul, riyâzat ve mücâhedeye döşenirse bayağı ve mezmum olan sıfatlar ondan gitmekle kalmaz, şehvet ve gazabı celbeden unsurlar ve bunların sebepleri de yok olur. Ve nefiste, Allahın râzı olduğu şeylere karşı sevgi melekesi, râzı olmadığı mekrûhâta karşı buğz etme melekesi doğar. Ve bu melekeler gittikçe rüsuh bulur, sağlamlaşır. Bu melekeler sebebiyle, bu yoldan gidilerek kuldan hep güzel ameller ve beğenilen işler külfetsiz ve zahmetsiz südur etmeğe başlar. Çirkin işler, mezmum fiiller yavaş yavaş yok olur. Bu melekeleri iktisab edenlerin misâli Hadîs-i Şerîfte vârid olmuştur.

فاذا أحببته كنت سمعه الذى يسمع به وبصره الذى يبصر به
ويده التى يبطش بها ورجله التى يمشى بها

= *«Ben o kulumu sevdiğim zaman onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. O kul, benimle işitir, benimle görür, benimle tutar, benimle yürür.»* (15)

Böyle olunca da Rabbinin rızâsına muhalif olan şeylere kulak vermez, onları işitmez, onun rızâsına muvafık olmayan şeyleri görmez, onlara nazar etmez. Rabbının emri hilâfına ellerini ve ayaklarını hareket ettirmez. Belki duyduğu, gördüğü veya işlediği herşey Allahın rızâsına tabi olur, onun emrine muvafık bulunur. Öyleyse o kimsenin iş gören, çalışan her âzâsı, el-ayak, göz-kulak gibi bütün uzvu kendi nefsi için değil, Allah için işlemiş, Allah için çalışmış olur.

Fakat görünüşte bunun mânâsı aklen ve şer'an muhaldir. Vaktâki o kimsenin bütün âzây-ı cevarihinden sudûr eden fiiller, Sübhan olan Allahın rızâsına tâbi ve ona muvafık olarak tezâhür etmiştir. Böyle olunca da tenzih şânına mahsus olan Allah kendi Yüce zâtinden sanki gözü-kulağı, eli-ayağı varmış gibi bahsetmiş bulunuyor.

Madem ki bu yüce menzilenin elde edilmesi, kazanılması nâfile ibadetlerin çok yapılmasına bağlıdır, mücahede ve riyâzat da yine nâfilelerin çokluğuna muhtaçtır. İster bu nâfile ibâdet namaz ve oruç olsun. İster murâkabeye koyulmak olsun, ister şehveti azaltmak gibi başka şekillerde tezâhür etsin, nâfileye devam etmek lâzım. Sôfiyye yukarıdaki Hadîs-i Şerîfe uyarak bu mertebeye KURB-İ NEVÂFİL (nâ-

---

(15) Buhârî

file ibâdetlerle kurbiyyet) mertebesi demiştir. Vaktâ ki nâfile ibâdetlere devamla insandaki çirkin fiiller, bayağı sıfatlar yok oluyor, sôfiyye ayrıca bu mertebeye «Fenâussıfat mertebesi» dahi demişlerdir.

KURB-I FERÂİZ

Kurb-ı ferâiz —farzlarla Allaha yaklaşma— derecesi, biraz önce mevzûubahis ettiğimiz nevâfil derecesinden daha yüksektir. Kurb-ı ferâiz derecesinden maksat kulun vücûdunun muzmahil olması, onun fânî varlığının aradan çıkmasıdır. Tâki insan, Allahın kudreti ve iradesi önünde kendi beşerî kudret ve iradesini bir şey olarak görmesin!.. Âriyet olan kendi kudret ve iradesinden medet ummasın!.. Ef'âl ve a'mâlde Sübhân olan Allahın âleti hâline tehavvül etsin; dâimâ kendi ef'âl ve hareketinde Hakk Sübhânehû Hazretlerinin te'sirini tasavvur etsin. Bu, birinci dereceden şüphesiz daha yüksek bir derece, daha ulvî menziledir. Çünkü birinci derece —fenâussıfat menzilesi— bir takım mezmum şeylerin ve ahlâk-ı rezîlenin fenâsını hedef tutuyor. Ve fakat irade ve ihtiyarın fenâsını gözetmiyordu. Halbuki bu menzile irade ve ihtiyarın da fenâsını ihtiva etmektedir. Öyleyse bu derece kurb-ı nevâfil derecesinden daha yüksektir.

Hadîs-i Kudsîde de zâten, farzlarla tekarrübün nâfilelerle takarrübten efdal olduğuna delâlet vardır. Bundan dolayı bu Hadîs-i Kudsînin birinci kısmını

وماتقرب الى عبدى بشئ أحب الى مما افترضته عليه

= «*Kulum bana üzerine farz kıldığım şeylerden da-*

ha sevgili bir şeyle yaklaşmadı.» (16) Hadîste böyle zikredilince sôfiyye de Hadîs-i Kudsîye muvafık olması için farzlarla takarrüb mertebesine (kurb-ı feräiz) ismini vermiştir. Şöyle ki sâlik kudret ve ihtiyâr gibi zâtî sıfatlarda gözü kalmadığı cihetle sôfiler bu mertebeye fenâüzzât (varlığın fâni olma keyfiyeti) ismini verirler. Bu mertebede kulun hem zâti, hem de sıfatı fânîdir. Kurb-i nevâfilde kul fâil, Hakk vasıta; Kurb-i ferâizde Hakk fâil, kul vâsıtadır.

DÜA ve TEVFÎZ-I UMÛR ETME

Buraya kadar verdiğimiz bütün îzâhâtın hülâsası «kulluk» ve ubûdiyyetir. Kulluğun mânâsı, zât ve ve sıfatlarımızdan herhangi bir şeye mâlik olmadığımızı anlamaktır. Esasen herşey onun mülküdür, her varlık onun kahr ü galebesindedir. Biz de ancak onun kullarıyız. Zâhir plânında tefvîzla düâ arasında bir teâruz, bir çatışma görülse de yapılan kulluk ve ubûdiyyetin isimlerinden biri de TEFVÎZ (her işi Allaha havale etme) dir. Fakat ben sana bedîî bir nükteyi ihtiva eden bu meselenin hakikâtını hâfızana en uygun şekilde nakşetmen için zikredeceğim.

Tefvîzin mânâsı, Allaha düâ ve niyâzda bulunmamak ve onun herkese açık olan lütuf kapusundan bir şey istememek mânâsına gelmez. Belki ondan matlub olan şey, sâilin nefsinin zengin olmasıdır. Hattâ sâil, muradına nâil olmazsa yine ıztıraba düşmez, sızlanmaz, belki de rûhan mutmain olur. Zîra iş, eğer benim dediğim gibi olmasaydı kul, düâ ile, niyâz ile emrolunmazdı. Ancak sâlik, aklında devamlı olarak tutmak mecburiyetindedir ki istek ve

(16) Buhârî

niyâzda bulunduktan sonra düâ ve yakarışı rûy-i kabul görmediği zaman yine de Allahtan râzı olacak ve bütün kalbiyle itminan içinde bulunacaktır. Bu mesele çok müşkül bir meseledir. Ve birçok fazîlet erbabı büyüğe bunun halli zor gelmiştir. Bu büyükler tefvîz-ı ümûrla düâ arasını cemetme nasıl mümkün olur? demişler ve bunu müsteb'at görmüşlerdir. Fakat ben diyorum ki: gücünün yettiği şeyleri istemek kul için câizdir. İsteğinde kendisi için mümkün olan şeylerde tazarru' ve niyâzda bulunmak da câizdir. Öyleyse Allahtan bir şeyler istemek, dergâhına post serib dilenmek tefvîza münâfî bir hal değildir.

Hatırda tutulması gereken mühim bir iş de kulluk ve ubûdiyyetin en açık ve en sağlam şekle bürünmesidir. Kul, düâsında ısrar eder ve musırrane yaptığı düânın icâbete karîn olacağına yakînen inanırsa Allah da onu mahrum etmez. Zîra kulun vaz'iyeti budur ve bu vaziyet ona daha lâyıktır. Bu, istemenin, onun kapusunda el açıp yalvarmanın âdâbındandır. Bundan sonra da bütün irade ve ihtiyar, kudret-i külliyye sahibi olan Allahındır. Ve Allaha kulun, istediği şeylerle merzuk kılınmasını abdin maslahatından görürse onun düâ ve niyâzını icabetle karşılar. Mâdem ki Allah (C.C.) Hz. istemekle ferman buyurdu kullarına, kulun ondan birşeyle istemesi vâcib oldu. Anlaşıldı ki istemek matlûb, dua ... bir gâye ve maksuttur...

«Zîra insanın maksûdu ikidir. Birincisi: kulun istediği şeyler; ikincisi de istemenin, dilemenin kendisidir. Belki istemekten imtina göstermekte tehlike vardır. Zira insan, istemekle me'murdur. Lâkin bazan kul, lutf u keremine pâyan olmayan Allahtan bir şey istemekten istiğna gösteriyor, istemekten çeki-

niyor. Halkın bazısı da bizzat duâyı maksût sayıyor da kendisine düâ ettikleri, yalvardıkları Yüce Varlığı bizzat maksut görmüyor. Bu büyük bir hatâdır. Halkın çoğu düştüğü bu büyük hatâyı da maalesef tefvîz sanmaktadır.»

Zîra halk, tefvîzi, Allah'tan istiğna şeklinde anlıyor ve böyle kabul ediyor. Bu hal ise kulluğun şânı ile külliyen tezad teşkil eder.

«Bizzat Allah Resûlü (S.A.V.) Efendimiz, yemeklerden sonra yaptığı düâya bazan şu kelimeleri ilâve ederdi: (غير مودع ولا مستغن عنه) = *Ey Rabbımız dîvânından reddolunmayan ve kendisinden müstağni kalınmayan hamd ile seni hamdederiz.)* Bu hususta; Peygamber Efendimizden, birçok ihtiyaçlar karşısında düâ ve istekte bulunmanın sâbit olduğunu gösteren yüzlerce âsâr vardır. O halde nasıl olur da bunun tamamen benzeri olan bir şey, tefvîz-ı umûre münâfi görülebilir? Doğrusu tefvîza muhalif bir isteğin varlığını kabul etmek bile fâhiş bir hatâdır, velevki ictihâdî bir hatâ olsun. Böyle fâhiş bir hatanın sebebi de, olsa olsa hâlin galebesi olabilir.

DÜÂ YERİNDE EVRÂD

Çok defa halk arzularını yerine getirmek ve muhtaç oldukları şeyleri elde etmek için düâ edecekleri yerde evrâd okurlar. Evrâdı te'sir ve menfaat cihetinde daha müessir ve daha muazzam sayarlar. Bunun üzerine, Şeyh Eşref Alî El-Tehânevî merhum, amel-i sâlihi işlemekten kesildiğini şikâyet eden ve bu hâlinden kurtulmak için koruyucu bir hicâb isteyen bir adama verdiği cevapta bu mesele hakkındaki görüşünü açık bir hakîkat olarak ortaya koydu ve dedi ki :

«Bu yolda hizmet edecekler için koruyucu bir hal bir hicâp yoktur. Fakat ben size beş vakit namazdan sonra 72 defa Esmâ-i Hüsnâdan (یا باسط) İsmi Şerifini tekrar etmenizi tavsiye edeceğim. Sonra Üstâd sözlerine şunu da ilâve ederek dedi ki: Bugün tarîkat erbabı müslümanlar, dinde ve turûk-ı âliyyede aslolan düâya önem vermiyorlar da evrâda çok düşkünlük gösteriyorlar. Halbuki düâ bütün ibâdetlerin özü ve rûhudur. Esasen öze ve rûha değer vermek lâzım. Daha sonra Tehânevî bu vaziyete faydalı olacak bazı şeyler ilâve ederek buyurdu ki: Kalbte bu gibi hâdiseler, evrâda, bir iddia keyfiyetinde başlandığı için meydana gelir. Ben, buna bir çare buldum. Bu tedbir sayesinde sanki netice insanın elinde gibidir. Düâya gelince onun husûsî bir durumu vardır. Başka bir şeydir o. Düâ, kulluk ve ubûdiyyetin bütün keyfiyetini, bütün teslimiyyetini ihtiva eder. Bu keyfiyet ve teslimiyyet ise kulun (yüce olan Allahtan istedim, dilerse verir, dilerse vermez) sözüdür, bu mahviyeti gösterme keyfiyetidir.

KULLUĞUN ŞÂNI

Kulluk ve teslimiyyet keyfiyetine mağlûp olan kimseler —Yaradana tam teslim olanlar— evet bunlar acâyib bir boyaya boyanmışlardır. Allah Rahmet Eylesin, Hacı İmdâdullah Hz. bu keyfiyetle mütekeyyif, bu boya ile boyananlardandı. Bir adam geldi kendisine: Bana bir evrâd tavsiye et, o evrâd sebebiyle Allah, rüyamda Fahr-i Kâinat Efendimizi bana göstersin! dedi. Hacı İmdâdullah (Allah rahmet eylesin) buyurdu ki: Ne kadar büyük şeye göz koymuşsun öyle! Biz, Yeşil-kubbenin ziyâretiyle teşer-

rüfe, ona yüz sürmeğe bile kendimizi lâyık görmüyoruz. Cidden Şeyh İmdâdullahın tevâzûda, fânî varlığını ifnâda ve münkesirülkâlb olmada hâli çok acâyipti. O, bu hususlarda öncü sayılırdı. Şüphesiz ki onun bütün hâli hikmet ve hakîkatı müşahededen ibaretti. Bunda hayret edilecek bir şey yoktur. Zîra yeryüzünde sular daima alçak ve çukur yerlere doğru akar.

Onun meclisinde, onun bulunduğu suhbette insanın öğrendiği ve istifade ettiği en büyük şey şüphesiz yokluğun (FENÂ), mahviyyetin sırrına ermekti. Bütün yârânını ve müntesiblerini kendinden üstün görmek onun şiârıydı. Ve beni ziyarete gelenlerin ayaklarını öpmeği kurtuluş için bir vesile görürüm derdi. Her halinde, her hatt-u hareketinde, her vaktinde kulluğunu ızhar eder, bol bol tevâzû gösterirdi.

Zâten şerîat ve tarîkatın ikisi için de maksût ve matlûb olan kemâl, kulluk ve ubûdiyyettir ki yukarlarda buna (kurb-i rızâ) denilmişti. Bu makam kulun nefsinin hoşlandığı ve râzı olduğu şeyleri Rabbının hoşnut ve râzı olduğu şeylerin potasında eritmesi, bütün amellerini külliyyen Allahın emirlerine tabî kılmasıdır. Bundan dolayı bu kurbiyyet ve vuslatın husûlü başka din ve mesleklerle değil ancak İslâm yoluyla mümkündür. Zîra Allah (Tenzih ve tesbih ona)'ın emirlerini ve râzı olduğu sahîh ve mevsûk şeyleri bilmek ancak islâmda bulunur ve onun getirdiği hükümlerle bilinir. Vuslat ve kurbiyyet, Allahın emirlerini bilmeden, onun râzı olduğu şeylere ittibâ' etmeden hasıl olmuş olsa bile bu, hükümdarın otağına mutad olmayan arka yollardan girmeğe muvaffak olan hırsıza, yağmacıya benzer ki sonra bu hırsız kendisini, sultanın nedimlerinden

görmeğe başlar. Tehânevî, bu nükteyi darb-ı mesel haline gelen latîf bir hikâyede açıklıyor.

RIZÂSIZ VUSLAT İÇİN GARİB BİR MİSÂL

Bilindiği gibi asıl gâye Rızây-ı İlâhîdir. Yoksa, Allahın rızâsı olmadan hâsıl olan vuslat ve kurbiyyet mânâsına vusûl değildir. Çünkü rızâsız vuslat ve kurbiyyet gâye ve matlûb değildir. Allahın rızâsı olmadan erilen vuslat, Delhi'de Meliki görmekle ilgili bir hâdisede cereyan eden bir vak'aya benzer. Şöyle ki: Bir köylü hükümdarı görmek için Delhi'ye gelir ve bir adamla karşılaşır. Ondan, Meliki görmenin nasıl mümkün olacağını ve bu imkânın yollarını sorar. Adam der ki bu zor bir iş değildir. İyi bir adama rastlar, ona bir tokat atarsın, o seni doğru hükümdarın yanına götürür, böylelikle de sen hükümdarı görmüş olursun, der. Köylü, senden iyi adam mı bulacağım der, yakalar onu ve bir tokat atar. Meğer tokatı yiyen adam yüksek tabakaya mensub prenslerdenmiş. Bu hâdise karşısında çok mahcub olur, kızar, adeta öfkeden köpürür, derken bu köylüyü hükümdarın huzuruna götürür. Halbuki böyle bir ziyâret, suçlu olarak huzura çıkma her vakit herkes için mümkündür.

Bu görüşme, hükümdarın huzuruna bu türlü girmeler ancak cinâyetle, suç işlemekle mümkündür ki tabiî makbûl değildir. Halbuki bu mülâkâta, Melikin ferah ve sürûru neş'e verirse o zaman takdir edilir. Rızâ-i Bâri ile kazanılan vuslat da böyledir. Ancak o beğenilir ve takdir edilir. Üstâd bu mevzuya dair olan konuşmasında diyor ki «İnsanın, ruh âleminden cesetler âlemine intikal etmesindeki sır, Allahın emirlerine sımsıkı sarılmak, hoşnut ve râzı olduğu şeyleri

yapmak sûretiyle kulun kurb-ı Rızâ (O'na, o'nun rızasıyla yaklaşma) da yükselme ve yol almasıdır. Bu intikal insanın, rızâya makrûn olan takarrüb nimetini elde etmesi içindir. Üstâd Tehânevî bu ifadesiyle hem bütün maksûd ve matlûb olan kurbiyyetin medârının amel-i sâlih olduğunu, hem de sôfiyyeden çoğunun ruhlar âleminden ayrıldıklarının şikâyet sebebini açıklamış oldu. Nasıl ki büyük Ârif Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî Mesnevî'sine, bu firaktan duyduğu üzüntüyü dile getirerek başlar:

بشنو أز نى چون حكايت ميكند . واز جدا يبها شكايت ميكند

Dinle ney'den çün hikâyet etmede, Ayrılıklardan şikâyet etmede!..

Şeyh Tehânevî bunların hepsini hâlin galebesine hamletmektedir. Bu îzahtan iyice anlaşıldı ki mü'minin ölümü aslî hayata erme, ebedî yaşayışa nâil olmadır. Bilhassa Peygamberimiz Efendimiz (S.A.V.) in vefâtı, evet bu vefât hakîkî hayat veya melekût âlemine doğuştur.

HAKÎKATTA BU HAYAT ÖLÜMDÜR

«Burada çok ince bir nükte vardır. Ben şimdiye kadar ölümün hayat olduğunu anlattım. Fakat şimdi hayâtın ölüm olduğunu takrir edeceğim sizlere. Zîra ölümün hakîkatı bir âlemden, diğer bir âleme intikaldir, göçtür. Veya hayât-ı nâsûtiyyenin (beşerî hayâtın) kesilmesidir. Diğer bir mânâya göre ölüm diye, melekût âlemine doğuşa —melekler âlemine kanat açışa— denir. Çünkü ölüm hâdisesiyle insan nâsût âleminden melekût âlemine intikal ediyor. Böyle olunca nâsût âlemine doğuş, bu dünyaya geliş bir

nevi ölüm demek oluyor. Zîra bu doğuşta insanın, ruhlar âleminden cisimler âlemine intikali vardır. Belki bu fânî âleme doğuşa doğum değil, ölüm demek daha doğru olacak. Zîra bir çoklarını ürküten ölüm hâdisesiyle insan, hakîkî vatanına, aslî yurduna intikal etmiş oluyor. Hakîkî vatana dönmek, asıl yurda kavuşmak zâhirdeki gâyelerdendir. İnsanı vatan-ı aslîsine götüren bu hâdiseye ölüm demek gerçek değil, örf ve âdet icâbıdır. Ancak hakîkat şu ki gerçek ölüm aslî vatandan vumakkat vatana iniştir. Fakat umumiyetle insanlar aslî vatandan gafil oldukları için bu nâsûtî —beşerî— hayatın kesilmesine «ÖLÜM» ismini takıyorlar da bu âleme doğuşu, ruhlar âleminden ayrılışı ölüm telakkî etmiyorlar. Fakat kendisinin buradan başka bir vatanı olduğunu bilen kimse bu düşüncenin aksine inanır.

Bundan dolayı çok zaman sôfiyye uluları hakîkî vatana kavuşmak için inlerler; oradan ayrıldıkları için esef ederler. Molla Câmî aşağıdaki beytinde bu vatana işaret ediyor ve o vatandan ayrıdığı için mahzun mahzun inliyor:

(Niçin yurdunu bilmemezlikten geliyor, niçin orayı unutuyorsun. Halbuki o harab günündenberi sen, değerini kaybeden hasisler, bed-mâyeler gibi oldun.)

Aslî vatan âlem-i ervahtır. Âlem-i nâsût dediğimiz bu dünya o âleme nisbetle haraptır, vîrandır. Öyleyse, öyle ma'mur bir âlemden böyle harab bir dünyaya geldiği için insanın mahzun ve mükedder olması lâzım. Yoksa bu fânî âlemden, bu harap dünyadan göçtüğü için değil. Hz. Mevlânâ bunu hatırlıyor da diyor ki:

Dinle ney'den çün hikâyet etmede, Ayrılıklardan şikâyet etmede!..

ÖYLEYSE DÜNYAYA NİÇİN GELDİK?

Madem ki bu hayat, ölümdür. Ve biz bundan evvel asıl vatanımızda, gerçek yurdumuz olan ruhlar âleminde idik. Biri süal ederse: Öyleyse niçin çıkarıldık vatanımızdan ve bu âleme niçin gönderildik, mâdem ki o âlemin hayatı daha efdaldı, orada kurbiyyet daha şiddetli idi, öyleyse buraya niçin geldik?

Buna cevaben denir ki: Biz, o asıl vatandan, bu geçici yurda iş görmek, amel etmek için gönderildik. Bunun için şimdiki hayâtımız, geçmiş hayâtımıza tercih olunmuştur. Bu hakîkatı tahkîk ehli düşünmüş anlamışlardır. Fakat kendî düşüncelerine mağlûb olan gafiller, evet bunlar, temenni ederler ki keşke âlem-i ervahta kalsalardı. Çünkü bilindiği gibi rahatlık ve kurbiyyet oradadır. Şâir diyor ki:

(Ey yokluk hülyasında gönül ve beden rahatlığı arayan!.. Ben o yokluk hülyasında ne güzellik için esir, ne de hayaller içinde kendinden geçmiş bir âşıktım. Fakat o ma'lûm zuhûr beni uyandırdı ve hevâ ü hevesin ağına attı. Benim uyanmam ve ağa atılmam ancak firak halinde âdet olan nâle ü figân ve hatırlamadan ibaret. Ama visal ve kurbiyyette ne âh ü enin var ne de tahattur?)

HÂLİN GALEBESİYLE BU HAYÂTA KIZMA ve ONU BEĞENMEME

Şimdi Şeyh Müceddit Tehânevî Hazretlerinin tetkik ve tahkiklerini, bu hususta ortaya attığı fi-

kirleri hep beraber okuyalım. Onun tetkiklerine göre dünyayı hoş görmemek diye hakikatta bir şey yoktur. Bunlar, vecd hâlinin galebesinden başka bir şey değildir. Nefislere bu cihanı temenni ettiren şey nedir? Bu temenninin sebebi, dünyanın kurbiyyet ve visâli mutazammın olması değil midir? Fakat unutmamalı ki kurbiyyet ve visâlin hudûdu yoktur. Şübhesiz her manevî derecenin fevkinde birçok dereceler vardır. Açıktan açığa ma'lûmdur ki bittabi kurbiyet nefse sevimli gelirse onun her derecesi de nefse iyi görünür. Bilhassa kurbiyyet ve yakınlığın diğer derecelerinin orada mevcut olduğunu bilen âşıklar, bu dereceleri her bilişlerinde sabredemez, bulundukları derecelere kanaat etmez olurlar. Dâima yükselmek, yeni yeni mânevî merhaleler kat'etmek isterler. Gözleri ve gönülleri ilerde. Bulunduğu derecenin dâima daha yükseğini istiyen bu gibi erenler hakkında şâir diyor ki :

(Ben, bu insanlar, suya yol bulamamışlar demiyorum. Fakat onlar Nil nehrinin kıyısında oldukları halde su arayan bağrı yanık susuzlardır, diyorum.)

Zîra onlar vuslata doymaz, kurbiyyetin fazlasına kanmazlar. Şimdi bu âlemde de kurbiyyetin varlığını kolayca bilmiş ve anlamış bulunuyoruz. Fakat bu âlemde varlığını kabul ettiğimiz kurbiyyet ve ittisal eksiktir, noksandır. Fazlalaşmaz ve büyümez. Zira kurbiyyet, âdeten iki tarafın ittisalıyla büyür, enginleşir. Allahın, kulu ile olan alâka ve ittisâli, kul bunu taleb eder, bunu arzular ve buna harîs olursa o zaman büyür ve sağlamlaşır. Sübhân olan Allahın kanunu budur. Kulda amel yoksa, kurbiyyet ve ittisalin de artması, şiddetlenmesi düşünülemez.

TALEBLE YÜKSELMEK

İnsan, Âlem-i Ervahtan Âlem-i Ecsâda bu sebeble ba'solunmuş; yaptığı amel içten gelen bir arzudan yâni talepten doğsun diye buraya gönderilmiştir. Arzû ve istekten doğan bu amel neticesi kendisine mânevî iklimlerde ilerleme ve yükselme kapıları açılmıştır. Hadîs-i Kudsîde Allah (Tenzih ve tesbih ona) buyuruyor ki:

من تقرب الى شبراً تقربت اليه ذراعاً ومن تقربت الى ذراعاً
تقربت اليه باعاً ومن أتانى يمشى آتيته هرولة

= *«Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım. Kim bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Kim bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak varırım.»* (1) buyuruyor. Sübhân O, minnet ve etâsı ne kadar yüce! Kuldan gelen küçük bir taleb'e, ufacık bir isteğe karşı iyiliği fazl ü ihsânı ne kadar bol! Fakat gayret ve istek, yukarıda Hadîs-i Kudsîde beyan olunduğu gibi ilk defa kuldan gelmek ve ondan başlamak şartıyla.

Hakîkaten kurbiyyetin artması taleb'e, gerçeği arama ve bulma isteğine, sonra da himmete bağlıdır. Zîra, Allah o Sübhân cisim değildir ki hâşâ bir mekânda bulunsun da biz mekânî mesafeleri kat edelim de ona ulaşalım ve kucağına oturalım! Zaman ve mekân ölçülerinden münezzeh olan Allah'a kurbiyyet kazanmak ancak ve ancak onun rızâsını tahsil etmekle, rahmetine nâil olmakla olur. İnâyet-i Sübhâniyyesini kendimize çekmekle olur. İşte o Sübhân olan Hâlık'a kurbiyyetin mânâsı budur.

Unutmamalı ki Allahın rızâsı ve yakınlığı bir

tek şeye münhasırdır: Amel-i sâlihe. Kul, ne zaman amel-i sâlihi tercih eder, onu işlerse Allahın inayet-i Sübhaniyyesi de ona teveccüh eder. Allah buyuruyor ki *(İman edip de salih amel işleyenler, evet onlar, mahlûkatın en hayırlılarıdır. Rabbları nezdinde onların mükâfatı altından ırmaklar akan ADN cennetleridir. Onlar orada ebedâ muhalled kalacaklardır. Allah, onlardan râzı, onlar da Allahtan râzı. Bu, Rabbından korkan kimse içindir.)* (Beyyine sûresi, 7, 8). Görülüyor ki Sübhân olan Allah, rızâsını veya kurb-i rızâsını bu âyetlerde amel-i sâlihe hasretmiştir.

Vaktâ ki kurbiyyetten anlaşılan mânâ ve mefhumun yalnız Allahın rızâsı olduğunu rızânın da amel-i sâlihe mutevakkıf bulunduğunu öğrendik. Ayrıca bahis mevzûu olan amellerin de iki nevi' olduğunu anladık: Kalb amelleri, kalıb amelleri ki âzây-ı cevârihle ilgili amel ve ibâdetlerdir. Sonra ameller tekrar iki kısma ayrılmıştır: Mevhibe-i İlâhi olan ameller, çalışmak sûretiyle iktisab edilen ameller. Aslî muhabbet, hakîkî korku, gerçek şevk, bunlar vehbî olarak bizlere verilmiş olan kalbî amellerdir. Zikirle, murakabeyle, riyazat ve mücâhedeyle artabilen ve çoğalabilen ameller de çalışarak iktisab edilen kalbî amallerdir. Hiç şüphe yoktur ki hakîkî amel, gerçek tâat, insanın ihtiyarıyla işlediği, iradesiyle kazandığı daha doğrusu ihtiyar ve iktisabın semeresi olan amellerdir. Vehbî olan işlere amel denilmesi mecaz tarîkıyledir. Azimle, cehitle kazanılan kurbiyyet, ancak bu türlü ihtiyarî ibâdet ve amellerle elde edilir. Halbuki ruhlar âleminde, kurbiyyet ve ittisala müştâk olan tâlibin amel etmesine, ibâdet ve tâatta bulunmasına yol yoktur. Çünkü orada beden yoktur, cisim yoktur. Ruhlar âleminde, mihveri

kesb ve ihtiyara dayanan kalbî amallere de yol yoktur. Çünkü orada kat'iyyen çalışma vasıtası, kazanma âleti yoktur.

Bu amelde kurbiyyet ve ittisal muhakkak vardır. Fakat bir yere varır dayanır, o hududu geçmek, o noktayı aşmak mümkün değildir. Çünkü burada amellere güç yetirilmez, takat getirilmez. Bunun için tahkîk ehli olan ârifler, ruhlar âlemini tasavvur ettikçe müteessir olurlar ve derler ki «Burada ne rahat vardır? Bütün rahat ve huzur, bütün istifadeler oradadır. Çünkü kulun, dilediği kadar amel ve kurbet yolunda ilerlemesi mümkündür. Onun için tayin edilen bir hudud yoktur, onun dilediği hudutlandırılmış değildir. Nasıl olur da sevgilisini önünde bulan âşık rahata erer? O, sevgilisine durmadan (Yaklaş, yaklaş, beri gel) der. Çünkü onu seviyor, çünkü sevgilisini bağrına basmak istiyor. Belki sevgilisi de onu kucaklamak ve der-ağuş etmek istiyordur.»

UHREVÎ KEMÂL

Biri çıkar da iki tarafın —Allah ile kulunun— birbirine yaklaşması bu dünyada kolay idiyse âhiret'e ne kalıyor ya? diye itiraz ederse, buna cevaben denir ki:

Tam ve kâmil kurbiyyetin zuhûru, tam ve noksansız istifade dünyada değil, ancak âhiret yurdundadır. Zira kulun bu âleme gelişinden sonra Rabbi ile kendi arasında hâsıl olan kurbiyyet, her ne kadar ruhlar âleminde mevcut olan kurbiyyet ve ittisalden daha şiddetli ve daha çok ise de insan kalbinin vuslata olan iştiyakını külliyen tatmin edemez, insan kalbi tam manasıyla buradaki kurbiyyetle mutmain

olmaz. Ama âhiret âleminde güzellik ve hüsnü manzara, rengâ-renk tecellisiyle külliyen zâhir olacağı için rûhun vuslat iştiyakı tam mânâsıyla tatmin olacaktır. Çünkü her kul Sübhân olan Allahın cemâlini müşahede nimetinden taleb derecesine göre faydalanacaktır. Zîra kul orada, Cenâb-ı Hakkın cemâl-i ilâhîsini müşâhede etmek yükünü kaldıracak kuvvete nail olacak, umduğu ve arzu ettiği kadar bu yüke tahammül kudretiyle merzuk kılınacaktır.

Ancak inkârı mümkün olmayan bir şey var ki o da Allahın cemâli bâ-kemâlini müşâhede etme temennisinin, herkesin tahammül gücünden asla fazla olmayacağı hususudur. Esasen kurbiyyet dereceleri arasında bulunan tefavütün sırrı budur. Evet bu değişikliğin sırrıyladır ki her kul, liyâkat ve istîdadı nisbetinde kurbiyyet ve yakınlık ihraz edecektir. Evet bununla teşeffi-i kalb edecek, rûhunun yangınlığı sönecektir. Fakat bu dünyada, araya inen perdelerden dolayı hicab (görmeme) lâzımdır. Öyleyse Hâlıkla mahlûk arasında madem ki bu dünyada böyle hicaplar var, bu perdelerin istenildiği kadar açılması mümkün değildir. Bu perdeler kalkmış olsaydı Ya'kûbun ruhundaki dilek yerini bulmaz, öylece kalmış olurdu.

YANLIŞ BİR ANLAYIŞ

Üstâd Tehânevî merhum, sôfiyyeden bazısının düştüğü yanlış anlayışı şöylece bertaraf etmiş bulunuyor:

Onlar, âhirette Hakk Sübhânehû Hazretlerinin cemâlini müşâhede etmek için heyecan, iştiyak, ıztırab, yangınlık duyacaklarını zannediyorlar; orada köşk yok, saray yok, hûri yok, ğılman yok di-

yorlar. Tûr-i Sînâda Mûsâ Peygamberin (رب أرنى انظر اليك) = *«Yâ Rab, göster bana kendini, ben sana nazar edeyim»* diye de bayılıp düştüğü gibi, orada da susuzluğun ve yangınlığın devam edeceğini, gürültülerin kopacağını umuyorlar. Âhiret âleminde de olsa yine bu sayılan şeylerden tamamen kurtuluş hasıl olmaz inancını taşıyorlar. Bununla beraber hemen ilâve edelim ki bağrı yanık dostlardan sâdır olan bu gibi hatâlar affa uğramıştır.

(Hatâ etmiş dahî olsa, ona hatâ ettin, deme! Şehîdin kanını üzerinde görürsen onu yıkamağa kalkma!..) Onlar, bu hatâlarından dolayı levmolunmazlar. Ancak bu îtikadın ve bu zannın reddedilmesinde de bir beis yoktur. Gerçek şu ki bu, onların keşiflerinde vaki olmuş bir hatâdır. Zira kendilerine bunun üstünde bir şey münkeşif olmamıştır. Bâzan âhiret yurdunda bâzı âşıkların gaşy halinin de böyle olması mümkündür. Fakat bu hal uzun sürmez. Cenâbı Hakk cemaliyle tecelli ettiği için teşeffi-i sadrederler ve dilekleri yerini bulur. Sôfiyyenin bu tabakasının âhiret âleminde hasıl olacak bu teşeffi-i sadre ilimleri ve ıttıla'ları olmadığı için cennete girdikten sonra da bu heyecan ve iştiyakın zâil olmayacağını sanıyorlar.

Bu hatâyı yanlış bir kıyas kuvvetlendiriyor. Onlar, cenneti ve cennet hayatını bu âlemde mevcut olan hâlâta kıyas ediyorlar. Sevgilinin cemâlinin fiilen gayr-i mütenahî olması, bu mânâda aşkımızın da sonsuz olması bu âlemin îcap ve iktiza ettiği hallerdendir. Çünkü bu sınırda sona ermez, hudutsuzdur. Şâir diyor ki:

(Deva olarak herşeyi kullandık, fakat bu ilâçlar bizim derdimize şifa vermedi.)

Onlar, dünyada olduğu gibi âhirette de aşkımızın kararsız, mahbûbun cemâlinin sınırsız olduğunu sanıyorlar. Eğer orası da böyle olsaydı nasıl rahat ve huzur bulunurdu?

Ben diyorum ki orada huzuru ve sükûn mutlaka hasıl olacak. Bunun da yolu, mahbûbun cemâlinin şeksiz şübhesiz gayr-i mütenâhî olmasıdır. Fakat bizim aşkımız bir noktada nihâyet bulacak. Ve kurb (yakınlık) istîdadına uygun şekilde, kabiliyyetinin iktiza ettiği kadar sana hasıl olacak. Bununla bizden olan herkes merzûk kılınacak, şifayı bulacak, harareti sönecektir. İyi anla ki cennette sen, asla ıztırab çekmiyeceksin. Bil'akis oraya her giren rahat edecek, huzur bulacaktır. Gönül darlığı ve ıztırab, bu fânî dünyaya has şeylerdir, oranın değil. Allah bizi, bu hâl üzere dünyaya gönderdi. Amellerimizle yükselelim ve ilerleyelim, diye...

TASAVVUF TEMBELLİK DEĞİL AMELDE KEMÂLDİR

Amel ve tâatı insan hılkatinin gâyesi sayan ve onu insanın Hakk yolunda terakkî ve teâlîsi için mihver kabul eden bir din, elbette bütün güzel amelleri, îmânın hidâyet ve ışığında asil bir ibâdet telâkkî eder. Evet bu ulvî din, bahsedilen tâat ve a'mâl-i hasene ile yalnız namaz ve oruç gibi ma'lum ibâdetleri kasdetmiyor, aynı zamanda ferdî ve ictimaî hayat için lüzumlu bütün diğer muameleleri, ahlâk ve muâşeret kâidelerini, hükûmet ve siyâseti, harb ve cihâdı, sulh ve emniyeti, kültür ve medeniyeti, nihâyet amelî hayatın ber-tafsîl bütün kollarını ve bunlarla ilgili en küçük teferruatı da kasdeder. Hattâ alelâde hareketlerden sayılan oturup kalkmanın,

yiyip içmenin âdâbını ve bunların hükümlerini de ifade eder. Günlük hayatımıza lif lif, damar damar dağılan, onlara canlılık veren bu hareketler, îmânın hidayetine baş eğici, onun nurlu irşadına râm olucudur. Ve bütün bu ameller onun sevk u idaresinde onun emr-ü kumandasında dahildir. Tasavvuf işte dînin kemâlinden olan bu dereceden başka bir şey değildir. Tasavvufun, îmanla beraber amelde kemâl ve kıvamından başka ne mânâsı olur? Ne garibtir ki bu amelî kemâli, yaşanarak elde edilen bu mânevî kıvam —tasavvufu kasdediyorum— ehl-i tahkîkten gayri ona tutulan ve ona inananlar, hem ona itibar ediyor hem de hayattan ve hayatın zaruretlerinden kaçarak onu inkâr ediyorlar. Tekke ve zâviyelere kapanarak hayattan nefret ediyor ve dinde olmayan ruhaniyyeti ihdas etmeğe uğraşıyorlar.

AMELİ KÜÇÜMSEMENİN CEZÂSI

Tasavvufun medyûn ve muhibleri, aşk, mahabbet, kurbiyyet, maiyyet, mevcudiyet, ayniyyet gibi birçok Tasavvufî istilâhlara nefislerinin ilham ettiği bir takım mânâlar farzediyor ve uydurdukları bu mânâlarla, islâmın muâmelât kanunlarına, muâşeret kâidelerine, dinî ve ahlâkî umdelerine itinâ göstermek şöyle dursun bil'akis kendi düşüncelerine göre bu mânâlarla namaz gibi oruç gibi ibâdetleri küçültmek ve hakîr göstermek zu'm-i bâtılını ileri sürüyorlar. Sonra bunlar hususî özürlerden veya vecd hâlinin galebesinden dolayı meşâyihin bâzısında amellere i'tinanın azaldığını görünce bu sefer onları anlamıyor, belki doğrudan doğruya kendilerini nefsin tuzağına atıyorlar. Ve meşayihde görülen bu özür ve galebe-i hâli ayniyle kemâl zannediyorlar, bu mevzuda ha-

bire onlara uyuyor, onların peşinden koşuyorlar. Tabiî böylece din ve dünyalarını kaydediyor ve hüsrâna uğruyorlar.

Böyle olanların etrafında bizden ve başkalarından hakikat ehli olmayan bir münkirler çemberi bulunsun. Onlardan bu işler hakkında sû-i zann besliyenler ve tasavvufu kat'i olarak amelleri bırakmak ve tamamen tekke ve zâviyelerde münzevî hayat sürmek zannedenler veya sabır ve tevekkülü, uzlet ve tecerrüdü, zühd ve kanaatı, tavazu' ve tahammülü himmet ve azmin sukûtuna bir âmil, bu hasletleri korkaklık üzerine kurulan ahlâk-ı selbiyyeden bir mecmua sayıyorlar ve tasavvufu hemen inkâra kalkıyorlar. Sanki islâm tasavvufu Yogiizmden, Brahmanizmin işrak felsefesinden ve eflatunculuktan sulanmış gibi ona hücum ediyorlar. Sanki o, Tabiat felsefesinden ve onların hayat ve tasavvurlarından mülhem bir nizammış veya (Mysterisma) denilen sırriyet felsefesinden ibaretmiş gibi ona ta'rîzde bulunuyorlar. Bunları söylemekle güyâ kendilerinin üstünlüğünü, anlayışlarının inceliğini ve bilgilerinin derinliğini isbat etmek istiyorlar.

Bunun sebeblerinden biri şübhesiz, aşk ve mahabbet, kurb ve visâl, vücûd ve meşhûd, ayniyyet ve gayriyyet gibi fikir ve sözlerin tasavvufun ana eserlerinden sayılan kitaplara ve büyük mutasavvıfların kelâmlarına girmiş, muazzam bir yer tutmuş olmasıdır. O kadar ki meseleleri nazar-i tetkîkten geçirmiyen kimselerin görüşünde tasavvuf, bu ıstılahların herbiri için unvân olmuş; tasavvuf, bunlar zannedilmiştir. Sonra bu adamların, ince felsefî ıstılahlardan, çeşitli şâirane parlak ta'birlerden olan bu makale ve sözlerle beyan ettikleri şeyler tasavvufu hakîkat ve ciddiyetle alâkası olmayan hayalî

şiirler hâline sokmuş, Peygamberimiz Efendimizin ve ashâbın tatbîkî hayatına taban tabana zıt, amelî hayatla alâkası olmayan bir felsefe hâline koymuştur.

Şeyh Tehânevînin bu mevzuda yenilemek ve hakîkatı bulmak için koymuş olduğu ve bizim de bir nebzecik izahına çalıştığımız reylerin hülâsâsı, hiç şübhesiz bu üst üste yığılmış, t râküm etmiş hataların izâlesi; islâm tasavvufu ile bu mütekâsif hatâlar arasındaki alâka ve münasebetin gerçek hüviyetinin ortaya serilmiş olmasıdır. Hakîkat şu ki bütün bu münasebetlerin hulâsası, aşk, mahabbet, kurbiyyet, maiyyet, vahdet-i vücût ve vahdet-i şuhûd gibi ıstılahların tümü, bir tek hakîkatı açıklamak ve bir tek mefhûmu anlatmak için konulmuş çeşitli isim ve usullerdir veya bu fenne aid ıstılahlardır. Yânî Kitab ve Sünnetin rûhundan süzülmüş hâlis bir usare demek olan (abdiyyet) kulluk hissidir. Tehânevî gibi tahkik ehli olan sâfiyye, asrî ta'birleri, yeni unvan ve ıstılahları ancak halkın anlayışını kolaylaştırmak için kullanmışlar ve onları bu maksat için ittihaı etmişlerdir ve zaten ister dînî, ister dünyevî, hangi ilim ve fen olursa olsun zaruretlerin icbar ettiği, asrın renkten renge değişen idrâkinin gerektirdiği kadar bu yeni unvanlardan, yeni ta'bir ve ıstılahlardan hâlî değildir.

ASIL HEDEF AMEL ve TÂATIN ZİRVE-İ KEMÂLİ SAYILAN KULLUKTUR

Bu unvan ve tâbirlerin asıl maksadı, bu ıstılahların büyük hedefi ibâdet ve kullukla, fânilik ve teslimiyyetle, (وماخلقت الجن والانس الاليعبدون)= *«Ben Azimüşşan ins ve cinni beni tanısınlar, ancak bana*

ibâdet etsinler diye halkettim.» âyet-i kerîmesinden anlaşılan kul ile Rabbı arasındaki alâkanın açıklanmasıdır. Evet asıl maksat bunun ızharı, abdiyyet rûhunun amelî hayata nüfuz etmesidir. Tâ ki Allah'a (C.C.)' olan alâka ve amelî ittisalimiz, her vakit efendisine itâata hazır, emre âmâde başı yumuşak bir kölenin alâkası gibi olsun. Tâ ki bizim (فان لم تكن تراه فانه يراك) Hadîsinden anladığımız kurbiyyeti, akrabiyyeti, ihâtayı, maiyyeti, zât ve sıfatı bilmekten neş'et eden boya (İHSÂN) boyası meydana gelsin! Bu teslimiyyet boyası öyle bir solmaz renktir ki sen onun, efendisinin huzurunda elpençe dîvan durduğu vakit kölede görürsün. Çünkü bu köle, büyük-küçük hangi iş olursa olsun yerine getirme hususunda asla tereddüt göstermez. İşte amel ve tâatın kemâli.

KULLUĞUN KEMÂLİ, RIZA ve TESLİMİYYETİN KEMÂLİNİ İSTİZAM EDER

O, ne şânı yüce Ceberut sahibidir O! Ne keremine nihâyet olmayan kerîmdir O! Evet O, cemâl ve kemâl sahibi, atıyye ve ihsân sahibidir. O, bu sıfatları zâtında toplayıcıdır. O, öyle ma'bud ki, insanın onunla olan alâkası yalnız kupkuru bir ubûdiyyet ve perestişten ibaret değil, belki bu alâka kopmak bilmeyen bir bağ, bir aşk, bir tutgunluktur. Bahsedilen bu ubûdiyyet ve kulluk alâkası, aşk ve şevkten, mahabbet ve cezbeden sıyrılmış olsaydı veya mücerred cebr ü kölelikten ibaret bulunsaydı yine de hangi şekil ve sûrette olursa olsun o'nun koymuş olduğu ahkâma amelî olarak itâat etmek mümkündü.

Fakat o zaman böylesine yapılan kulluk ve ubûdiyyette kalbî bir inkıyad ve rızâ alâkası bulamazdık. Evet böyle bir kullukta, teslimiyyet ve rızâ denilen «Dosttan gelen her şey hayırdır» derecesi bulunmamış olurdu. Bil'akis, çok zaman konulan hükümler insanın nefsine uygun gelmediği için şikâyetlerin büyümesi ve kalblerin haktan uzaklaşması mümkün olurdu. Bu sebeble Şeyh İmdâdullah Hazretleri, insanda aşk ve mahabbet boyasının eseri zâhir oluncaya kadar «Murâkabe-i Tevhîdiyye» ye müsâmaha göstermezdi ve onu tavsiyeden çekinirdi. Zîra Şeyh İmdâdullah Hz. kulun tab'ına muvafık bulmadığı ve katlanmağa da tahammül edemediği hayır ve şer, rahat ve elem gibi Allahın meşiyyetinden olan bir takım işleri gördüğü zaman kuldan küfrân-ı nimetin neş'et edeceğinden, şikâyet ve sızlanmaların vuku bulacağından korkuyordu. Öyleyse kulluğun kemâliyle beraber rızâ ve teslimiyyetin de zirve-i kemâlde olması iktiza eder.

Şâirin dediği gibi:

(Senden gelen azâb tatlıdır, Senden gelen acılar bana helva gibidir. Kalbe cefa çektiren sevgiliye canım feda olsun!.. Düşmanın, senin kılıcınla âşıkları öldürmede nasîbi olmasın! Allah, âşıkların boynunu ihyâ etsin, tâ ki senin kılıcın o boyunlarda imtihan versin! Bırak artık vuslat ve firkatı, sevgilinin rızâsından başka bir şey taleb etme. Çünkü senin, sevgilinden, kendisinden başka bir şey istemen haramdır.)

İşte Sahâbenin (Allah onlardan râzı olsun) amelî ve tatbikî hayatında Allah mahabbetinin ve Resûlullah sevgisinin doldurup taşırdığı garâmın, aşkın rengi, boyası buydu. Onlar kara sevdâ derecesine varan bu aşkla ilâhî hükümler uğrunda kelleyi kol-

tuğa alıyorlardı. Ne kılıçtan korkuyorlardı, ne de oktan. Ne evlâd ü iyal alakoyuyordu onları tâat ve ittiba'dan. Ne vatan sevgisi mani oluyordu gurbete düşmelerine, ne de yurt hasreti engel oluyordu hicret etmelerine.

Aşkın, mahabbetin, vücûd ve şühûdun asıl büyük gâyesi kulluğa mahsus olan amelî hayattır, bunun kemâlini elde etmek yâni «İHSÂN ve RIZÂ» derecesine erişmektir. İhsân ve rızâ menzilesi demek Sübhân olan Allahın vücudundan başka her varlığın insan nazarından silinmesi ve muzmahill olması demektir. Sübhân olan Allahın hükümlerine nisbetle, menşei Rabbanî olmayan fikrî ve nazarî her korku ve ümidin zâil olup gitmesi demektir. Onlardan gelecek fayda ve zarara değer vermeyip onları pervasızca karşılamak demektir. Allahın vaz'etmiş olduğu hükümler olması sebebiyle islâm ve tâatın her hâl ü kârda galip gelmesi demektir.

* * *

SEYR Ü SÜLUK VE TERBİYE

A'mâl ve ahkâm hususunda tâata aralıksız devam etmeğe gelince buna kulluk ve inkıyat —Hakka teslim oluş— denir. Bu iki mefhum, «İSLÂM» kelimesiyle ifade edilir, kulluk ve inkıyat islâm tasavvufunun rûhudur. İslâm kelimesinde tam ifadesini bulan kulluk ve inkıyadı terbiye yoluyla kazanmak Şeyh Müceddid Tehânevînin indinde kâmil bir seyr ü sülûkle mümkündür. Bu kâmil sülûk kişinin, kitab ve Sünnete sarılmakta kusur etmemesi, ister fer'î ister aslî bütün şer'î amel ve ahkâmda gücünün yettiği şeyleri eksik bırakmamasıdır. Bunları, Şeyh Tehânevînin yazılarında, eserlerinde gördüğün gibi, binlerce sayfa tutan (تربية السالك)isimli kitapta da görürsün. Mektup ve risâlelerin herbiri bu mevzu etrafında döner dolaşır, ondan uzun uzun bahseder. Fakat her şeyden evvel şu hususu iyi anlamanız lâzımdır ki burada amel, isminin etrafında gürültü koparılan, akşam-sabah şamataya alınan amel mânâsına değildir. Bakıyoruz zamanımızda herkes «amel, amel» diye haykırıyor. Halbuki avam tabakası «amel» deyince muhakkak ya behîmî arzuyu, ya düpedüz müşrikliği, ya da çocukça ve delice hareketleri kasdediyor. Çocukların çocukluk yaşları devam ettiği müddetçe nasıl kendileri için daha garantili ve daha ulvî bir hayat tarzı demek olan sinn-i rüşdü tanımazlarsa avam da böyledir. Ebeveynler, çocuklarını yönetmez, sevk ü idare etmezlerse çocuklar bütün

vakitlerini oyunda, eğlencede, yiyip içmede, geçici istifadede, cinsiyetle ilgili bayağı şeylerin münakaşasında geçirdikleri gibi sevk ü idare edilmiyen avam da böyledir. Ya da halde, kendileri için yüksek bir geleceği bilmiyen, doğru bir hedef tanımayan yalnız sevk-i tabiîlerinin ilham ettiği şeylere uyan, sabahtan akşama kadar hiçbir şey düşünmeden iç güdülerine tabi' olan, yine bu sevk-i tabiîleriyle yemeğe, içmeğe, üremeğe ve nesillerini devam ettirmeğe çok harîs bulunan kuşlara ve hayvanlara benzerler. Bu dünya onların müsabaka meydanıdır. Geçerlikte olan asrî ta'biriyle bu hayvanlar hayat mücadelesine mecbur, nev'in bakâsı için çarpışmağa münhemiktirler. Bundan dolayı, hayatları boyunca bu hasis şeylere bağlı kalırlar. Ya da insan, ona buna çatan, ötekine berikine söven bir sefih veya mecnun gibi hareket eder. Velhasıl o kimse, mecnunlar gibi iş ve hareketinde ma'kul bir hedef tanımaz, arzu ve yönelişleri de onlardan pek farklı olmaz.

MÜŞRİKLERİN KATINDA AMEL ve HAREKET

Burada karşımıza içine çok mugalata karışan ve anlaşılması bir hayli dikkat ve titizlik istiyen buna benzer ikinci bir husus çıkıyor. O da, Âlemînin Rabbı ve insanın Hâlikı olan Allahtan bağlarını koparan müşrikler güruhunun yapmağa muvaffak olduğu işlerdir. Bu mülhitlerin bir kısmı ateşe tapar ve bunu diyânet zanneder, belki de bilerek bu tapınışa diyânet ismini verir de rûh-i diyânetle zerrece ilgisi bulunmayan bu amel ve fiilleri yapmağa başlar; bazıları güneşe tapmağa devam eder. Diğer bir kısım müşrikler de ister ölü, ister diri, ister câmit,

ister nâmî, taşı ve ağacı veya hayvan ve insanı ilâh olarak seçer, canlı-cansız bu varlıklara perestiş etmekte bir beis görmez. Bu varlıkları kendilerine İLÂH edinir ve hayatlarını bu tanrılar uğrunda vakfederler. Ama bunların hepsini gölgede bırakan hepsinden kat kat üstün bir müşriklik vardır ki o da (ان يتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله) = *«İçimizden bazımızın bazısını, Allahtan başka ilâh tanıması, birbirimizi Rabb edinmemizdir.»* âyet-i celîlesinde gerçek ifadesini bulan müşrikliktir. Bu, şirk nevilerinin en yenisi ve en garîbidir. İnsanların birbirini ilâh edinmesi şeklinde tezahür eden bu müşriklik, küfür, inkâr ve ilhâd bâbında diğer şirk nevilerinden pek büyüktür. Hakk yolundan saptıkları için Allah (جل قهره) onları kahretsin. Onlar küfür ve ilhâd ateşine düşüyor, kendilerine benziyen insanların huzurunda eğilmekten zevk alıyorlar. Bir kısmı körü körüne sosyalistlerin ve komünistlerin ardından koşuyor. Bazısı hürriyet ve demokrasiye büyük bir arzu ile sarılır ve bu çığlıkları dinlemekten derin bir haz duyar. Hürriyet ve demokrasi çığırtkanlığı yapan herkese uymak ister. Bazıları safsatacılığa ve âmirliğe nefsini ve rûhunu bezleder, o yola davet eden kimseye canını kurban etmekten çekinmez. Ve böylece insanlar, Allaha (tenzih ve tesbih O'na) ibâdet etmekten yüz çeviriyor, Allahın azametini, büyüklüğünü ve ibâdetini kendileri gibi olan diğer varlıklara veriyor. Bugünün insanı, bütün işlerini güçlerini bu sahte tanrılara bağlamış bulunuyor (1). Sonra avam halkın karakteri şudur zâten;

---

(1) Beşeriyet için en hayırlı bir ümmet olarak çıkarılan müslümanlara çok teessüf ederiz ki, insanlık gemisinin

onlar bir olan Allah (tenzih ve tesbih O'na) ın koymuş olduğu sâbit hududu bir aştılar mı büyük-küçük yalancı ilâhlara, sahte tanrılara perestiş etmeye kadar vardırırlar işi. En nihâyet berikine tapmağa, o birine baş eğmeğe başlar. İşte, insanların insanları putlaştırdığı asrî küfür ve ilhâdın karakteri budur. Artık insan ibâdetini bir tek ilâha hasredemiyecek, belki büyük küçük her lidere, siyâsî cereyanların ortaya attığı ve bazı hareketlerin şişirdiği ilâhlara düşünmeden, taşınmadan tapmak mecburiyetinde kalacaktır. Günümüzde bu tezvirci ilâhlar, hiçbir hâyâ ürpertisi duymadan, hiçbir merhamet ve yumuşaklık göstermeden âbitlerinden bol bol mal, can, şeref ve haysiyet kurbanı istemektedirler. Geçmiş devirlerde eski ilâhların hiçbirinin, şimdiki zamanda birinci ve ikinci dünya harbinde asri tanrıların istediği mal vergisi, can vergisi kadar bir vergi istediğine şâhit olmuyoruz. Bırakalım her iki dünya savaşını, İngilizlerin boyunduruğu altından kurtulup hürriyete kavuştuğumuz günden beri Hindistan ve Pâkistanda, tanrılaştırılan bu adamlar her türlü vahşet ve canavarlıkla, her türlü duygusuzluk ve hayasızlıkla akşam-sabah bu ağır haracı hâlâ kesmekte devam ediyorlar. Çünkü insanın kalbini Allaha bağlayan ip koptuğu zaman şeytan o adama musallat olur ve aklını çcier. (يتخبطه الشيطان من المس) = *«Şeytan çarpmış gibi olur.»* Sanki insan bu sadmeyle, şey-

---

küreğini çekmek kendilerine verildiği halde onlar gemilerini bazan Pakistan'da olduğu gibi Cinnaha, bazan Hindistan'da olduğu gibi Nehru'ya, bazan da Türkiyed'e olduğu gibi .... bırakmışlardır. Ümmet-i İslâmiyye ile meskûn olan her yerde, zimam-ı idareyi ellerinde bulundurmak müslümanların kendi hakları iken bu hakkı kavmî ve millî liderlere teslim etmek küçüklüğünü müslümanlar maalesef göstermişlerdir.

tanın bu çarpmasıyla ayak topu gibi döner de döner, hep aynı minval üzere yuvarlanır gider. Ancak topun her hareketi, aldığı her istikamet, oyuncunun (liderlerin) ayak vuruşuna, çelme atışına bağlıdır. Kur'ân i'cazkâr belâgatıyla ve veciz uslübuyle bu yokluk deryasını, bu kum çölünü, fiil ve davranışta müşriklik hayatını tavsif eden bu şaşkınlık ve bitkinliği şöyle tasvir ediyor:

ومن يشرك بالله فكأنما خر من السماء فتخطفه الطير أو تهوى به

الريح فى مكان سحيق) = *«Ve her kim Allaha şirk koşarsa sanki o adam semadan düşmüş de kuşlar kendisini parçalıyor, didikliyor veya rüzgâr onu uzak bir yere sürüklüyor gibidir.»* (2). Şirk işte böyle insanı uçuruma sürükler ve âdetâ kalbini didik didik didikler. Evet, siyâsî dâiyler, içtimâiyyatçılar, modern iktisatcılar, bunların davaları, felsefeleri hep insanlığın bünyesini didikliyen, lâşe yiyen, cîfe dıkdıklayan kargaların yerine geçmiş ve karınları didik didik didiklenmiş et parçalarıyla şişip üfrülmüştür. Veyahut da küfür ve ilhâd ateşi insanı cidden ebedî ve sağlam hayattan çok uzaklara atar; hayatın ve çalışmanın sebeplerinden insanı adamakıllı uzaklaştırır. Öyle ki ondan dönüş ve kurtuluş yoktur. Ebedî hüsrandır kendisini bekliyen korkunç âkibet!..

AMELDEN MAKSAT AMEL-İ SÂLİHTİR

Elhasıl, insanın işlemek için halkolunduğu amel, bir önceki bahiste anlattığımız anarşi, karşılık ve

---

(2) Hac sûresi, âyet: 31.

amel için koparılan gürültü veya sofistik şaşkınlık ve bozgunluk değildir. Asıl maksad, şübheli bilgilerde bulunması melhûz olan sıkıntıdan, kargaşalıktan insanı kurtaran sâlih ameldir. Sonra bu sâlih amel, insanlarda renk, milliyet ve memleket farkı gözetmeden, zengin-fakir ayırımı yapmadan, müreffeh tabaka ve işçi sınıfı demeden insanlara kâmil hanîfliği, yönelecek tek doğru istikameti gösterir. Bu hanîflik ve tek cihet ki insanlık için halâs ve kurtuluş ancak bir tek ilâha îmân etmekle, semâvat ve arzın Hâlıkına îmân etmekle mümkün olur. O Allah ki, hanîf olan Hz. İbrahim Aleyhisselâm şu âyette

اني وجهت وجهي للذي فطر السموات والارض حنيفا
وما انا من المشركين

= «*Ben yüzümü hanîf olarak gökleri ve yeri yaratan Fatıra döndürdüm ve Ben müşriklerden değilim.*» (3). O'nu tam ifade etmiştir. İmân, ancak, Sübhan olan Allahtan şeksiz-şübhesiz sâdır olan ilmi ve hidâyeti kabul etmek demektir. O ilim ve hidâyet ki her şeyi çepeçevre kuşatmıştır. O Sübhan semâvat ve arzın Hâlıkıdır. (يعلم ما في السموات والارض) = «*Göklerde ve yerde olanı bilir.*» (4). İnsan, bu îmân ve amelin muktezasına göre amel ederse, islâm şeriatında ve onun öğrettiği hakîkatlarda matlûb olan emel-i sâlikte budur zater.

KUL HAKKININ EHEMMİYETİ

Eğer biz, yapılması insanlığın şiârından olan iş-

---

(3) En'am sûresi, âyet: 79.
(4) Ankebut sûresi, âyet: 52.

leri şerha şerha tahlîl etsek, onun hangi yoldan olursa olsun insanın hak ve vazifeleriyle veya hukûk-i ibadla bir bağlantısı olduğunu görürdük. Bu iş ister ferdî olsun, ister ictimaî; ister siyasî olsun, ister iktisadî; ister medenî olsun, ister harsî. Esasen hayatımızı ve müesseselerimizi felce uğratan bütün fitne ve fesat hukûk-ı ibâdın edâsında gösterdiğimiz teğafül ve tekâsülden ve o hukûkun yerine getirilmesine mani olmamızdan neş'et etmekte veya edâsında gösterdiğimiz noksanlıktan ileri gelmektedir. Merhum Şeyh Tehânevî «Kasdussebil» isimli kitabında bakınız bu hususta ne söylüyor:

«Tasavvuf ummanında ilerlemenin, merhaleler kat'etmenin yolu, insanın her şeyden önce bütün günâhlarından tevbe etmesine bağlıdır. Eğer üzerinde kul hakkı varsa bu hakkı ödemeye hemen başlamalı veya hakk sahiblerinden bu hususta musamaha istemelidir. Zîrâ, o kimse, insan haklarından doğan yükü hafifletmeden ömrü boyunca çalışsa ve mücâhedeye devam etse bile yine vâsıl-ı ilâllah olamaz.»

NİSBET-İ BÂTINİYYENİN ALÂMETLERİ

Mutasavvıfların «nisbet-i bâtıniyye» diye bahsettikleri şeyi ve onun alâmetlerini doğrudan doğruya üstâdın «Kasdüssebil» isimli kitabında da okumak mümkündür. «Bâtınîliğe nisbetin meydana gelmesi için iki alâmet vardır. Birincisi, zikrullahın kalbde devam etmesi, öyle ki göz açıp yumacak kadar bir zaman bile kalb zikrullahtan fariğ olmayacak, ikincisi nefsin Allahın emirlerine sımsıkı sarılmağa rağbet ve meyletmesi. Rağbet ve meyledilecek emirler ister ibâdet bâbından olsun, ister kul-

ların birbiriyle olan müâmeleleri cümlesinden olsun; ister adâb-ı muâşeret esaslarından olsun; isterse oturup-kalkmak gibi fiillerden olsun. Ayrıca nefis kendisini çekip çevirmeli ve Allahın nehyetmiş olduğu şeylerden yüz çevirmelidir. Tıbkı nefsin tabiî arzulara rağbet gösterdiği, tabîî kötülüklerden kendisini çekip çevirdiği gibi Allahın emir ve yasaklarına karşı da tutumu böyle olmalıdır. Ve insanın diğer bütün itiyatları alışkanlıkları da renk değiştirmeli, Kur'ân-ı Kerîm'in solmaz boyasıyla boyanmalıdır.

AMELSİZ ALLAHA VÜSÛL MÜMKÜN DEĞİLDİR

Amelsiz Allaha vâsıl olmanın mümkün olmadığı fikri, evet bu düşünce yeni ve İslâmî tasavvufun özüdür. Şu cihette ki tasavvuf, Kur'ân-ı Mübinin getirdiği hakîkatlara uygun olarak bütün amellerde mevcut olan kemâlin ismidir. Ancak bu amellere mahsus olan kanûnun fıkha ait olduğunu ve bu amellere de «A'mâl-i Zâhire» dendiğini bildiğin gibi, tasavvufun mevzuu da «A'mâl-i Bâtına» dır. Fakat şurası unutulmamalı ki tasavvuf, zâhirî amelleri dâima iltizam eder ve onların terakkîsini nazar-ı itibara alır. Şöyle ki; bir adam a'zây-ı cevârihin yapacağı vazifeleri ve a'mâl-i zâhireyi yerine getirmeksizin hayatı boyunca kalb ve bâtın amelleri uğrunda mücâhede etse ve bunların ahvali hususunda çalışsa, didinse, katiyyetle söyleyebilirim ki yine Allaha vâsıl olamaz. Aynı zamanda İslâm tasavvufunda behresi olan bir sôfî de olamaz. Çünkü İslâm tasavvufunda asıl hedef Allahı hoşnut ve râzı etmektir. Bunun da yolu şerîatın emirleri üzerinde kâmil bir seyr takip etmektir. Bu ilâhî emirlerin bir kısmı şerîatın

dış kutbuna bağlıdır. İbâdât kısmından olan namaz, oruç hac ve zekât gibi. Bir kısmı diyânet ismi verilen mükellefiyyetlerdir: nikâh, talâk karı-koca üzerine îfâsı vâcib olan karşılıklı hak ve vecîbeler gibi. Bir kısmı muâmelâta tealluk eden hükümlerdir. Alış-veriş, muhâkeme, şehâdet müessesesi, vasıyet, mîras taksimi gibi. Bir kısmı âdâb-ı muâşeret kaideleridir: Selâmlaşmak, yemek içmek, oturmak kalkmak, ziyâfet ve da'vet gibi. Bütün bunlara fıkıh ilminin meseleleri denir. Bu emirlerin bir kısmı da şerîatın iç kutbuna, mânâ cebhesine bağlıdır. Allah için mahabbet, Allahtan korkmak, Allahı zikir, dünya sevgisini azaltmak, Allahın meşiyyetine rızâ, hırsı terk, ibâdette kalbi derli toplu kılmak, dînî amelleri ihlâsla edâ, kimseyi tahkîr etmemek, kendini beğenmişlikten sıyrılmak, kibrü gururdan kurtulmak ve öfkesini yenmek gibi hususlar da şerîatın bâtın cephesini teşkil eder. Bunlara da SÜLÛK (mistik yolculuk) denir.

BÂTIN HÜKÜMLERİYLE AMEL ETMEK DE FARZDIR

Zâhirî ahkâmla amel etmek nasıl farz ise bâtınî ahkâmla amel etmek de öylece farzdır. Zaman zaman bâtının —ruhî hayatın— bozukluğundan mütevellit, zâhirî amellerde de fesâd ve bozukluğun meydana geldiği şübhesizdir. Tıbkı Allah mehabbetinin sukûtunda ve gitgide azalmasında nefsin gösterdiği tekâsülün sebeb olması, kişinin ta'dil-i erkâna riayet etmeksizin alelacele namazını kılıvermesi, cimrilik sebebiyle hac farizasını edâdan ve zekâtı vermekten imtina' etmesi gibi. Evet insan tenbellik, umursamazlık ve bahillik sebebiyle bu vecîbelere intizar

etmez, meyil vermez. Kişi bâzan, kibir ve gururundan dolayı herhangi bir ferde zulmetmeğe veya öfkesinin şiddetinden ötürü haksızlık etmeğe kalkar. Bazan hak-hukuk gözetmez ve bunları bir tarafa iter. Buna benzer daha birçok şeyler yapmak ister.

Her ne kadar bu adam, nefsini ıslah etmeksizin zâhirî ibâdet ve tâatta ihtiyata etse bile onun ihtiyata riâyetinin bir kaç gün müstesna, kendisine bir faydası dokunmaz.

İşte bundan dolayı nefsin ıslahı yalnız şerîatın mânâ kutbuna bağlı olan bâtınî ameller için değil, belki tam ve kâmil bir surette şerîatın dış kutbuna bağlı olan zâhirî amellerin edası için de lâzımdır.

MÜRŞİDE OLAN İHTİYAÇ

Lâkin bâtınî hayatın hastalıklarını, nefsin noksanlarını emin olun ki az insan bilmektedir. Bu hastalıklar teşhis edildiği ve bu noksanlar anlaşıldığı zaman da bunların tedavî yollarını ve ıslah çarelerini yine çok az insan bilecektir. Farazâ tedavî usulleri bilinse ve ıslah çareleri anlaşılsa bile bu takdirde işin ucunda nefisle çarpışma olduğu için bu iş yine de zor gelecektir. Bu noktada insan-ı kâmile, olgun bir şeyhe ihtiyaç duyulacaktır. Zîra kâmil insan, bunları iyice öğrendikten ve derinliğine nüfûz ettikten sonra çilesini çektiği bu işleri mürîde de adıyla sanıyla bildirmeğe me'mur insan demektir. Sonra bu hastalıkların teşhisini yaptıktan sonra reçetesini yapar ve tedavî çarelerini haber verir. Mürşid mürîdine nefsin ıslaha hazırlanmasında, tavsiye edilen ilâçların, düşünülen tedbirlerın sühûletle tatbik edilmesinde, hele hele zikrin bizâtihî bir ibâdet olduğunu öğretir ve ona bir takım evrâd ve ezkâr ta'lim eder.

SÂLİK'E MAHSUS İKİ AMEL

Sâlikin şu iki ameli işlemesi icabeder; birisi lâzım, yani Ahkâm-ı şer'iyyenin zâhir ve bâtın bütün hükümlerine sarılmak ve tatbik etmek. Diğeri ise müstehab —yâni zikri çoğaltmaktır. Şerîatın iç ve dış kutuplarına bağlı olan ahkâma sarılmak, Sübhân olan Allahın rîzâsını kazanmağa vesîle demektir. Zikri çoğaltmak ise insanı, kurbiyyet ve rızâyı artırmağa sevkeder. İşte seyr ü sülûke girmenin gâyesi ve hülâsası budur.

Bu ifadeden anladık ki islâmî tasavvufun hulâsâsı, öz rûhu, münhasıran Allahın rızâsıdır. Rızâ ise kâmil bir şekilde zâhir ve bâtın amellerin ikame ve idamesine bağlıdır. Bu çift cepheli amelin iki derecesi vardır: Birincisi, her müslümanın sımsıkı sarılması icab eden farzlara ve vâciblere mahsus derece. Bunun için de her müslümana tasavvufun bu derecesini tahsîl etmek lâzım ve vâcibtir. Bu duruma «velâyet-i Âmme» denir. İkinci derece ise zikrullahı çoğaltma veya kurbiyyet ve rızâyı artırma derecesidir.

«Kurbiyyet ve rızâ derecesinde dış görünüşün nâfile ibadetlerle iştiğali elbette lâzımdır. Kâlb ise dâima Allah (C.C.) ın zikrinde olacaktır, öyle ki sâlik bir an bile gaflete düşmeyecektir. Bu derece müstahab derecesidir. İşte Halkın (TASAVVUF) dediği de budur. Fakat şunu unutmamalı ki zikretmek ve yapılan zikrin şuuruna ermek icabeder.»

HARAM KILINAN TASAVVUF

«Eğer bir kimseyi, müstahab derecesi dediğimiz bu ikinci derecedeki iştiğal ferâiz derecesi dediğimiz

birinci derecede yapmağa me'mur olduğu işlerden herhangi birinde cüz'î bir zarara sürükliyecek veya ferâiz kefesinde bir azalma, nir noksanlık doğuracaksa bu takdirde müstehab derecesiyle iştiğal etmek mahzurludur ve haramdır. İşi tamamen sofuluğa döküp kendilerini dervişliğe veren, ehlini-ayâlini bırakıp evini-bucağını terkeden câhil sofuların yaptığı şeyler mahzurdan hâli değildir ve böyle dervişlik haramdır.»

İşte böyle, ezkâr ve murâkabeyi, eşgal ve riyâzatı veya sadece kalbe gelen ahvâli mertebe-i velâyet ve tasavvuf için asıl gaye ve matlûb sayan câhillerden çoğunu görürsün. Bu, katıksız bir cehâlettir artık. Zîra tasavvufta maksut başka bir şey olmayıp, yalnız ve yalnız zâhir ve bâtın amelleridir. Her iki kutbun amelini bir nizam içinde devam ettirmektir. Ama diğer zikirler, muteârefe haline gelen meşgaleler veya riyâzat ve murâkabeler, amelleri ıslah için ittihaz edilen bir takım tedbir ve vesîlelerdir. Ama sâlikin kalbine tasannû'suz ve külfetsiz gelen mânâ ve coşkunluk hâli bir semereden ibaret olup, lüzumlu bir şey değildir. Yâni bu ahvâl, izhârı ve elde edilmesi vâcib ve matlub olan semerelerden değildir.

TAKLÎDÎ BEY'AT VÂCİB DEĞİLDİR

Halkın çoğu, müridliği, şeyhliği, bey'atı, tasavvuf için îfası lâzım bir şey sayıyor veya tasavvuf adına kupkuru bey'atı kâfi zannediyor. Bu cidden koyu bir cehâlettir. Halbuki şeyhliğin, müridliğin asıl gâyesi zâhire ve bâtına bağlı olan amellerin ıslâhıdır. Bilhassa nefisle ilgili hastalıkların devasını arayıp bulmaktır. Eğer Şeyh ve mürîd amelleri ıslaha, nefsle ilgili hastalıkları tedavîye tam manâsıyla sa-

rılırlarsa bu takdirde mücerred taklîdî bey'at vâcib falan değildir. Ne var ki insan, bedenî hastalıkları için husûlü mümkün olan şeyleri daha iyi bilen, hâzık, anlayışlı bir hekim aradığı, zaman zaman sıhhî müşküllerinde ona baş vurduğu gibi ruhî hastalıkları tedavî eden bir ruh doktoruna da böylece itina göstermesi icabeder. Bundan dolayı şeyhin yüksek irfan sahibi insan-ı kâmil olması şarttır.

KÂMİL ŞEYHİN VASIFLARI

1 — Şeyh, kâfi miktarda ilmi hâmil olmalı, ondan istiğna göstermemelidir.

2 — Akîdesinde, amelinde, ahlâkında tamamen şerîat ölçülerini muhafaza etmelidir.

3 — Dünyaya ve dünya metâına karşı harîs olmamalı ve nefsinde kemâl olduğu zu'müne kapılmamalıdır. Çünkü içinde böyle bir zanna yer vermesi de dünyaya bağlılığın bir eseridir.

4 — Daha önce kâmil bir şeyhin suhbetinde mutlaka bir müddet bulunmuş olmalı, o suhbetlerden istifade etmiş olmalıdır.

5 — Kendisine, muasır ilim adamları, şeyhler ve müellifler hüsn-i zann beslemilidirler. İçlerinde ona karşı sû-i zannı iyham eden bir ukde yaşamamalıdır.

6 — Kendisine avamdan çok, mütedeyyin, aklı başında kimseler ve ümmetin havassı rağbet etmelidir.

7 — Kendisine bey'at eden kimselerin çoğu, dünya hırsının azlığı cihetinden ve şerîat nokta-ı na-

zarından en güzel hallerle temayüz etmiş kimseler olmalıdır.

8 — Ta'lim ve telkin hususunda müridlerinin hallerini gözetmeli, onları murakabesi altında tutmalıdır. Ne zaman onlarda bir kötülük görür veya duyarsa onları ayıplamalı ve kendilerini bulaştıkları kötülükten men'etmelidir. Onları nasıl olursa olsun kendi hallerine bırakmamalıdır.

9 — Suhbetinde oturan kimseler, mânâ noksanlığının, ruh çoraklığının dünya sevgisinde; ileri gitmenin ve mertebeler kat'etmenin de mahabbetullahta olduğunu anlamalıdırlar.

10 — Kendisi dâima zikirle meşgul olmalıdır. Çünkü kendisi mürîdlerine yaptığı telkinlerle âmil olmaz veya azim sahibi olmazsa ta'liminde bereket hasıl olmaz. Yaptığı ta'lim ve telkinde bıraktığı te'sîr ve tevcihten halkın hoşlanıp hoşlanmadığını, halk beğeniyor mu beğenmiyor mu gibi düşünceleri araştırmamalıdır. Zîra bunlar mertebe-i velâyet için lüzumlu şeyler değildir. Halka te'sir etmek veya onları kendisine yöneltmek gibi şeyler hakîkatta alıştırma ve temrinlerle artan ve gelişen nefsanî işler olup, takvaya mahsus haller değildir. Belki erbab-ı küfrün de bunları yapmağa muktedir olduğunu görürsün. Bu işler, kendilerinde fayda mülâhaza edilen vâcibattan değildir. Zîra bu gibi işlerin te'siri devam etmez. Yalnız şu var ki zikirle hiçbir şekilde müteessir olmayan, zikrin ateşiyle gönül çırağını tutuşturamayan ahmak mürîd, sayılı günler zikri kabul etmek için, teessür ve infiali şeyhin bu işleri yapmasıyla alır. Bu da beğenilmek, hoşa gitmek için yapılmış sayılmaz.

ŞERÎAT ve TARÎKAT, MA'RİFET ve HAKÎKAT

Bu kelime ve ıstılahların mânâsını icmâlen bilmemiz iyi olur. Üstad Tehânevî, bir adam tarafından sorulan suallere cevab vererek bunları şöyle îzah etmiştir.

«Şerîat, tekâlif-i ilâhiyyenin hepsinin tümden ismidir. Zâhir ve bâtın amellerinin topunu birden içine alır. İmam-ı A'zam Ebu Hanîfeden naklen fıkhın ta'rifinde (معرفة النفس ما لها وما عليها = «*Nefsin kendi lehinde ve aleyhinde olan hükümleri bilmesidir.*» şeklinde vârid olduğu gibi, mutekaddimîn fıkhı, şerîatın muradifi görüyordu. Sonra Müteahhirîn geldi, şerîatın zâhir amellere mahsus olan kısmı, onların ıstılahında fıkıh demek oldu. Şerîatın şubelerinden biri olan bâtın amellere mahsus kısmı da tasavvuf oldu (5).

«Bu tâtınî amellerin edâ edilmesinde başvurulan usûle, tutulan yola da (tarîkat) denir. Sonra bu yolda giderken a'mâl-i bâtınenin düzelmesi neticesi kalbde safâ ve incilâ doğar. Bunlar sebebiyle a'yân ve a'razla ilgili kevnî hakîkatlar, bilhassa a'mâl-i hasene (güzel ameller) ve a'mâl-i habîse (çirkin fiiller), sıfatî ve zatî hakâık-ı ilâhiyye; hele hele Allahla kul arasındaki muameleler kalbe zâhir olur, perde sıyrılır kâlb bunları görmeğe başlar. İşte perdesi kalkan bu gerçeklere (Hakîkat) denir. Bu inkişafa, hicâbın kalkmasına da (Marifet) ismi veri-

---

(5) Bunlar, birbirinin aksi, birbiriyle tezad teşkil eden şeyler değildir. Belki bu kitapta te'kiden şerh ve tafsilâtını gördüğümüz gibi ikinci, birinciyi tamamlamaktadır.

lir. İnkişaf sahibine de (Muhakkık veya Ârif) adı verilir.

«Bütün bu işlerin hepsi şerîata tâbidir. Ama halk arasında, şerîat, ancak zâhir amellerin adıdır, diye yayılan lâfa gelince böyle bir söz herhangi bilgin bir adamdan nakledilmiş değildir. Halk arasında da bu sözün böyle anlaşılması doğru değildir. Çünkü bu, zâhir ve bâtının birbirine zıt olduğunu gösteren bir inanıştır.» Tabiî yanlıştır.

VELÂYET-İ ÂMME, VELÂYET-İ HÂSSÂ

Kısaca söylemek lâzım gelirse tasavvuf, şerîat-ı Muhammediyyenin bütününün veya şerîatın emretmiş olduğu zâhir ve bâtın her iki kutba bağlı ibâdetlerin mecmûunun bir unvanı ve bu ibâdetlerin edâsı için gösterilen gayretin bir ismidir. Şurası muhakkak ki şerîat emirlerinin farzlar ve vâcibler dairesindeki toplamına ve bu emr-i mühimmin edâsı için didinme derecesine «velâyet-i âmme» denir ki onu öğrenmek ve tahsîl etmek her mükellef mü'min üzerine vâcibtir. İkinci derece ise farz ve vâcib olan amellerde ileri gitmek ve onlara sımsıkı sarılmakla beraber, Kur'ân-ı Hakîmin (يا ايها الذين آمنوا اذكروا الله ذكرا كثيرا) = *«Ey o bütün iman edenler, Allah'ı çok zikredin.»* (6) âyet-i celîlesinde vârid olduğu gibi zikrullah'a da gereken itinayı göstermek ve bol bol zikretmektir. Öyle ki zâkir, (الذين يذكرون الله قياما وقعودا وعلى جنوبهم ويتفكرون فى خلق...) = *«Onlar ki Allah'ı ayakta, oturarak ve yanları üzerinde yattık-*

---

(6) Ahzâb sûresi, âyet: 41.

ları halde zikrederler» (7) âyet-i celilesinde işaret buyurulduğu gibi zikr-ü murakabeden gâfil olmamalı ve sehvetmemelidir. Veya bütün harekât ve sekenâtında, kıyâmında ve kuûdunda, her türlü ibâdet ve amelinde İHSÂN denilen hasleti bütün keyfiyetiyle meydana getirmek için zikirden ve kalb huzûrundan gaflet etmemelidir. İmdi biz, yapmak istediğimiz her şeyi yaparız, fakat Allah (C.C.) işlediklerimize şâhittir, sanki biz o'nu görür gibiyiz. Zira biz o'nu görmesek de o bizi mutlaka görüyor. Bunda şüphe yoktur. İşte bu zikr ü fikir, bu Allahı görürmüşcesine ibâdet derecesi «Velâyet-i hassa» derecesidir. Husûsîyle müslüman halkımızın «Velâyet» kelimesini mutlak olarak söylediği veya bir şahsı indallah makbuller zümresinden saydığı zaman murâdı, işte bu ikinci derecedir. Buna «Kurb ve huzûr» derecesi de ta'bir edilir.

«Sâlik ve Mürîd» dînin zirve-i kemâline can atmağa tâlip kimse demektir. Bunlar, kemâl yolunun yolcuları, kemâl yoluna baş koyan serdengeçtilerdir. «Şeyh» ise bu yolda yol gösterici delil ve irşad edici hâdîdir. «Sülûkün hakîkatı» da bu her iki derecedeki amelleri yerine getirmek için ciddî olarak çalışmak: zâhir ve bâtın işlerinde bunların ıslah ve sapa-sağlam icrasında ferâgat göstermektir. «Tasavvufun hakikatı» ise zâhir ve bâtının, iç ve dış dünyanın îmarıdır. Zâhirin ıslahı, bütün söz ve fiillerin Şerîat-i Ahmediyyeye uygun olma hâli; bâtının ıslahı da kalbin dâima salâh üzere bulunma keyfiyetidir.

Mürîd, bu gayret ve ferâgatı göstereceğine, bu amelleri yerli yerinde işleyeceğine ve hâlini ıslah ede-

---

(7) Âl-i İmrân sûresi, âyet: 191.

ceğine dair şeyh ile sözleşen kimsedir. Şeyh de, kemâl yolunda edindiği tecrübe ve basiretle ilmî ve amelî olarak müridi irşâd ve tevcihe söz veren, bu yolun gizli ve açık bütün bâdirelerinden amelî olarak onu kurtaracağını va'deden insan demektir. Tıbkı hâzık bir doktor arkadaş gibi.

RÛHÎ HASTALIKLARIN SİRÂYETİ

Bedenen hasta olan kimselerin, ferdî ve içtimaî hayatın gerektirdiği vazifeleri hakkıyle yerine getiremedikleri gibi belki çok zaman, bu vazifelerin edâsı sırasında hastalığın seyrinde bir ilerleme olacağından korkarak bu vazifeleri yapmaktan çekinirler. Eğer ferdin mübtelâ olduğu maraz, sâri hastalıklardansa tehlike yalnız hastalığa tutulan kimsede kalmaz, belki bu hastalığın amelî hayatta sirâyeti bütün bir topluluğu tehdid eder. Kalbi marîz, rûhu alîl olan kimseler, nefisleri amansız derde giriftâr olan bahtsızlar da aynen böyledir. Bunlar da ferâız-ı diniyyeyi hakkıyla edâ edemez, vazifelerin hakkını veremezler, bu vazifeleri güzelce yerine getirmeğe muktedir olamazlar. Hattâ insanın derûnî hastalıkları ve ruhî istilâtları çok zaman bünyevî hastalıklarından daha fazla yayılma isti'dadı gösterir. Bu öyle bir ruhî a'razdır ki bütün ferdî ve ictimaî nizamda ihtilâl ve çalkantılar hep bu hastalığın salgın hâlini almasından ileri gelir. Bazı hastalıklara nefis nefis yemeklerin, temiz temiz gıdaların iyi gelmeyip hasta üzerinde aksi te'sir icra ettiği ve dolayısıyla hastalığın artmasına sebeb olduğu gibi, birçok yönlerden a'mâl-i sâliha ve a'mâl-i zâhire de tıpkı böyledir. Bu ameller emrâz-ı bâtınıyye denilen rûhî a'razlarla beraber bulunursa bunlar bir gösteriş ve riyâdan iba-

ret kalır. Kupkuru dindarlık taslıyanlar veyâ dîni ve dindarlığı yalnız bir isim ve şekil olarak taşımak istiyen zavallılar, evet bu bedbaht insanlar dîne noksanlık vermekle kalmaz, belki menfaatları uğrunda onu satarlar da. Bu marîz ruhlu kimselerin ruhlarında dürülüp duran hastalık ve mefsedetler, hastanın ruhunda geri kalan din duygusunu da eritir ve yok eder. Aynı verem hastası gibi. Zîra verem, sadece hastayı eritmekle kalmaz, aynı zamanda hastanın etrafında bulunan kimselere de te'sir eder ve hastalık veba gibi bütün topluma yayılır.

Şübhesiz insan, önemli önemsiz birçok hastalığında tekrar tekrar doktora başvurur. İnsan sağlığı için her cadde ve sokakta şifa yurtları ve klinikler açılmıştır. Hasta tehlikeli bir durum arzedince lüzumlu devâ ve gıdayı vermek ve onu eski sıhhatına kavuşturmak için evinden uzak hastahaneye kaldırılır ve durum normale avdet edinceye kadar ihtiyata riayet olunur. Ama sârî hastalıklardan şikâyeti olan hastalara gelince, onlar, şehir ve kasabalardan ma'mur beldelerden uzak sanatoryumlara, dispanserlere gönderilir. Onların böylece tecrit edilmeleri hem kendilerinin, hem de cemiyetin selâmeti için daha hayırlı sayılmış ve zarûrî görülmüştür. Çünkü başka türlü bir kurtuluş yoktur, bundan.

RÛHÎ ve BÂTINÎ ÇARELERDEN KAÇINMA

Fakat acayip, acayib olduğu kadar da gülünç bir hal vardır ki halk, rûhî ve derûnî hastalıkların çaresini işitir işitmez sarsılır, bu devaları tavsiye edenleri henüz uzaktan görür görmez dehşete kapılırlar, sanki bu rûhî buhranlar hastalık değilmiş, sanki bunların devâsını aramak insanlara vazife değilmiş.

Allah (C.C.) gönüllere şifa iksiri sunan kitâbında (في قلوبهم مرض فزادهم الله مرضا) = *«Onların kalblerinde maraz vardır, Allah da onların marazlarını artırdı.»* buyurmamış ve bu âyet emrâz-ı kalbiyyenin zikrini tazammun etmiyormuş sanki, yine âyet-i celîle (الا من أتى الله بقلب سليم) = *«Selim bir kalb ile Allaha gelenler müstesnâ.»* dememiş ve bu âyet kalbin sıhhat ve selâmetini istememiş, bunu emretmemiş; sanki pekçok Ehâdîs-i Şerîfe arasında

(ان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله و اذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب) Hadîsi yokmuş. Evet bazı bilgisizler ma'nevî hastalıklara şifa sunan bu rabbâni reçetelerden tevahhuş etmektedirler. Ne tuhaf değil mi?

KÂMİL ŞEYHİN ZÂVİYESİ RÛHÎ İLLETLERİN ŞİFA YURDUDUR

Kalb ağrılarının şifa ocağı, ruh buhranlarının tasfiyehanesi kabul edilen kâmil insanların tekke ve zaviyeleri anıldığı zaman, birçok sâlih kimselerin, dindarların ve ilim adamlarının bu sözü işitince alınlarının kıvrıştığını, çehrelerinin ekşidiğini görmüşümdür. Pek yaygın hale gelen bu gaflet ve katmerli cehil, şüphesiz, ilmiyle âmil olan zâhir ehli mütedeyyin kimselerin dînine te'sir etmekle kalmaz, aynu zamanda sînelerinde taşıdıkları îmânı ruhsuz bir cisim, ölü bir beden hâline getirir. Belki sen katmerli bir cehil telâkkî edersin ama onlar, kendi hastalıklarından ve bu hastalıkların ilâcını aramaktan müstağni kaldıkları halde yine kendilerini âlemin hekimi,

herkesin ıslahcısı yerine koyarlar. Durum böyle olunca netice ma'lûm... Bu ve buna benzer ıslâhat düşünceleri, iyi neticeler getireceğine türlü mefsedetlerin, envâı çeşit ıztırab ve buhranların kaynağı haline geliyor, çok zaman da ayniyle, fitne oluyor.

Şeyh Tehânevî merhumun giriştiği tasavvufu yenileme hareketinde en mühim mesele, şerîatın zâhir ve bâtın kutbuna bağlı amellerin bütünüdür. Yeni ifadeyi tercih edersek öyle demek daha uygundur: Şeyh Tehânevî Hz.'nin sülûk yolu zâhir ve bâtın amelleri tam manasıyla cem'ederek nefsin terbiyesi ve ahlâkın tehzibidir. Daha açık bir ifâdeyle Şeyh Hazretleri nefsi islah fennini kendi nefsine tatbik ettiği yolla tertip ve tenzib etti, onu ilmî bir fenn haline getirdi. Böyle olunca sâlik için yolda hiçbir eğrilik-büğrülük kalmamış demektir. Bu i'vicacsız caddede seyreden herkes tehlikesizce gâyeye vâsıl olabilir.

ESAS MEBDE

Bu ilim ve fende esas üç mebde vardır:

1 — Maksûd olanla maksûd olmıyanı birbirinden ayırmak,

2 — İhtiyâri olanla ıztırârî olanı tefrik etmek,

3 — Aklî (i'tikadî) olanla tabiî olanı temyiz ve tefrik etmek.

İmdi bu yolda gâye ve en büyük matlûb ancak «Rızay-ı İlâhî» dir. Bunu da elde etmenin yolu, ister zâhire, ister bâtına, ister kalbe ister kalıba aid olsun, ister aklî ister ihtiyarî, şerîatın teklif ettiği bütün amellere kâmil ittiba'dır.

Umûmiyetle görürsünüz ki halk, çok defa ihtiyarî amellerden yüz çevirir de ihtiyarî olmayan bir takım ahvâli kendisine gâye edinir. Bu gâyeye amel-

leriyle erişmek için de kendilerini bir takım güç riyâzat ve mücâhede temrinlerine atar ve attırırlar. Böylece de bu dosdoğru basit yolu arap saçına çevirirler. Şeyh Tehânevî, ihtiyar ve iradesinde olmayan şeyleri yapmağa kalkıp da yorulan ve ağır meşakkatleri göğüsliyen bir tâlibe bu husûsu şu şekilde belirtti:

«Eğer külfet ve meşakkatı omuzunda taşımağa hevesli isen, benim indimde bunlara dair yapılacak bir tavsiye yoktur. Sen onları taşı dur. Ancak şunu söylerim ki yol dosdoğrudur. O da insanın, ihtiyar ve iradesinde olmayan işleri yapmağa özenmeyip, doğrudan doğruya beşerî irade ve ihtiyârında olan şeyleri yapmağa azmetmesi ve cesaretini bu işlerde göstermesidir. Böylece insan hataya düşmüş bile olsa geçmiş günahlara istiğfar eder, bütün himmet ve azmini, büyük ümitler vâ'deden istikbâl hakkında kullanır, bütün bunlara ilâveten de elboşluğunda düâya sarılır.»

MÂZÎ TEHASSÜRÜ ve İSTİKBÂL ENDÎŞESİ

Her hususta sarfedilen gayrette i'tidâl şarttır. Avam nâs a'mâl-i sâlihayı fevtettiklerinde, ona istedikleri kadar dövünmeleri, teessüf etmeleri lâzımdır. Bu dövünme onlara çok faydalıdır. Fakat öyle bir sâlih ameli ümmetin havassı fevtetmiş olsa onlar buna teessüf etmez ve dövünmezler, belki az bir vakit mahzun ve mükedder olurlar. Sonra bütün benlikleriyle tevbe ederler. Geçmişe çok fazla üzülmezler, fazla ehemmiyet vermezler ve bu ibâdeti bu amel-i sâlihi nasıl fevtettik, nasıl kaçırdık? diye tefekküre dalarlar.

Çünkü mâzî ve müstakbel endişesi sâlik'e her

zaman zarar verir. Zîra onun bu düşüncesi ve teşevvüşü, Sübhân olan Allahla alâkasına bir hicâb teşkil eder ve onu ilerlemekten alıkor. Buradaki sır da şudur: Sâlikin Allaha karşı olan alâka ve incizabı kalbten gelen neşeyle artar ve kuvvet bulur. Halbuki bu meşguliyyetler ve endişeler kalbden gelen neşveyi azaltır ve ondan mahrum bırakır.

Bunun için erbab-ı tahkîk, öyle uzun uzun tavsiye edilecek ilâçları, çile ve riyâzatı beğenmemişlerdir. Husûsiyle insanlığın mevcut olan kuvvetlerini müşâhede ettikten, nelere güçleri yetecek, bunları manevî projektörleriyle aydınlattıktan, ahvâl-i hâzırayı nazar-ı i'tibara aldıktan sonra uzun sürecek riyâzâtı elbette hoş görmezler. Zîra insan, bütün gayretini, her derdi ber-tafsil birer birer tedâvi etmek için düşünmeğe ve çare bulmağa hasredecektir. Bu sebeple biz,

«Ruh için her zaman üç musîbet görüyoruz:

1 — Geçmişe karşı duyulan tahassür,
2 — Hâlde cereyan edecek şübheler,
3 — Gelecekten havf ü hazer.

Vaktâki tahkîk ehli olan müceddidler müşâhede ettiler, daha doğrusu Allah (Tenzih ve tesbih o'na) ın basîretlerini açtığı mânâ erleri (Mürşidim, efendim Hacı İmdâdullah da onlardandı) (8) ayan-beyan gördüler ki yol çok uzun, gâyeye vâsıl olmadan insanın ömrü nerdeyse bitiyor. Belki sâlikin ruh terbiyesinden elde edilecek semereye vâsıl olma yolunda karşılaşacağı şiddetli meşakkat ve uzun vakit böylece şâirin dediğinden farksız olacak.

(8) Şeyhim Hakim-el-Ümmeh aleyhirrahmeh de bu büyük mânâ erlerinden biriydi.

(Sen bana ulaşmadan, ben Rabbime kavuşacağım).

«Sonra bu asrın insanlarının tâkatları zayıf, kuvvetleri cılız, himmetleri kısa olduğu ve bunların hepsinin müşâhedesi de Allah'tan gelen Rabbanî bir ilhamla olduğu için, isimleri yukarıda zikredilen zevat ve diğer tahkîk ehli ulu kişiler, sâlikleri mânâ yolunda yetiştirmek için yepyeni bir usul vaz'ettiler, o da; her türlü mâzî ve müstakbel endişesinin, Sübhân olan Hakk celle ve âlâ Hazretleriyle sâlik arasında bir hicâb olma keyfiyetidir. Allah, bizi mâzî ve müstakbel hakkında mütâlaa yürütmek ve onları kurcalamak için değil, akıllara durgunluk veren san'at-ı bâhiresini ve yüce varlığını müşâhede etmek için yaratmıştır. Doğrusu Hz. Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî Allah için ne güzel ifade etmiştir: Mâzî ve müstakbel Allahtan hicâptır, perdedir.»

Evet asr-ı hâzır insanlarının himmeti kısa, kuvvetleri zayıf olduğundan dolayı şeyhimiz Hacı İmdâdullah Hz. müridlere pek çok süal açar, onların durumlarını iyice öğrenirdi: Vaktiniz müsâit mi? Meşguliyetiniz nasıl? Sıhhatınız yerinde mi? Nelere alâka duyuyorsunuz? Gücünüz-kuvvetiniz nasıl? şeklinde bir takım sualler tevcih eder, onlardan alacağı cevaba göre vazife verirdi kendilerine. Çünkü mürîde, gücünün yettiğinden fazla vazife yüklemek bu yolda hoş bir şey değildir.

TERBİYEDE DÖRT TABAKA

Şeyhimiz Hakîm-el-Ümmeh H., insanların himmetinin azlığından ve kuvvetlerine zaaf geldiğinden ötürü, hakîmâne ilmî bir yol, husûsî bir metotla seyr ü sülûk karşısında insanların ahvâlini, meşguliyet-

lerini anlattı da onların hallerinin değişikliğini nazar-ı i'tibara alarak tâlib ve sâlikleri dört tabakaya ayırdı :

1 — Çalışmağa çoluk ve çocuğun hukûkunu edaya ihtiyaç hissetmiyen halk tabakası,

2 — Çalışmağa ehl ü ayâlinin nafakasını kazanmaya ve bunların hukûkunu yerine getirmeğe itina gösteren halk tabakası,

3 — Dünya işlerinden alâkasını kesmiş âlim kişi,

4 — Kendi sanatıyla oyalanan bilgin kimse,

Hakîm-el-Ümmeh Hazretleri, bu tabakaların her bireri için kendilerine göre ayrı ayrı üsûl vaz'etti. Bunların tafsilâtını (قصد السبيل) isimli kitabta bulabiliriz. Hülâsası şudur:

«Kurbiyyeti, matlub olan gâye telâkki etmek ve kurbiyyet için takarrur etmiş olan yola koyulmaktır. Bu da i'tikat ve îmânı sağlamlaştırdıkan sonra ihtiyarî olan amelleri benimsemek ve yapmakla olur. İster zâhiri ameller olsun, namaz ve zekât gibi, ister bâtınî ameller olsun, havf ü recâ, sabr ü şükür gibi, ister bu nevi amellerden sayılan zikir ve tefekkür olsun her işi, her ameli vakti vaktinde yapmaktır. Burada söylenen ve söylenmiyen ibâdât ü tâatla sâlikin meşgul olması ve bunlara içten gelen bir hulûsla yönelmesi vâcibtir. Ve insanı, Allahın rızâsından uzaklaştırıcı sebeplerden olduğu bilinen zâhir ve bâtın her türlü ma'siyyetten de sakınmalıdır. Sâlikin, kurbiyyet sebeplerinden sayılan melekeyi elde etmek için didinip durmasına, madde âleminden büsbütün alâkasını kesmesine lüzum yoktur. Fakat kendisinden hatâ ve taksirâtın sudûrunda âmil olan bazı ihtiyarî işlerin zararlı olduğunu bilmeli ve görmeli-

dir. Ve bu ihtiyarî vazifeleri dikkat ve itina ile gözönünde bulundurmalı, irade ve ihtiyarına tevdi edilen fiillerin ıslahına çalışmalıdır. Ama irade ve ihtiyarında olmayan işlere gelince bunların varlığına ve yokluğuna aldırmamalı, onlara fazla iltifat etmemelidir. İhtiyarî olmayan işlerin islâhı için çalışacağım diye kendisini yormamalıdır. Meselâ işlediği büyük amellerden birine halel gelmiş olsa o ameli kazâ eder, kendisinden münker —tasvîb edilmiyen— bir iş sudûr ederse ondan tevbe istiğfar eder, sonra işiyle meşgul olur, gönlü bütün onunla meşgul olup, durmaz. Ancak o ameli nasıl geçirmiş ve bu münker işi nasıl işlemiş bunları düşünür?...»

«Şübhesiz Kitab ve Sünnet insanları, haddi tecavüz etmekten ve aşırı gitmekten nehyeder.

(لاتغلوا فى دينكم)= *Dininizde haddi tecavüz etmeyiniz»* (9), (من شاق شاق الله عليه) = *«Kim Allahın emirlerine muhalefet eder, zorluk çıkarırsa, Allah da onu meşakkata giriftâr eder.»* (10), (سددوا وقاربوا واستقيموا) = *«Doğruyu gösteriniz, sevaba yaklaştırınız, istikâmet üzere olunuz.»* (11) ve (من غلبه النوم فليرقد) = *«Bir kimseyi uyku tedirgin ederse yatsın, uyusun, uykuda tefrît yoktur. Tefrît ancak yakaza halindedir.»* Büyük Ârif Şîrazi diyor ki: *«Şiddet ve zorluk gösterenlere zaman mukavemet eder, zorluk çıkarır.»*

---

(9) Nisa sûresi, âyet: 170.

(10) (من شدد شدد الله عليه) «Kim sıkıştırır, zorluk verirse Allah da ona zarluk verir.»

(11) Buhari ve Müslim.

MESNÛN OLAN SÜLÛK

Seyr ü sülûkta gâye, maksûd, aslî olan rızây-ı İlâhi'yi aramak ve Allahın (O'nu tesbih ve tenzih ederim) gazabından ve gazabını celbeledecek işlerden uzaklaşmaktır. Böyle olunca sâlikin, matlûb ve aslî gâye sayılan Rızây-ı Bâriyi celbde müessir olan amelleri yapmağa koyulması, vâcib ve müstahab işlere münhasır olan vazifeleri bihakkın yerine getirmesi lâzımdır. Eğer bu vazifelerden birini fevtederse onu kazâ eder. Öyleyse dinde hangi şey bundan daha kolaydır? Hem Cenâb-ı Hakk Kitab-ı Mübîninde (وما جعل عليكم في الدين من حرج) = *«Allah, dinde sizin üzerinize güçlük murâd etmiyor»* (12) buyurmuyor mu? Yine sâlik, insanı, Allahın gazabına sürükliyen şeylerin hepsinden sakınmalı ve onlardan mümkün olduğu kadar uzak durmalı; menhiyyat cümlesinden olan şeylerden kat'iyetle çekinmelidir. Eğer kazara bunlardan biri kendisinden sâdır olursa, tevbekârların tevbesini kabul eden Allaha tevbe etmeli ve o'na iltica etmelidir.

«Ve sâlik, asla kendisini havassın içinde görmemeli ki insanları hüzne ve inkisara boğan avâmın havâlinden tevahhuş etsin, geri dursun. Ayrıca dünyada bir takım menfaatlar gözetmediği gibi âhirette de yüksek derecelere haheşker olmamalıdır. Ancak Cenâb-ı Hakka dünyada kendisine tevfîkını refîk eylemesi, âhirette de cennetiyle merzûk kılması ve Cehennem ateşinden kurtarması için düâya devam etmelidir. İşte mesnun olan sülûk budur.»

---

(12) Hacc sûresi, âyet: 78.

İNSANIN İHTİYARINDA OLAN ve OLMAYAN İŞLERİN ANAHTARI

Eğer insan — ihtiyarî olanla olmayan fiil ve hareketleri temyiz etme kabiliyeti demek olan— bu anahtara mâlik olursa, yalnız dînin aslî savfeti kendisine sînesini açmakla ve dînî evâmir kendisine kolaylaşmakla kalmaz, aynı zamanda İslâmî tasavvuf ve dînî kemâl da kolaylaşır ve berrak sînesini ona gösterir. Tasavvuf ve manevî kemâl yolunda ne mesafe kat'ediştir bu! Ne kolay kanat açış ve bu iklimde ne sür'atle seyirdir bu!.. O kimse matlûb ve maksût olan Rıza-i İlâhî ile ve Rızây-ı İlâhiye kurbiyyetle mâ'nevî zenginliğin, rahatlığın müntehâsında bulunuyor demektir. Bununla beraber, bu iki hasleti elde etmek için koşmak, bir taleb, ve tayin edilmiş bir hedef olamaz. Zira bunlar, insanın irade ve ihtiyarına tevdi edilmiş şeyler değildir. İnsanın ihtiyar ve iradesinde olan şey ancak çalışmak, aramak ve amel etmektir. Bundan dolayı gerçek sâlikin, amel ve talep müstesna, ciddiyet ve ihtimamla başka bir mutâlebede bulunmadığını görür, elde ettiği neticelere kıymet vermediğini, vâsıl olduğu dereceleri mühimsemediğini müşâhede edersin. (13)

---

(13) Şeyh Rahimehullah Hz. bir beytinde der ki: «Sen, nâil olmak istediğin veya nâil olmak istemediğin şeylerde muhtarsın. Ancak, sa'y ü gayretten geri durmaman gerek.» Bu sa'y ü gayrette her adım, başlı başına bir gâyedir. Bu mânâ şu beyitte tam ifadesini buluyor: «Taleb yolunda atılan her adım başlı başına bir gâyedir. Yolun başında bulunan kimse yolun nihâyetine ermiş demektir.»

SEYR-Ü SÜLÛKUN RUHU

Seyr ü sülûkte vüsûlün gâye olmayıp ancak talebin (arama-isteme) gâye olduğu tarîkat erlerinin nezdinde ma'lûm ve müsellem olan şeylerdendir. Bunun böyle olmasının îzahı ise maksûdun hasıl olması için, sâlikin kalbine, taleb ve intizar arzusunun yerleşmemesidir. Çünkü bu da Haktan bir nevî hicâbtır. Zîra bu intizar nefsin teşevvüş ve ıztıraba düşmesine zemin hazırlamakta, ona yataklık yapmaktadır. Halbuki bu teşviş ve sıkıntı, kalbin bir gâye trafındaki dikkatini paramparça eder, dağıtır. Hakka tevfîz-ı umûru zayi' ettirir. Halbuki kalbin bir nokta etrafında çarpması ve Allaha tefvîz-ı umûr etmesi vuslatın iki ayrı şartıdır. Öyle ise sâlik bunu iyice kafasına koymalı ve onu sağlamca tesbit etmeli. Zira bu, seyr ü sülûkün rûhudur.

Zaten Allahın, husûsî ıstıfâ kanunlarından geçirdiği nebîler istisnâ edilirse hiç kimsede öyle istenen tam kemâli bulmamıza imkân yoktur. Böyleyken onlar bile kendilerine kâmil gözüyle bakmazlar, nefislerinde bir kemâl gözetmezlerdi. Hepsi nefislerinin noksanlarını sayar ve görürdü. İster bu noksanlık hakîki olsun, ister izâfî. İşte bundan dolayı kemâle erme ümîdini terketme vâcibtir. Yalnız derece-i kemâli ihraz etmek için gösterilen sa'y ü gayrette recâ hatta bu hususta azm ü sebat sâlik üzerine vâcibtir. Bir hastanın başında bulunan hastabakıcılar ve yakınları, ister hastadan ümîd kessinler ister kesmesinler, tedaviyi terketmeleri ve yakında iyileşeceğine dair şimdiye kadar verdikleri telkîni bırakıvermeleri nasıl doğru değilse sâlikin de sa'yü gayreti bırakması doğru değildir. Şu kat'î olarak bilinmelidir ki necât, hattâ kurbiyyet kemâl derecesini ihraz et-

meğe mütevakkıf değildir. Belki bu necât ve kurbiyyet kemâlin tekmiline uğraşmakla mevcuttur. Şâirin dediği gibi:

(İster meydana gelsin, ister gelmesin, asla temenniyi bırakmayacağım. Bulayım bulmayayım her iki halde de aramağı ve istemeği terketmiyeceğim.)

Şeyh Tehânevî merhum, sa'y'ü gayrette ve matlûbu arama bâbında üzerine düşen herşeyi yaptığı halde ümit ettiği kurtuluş ve neticeye eremeyen kimselerin iki defa ecre nâil olacağını söylerdi.

Bir adam sordu: İki kişi herhangi bir iş tutmak istedi ve o işte gayret gösterdiler. Fakat birisi istenilen neticeyi elde etti, kazandı; diğeri kazanamadı ve hüsrana uğradı. Şimdi bunların ikisi de müsavî ecre nâil olabilir mi? Yoksa biri çok, diğeri az mı ecir alır? Nasıl ki iki arkadaş Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmeğe çalışır, bunlardan biri çalışmasının kısa zamanda semeresiin görür, Kur'ân-ı hem kendi okur, hem de başkalarına okutur. Ama diğeri zayıflık, hastalık gibi sebeplerle veya geri zekâlı olduğundan dolyaı Kur'ân-ı Kerîm'i kolayca okuyamaz, fakat bununla beraber (ben bunu okuyamadım diye) çalışmayı bırakmaz, ömrü boyunca öğrenmek, okumak için çırpınır durur. Şimdi bunların nâil olacakları ecir ne olacak? Şeyh Tehânevî bu soruyu şöyle cevaplandırdı: «İkiside müsavi ecre nâil olacaklardır. Bununla beraber hayret edilecek bir şey değildir ki umduğuna az zamanda nâilolan kimseden, çok çalıştığı halde isteğine eremeyen kimsenin ecri daha çok olacaktır. Çünkü Allah Resûlü Hadîs-i Şerîflerinde şöyle buyurmuştur: الماهر فى القران مع السفرة الكرام البررة والذى يقرأ القران ويتتعتع فيه وهو عليه شاق له أجران = *«Kur'ân-ı Hakîmi okumakta mâhir olan kimseler,*

Allah nezdinde muazzez, mükerrem kâtiplerle beraberdir. Fakat kendisine Kur'ân-ı Kerîm'i okumak çok zor geldiği halde onu kekeliyerek okumaya çalışan kimselere iki kat ecir vardır.» Sonra Şeyh devamla dedi ki: «Kimin alâkası daha büyük, kimin ilgisi daha sağlam olduğu mülâhaza edilecek ve nazar-ı dikkata alınacaktır. Bunun için amelde istimrar devamlılık şarttır. İsterse sâlik ömrü boyunca zafere ulaşmasın!..

KALBİ HUZURA KAVUŞTURMA

Çalışıp çabalayan insanlara, gördükleri işlerde nice kerreler itmi'nan (vicdan huzûru) ve kolaylık bulduklarını bir sor! Sakın hiçbir işi denemeden zor gören, vicdan huzurundan nasîbini almamış bedbahtlara sorma!.. Şeyhimizin üstâdı, Şeyh Muhammed Ya'kûb (Allah rahmet eylesin) şu sözleriyle bu hakîkatın perdesini kaldırdı: Şüphesiz namaz, kıyam - kuûd, rükû'-sücûd, zikir ve kırâet gibi muhtelif kısımları içine alan mürekkeb bir ibâdettir. Kalbi hazırlamak ise, namaz gibi bir ibâdeti yalnız hâfızana dayanarak edâ etmek, ruhsuz bir hareket olarak kabul etmek değil, belki, şu anda dilimle bu ibâdeti edâ ediyorum, şimdi rükû'a varıyorum, şu anda secdeye kapanıyorum, diyerek kalbini tam manasiyle ibâdete rabdetmen ve onu azimle sebatla edâ etmendir. Böylece her rükûnde, her lâfızda iradeni yenilemen, ne yaptığının şuûruna varman lâzımdır. Sende kalb huzurunun hâsıl olması için bu yolu seçmen şart. Biz, bu ifadeyi te'yid eder mahiyette bir Hadîs-i Şerîf buluyoruz: (من صلى ركعتين مقبلاً عليهما بقلبه) = «*Kim ki*

bütün kalbiyle yönelerek iki rek'at namaz kılar» (14) bu Hadîsi Şerîfte vârid olan (عليها) zamirinin mercii iki rek'at olarak kılınan namazdır. Velhasıl, musallî namaza bütün kalbiyle teveccüh etmelidir ki namaz mürekkeb bir fiil olsun. Zîra teveccüh ve ikbal, şeyhin yukarda zikrettiği gibi ihtiyarî bir iştir. İhtiyarî olduğu için de azîmet ve amel ile onu elde etmeğe uğraşmak lâzımdır. İşte insanın irade ve ihtiyarında bulunan kâlb huzûru da budur. Yani, umumiyetle sâliklerin tama' edip durdukları kâlb huzûru derecesi çok zaman, insanın iradesinde olan bir şey değil, belki iradesinin dışında olan bir şeydir. Yalnız şu kadar var ki insanın ihtiyarından doğup ve ciddî bir hazırlık safhasına bağlı olan bir derece vardır ki ihtiyarî olan da budur. Bunun azalıp çoğalmasında yalnız ve yalnız düâ müessirdir. Zevk ve iştiyak denilen vicdanî hasletler de böyledir. Onlar da insanın iradesi dışındadır. Bu gibi vicdanî zevklerin artmasında da mücâhede değil, düâ müessirdir. Öyleyse düâya koyulmak icabeder. Nasıl ki Hadîs-i Şerîfte buna düâdan başka bir ilâç tavsiye edilmemiştir : (اللهم انى اسئلك شوقا الى لقائك) = *«Yâ Rabbî likâna*

---

(14) Bu satırların yazarı bu mânâyı te'yid eder mahiyette şu حتى تعلموا ما تقولون = «Ne söylediğinizi iyice bilinceye kadar namaza yaklaşmayınız.» âyetini buluyorum. Bazı kimseler, bu âyetle, mânâ ve hakikatı ikisini beraber düşünerek namaz kılmağı istidlâl etmişlerdir. Fakat ben diyorum ki, âyet-i kerîmenin mânâsı, bunu istidlâl etmek istiyenlerin dediği gibi olsaydı (تعلموا) yerine (تعقلوا) kelimesi veya bu mânâyı ifâde edecek başka kelimelerin gelmesi daha münasib olurdu. Ama biz burada insanların akletlikleri şeylerin mânâsını bilmelerini anlıyoruz. Onların söylemiş oldukları şeyler ise bir takım lâfızlardır.

ermek için senden şevk istiyorum.» Durum böyle olunca şevki elde etmek için mücâhedeye falan başlayıverme sakın ve şeyhinden buna çare istemeğe yeltenme! Rûhunda şevk meydana gelmedi diye şeyhine dert yanmaya kalkma! Yalnız ve yalnız O'na düâ ve niyazda bulunma kâfidir. İhtiyarî olanla ihtiyarî olmayan şeyleri birbirinden ayıramama, evet bu hatâ o kadar yaygın hale geldi ki havasstan çoğu da bu vartaya düşmekten kurtulamadı ve bunların arasını tefrîk edemedi. Bundan dolayı Şeyh Tehânevî merhum, bu mevzuda vâki' olan her türlü şübheyi izâle etti ve bunları bir risâlede yazdı.

SEYR Ü SÜLÛKE HASS İKİ MÂNİ'

Seyr ü sülûke hass engelerden bilhassa ikisi vardır ki çok vuku' bulur ve sâliklerden bu vartaya hemen hemen düşmeyen kalmaz. Hattâ erbâb-ı ilimden birçok zevat bile bu engellerin ibtilâsına uğramışlardır. Bu mani'lerin birincisi sülûk erbâbının, zevk, şevk, istiğrak, fayda-yâb olmak, kalb ve hayal yalnızlığı, tehlikeleri bertaraf etme, teellüm, incizab ve cibillî aşk gibi kendi irade ve ihtiyarında olmayan şeyleri elde etme özentisine düşmüş olmalarıdır. Halbuki onlar zikir, evrad ve mücahede için bu gibi gayr-i iradî işlerde bir takım semere ve neticeler görüyordu. Bunların kolayca husûl bulmadığını, kendileri için bir mahrumiyyet sayıyorlardı. Meselâ inkıbaz ve inbisat devreleri, bir takım tehlikelerin hücumu, mal ve insan sevgisi, tabiî olan şehvet ve gadab kuvvetinin galebesi, kalbin katılaşması, gözyaşı dökememe, dünyevî keder ve korkunun galebe etmesi gibi şeyleri bir nasibsizlik telâkkî ediyorlardı. Onlar, bu sayılanları tarîkata ve tarîkat esaslarına za-

rar verici maksûd-ı aslîden alakoyucu görüyorlardı. Bunlardan sâlikin arzu ettiği hasletlerin kalbte bulunmaması; arzu etmediklerinin de kalbden bertaraf edilmemesini Allahtan uzak bulunmanın icablarından biliyorlardı.

İhtiyârî ve gayr-i ihtiyarî olan şeylerin müşterek noktasına gelince: Seyr ü sülûke giren kimseler ya ihtiyarî olmayan hususları tahsil etmeğe uğraşırlar ya da bunların izâlesine özenirler. Halbuki bunda sayısız mefsedet mevcuttur. Bu kötülüklerden bir tanesi i'tikadîdir. Zîra sâlikin bu hâli Allah (Tesbih ve tenzih O'na)'ın (لا يكلف الله نفسا الا وسعها) = *«Allah kimseye tâkat yetiremiyeceği şeyleri yüklemez.»* (15) Kavl-i Kerîmine gizlice muhâlefettir. Allahın bu âyetine muârazadır. Zira ihtiyara kudret, iki zıt şeye tealluk eder. Madem ki bir iş insanın irade ve ihtiyarında değildir. Öyleyse onun izalesi, bertaraf edilmesi de insanın ihtiyar ve iradesinde değildir. Sâlik, maksûdunun, ihtiyarî olmayan şeylerin husûlü ve zevâline mütevakkıf olduğuna inanırsa sanki bu adam, maksûd ve me'mûrun bih olan hususların insanın istitâat ve vüsun de (insan takatinde) bulunduğunun şart olmadığına inanıyor demektir. Bu da Allahın (لا يكلف الله نفسا الا وسعها) kavline sarîh bir muhâlefettir. Ne büyük hatâdır bu!..

Bu hususta diğer amelî bir mefsedet de, bu işler ihtiyarî olarak bâki kalmazlarsa bunlar çalışmakla didinmekle elde edilemez ve mahvedilemezler. Yalnız şunu söyleyelim ki hüsran ve mahrumiyyetle ıztırab daha da artacak ve büyüyecektir. Ama bu türlü ıztırab ve devamlı rahatsızlık insanın huzuru-

---

(15) Bakara sûresi, âyet: 266.

nu kaçırır ve insanı rahatsız eder de çok defa tâat ve evrâddan mahrum bırakır. İkinci olarak da çok kere hüzün ve rahatsızlığın çokluğu sebebiyle can daralır. Bununla da başkaları ezâya ma'ruz kalırlar. Bâzan da gam ve kederin çokluğundan nâşî, insanın ehl ü ayâline karşı yapmağa mükellef olduğu vazifenin îfasında bazı kusur ve noksanlar ortaya çıkar. Bu hal insanı masiyete sürükler ve çok defa ıztırab hâdd bir safhaya ulaşır ki insan bu safhada duyduğu teessürden dolayı intihara ramak kalır ve Allahın (خسر الدنيا والاخرة ذلك هو الخسران المبين) = *«Bunlar dünyayı da âhireti de kaybetmişlerdir. Bu, apaçık bir hüsrandır.»* (16) âyetine masadak olurlar. Bazan da içine düştüğü ümitsizlikten dolayı, faydasız olduğu vehmine kapılarak ibâdet ve tâatı terkeder, tenbelliğe verir kendini, işten güçten kalır. Bâzan şeyhine sû-i zann besler ve kendisine maksûda giden yolu göstermediğine kail olur. Çok defa «Bu zamana kadar çalıştım, bu hadde kadar geldim. Hâlâ kurtuluşa eremedim, umduğumu bulamadım» şeklinde hatırına gelen ığvalarla kulluk ölçüsünü aşarak Allaha kafa tutar; neûzu billah, (والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا) Âyet-i Celîlesinde ve (من تقرب الى شبراً تقربت اليه ذراعاً) Hadîs-i Kudsîsinde sâbit olan bütün vaadler nereye gitti? diye ileri-geri söylenmeğe başlar.

«Maksadımız bunu, küfür ve ma'siyet nevi'nden dinî, vicdânî veya bünyevî büyük bir zarar ihtiva eden mefsedetlere bir misâl olarak göstermek olduğundan her iki işin (insanın irade ve ihtiyarında olmayan şeyleri elde etme ve gayr-i ihtiyarî olan şey-

(16) Hacc sûresi, âyet: 11.

lerin izâlesine çalışma) ortaya serilişinde, henüz ilk satırda seyr ü sülûk için iki mani' iki engel var demiştim. Her asırda, cemiyetin kalb yaralarını sarmağa me'mur büyük insanlar, taliblerin isti'dat ve salâhiyetlerine göre bu mânialara çare aramışlar ve tedâvi etmişlerdir. Tarîkat ehli kâmil insanların bulduğu bu ilâçların bâzısı, zaman zaman içinde yaşanan asrın karakterine uygun olarak sâlikin terbiyesinde müessir olan esaslar meyanına girmiş ve onların bir cüz'ü sayılmıştır.»

Halk, tasavvufun engin ruh muhtevasına inemiyen satıhcı şeyhlerin eline düşerse (müridlerden birinin mektubunda görüleceği gibi) kendilerini dînî ve dünyevî bir çok mefsedetlerin ve kargaşalığın içine atmış olurlar. Zîra onlar iradelerinde olmayan işleri başarmağa özenir ve ihtiyarlarının dışında cereyan edecek hâdiseleri kendi arzularına râmetmek için iradelerini zorlarlar. Onların bu hareketlerinden yukarıda bahsi geçen türlü mefsedetler doğar. Hattâ irâde ve ihtiyarı, himmet ve azîmeti kullanmadıkları için bu bid'atlardan, bu karışıklıklardan daha büyüğü de meydana gelebilir.

«Senelerden beri unutulmaz dertlere düştüm, türlü türlü hastalık ve illetlere giriftâr oldum. Bu hususta tavsiye edilen ilâçlar bana fayda vermiyor. Halbuki ma'siyet çokluğunun, bu derûni hastalığın sebeplerinden olduğunu yakînen biliyorum. İşlediğim günahlar ve yanlış tutumlar benim hâlimi yaşayışımı alt-üst ediyor. Ben şimdi Allah (C.C.) tan hidâyet dileniyorum, fakat bir türlü bu hidâyet yolunu bulamıyorum. Altı sene kadar önce Kâdiriyye tarîkatına intisab etmiştim. Sonra bu bey'atı, mürşidlik vazifesi gören şeyhte gördüğüm yüz kızartıcı haller sebebiyle bozdum. Çünkü bu rezâlet sahneleriin görünce bu ta-

rîkattan tiksindim. Fakat sonra bu rezâletlerin tâ ortasına kendim düştüm. O hâle geldim ki hiçbir ibâdete i'tina etmez, hattâ namaza, oruca bile değer vermez oldum. İnancım tam, îmânım sağlam, fakat amelden günden güne uzaklaşıyorum. Bütün bunlar sıhhatimin bozulması için yetti arttı. Şimdi, içine düştüğüm bu elem verici hallerden, belâlardan kurtulmam için Cenâb-ı Hakka hayır düâ etmenizi umar, emirlerinizi beklerim. Ben, günahı günah olarak görüyorum ve Allaha tevbe ü istiğfar ediyorum. Bu ma'siyetlerden yakayı kurtarmayı çok arzu ediyorum. Fakat ne hikmet bilmem, hiçbir çare ve tedbir bana kâr etmiyor.»

Bu mektuba üstâd Tehânevî şu cevabı verdi:

«İnsandan, irade ve ihtiyarını kullanmaksızın ihtiyarî amellerin sâdır olacağı yolları —yalnız ben— bilirim.»

«Sana vesvese veren şeyler, şeyhin sû-i tasarrufundan ileri gelmektedir. Tasarrufun bu şekilde kendini gösteren menfi te'sirinde ilk defa şübhepe düşmüş bulunuyorum. Ne olursa olsun benim kemâl sahibi olmak gibi bir iddiam yoktur. Ben bunlardan berîyim.»

«Şüphesiz ki halkın, dünya işlerinin tahakkuku için gayret sarfetmeleri, bu hususta hiçbir çalışmayı arkaya atmamaları ve bu çalışmalarda kusur etmemeleri onların mübtelâ olduğu bir beliyyedir. Yalnız Dünya işlerine bu kadar tehâlükle sarılanlar, dinî ihtiyaçlarını yerine getirme hususunda. irade ve himmet derecesinde amel etmeden sadece düâ ile işi geçiştirmek isterler.»

«Şeyh Hacı İmdâdullah Hz. (Allah, yattığı yeri nur etsin) Bombay'a gittiği vakit,zengin bir tâcir kendisine mürâcaat etmiş ve hazretinizden, Allahın

beni, Beyt-i Şerîfini haccetme mutluluğuna erdirmesi için bana düâ etmenizi rica ederim, demiş. O da senin için bir şartla düâ ederim, buyurmuş; Vapur hareket edeceği gün işini bana bırakacaksın, ben elinden tutacağım ve seni vapura bindireceğim. Zîra bu olmadan benim düâmın sana faydası dokunmaz. Sen, hacca azimli olduğunu ve bu azminde sâbit kadem olduğunu ızhar etmeden asla işini gücünü terkedemezsin. Halbuki bu işler, bu meşguliyetler kendiliğinden azalmaz ki. Vaziyet böyle olunca benim, senin haccetmen için yapacağım düâ neye yarar!.. Beyt-i Şerîf kendiliğinden sana gelmez. Bugüne kadar Beyt-i Şerîfi haccetme bahtiyarlığına eren kimseler, oraya kadar gitme zahmetine katlanmışlar ve Allahın eviyle öyle teşerrüf etmişlerdir. Zahmetler ihtiyar edilmeden nimetler elde edilemez.»

«Baksana, Peygamberimiz (S.A.V.) Efendimizin amcası ve kendisini sevenlerin en büyük Ebû Tâlibe! Kureyş kendisine düşmanlık yaptığı ve mahrumiyete terkettikleri zaman o, Allahın Resûlüne (S.A.V.) yardımda bulundu, O'na kucağını açtı. Peygamberimiz de onu iyiden iyiye severdi. İslâm Dinini kabûl etmesi için çok uğraştı, fakat Peygamberimizin ona karşı beslediği sevgi ve İslâmı kabul etmesi için gösterdiği gayret boşa gitti. Çünkü Ebû Tâlib, Peygamberimizin bütün sevgi ve uğraşmalarına rağmen, bizzat kendisi müslüman olmağı murâd etmedi. Nefsinde îman ukdesi belirmedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (S.A.V.) büyük kederlere gark oldu ve nihâyet

انك لاتهدى من أحببت ولكن الله يهدى من يشاء

= *«Sen sevdiklerini hidâyette kılamazsın. Fakat Al-*

lah dilediği kimseyi hidâyette kılar.» (17) âyeti nâzil olmuştur. Üstâd Tehânevî merhum bunların hepsini (تسهيل الطريق) isimli eserinde birkaç satırla açıkladı ve bunları diğer yollardan, husûsîyle kâmil bir şekilde amel etme nizamını başka şeylerden ayırdı.

«Muhakkak ki insanın, irade ve ihtiyarında olmayan şeylere özenmemesi, bütün himmetini ihtiyarî olan meselelere hasretmesi gerekir. Şayet bir şeyi eksik yapar, noksan bırakırsa, geçmişi istiğfar ile gözönüne getirir, telâfi etmeğe çalışır. Azm ü himmetini yenilemek suretiyle géleceğine öyle başlar Tazarru' ve huşû'da bulunmak, azm-ü himmet göstermekle beraber düâ ve niyâzı da dilden koymaz.»

Üstâd Eşref Ali El-Tehânevi merhum, gerçeği, Tasavvufun rûhunu, bir bilgine verdiği cevapta iki cümlede hülâsa etmiş ve demiştir ki: *(Seyr ü sülûkta nihâî gâye bir takım hissî infialler değil, ancak amel ve fiillerdir.)*

Sübhanellah, ne güzel izahtır bu!.. Evet bu mücmel izah maksudun özcevherini maksud olmayandan; insanın ihtiyarında olanı, irade ve ithiyarında olmayandan iki cümlede kısaca telhîs ediyor.

KÖTÜLÜKLER RİYÂZÂTLA KÖKÜNDEN SÖKÜLÜP ATILAMAZ

İnsanın hilkat ve tabiatıyla ilgili hususlar da irade ve ihtiyarımız altında bulunan şeylerden değildir. Böyle olduğu halde halkın bunları izâle ve kökünden söküp atmak için gösterdikleri gayret, çektikleri zahmet boşa gitmekte; vakıtlarını ve kuvvet-

---

(17) Kasas sûresi, âyet: 56.

lerini heder etmektedirler. Bu uğraşmaların neticesinde de istenilen sonuç elde edilemediği için kendilerini hüsrana kaptırır, sükût-ı hayâle uğrarlar. Meselâ onlar, riyâzât ve mücâhede ile, hayatın zevklerine karşı perhizkâr olmak suretiyle insanda kötülüğe ve şerre karşı cibilli olan meyilleri izâle ve imha etmek isterler. Ve mezmûm olan huyları tâ kökünden söküp atmak arzusuna düşerler. Halbuki:

«Riyâzât ve mücâhede, ahlâk-ı zemîmenin kökünü bertaraf edemez, belki onu tehzib eder, güzelleştirir ve ona istikamet verir. Bu îzahtan anlaşılan mânâ şudur ki: Bu kötü huyların aslı yok edilemez, fakat tahavvüleder. Yani bunların vazife sahaları ve yöneliş istikâmetleri değişir. Bir insan Gadab ve bahillikle mecbûl ise riyâzât ve perhizkârlık, suret-i kat'iyyede bu iki mezmum huyu kökünden söküp atamaz, belki bu riyâzât ve perhizkârlık vasıtasıyla bu huylar temizlenir de dün hayır yapılacak yerlerde, cimrilik gösterip hayır işlerine koşmayan adam, bugün infak ve bezlin halâl olmadığı sahalarda bahillik göstermeğe başlar. Dün iyi, sâlih kimselere karşı öfkeden içi yanarken bugün şirretlere müfsitlere, baş düşmanı nefsine kızmağa, Allah'a buğzedenlere karşı köpürmeğe, öfkelenmeğe başlar. Ve bu sebeple ahlâk-ı zemîme, bundan önce Allah'tan uzaklaşma vasıtasıyken, şimdi takarrube, yakınlığa bir vesiyle olmuş olur.» (Mürşidim Hacı İmdâdullah da böyle söylerdi.)

«Ahlâkın değişmesi mümkün mü, değil mi? şeklinde öteden beri devam edegelen meşhur ihtilâf da böylece halledilmiş olur. Zira biz biliyoruz ki cibillî olan herhangi bir huyun değişmesi bizim vüs'ümüzde değildir. Hadîs-i Şerîfte

اذا سمعتم برجل زال عن جبلته فلا تصدقوه

= *«Bir adamın huyundan vazgeçtiğini duyarsanız, ona inanmayınız»* diye vârid olmuştur. Ancak, şu var ki bu huyların eserleri, vazife sahaları ve bu vazifelerin yollarının değişmesi o kimse için mümkündür. İşte Tasavvufta riyâzât ve mücâhede ile, perhizkârlıkla emir bunun için gelmiştir.»

Esasen insanda şerre, masiyete olan mücerred meyil ve bunları işleme arzusu, isyan ve günah sayılmaz. Unutmamak lâzım ki amel ve fiil bu taleb ve meyle refakat etmez, şer ve ma'siyyet kuvveden fiile çıkmazsa insan taşıdığı kötü niyetlerden sorumlu değildir. Ancak:

«İnsan, bayağı huyların isteklerini yerine getirmemeğe çalışmalıdır. Ama insan tabiatının icabı olan şeylere ve hayatın bizzat rağbet ettiği hususları yok etmeğe gelince, doğrusu insan bunlarla mükellef değildir. Esasen bunlara nâil olmak da kolay birşey değildir. Yalnız şurasını unutmamak lâzımdır ki, riyâzât ve mücâhede ile nefis, pisliklerden arınır ve temizlenir. Zîra nefis riyâzât ve mücâhede sebebiyle kolaylıkla (iradeye) râm olur ve kuvvetle itimad eder. Şeyh Tehânevî buna şu misâli getirmiştir.» Riyâzât ve mücâhede ile iradeye râm olan nefis ürküp şahlanan, ileri-geri eşinen fakat kolaylıkla süvarisine teslim olan ve zabtı mümkün olan terbiye görmüş cins ata benzer. Bununla beraber halk, umumiyetle tabiî arzuların ve nefsâni meyillerin büsbütün yok olmasını istiyor. Nasıl ki bir tâlib Tehânevîye şöyle yazıyor: «Şübhelerin bir sur gibi etrafımı kuşatmamasını temenni ediyorum.» Üstâd buna şu cevabı verdi: «Bunun mânâsı. yarın üzerine çökecek olan ateşli sıtmanın gelmemesini temenni etmekten

farksızdır.» Halbuki Üstâd, bundan önce, nefsin ihtiyarı olmadan gelen şübhelerin Allah ve Resûlullahı tasdîke münâfi olmadığını, îmân esaslarıyla muteârız bulunmadığını yazmıştı.»

Bir adam üstâd Tehânevîye sakalı-bıyığı bitmemiş genç delikanlılara karşı nefsinin duyduğu meyilden şikâyette bulundu. Halbuki kendisi, himmeti bol, azmi sağlam bir adamdı. Ve bu meyline mukavemeti için gücünün yettiği çarelerde kusur etmiyordu. Bu hâlinden şikâyet mahiyetinde üstâda şöyle yazdı : «Ben, hiçbir ihtiyaç yok iken nefsimin onlara olan temayülünden bahsetmiyor ve irademle onlara atf-ı nazar etmiyorum. İcab ettikçe nefsimin bu temayülüne mukavemet etmek için gözlerimi yumuyorum. Böyle yapmakla nefsimin meyli gerçi zayıflıyor, hatta yok denecek hale geliyor, fakat asıl illet iyi olmuyor, bu meyelân başımdan def olup gitmiyor, diye külliyyen nefsanî ve tabiî meyillerin yok olmamasından ve bu düşüncenin kökünden sökülüp atılmamasından şikâyet ediyordu. Üstâd ona şu cevâbı verdi:

«Tabiî ve nefsanî meyillerin kökünden sökülüp atılması için bir çare yoktur. Gün aşırı gelen bir sıtma nöbeti için devâ kullandığın zaman, gelecek senede de sen sıtmaya yakalanmıyacaksın diye bir söz söylemek mümkün mü? Hangi çareyle öd kesesindeki kimyevî mâyinin meydana gelmesinden sakınacaksın? Bundan korunmuş olsak bile, bu kimyevî maddenin varlığıyla kaim olan pekçok menfaatler yok olur gider. Keza şehvânî hislerin bulunuşunda da birçok faydalar vardır.»

Bir tâlib de şehevât-ı nefsâniyyeden kurtulmak için ondan bir ilâç istedi, ona da şu cevabı verdi: *Yarın, haram yemeğe tevbe et, aynı şekilde açlıktan kurtulmak için de Allah'a düâ ve niyâzda bulun, ondan sonra gel, buyurdu.*

TABİÎ OLANLA AKLÎ OLAN ŞEYLER ARASINDAKİ FARK

Seyr ü sülûke giren kimse aklî olanla tabiî olan şeylerin arasını tefrîk edemezse ne kadar çok hataya düşer, kim bilir? Bir sâlik yazıyor: Ben, şu günlerde, Allah Resûlünün sevgisini o derece fazla hissediyorum ki şimdiye kadar hiç kimseye böyle bir sevgi beslemiş değilim. Hatta içimde Allah (C.C.) sevgisini bile o'nun sevgisinden fazla hissetmiyorum!.. Üstâd Tehânevî buna şu cevabı verdi:

«Bu söylediğin şey doğru değildir. Akla uygun olan ancak Allah sevgisinin gâlip gelmesidir. Ama aynı cinsten olanların birbirine karşı besledikleri tabiî mahabbete gelince elbette bu tabiî sevgi gâlip gelecektir. Gerçi ilk bakışta aklî sevgiyi, tabiî sevgiye nisbetle zayıf ve hakîr göreceksin, fakat gerçek, göründüğü gibi değil, zâhirin hilâfınadır. Zîra sen, bu mahbûb-ı tabiî (tabiî sevgili) den — Allah korusun Sübhân olan Allahın yüce zâtı hakkında çirkin bir söz veya kötü bir iş sâdır olduğunu görsen vicdanın bunu kabullenmez ve ona mutlaka buğzedersin. Bu hal de gösteriyor ki Allah sevgisi her sevgiden üstün, her mahabbete gâlibtir.»

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerîf'te ağlamanın fazîletine dair pekçok şeylerin vârid olduğunu biliyoruz. Lâkin hilkatları icabı bazı insanlar ince ruhlu, rakik kalblidirler. Yaradılışlarındaki bu hassasiyetten dolayı hemen herşeye ağlarlar. Ama diğer bazısı tabiî olarak rikkat-ı kalb sahibi değillerdir. Tabiatlarında ince ruhluluk ve hassasiyet yoktur. Bunun için de ağlayamaz, göz yaşı dkkemezler. Şeyh Tehânevî bunun için de çok acîb bir şey haber veriyor bize ve diyor ki: «Rikkat-i kalbe mâlik olama-

yan kimseler, eğer aklî olarak hallerine teessüf etseler, onların bu teessüf ve gam yeyişleri de ağlamak demektir.»

Bir bilgin kişi, iradeyle ağlamağa (يبكون ويزيدهم خشوعا = *«Onlar yüz üstü kapanarak ağlarlar. Bu da onların huşûunu artırır.»* (18) âyet-i celîlesi işâret ediyor mu? diye sordu. O da şöyle cevap verdi: Bu âyet-i kerîme ağdamayı emretmiyor, ağlamanın fazîletine delâlet ediyor. Bu sebeple âyet-i celîleden maksûd olan şey kasd ve irade ile ağlamak değildir. Bir adam dedi ki ya ağlayamıyan kimse ne olacak? Dedi ki o da ağlayacak, ağlamağa muktedir olacak!.. Nasıl olur, nasıl ağlayabilir? Dedi ki ağlamağa gücünün yetmediğine teessüf etmesi, daha doğrusu ağlayamadığına ağlaması da bir ağlayıştır.

BAZI BÜYÜKLERİN ANLAYIŞINDAKİ TEHLİKE

Bazı büyüklerin, matlûb olan kemâli, bütün ahvalde zikrullahta mahv ü fenâ olmakta görmeleri doğrusu garibtir. Şöyle ki kendileri, zikrullahı unutmak ve gayyây-ı nisyâna gömmek isteseler de onu unutamasınlar ve nefislerine asla Allahtan başka hiçbir hayâl gelmesin. Halbuki bu hâlin, fıtrat-ı insaniyye ve tabiat-ı umûmiyye aykırı bulunduğu aşikârdır. Müceddit Tehânevînin bu hususta zikrettiği şeyler buna en güzel cevab-ı reddir: Hikmet-i tekvîniyye (yoktan var etmenin sırrı) nin ve her türlü fazîletin medârı ve asıl mebdei olan irade ve ihtiyarın yerine ıztırar ve mecburiyyeti temenni etmekten başka bir şey değildir, bu!..

---

(18) İsra sûresi, âyet: 109.

«Bir zât o'na şöyle bir mektup yazdı: Çoktanberi zikrullah kalbime girsin, iyice nüfuz etsin, öyle ki o'nu unutmak istesem bile unutamıyayım ve ruhumda ondan başka ne varsa hepsi kalbime sıkıntı versin diyorum ve bunu taleb ediyorum. Fakat olmuyor. Üstâd Eşref Alî cevap verdi ve dedi ki: Ben de henüz bu, zikirde mahviyet haliyle merzuk olmadım ve merzuk olmağı da arzu etmiyorum. Zîra o hâletle ben irade ve ihtiyar sahibi olarak kalamam, belki iradem elimden gider, mecbur ve muztarr kalırım.»

Daha sonra bu zât, şeyh Müceddid İmam-ı Rabbânî Ahmet Serhendî'nin mektuplarına dayanarak şunları yazıyor: «Muhakkak ki bâtınî hastalıkların başı, kalbin Allahtan başkasına bağlanması, mâsivallaha esir olmasıdır. Bu bağlardan kurtulmanın, bu zincirleri kırmanın alâmeti ise kalbde Allahtan gayri ne varsa hepsini külliyen unutmağa çalışmak ve mâsivâdan tamamen gaflet etmektir. O kadar ki bu eşyayı hatırlamak için insan kendisini zorlasa da hafıza ve idrâki onları tanımamalı kalbe Allahtan başak şeylerin hutûru adeta muhal olmakdır. Ben, henüz bu seviyyeden kendimi uzak buluyor ve mücerred hissediyorum. Şuna hamdederim ki Allahtan gayri olan şeyler kalbin derinliğine, mahrem kutuplarına hulûl edemez. Yalnız ne varki kalbin bazı nâhiyesi Allahın gayrisinden ve bunların doğuracağı tehlikelerden de hâli değildir.»

MERTEBE EHLİNİN GALEBE-İ HÂLİ

«Makam ehli olan zevâta bâzan içinde bulundukları hâl galebe eder. Bu takdirde onların meseleleri ifade edişlerinde, bulundukları makamın verdiği heyecanın te'sirini müşahede etmek mümkündür. Esa-

sen benim ifade ediş tarzım ve ta'birim daha çetindir. Fakat bu mefhum, nasslardan istifade edilen şeylerin ta kendisidir. Yaklaşık olarak ben, Şeyh Ahmet Serhendînin sözlerini şerhedecek hâhiyette kolay bir ta'bir ve ifade tarzı ile ondan bahsedeceğim. Bu bilinen ta'bir ve ifade tarzlarının en açığıdır. O da kalbin bağlılığının ve esaretinin mutlak alâka mânâsını tazammun etmediği hususudur. Zira matlûb olan alâka mezmum değildir. Belki gerçekten maksûd olan alâka, kalbin ve kuvve-i kalbiyyenin bağlanmış olduğu bu şeylerin uzaklığı sebebiyle kalbin teessür duymasıdır. O kadar ki kalb, o nesnenin tasavvuruyla ona karşı beslediği tahassürle o hale gelir ki bu meşgûliyyetten dolayı ibâdet ve tâata zaaf gelir. İsterse insan bu dereceye vâsıl olamamış olsun. Öyleyse mücerred hüzün hiçbir şeye engel teşkil etmez. Ya'kub Peygamberin mübtelâ olduğu şiddetli hüznü, kimin inkâr etmeğe mecâli vardır? Ya'kûb Aleyhisselâmın içine düştüğü bu vaziyetin, hakka mani' bir hal olduğunu söylemeğe kimin gücü yeter?

Zikre ve zikrullaha karşı sâlikin beslediği alâkanın veya bunlardan gaflet etmemesinin mânâsı, içinde Sübhân olan Allahın hoşnut ve râzı olduğu şeylere ittiba' etme hususunda bir noksan ve za'fın meydana gelmemesi için Allahdan başkasını aklına getirmeyi tercih etmemesi ve Sübhân olan Allahtan gayrısına alâka duymaması gerektir. Bu ise, bizim iş ve faâliyet sahamızda Rızây-ı Bâriye muhalif bir amel ve hareketin bizden sâdır olmaması mânâsına gelir.

SON

KONYA
16 Recep 1385
10 Kasım 1965

İÇİNDEKİLER

TASAVVUFUN BÂTİNİLİĞİ

MATLUB OLAN KURBİYYET

SEYR Ü SÜLÛK ve TERBİYE